

~~1220~~
~~43.592~~

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

1962

2-3. SZÁM

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 78. ÉVF. 2-3. SZÁM 125-264. I. BUDAPEST, 1962. ÁPR.—SZEPT.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

I. OSZTÁLYÁNAK

könyvtörténeti, bibliográfiai és dokumentációs folyóirata

Megjelenik negyedévenként

Főszerkesztő
KÓHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (h. szerkesztő), MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ,
RÓZSA GYÖRGY, V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai : SÁNDOR PÁL egyetemi tanár, KOVÁCS ILONA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SZENTMIHÁLYI JÁNOS, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DOMANOVSKY ÁKOS, a budapesti Egyetemi Könyvtár h. igazgatója, SCHEIBER SÁNDOR főiskolai igazgató, B. KOROKNAY ÉVA, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője, KÓKAY GYÖRGY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BARCZA JÓZSEF könyvtáros, Sárospatak, MARKOVITS GYÖRGYI, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BORSA GEDEON, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, NAGY BARNA főiskolai tanár, V. KOVÁCS SÁNDOR, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete munkatársa, KOSÁRY DOMOKOS levéltáros, BECK OSZKÁR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, D. TRANCÁ, az Állami Központi Könyvtár munkatársa, Bukarest, HORST KUNZE, a Német Állami Könyvtár főigazgatója, Berlin, GOMBOCZ ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, WEGER IMRE, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársa, FÜGEDI PÉTERNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára osztályvezetője, PÁLINKÁS SÁNDORNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, ZOLNAY VILMOSNÉ, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, DOBÓ ISTVÁN, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársa, FODOR ZOLTÁN, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára h. igazgatója, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára igazgatója, SZÉKELY DÁNIEL, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársa, FUTALA TIBOR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN, az Országos Széchényi Könyvtár ny. munkatársa, SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DÖRNYEI SÁNDOR, az Országos Orvostudományi Könyvtár munkatársa, D. SZEMZŐ PIROSKA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VÉRTESY MIKLÓS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, TAKÁCS MENYHÉRT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, V. WALDAPFEL ESZTER, a történettudományok kandidátusa, az Országos Pedagógiai Könyvtár igazgatója, HODINKA LÁSZLÓ, a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára munkatársa, DEZSÉNYI BÉLA, az irodalomtudományok kandidátusa, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, ISZLAI ZOLTÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TAKÁCS JÓZSEF, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, PÁLVÖLGYI ENDRE, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa

Szerkesztőség: Budapest VIII., Múzeum körút 14–16. Telefon: 134–400

A kiadvány előfizethető, vagy példányonként megvásárolható:

az AKADÉMIAI KIADÓ-nál, Budapest V., Alkotmány utca 21. telefon: 111–010
MNB számlaszám: 40, csekkbefizetési számla: 05.915.111-46

az AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT-ban, Budapest V., Váci u. 22. telefon: 185–612

a POSTA KÖZPONTI HÍRLAP IRODÁ-nál, Budapest V. József nádor tér 1.
telefon: 180–850. Csekk számla: egyéni 61.257, közületi 61.066

SÁNDOR PÁL

Baloldali könyvkiadás Horthy-Magyarországon

A baloldali könyvkiadásnak Horthy-Magyarországon hosszú, szerteágazó és bonyodalmas története van. A bibliográfiai adatgyűjtés — a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából SZENES Lajos elvtárs vezetésével — folyamatban van. Ehhez a munkához szeretnék néhány adalékkal hozzájárulni, részben még feltáratlan anyagokra irányítva a figyelmet, részben olyan személyes élményekkel, amelyekhez — sikerületlen kezdemény-természetük miatt — megfelelő adatok nem is találhatók.

1.

A vérbefojtott Magyar Tanácsköztársaság után uralomra került fasiszta rendszerben lassankint újjászerveződött földalatti kommunista pártnak egyik fő gondja volt a legális lehetőségek kihasználása, hogy minél szélesebb tömegkapcsolatokra tegyen szert. Az erőfeszítések a munkásmozgalom három fő területének megfelelően mind politikailag, mind gazdaságilag, mind pedig a kultúra frontján folytak, és hamarosan számottevő eredményeket mutattak fel. Így 1925 és 1928 között a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, majd utána rövid ideig az Általános Munkásszövetség szolgált az illegális párt fedőszervéül. A gazdasági harcok az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék és fiókszervezetei keretei közt zajlottak le, és a munkáskultúrszervezetek egész sorában (Természetbarátok Turista Egyesülete, Munkás Testedző Egylet, Anti-alkoholista Munkások Szövetsége stb.) sikerült az osztályharcok, marxista—leninista kulturális törekvések számára megvetni lábukat a kommunistáknak.

Mind e mozgalmakat — mint agitátorok és szervezők — megfelelő sajtóorgánumok támogatták, melyek közül egyik-másik komoly jelentőségre is a szert tett, mint pl. a *100%* és a *Társadalmi Szemle*. A németországi Hitlerfasizmus előnyomulása, majd 1933-ban uralomra jutása egyre nehezebbé tette Magyarországon is a legális lehetőségek kihasználását. Így a folyóiratok mind rövidebb életűek lettek, és tetézte a nehézségeket az a körülmény is, hogy az elnyomott lapok munkatársai — akik éppen nem voltak számosan —, bár különféle álneveken írtak, lassankint dekonspirálódtak, és jelenlétük a lapoknál, közreműködésük csak gyorsította a hatósági beavatkozásokat.

Egy idő múltán a folyóirat-forma is mind kevésbé vált be. Az évi tízszeri megjelenésre ugyan a törvény betűje az engedély nélküli, úgynevezett nem időszaki sajtótermék formájában abban az időben még módot adott, de a rendőrhatalóságok, sőt bizonyos mértékig maguk az ügyészségek is azon az állásponton voltak, hogy ez a törvény hézagainak a kihasználása, igazi intencióinak a kijátszása, és nem nagyon respektálták, hanem az ilyen vállalkozá-

sokat erőszakkal, sorozatos sajtóperekkel, internálással, rendőri felügyelet alá helyezéssel, a nyomdatulajdonosok megfélemlítésével stb. elnyomták.

Mind e körülményekkel való számolás eredményeképp új koncepció alakult ki a marxista eszmék terjesztése céljából: még posszibilis elvtársak nevére szerzett könyvkiadói iparendedélyek alapján, decentralizáltan könyvek és könyvsorozatok kiadásával kell pótolni a propagandamunkában való kieséseket. Így a már korábban is működött Faust Könyvkiadó és az Európa Könyvkiadó mellé egész sor újabb „könyvkiadó” csatlakozott fel, amelyek közül néhánynak a tevékenységét a következőkben röviden ismertetem és pedig a rövidebb ideig fennállóakét, minthogy pl. a Faust és az Európa két évtizedes működésének, az ügyességgel, rendőrhatalósággal, de a könyvkereskedők aggodalmaival és nem kis mértékben a közönség közönye ellen folytatott változatos harcának a története maga külön monográfiát igényelne.

2.

A legalitás biztosításának legsikerültebb formáját a Phönix Könyvkiadó alakította ki. *Klasszikus Írások* címmel sorozatot¹ indított, és többek között MACHIAVELLI: *A fejedelem*, ROUSSEAU: *A társadalmi szerződés*, FICHTE: *A tökéletes állam*, MILL: *A szabadságról*, ROBESPIERRE *Emlékiratai*, TOLSZTOJ: *Tudomány és művészet* stb. kiadásával nemcsak eltérítette a hatóságok figyelmét egyéb kiadványaikról, hanem hozzájárult a haladó hagyományok ápolásához és a filozófiai érdeklődés szélesítéséhez és elmélyítéséhez is.

E klasszikus művek árnyékában azután sorát ejthette olyan munkák zavartalan kiadásának is, mint a moszkvai Világgazdasági Intézet vezetőjének, VARGA Jenőnek, a Magyar Tanácsköztársaság egykori népbiztosának nemzetközileg is híressé vált *Negyedévi Varga-Jelentései*, melyek közül egyik-másik álnéven vagy névtelenül jelent meg. Ezek a jelentések az Internationale Presse-Korrespondenz (Inprekor) mellékleteként beszámolókat és marxista—leninista analíziseket tartalmaztak a világgazdaságról.

Különösen nevezetesek voltak ezek a jelentések a nagy gazdasági válság idején, amikor a tárgyilagos taglalásokból, sőt a rideg számokból is világosan kitűnt, hogy egyfelől a kapitalizmus addig soha nem látott válsággal küszködik, másfelől viszont a Szovjetuniót nemcsak, hogy nem érinti a válság, hanem az első ötéves terv sikerei kézzelfoghatóan dokumentálják a szocialista tervgazdálkodás magasabbrendűségét a monopolkapitalista anarchiával szemben. Később pedig a felsorakoztatott adatokból leolvasható volt, hogy a válságból való kilábolás nagyrészt a fokozódó fegyverkezésnek tulajdonítható, s ennek a fegyverkezésnek az uralomra jutott hitlerizmus agresszivitásával párosulva világháborúba kell torkollnia.

¹ MACHIAVELLI: *A fejedelem*. Ford. LÁNYI Margit. Bp. 1939. SCHOPENHAUER: *A szenvedélyes szerelemről*. Ford. RÓZSAHEGYI Zoltán. Bp. 1941. ROUSSEAU: *A társadalmi szerződés*. Ford. RADVÁNYI Zsigmond. Bp. 1942. TOLSZTOJ: *Tudomány és művészet*. Ford. RÓZSAHEGYI Zoltán. Bp. 1942. CAMPANELLA: *Napállam és politikai aforizmák*. Ford. LÁNYI Margit. Bp. 1942. TACITUS: *Germánia földje, népe, erkölcs*. Ford. RÓZSAHEGYI Zoltán. Bp. 1943. MILL: *A szabadságról*. Ford. RÓZSAHEGYI Zoltán. Bp. 1943. FICHTE: *A tökéletes állam*. Ford. RÓZSAHEGYI Zoltán. Bp. 1943. MONTESQUIEU: *Európa egysége*. Ford. RÓZSAHEGYI Zoltán. Bp. 1943. GRACIÁN: *Az életbölcesség kézikönyve*. Ford. GÁSPÁR Endre. Bp. 1943. ROBESPIERRE *Emlékiratai*. Ford. LÁNYI Margit. Bp. 1944. ERASMUS: *A balgaság dicsérete*. Ford. LÁNYI Margit. Bp. 1944.

De megemlíthetjük a „nemklasszikus” írások sorából az F. J. JAROSLAV álnéven megjelentetett *Értelmiség és marxizmus* c. művet² is, melynek szerzője — egy illegális kommunista — arról írt, hogy a jövő társadalom építésében milyen fontos szerepe lesz az értelmiségnek. Ezzel hozzájárult a fasizmus győzelme után megzavart, sőt talajtvesztett intellektuellek önbizalmának a visszaadásához és a szocializmus eljövetelebe vetett hit megerősítéséhez, — a felületi jelenségek, a munkásmozgalom átmeneti vereségei, a társadalmi látszat ellenére.

3.

A marxista világnézet tudományos megalapozását kívánta szolgálni a *Kronosz Könyvtár*, amely G. Elliot SMITH-nek az árja kérdésről,³ az őstársadalmak ideológiai viszonyairól stb. írott műveivel igyekezett szembeszállni a fasizmus fajelméletével, kimutatván többek között az ősi „árja” kultúra babilóniai eredetét. HALDANE angol marxista biológus az élet eredetéről írt művével,⁴ a korán elhunyt magyar biológus FÖLDES Lászlónak *A fejlődés ugrásszerűsége a szerves világban* c. munkájával⁵ pedig a tudományos — dialektikus — biológiát állította szembe a mitikus fajbiológia tudománytalanságával.

A dialektikus materializmus egyes tételeinek természettudományos megvilágítását szolgálták a francia marxista PRENANT-nak *Tudat és ösztön* c. műve,⁶ a KÖHLER Gusztáv álnéven író illegális kommunista szerző *Archimedestől Einsteinig* c. munkája.⁷ A KOLLÁR Ferenc álnéven megjelent első magyar HEGEL-monográfia,⁸ a sorozat szerkesztőjének, a fasizmus áldozatául esett NAGYFALUSI Jenőnek *A tudat, a vallás és a történelem kezdetei* c. őstörténeti műve,⁹ az angol marxista esztétikusnak, KLINGENDER-nek *A modern művészet-ről írt tanulmányai*¹⁰ pedig a történelmi materializmus elmélyítését és konkrét tárgykorokra való alkalmazását szolgálták.

A *Világkép Könyvtára* a fasizta geopolitikával vette fel a harcot, és aktuális világgazdasági és világpolitikai problémák marxista elemzését nyújtotta. Így LÁZÁR Vilmos: *Harc a nyersanyagért* c. tanulmánya¹¹ a német imperializmus alapvető motívumait tárta fel. MADZSAR Józsefnek a moszkvai emigrációjában írott és hazajuttatott műve *Spanyolország múltja és jelene* címmel a spanyol polgárháború előzményeiről és lefolyásáról THOMPSON álnéven átott¹² e sorozatban napvilágot.¹² A Mongóliáról írt monográfia azt példázza,

² JAROSLAV, F. J.: *Értelmiség és marxizmus. Három előadás a dialektikus materializmus köréből.* Bp. 1934.

³ SMITH, G. Elliot: *Az árja kérdés.* Ford. NAGYFALUSI Jenő. — *Kutatás az ember ősei után.* Ford. FÖLDES László. Bp. 1936.

⁴ HALDANE, J. B.: *Mi az élet?* Ford. Gyulai Ida. — *Az élet eredete.* Ford. HIRSCHFELD Ernő. Bp. 1937.

⁵ FÖLDES László: *A fejlődés ugrásszerűsége a szerves világban.* Bp. 1937.

⁶ PRENANT, Marcel: *Tudat és ösztön.* Ford. FÖLDES László. Bp. 1937.

⁷ KÖHLER Gusztáv: *Archimedestől Einsteinig.* Bp. 1937.

⁸ KOLLÁR Ferenc: *Hegel.* Bp. 1937.

⁹ NAGYFALUSI Jenő: *A tudat, vallás és történelem kezdetei.* Bp. 1937.

¹⁰ KLINGENDER, F. D.: *A modern művészet.* Ford. NAGYFALUSI Jenő. Bp. 1938.

¹¹ LÁZÁR Vilmos: *Harc a nyersanyagért.* Bp. 1937.

¹² [MADZSAR József] THOMPSON, E. W.: *Spanyolország múltja és jelene.* Ford. VEDRES Ernő. Bp. 1937.

hogyan hozhatja be egy évszázadokkal elmaradott ország a fejlődést a szocializmus segítségével.

A Danton könyvkiadó viszont nyílt sisakkal próbált harcolni, és nem csodálható, hogy valamennyi kiadványa az elkobzás sorsára jutott, ha megemlítjük, hogy e sorozatban jelent meg SZTÁLINNAK az SZK(b)P XVII. kongresszusán tartott *Beszámolója*, az első és egyetlen könyv, mely Horthy-Magyarországon SZTÁLINNAK saját neve alatt látott napvilágot. Másik kiadványa pedig *Gulliver felfedezi a Harmadik Birodalmat* címet¹³ viselte, címlapján egy hitleri csizma terpeszkedett el Európa térképén. E novellagyűjtemény szerzői Ernst TOLLER, Arthur HOLITSCHER, Alfred KERR, Ilja EHRENBURG és mások voltak, címszalagján pedig e szavak álltak: „A legjobb könyv Hitler véres Németországáról”. Kiadója e szavakkal harangozta be a kötetet: „Hazátlan írók írták e könyv nagy részét, hazátlan írók, akik az éj védelme alatt lopták el életüket, szembehúzott kalappal menekültek az országból, ahol mindenki ismerte nevüket s ahol páratlanul virágzó kultúrát segítettek építeni. Ez a kultúra elhamvadt, máglyán égették el, — mintha a szellemet el lehetne égetni! — és építői szétszóródtak Európaszerte. A világ legsodálatosabb emigrációjának írásai ezek; a szellem és kultúra tiltakozása a vandál düh és szellemetlen nacionalizmus ellen”.

4.

Ezzel persze nem zárult le a kiadók sora. Hogy csak még egy-két kiemelkedő vállalkozást említsünk: a Társadalom kiadó ENGELS és más klasszikusok megjelentetésével, a Codex kiadó HEGEL-breviáriumával, SZENTMIKLÓS Lajos (MOLNÁR Erik) magyar történeti munkáival,¹⁴ az Unitas a „piros-téglás” sorozatával, de különösen a *Szürke Könyvek* híressé vált sorozatával, amely nem is a fasiszta vadállat árnyékában, hanem saját barlangjában jelentette meg BOTOS Vince (SZTÁLIN), KÁLLAI Gyula (RÉVAI József) és mások munkáit, — mind nagyrészt még feltárássra váró fejezeteit alkotják a legális kommunista irodalom történetének Horthy-Magyarországon. Ezúttal azonban csak két olyan kezdeményezésről szeretnék beszámolni, amelyeket nem lehet dokumentárisan alátámasztani, mert a kivitelezés során nem jutottak el a megvalósításnak látható jeleiig.

Az egyik kísérlet GORKIJ *Összes munkáinak* kiadási terve volt. A *Nyugat* kéziratból fordított GORKIJ-művet közölte.¹⁵ Más jelekből is arra lehetett következtetni, hogy GORKIJ a hatóságok szemében „klasszikusnak” számít, azaz könyvei miatt nem történik zaklatás, nyilván külföldi tartózkodása miatt a bolsevikokkal szembenállónak könyvelték el, és hazatérésére, otthoni működésére nem figyeltek fel kellőképp.

A kiadásra egy kis nyomdatulajdonos, GYARMATI Ferenc vállalkozott, aki már korábban is kísérletezett regények megjelentetésével. Ő állította elő a JÓZSEF Attila által szerkesztett *Valóság* első és egyetlen számát, a *Kronosz Könyvek* is nála készültek, de ami aztán legtöbbet nyomott a latban: a szak-

¹³ *Gulliver felfedezi a harmadik birodalmat*. Ford. HETÉNYI-HEIDLBURG Ernő. Bp. 1934. (Aktuális könyvek 1.)

¹⁴ [MOLNÁR Erik] SZENTMIKLÓS Lajos: *Az árpád kori társadalom. A gazdasági alap*. Bp. 1943. UA.: *Az árpád kori társadalom. A felépítmény*. Bp. 1943.

¹⁵ GORKIJ, Maxim: *A hamis pénz*. Ford. GELLÉRT Hugó. Nyugat, 1927.

szervezeti ellenzéki mozgalomnak egész sor lapja és röpirata került ki az ő nyomdájából.

A vele való megállapodás alapján az akkor már a Szovjetunióban élő MADZSAR Józsefhez fordultunk, aki magáévá tette az ügyet, és közbenjárására illetékes szovjet szervek e sorok írójához oly értelmű nyilatkozatot juttattak el, melynek értelmében feljogosítanak nemcsak GORKIJ valamennyi művének, hanem minden szovjet szerző munkáinak magyar nyelven való megjelentetésére.

Ezek után nagy energiával fogtunk hozzá a vállalat létrehozásához, amely az összes eddigi kísérletek között a legnagyobb arányúnak ígérkezett és lehetővé tette volna, amit eddig valamennyi általunk kreált kiadó nélkülözött: a szilárd anyagi megalapozást. De még el sem készültek a nyomdakész kéziratok, amikor GYARMATI Ferencet a szakszervezeti ellenzéki lapok előállítására miatt, illetve azért, mert nem engedett a rendőrség követelésének, hogy jelentse előre, ha a szakszervezeti ellenzék részéről újabb megbízást kap, hogy a készülő röpiratokat még idejében elkobozhassák, — internálták és nyomdáját lezárták.

A szép terv tehát meghiusult és csak néhány év múlva, most már az Európa Könyvkiadó neve alatt jelent meg néhány GORKIJ-kötet, mint *Az élet iskolája*¹⁶ (amely nem más, mint az önéletrajzi trilógia befejező része, eredeti címén: *Az én egyetemeim*), továbbá *Egy boldog nyár*,¹⁷ de mindenekfelett *Az anya*.¹⁸

5.

A másik sikertelen kísérlet más szempontból érdemel figyelmet. Az előzetes cenzúra bevezetése és Ausztriának a hitleri hadsereg által való megszállása után — mely két esemény, bizonyára nem véletlenül, időben összekapcsolódott, 1938-ra — egyre szűkebb térre korlátozódott a baloldali kiadói tevékenység.

Ebben a szorult helyzetben merült fel a terv egy *Régi magyar írások* összefoglaló cím alatt olyan irodalomtörténetileg patinás művek megjelentetésére, amelyek a múltból, de a máának szólnak. Így terelődött a figyelmünk Eötvös Józsefnek 1850-ben németül, de később magyar nyelven is megjelentetett könyvére: *Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich*, melynek fő gondolatmenete az volt, hogy Ausztria fennmaradása a nemzetiségi kérdés helyes megoldásától függ. Ennek módja a politikai hatalom szűk körre kiterjedő centralizáltsága, a közigazgatásnak azonban széles terjedelmű decentralizálása, a nemzetiségeknek és egyben az egyéni szabadságnak is nagy teret engedve. Mellékesen viszont — egy-két rövid fejezetben — arról volt szó, hogy a német egységet Ausztriának a bevonása nemhogy erősítené, hanem egyenesen aláásná.

Nos, egy olyan perspektíva, amely szerint az Ausztriát erőszakkal bekebelező Németország sorsa meg van pecsételve, az Anschluss utáni helyzetben minden haladó magyar számára több volt mint biztató. A kiadó — a Pannonia nyomda tulajdonosa, NÁDOR Zoltán elvtárs, akit később a nyilasok

¹⁶ GORKIJ, Maxim: *Az élet iskolája*. Ford. KOLLÁR Ferenc. Bp. 1943.

¹⁷ GORKIJ, Maxim: *Egy boldog nyár*. Ford. KOLLÁR Ferenc. Bp. 1943.

¹⁸ GORKIJ, Maxim: *Az anya*. Ford. KOLLÁR Ferenc. Bp. [1944].

elhurcoltak, — tapsolt örömében és fogadkozott, hogy tízezer példányban jelenteti meg a könyvet, ami akkoriban — és a mi maximum ezer példányos kiadói viszonyainkhoz képest — horribilis szám volt. Sajnos, a kiadásra mégsem került sor. Bár a Fővárosi Könyvtárból kihozott eredeti példányt nyújtottuk be cenzúrára olyan előszóval ellátva, hogy elfeledett régi magyar klasszikusokat bibliofilek számára akarunk ismét kiemelni az ismeretlenségből, a cenzúra átlátott rajtunk, és a kiadást nem engedélyezte.

Ez az eset, ha egyébre nem is volt jó, de mindenesetre tanulságul szolgált számunkra, hogy a cenzúra intelligenciáját lebecsültük, s így magasabb szinten, szívósan és fondorlatosabban kell felvennünk vele a harcot. Ez meg is történt, de ez már külön história.

PÁL SÁNDOR: LINKSGERICHTETE VERLAGSTÄTIGKEIT IN UNGARN WÄHREND DES HORTHY-REGIMES

Verfasser, Mitglied der ehemaligen illegalen Ungarischen Kommunistischen Partei berichtet über jene teils erfolgreiche, teils nicht gelungene Versuche, welche die legale Ausgabe und Vertrieb von marxistischen Büchern während des Horthy-Regimes abzielten. Diese Versuche dienten dem Bestreben durch Koordination von legaler und illegaler Tätigkeit, eine breitere Massenbasis zu schaffen. Verfasser erwähnt eine Reihe derartiger Verlagsunternehmen und anknüpfend daran die Kämpfe, die die Kommunisten gegen die Polizei, Staatsanwaltschaft, das Bedenken der Buchhändler, und, nicht an letzter Stelle, gegen die Gleichgültigkeit der Leser zu führen hatten. Daß jedoch dieser Kampf, trotz der vielen Opfer die er erheischte, nicht vergeblich war, erwies sich zur Zeit der Befreiung, indem diejenigen, die durch diese Bücher erzogen wurden, bereits mit einem gewissen marxistischen Wissen in die Reihe der nunmehr legalen Ungarischen Kommunistischen Partei einrücken konnten.

Kedves Olvasónk!

Egy évszázadon keresztül népünk számos nemzedéke Jókait olvasva vált irodalombaráttá, de hozzátehetjük: a nagy elbeszélő írásai mindmáig élők és élvezhetők, életműve változatlanul népszerű ma is. Ennek ellenére ez ideig nem került ki a sajtó alól olyan gyűjtemény, mely a Jókai-életmű alaposabb megismerésének jogos igényét teljességgel kielégíthette volna. A ma már egyébként is ritkaságnak számító Nemzeti (Jubileumi) és Centenárius kiadásokból — ezek minden érdeme mellett is — számos jelentős írás maradt ki, szövegük pedig korántsem volt hibamentes. Az 1954-ben megindított Jókai-kiadás, bár a válogatás következetessége és a kiterjedt jegyzetanyag révén jelentős lépés volt előre, jellegénél fogva teljességre nem törekedhetett. E hiányok pótlása érdekében határozta el kiadónk, hogy mind a tudományos kutatás, mind pedig a nagyközönség és az iskolai oktatás igényeit kielégítő megoldásban közreadja Jókai Mór összes műveit.

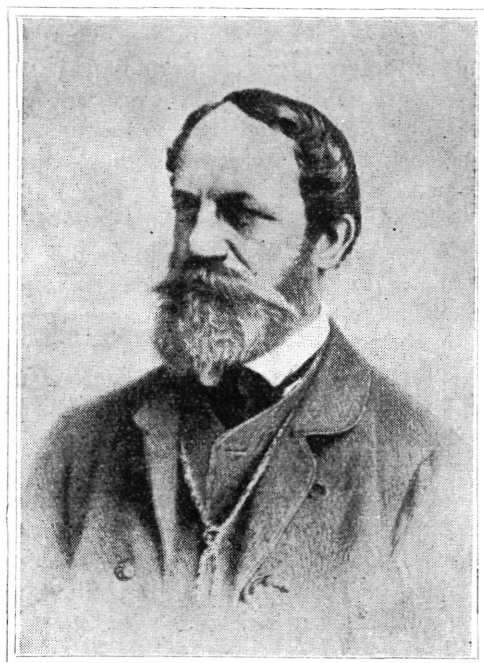
A gyűjtemény elsőként foglalja magába az író valamennyi regényét, novelláját, színdarabját, költeményét, továbbá cikkeit, útleírásait, beszédeit, leveleit, tréfáit, noteszainak érdekes anyagát is. Mindezek önmagukban is tanulságosak és élvezetesek, amellet belőlük jobban megérthetjük majd az író regényeinek és novelláinak gondolatvilágát. Az újságíró Jókai megemlékezik kora nagy eseményeiről, divatjairól, kuriózumokról, tolla nyomán megelevenednek az idegen tájak, a híres vagy hírhedt kortársak is; kisebb írásait olvasva a legszórakoztatóbb kalauzt kapjuk a múlt század magyar művelődéstörténetéhez!

Az új kiadás azonban nemcsak teljesebb, hanem hűségesebb és hibátlanabb: hitelesebb is lesz a régieknél. Az egyes kötetek sajtó alá rendezői, minden vonatkozásban alkalmazkodni igyekeznek Jókai szándékaihoz, nyelvhasználati sajátságaihoz, kiküszöbölik a száz éven át felhalmozódott szövegromlásokat, önkényes korrektori módosításokat, és sértetlenül közlik az egykor politikai okokból megcsonkított írásokat is. A sorozat Jókai munkáit műfajuk, illetve jellegük szerint ciklusokba sorolva, azokon belül pedig általában időrendben teszi közzé. Az egyes ciklusok a következők: Regények, Elbeszélések, Drámák, Versek, Cikkek és beszédek (publicisztika, műbíráló, esszé, útleírás, visszaemlékezés, előszó, csevegés, politikai és egyéb szónoklat stb.), Levelezés, Följegyzések (a noteszek anyaga stb.). A már említett kettős cél érdekében a sorozat kötetei kétféle változatban kerülnek ki a sajtó alól. A szövegkritikai kiadás köteteiben az egyes munkákat részletes jegyzetanyag

1962 JÚLIUSÁBAN MEGINDÍTJUK

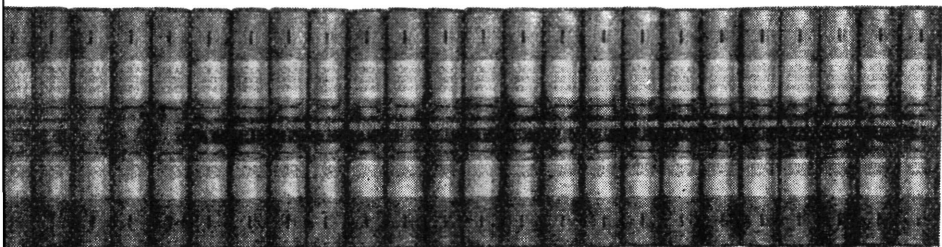
JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEINEK

ELSŐ TELJES KIADÁSÁT

AZ EGYES KÖTETEK
A TUDOMÁNYOS IGÉNYŰ
KRITIKAI VÁLTOZAT
MELLETT OLCSÓ
NÉPSZERŰ KIADÁSBAN
IS MEGJELENNEK

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

KOVÁCS ILONA

A Nyugat és a magyar könyvművészet megújulása

1. Új tartalom új külsőben.

A nyomtatott könyv művészi megformálását mindenkor három *fő tényező* kölcsönhatása határozza meg: a tartalom, a kor képzőművészete és a nyomdászat technikai felkészültsége. E három tényező változásai szükségképpen a társadalom politikai, gazdasági és kulturális életének alakulásából következnek.

A századfordulón a megerősödő kapitalizmus a magyar társadalom életében új szemlélettel, új műveltséggel rendelkező polgári réteget teremt, mely tudományban és irodalomban egyaránt újat hoz. A könyv modern tartalma szükségessé teszi a modern formák kialakítását is. Ezt azonban erősen késleltette nyomdatechnikánk és képzőművészetünk akkori állapota. A könyvkiadás kapitalizálódása ugyanis a nyomdászat gyors gépesítését, ez viszont a könyvtermés növekedését és — átmenetileg — minőségének nagymérvű hanyatlását idézte elő. Nehezítette a helyzetet képzőművészetünk eklektikus, majd szecessziós irányzata, amely a modern könyvművészet számára korszerű művészi megoldásokat eleve nem nyújthatott.

Ez és a korabeli úttörő kísérletek (William MORRIS 1834—1896; *Pan* folyóirat 1895; Insel Verlag 1899; Eugen PELLETAN 1896) készítették nyomdászaink és grafikusaink legjobbjait arra, hogy gyökeresen új megoldásokat keressenek.

Nyomdászaink közül elsőnek — viszonylag korán — KNER és TEVAN, néhány évvel később pedig számos nagy kiadónk vállalkozik az úttörés nehéz munkájára. Társadalmunk új szükségletei és az új művészi lehetőségek hamarosan művészeink érdeklődését is felkeltik. A könyv illusztrálására, díszítésére neves grafikusok, festők vállalkoznak: KOZMA Lajos, DIVÉKY József, HINCZ Gyula, GRÓF József, BUDAY György, JASCHIK Álmos, FÁY Dezső és még sokan mások. Az új törekvések a közönség körében is visszhangra találnak. A társadalmi igény megerősödését jól jelzi a Magyar Bibliofil Társaság megalakulása is (1920), mely tömöríti a szép könyv kedvelőit, s kiállításokkal, díjazásokkal igyekszik előmozdítani a könyvművészet továbbfejlesztését.

Az új magyar könyvművészet kibontakozásának folyamatába jelentős tényezőként kapcsolódik be a *Nyugat*, a megújuló magyar irodalom legszínvonalasabb és legnagyobb érdeklődést kiváltó folyóirata (1908—1941). Bár társadalmi és irodalmi életünkben betöltött szerepének egyértelmű tisztázása még megoldásra vár, programja, tevékenysége és hatása sok részlettanulmány

tárgya.¹ Ezek az elemzések kiemelik igényességét, ellenzékiességét, humanizmusát és új iránti fogékonyságát. Ezek az adottságok érthetővé teszik, hogy a könyv formai megújításának mozgalmára ugyanúgy felfigyelt, mint ahogy társadalmi és kulturális életünk más új jelenségeit is számba vette. Bár ez a kérdés természetesen nem áll érdeklődésének középpontjában, mégis igen sokrétűen, az irodalom, a művészet és a kultúra demokratizálásának problémáival összefüggésben vizsgálja. Állásfoglalása és tevékenysége már azért is figyelemre méltó, mert a könyvművészek szűk szakmai körén kívül elsőnek veti fel, terjeszti és tudatosítja a kor legmodernebb könyvművészeti törekvéseit az ország leghaladóbb irodalmi és esztétikai kérdések iránt érdeklődő olvasóközönsége körében.

A *Nyugatot* arra, hogy a modern művészi magyar könyvet szélesebb körben ismertesse, az a felismerés ösztönzi, hogy az írásmű művészi megjelenési formája a kiadványok művészi színvonalának emelése, az irodalom népszerűsítése és a társadalmi nevelés szempontjából egyaránt nagy jelentőségűvé válhat. Jól látja, hogy a könyv, az irodalom megszerettetése nemcsak tartalmi, hanem formai eszközöktől is függ. Kiemeli, hogy „a szép könyv — s különösen ha jó könyv is — mindig propagandát jelent a könyv számára”.² MÓRICZ Zsigmond például aggódva állapítja meg, hogy „megutáltatja a könyvet a rossz kiállítás”.^{2a} Meggyőződésük, hogy a művészi igénytelenség megszerkesztett könyv az esztétikai nevelés tömeghatású eszközévé válhat, mert míg a képzőművészeti alkotások hatósugara meglehetősen szűkreszabott, addig a művészi ráhatás a könyv révén mind időben, mind térben korlátlanul érvényesülhet.³ Valósággal kulturális fokmérőnek tekintik a könyv művészi megformálásának színvonalát.⁴

2. A fejlődés főbb mozzanatairól

A *Nyugat* 33 évfolyamának anyagában mintegy 50 különféle tanulmány, beszámoló, bírálat foglalkozik a könyvművészet kérdéseivel. Néhány nagyobb cikk kivételével legtöbbjük alkalomszerű írás vagy könyvkritika. Bár a *Nyugat* recenziói nem minden esetben elemzik a bemutatott könyv tipográfiai, művészi megoldását, a korabeli szokásokhoz mérten, amikor még a *Magyar Grafika* sem terjed ki ismertetéseiben formai kérdésekre, mégis jelentős kezdeményezésnek tekinthetők.

A kritikák, amelyek tüzetesen vizsgálják a könyv művészi kivitelét, rendszerint azonos szerzőktől származnak. Leggyakrabban KARINTHY Frigyes, SZABÓ Lőrinc, KOSZTOLÁNYI Dezső, SZÉP Ernő, TERSÁNSZKY J. Jenő, TÖRÖK Sophie, SZINI Gyula, LENGYEL Géza, FARKAS Zoltán neve szerepel. A recenziókon kívül nagyobb terjedelemben, elismert szakértelemmel, s nem-

¹ FARKAS Lujza: *A Nyugat és a századeleji irodalomforduló*. Bp. 1935. NÉMETH László: *A Nyugat elődei*. A minőség forradalma. 3. köt. Bp. 1940. NÉMETH László: *A Nyugat 20 éve*. Készülődés a Tanú előtt. 1–2. köt. Bp. 1941. RÉVAI József: *Móricz Zsigmondról*. Irod. tört. 1952. LÁSZLÓ Imre: *A Nyugat kérdéséhez*. Irod. tört. 1954. KOMLÓS Aladár: *Haladó hagyomány-e a Nyugat?* Tegnap és ma. Bp. 1956. ILIA Mihály: *A Holnap és a Nyugat viszonyáról*. Szeged, 1961. stb.

² NAGYPÁL István: *Régi játékkártyák*. Nyugat. 1940. I. 69. l.

^{2a} MÓRICZ Zsigmond: *A könyv és író a vásáron*. Nyugat. 1931. I. 752–758. l.

³ LENGYEL Géza: *Grafika*. Nyugat. 1910. I. 234–238. l. — RÓZSAFFY Dezső: *Charles de Fontenay illusztrációi*. Nyugat. 1910. I. 565–566. l.

⁴ ELEK Artúr: *Magyar könyvművészet*. Nyugat. 1930. I. 83–84. l.

egyszer a külföldi könyvkiadással egybevetve foglalkoznak a könyvművészet problémáival BÁLINT Aladár, ELEK Artur, KIRÁLY György és NAMÉNYI Ernő. Míg az előbbiek írásaiból mozaikszerűen építhető fel a könyv művészi megszerkesztésével szemben támasztott igényük, addig az utóbbiak cikkei átfogóbb, több szempontra kiterjedő állásfoglalást tükröznek, igényes elemző munkáról tanúskodnak.

A könyvművészettel foglalkozó cikkek időbeli megoszlását a valóságos fejlődés üteme szabja meg. Már az első világháborút megelőző években is többször foglalkoznak a könyv művészi, formai kérdéseivel,⁵ de ezek mind számban, mind tartalmilag alatta maradtak a két világháború közötti évek anyagának. Kiemelkedik közülük LENGYEL Géza néhány írása, melyek egyrészt a grafika és az iparművészetek általános problémáit elemző tanulmányok, másrészt olyan kritikák, melyek főként KOZMA Lajos munkásságáról mondanak bírálatot. Az érdeklődés kezdeti szórványosabb jelentkezését és a két világháború közötti megerősödését az teszi érthetővé, hogy nálunk az új könyvművészeti törekvések az első világháború után erősödtek meg. Ekkor jelentkeznek ugyanis KNERÉK, KOZMA Lajos új stílustörekvései, a *Magyar Grafika* (1920—1933), a Magyar Bibliofil Társaság, a nagyvállalatok (Amicus, Egyetemi Nyomda, Hungária, Révai, Rózsavölgyi stb.) bibliofil tevékenységükkel. 1918 után KNERÉK korábbi eredményei alapján, KOZMA Lajossal szövetségben megindulnak a kísérletek a gyomai nyomdában a hazai könyvművészet korszerű formáinak kialakítására és az értékes magyar könyvművészeti hagyományok föllevenítésére. A *Három Csepke Könyv*, a *Kner Klasszikusok* és a *Monumenta Literarum* sorozat már az új programot testesítik meg. KNERÉK fejlődése szempontjából mindhárom jelentős állomás. A *Nyugat* valamennyivel foglalkozik, s valamennyit nagy elismeréssel fogadja.

A *Három Csepke Könyvről*, melyek a hagyományos díszítőanyagot először alkalmazták modern technikára, LACZKÓ Géza e könyvek stílusában kitörő lelkesedéssel írja: „Gyöngyök ezek magyar! Minden könyv gyöngy ugyan... ám ez a Három Csepke Könyvek tündökléssel tündökletes gyöngy-szemek.”⁶ Az itt elért eredmények újabb alkalmazását és továbbfejlesztését jelenti a másik két sorozat. Mind tartalmi, mind formai törekvései kellő visszhangot keltenek a *Nyugat* köreiben. A *Monumenta Literarum*-mal SZABÓ Lőrinc foglalkozik főként tartalmi szempontból, KIRÁLY György pedig KNER Imre és KOZMA Lajos úttörő munkájáról így nyilatkozik: „...esztendőig tartó együttműködésben, elmélyedő, áhitatos szeretettel tanulmányozták a régi könyvek szépségeit s igyekeztek azokat modern formában megújítani. Szinte a legegyszerűbb eszközök igénybevételével, fametszetű könyvdszettekkel és acélba vésett, szedhető ornamentekkel sikerült egy olyan stílust megteremteniök, mely egysége és kötöttsége mellett a legnagyobb változatosságot biztosítja, hajlékonyságával pedig alkalmas arra, hogy a legkülönbözőbb korok szellemét visszaidézzék.”⁷

A nyomda későbbi törekvései és munkái is komoly elismerést arattak. NAMÉNYI Ernő például „az ország legelső officinájának”⁸ nevezi őket. BÁLINT Aladár megállapítása szerint kiadványaik „...legfelső fokát jelentették a könyvművészetnek”⁹, s úgy látja,

⁵ LENGYEL Géza: *Utolsó ábrándok*. (Kozma Lajos könyve). Nyugat. 1908. I. 573—74. I. LENGYEL Géza: *Iparművészet és kultúra*. Nyugat. 1908. I. 829—830. I. LENGYEL Géza: *Kozma Lajos rajzai*. Nyugat. 1909. II. 161—162. I. LENGYEL Géza, RÓZSAFFY Dezső: ld. a 3. jegyz. SZINI Gyula: *Régi lapok fölé hajolva*. Nyugat. 1911. I. 36—43. I. TÓTH Árpád: *Mihály Rezső: Bariék kalandjai*. Nyugat. 1911. I. 120. I.

⁶ LACZKÓ Géza: *Három Csepke Könyvek*. Nyugat. 1921. I. 153—154. I.

⁷ SZABÓ Lőrinc: *Monumenta Literarum II. sorozat*. Nyugat. 1922. 1482—84. KIRÁLY György: *Kner könyvei. Kner Klasszikusok*. Nyugat. 1921. II. 1762—1763. I.

⁸ NAMÉNYI Ernő: *Az év legszebb könyvei*. Nyugat. 1931. I. 211. I.

⁹ BÁLINT Aladár: *Új könyvek. Tipográfiai és grafikai tallózás*. Nyugat. 1921. I. 161—162. I.

hogy a fővárosi nyomdákat felülmúló programjával, színvonalával TEVANÉKKAL együtt az övé a jövő.¹⁰ KNER Izidor halálakor külön cikket szentelnek a nyomda alapítója emlékének, melyben méltatják komoly felelősségvállalását és hivatásérzetét a magyar könyv ügye iránt: „Csak valamilyen naív és rajongó lélek bátorsága lehet elég erős ahhoz, hogy bízzék benne és sikerrel kísérelje meg mint értéket, szépséget képviselő munkát fogadtatni el holmi vidéki nyomdában készült dolgokat . . . ez a naív lelkesedés és bátorság fűtötte Kner Izidort”¹¹ — írja TERSÁNSZKY Józsi Jenő KNER Izidorról.

KNERÉK tevékenységével fonódik össze KOZMA Lajos könyvművészeti pályájának kibontakozása is. A *Nyugat* igen nagy gonddal és érdeklődéssel figyelte munkásságát. Megemlékezik a rajzolóról, építészről és bútortervezőről egyaránt, de elsősorban mindig mint a könyv páratlan, európai szintű művészetét tartja számon. Először 1909-ben exlibris gyűjteményével és RÉVÉSZ Béla könyvéhez készített illusztrációival kapcsolatban jellemzik művészetét: „Alapvonása az elmélyedés, a belső harmónia keresése”, de még elmarasztalják erős szimbolizmusa miatt.¹² Ettől kezdve gyakran foglalkoznak munkáival, ezek az írások kiemelik gazdag fantáziáját, ötletességét, alkotásainak átéltségét, a hagyomány és a népművészeti elemek alapos ismeretét és biztos tipográfiai érzékét.¹³

1934-ben, 25 éves jubileuma alkalmából pedig összefoglaló képet adnak pályájáról „Első jelentős alkotásai a háborút közvetlenül megelőző években szimbolikus rajzok voltak, melyek Ady költészetének nagy hatását mutatták. De mentől jobban fordult érdeklődésével a könyv díszítéséhez, annál jobban távolodott e kísérleteinek stílusától, kevesebb és tisztára ornamentális elemekből kezdte szerkeszteni könyvdíszzeit. Mint illusztrátor is egyszerűbbé vált, első fiatalságának túlbujánzó, szinte keleties gazdagságú pompáját kissé archaizáló, sokszor népi motívumokból merítő nagyvonalú kifejezőmód váltotta fel, mely a Király György kiadta magyar emlékekhez készített rajzaiban ért el tetőpontjára. De itt sem állott meg az elmúlt öt évben, amidőn pedig sajnos jóval kevésbé foglalkoztatta a könyv, mint egyéb munkássága, a kifejezésnek egyszerű, de amellet szenvedélyes ereje lett úrrá rajzaiban, melyek a magyar könyvdíszítő művészet legkiválóbb alkotásai közé tartoznak. Szükszavúak, csak egy-egy hatásos motívumra épülnek, alig néhány vonalból állanak, de felejthetetlen pátosszal vésődnek bele a szemlélő lelkébe. . . Sokoldalú tevékenységéből alkalmasint a könyvművészeti áll a legmagasabb fokon. Idehaza alig és külföldön is csak kevesen vannak, akik vele e téren versenyezhetnek.”¹⁴

A KNER nyomda és KOZMA Lajos tevékenységének körültekintő értékelése mellett meglepő, hogy a TEVANÉK jelentősége ellenére jóval kisebb helyet kap a folyóiratban. Több könyvismertetés említi ugyan kiadványaikat,¹⁵ de tevékenységük összefoglaló képe, értékelése nem bontakozik ki a *Nyugat* cikkeiből.

A Magyar Bibliofil Társaság megalakulásától kezdve — mint említettük — több kezdeményezéssel támogatja az új törekvéseket. Kiállításokat szervez, díjakat tűz ki „az év 5 legszebb könyve” jutalmazására. A *Nyugat*

¹⁰ KIRÁLY György: *A XX. század könyvművészete*. Nyugat. 1921. I. 798—99. 1.

¹¹ TERSÁNSZKY Józsi Jenő: *Kner Izidor*. Nyugat. 1935. II. 210. Vö. KÉKI Béla: *A Kner nyomda és a magyar könyvművészet*. Bp. 1957.

¹² LENGYEL Géza: *Kozma Lajos rajzai*. Nyugat. 1909. II. 161—162. 1.

¹³ KIRÁLY György: *Régi balladák könyve*. Nyugat. 1921. II. 1574. 1. GYERGYAI Albert: *Török Sophie: Asszony a karosszékekben*. Nyugat. 1929. I. 764—65. 1.

¹⁴ FARKAS Zoltán: *Kozma Lajos jubileuma*. Nyugat. 1934. II. 84. 1. Vö. KOÓS Judit: *Kozma Lajos*. Kortárs. 1961. 3. sz. *Kozma Lajos (1884—1948) könyvművészete és alkalmazott grafikái*. Bp. 1961.

¹⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső: *Fanny hagyományai*. Nyugat. 1917. I. 140—41. 1. HAVAS Gyula: *Reményi József: Messzeségek*. Uo. 141—42. 1. TÓTH Árpád: *Kosztolányi Dezső: Mák*. Uo. 220—21. 1. HAVAS Gyula: *Somlyó Zoltán: Nyitott könyv*. Uo. 223—24. 1. HAVAS Gyula: *Kridy Gyula: Pest*. Uo. 587. 1.

AZ
MIASSZONYUNK SZÍZ MÁRIA CSODÁIRÓL
való

HÉT LEGENDA

mellyeket
EGYNIHANY SZENTEKNEK ÉLETEKNEK
RÖVID

HISTÓRIÁJÁVAL

egyetemben
TÖBB RÉGI MAGYAR MANUSKRÍPTUMOKBÓL
KISZEDEGETETT

KIRÁLY GYÖRGY

deák

NYOMTATTA

KNER IZIDOR KÖNYVNYOMTATÓ GYOMÁN
1920. esztendőben

✦ (26) ✦
és bémene. Az szentegyházban vala kedig
az oltáron Asszonyunk Máriának képe fiat
ölében tartván, ki előtt ez ifju nagy keser
rűséggel lecsék, kezdé nagy keserű sírás
sal bocsánatot kérti az ő nagy vétkezeti
ről. De ime Urunk Jézusnak képe ő rea
háttal fordula; kin annál inkább elkesere
dék, kezdé nagy felszóval könyörgeni nagy
keserű ohajtással, sírással, szópögéssel,
kinek zöndüeti úgy hollattatik vala, mintha
prédikálnának az szentegyházban. Uristen
nek akaraja szerint történék, hogy az ő
zálogossa, kinek ő jószágát hányta volt zá
lagba, onnan menne lova hátán, Ki miko
ron hallotta volna az emberi szót, alitta,
hogy prédikálnának. Leszálla lova hátáról
és bémene az szentegyházba és látá ott ez
ifjút ekképen könyörgeni. Monda ő magá
ban: „Bizony ez az én szomszédom.” Meg
voná azért magát az szentegyházban, hogy
látná az végét, mi lenne. Monda azért végre

[az

1—2. Címlap és belső részlet az egyik KNER-kiadványból

mindkét próbálkozást méltányolja és támogatja. Az Iparművészeti Múzeumban rendezett első kiállításról két rendkívül alapos elemző, és könyvművésztünk egész helyzetét felmérő beszámoló jelenik meg, az egyik BÁLINT Aladár, a másik KIRÁLY György tollából.¹⁶ Nagy örömmel fogadják a legszebb könyvek jutalmazásának tervét is. „Ez a nyilvános megkülönböztetés talán fölbreszti nagy kiadóinkban az elaludt önérzetet és ambíciót is, talán újra megfontolják majd, hogy még a tömegével osztott könyv külső megjelenését is nem lehetne-e némi művészettel megnemesíteni” — írja ELEK Artúr.¹⁷ Ettől kezdve szinte minden évben hírt adnak a díjnyertes kiadványokról s értékelik a Magyar Bibliofil Társaság döntését.¹⁸

1933-ban BIRÓ Miklós szerkesztésében napvilágot lát a *Magyar Grafikai Almanach*, a *Magyar Grafika* programjának folytatása. Célja, hogy összegezze az elért eredményeket, s irányt mutasson a további fejlődés számára.¹⁹ A *Nyugat* a megkezdett harc újabb eredményének tekinti az *Almanach* megjelenését, s biztató vállalkozásnak véli: „Ez a könyv cikkeivel, illusztrációival, szedés-mintáival, hozzájuk fűzött magyarázatokkal megint csak harc a mai szegény világban hanyatlásnak induló nyomdászművészetért”²⁰

Az elszigetelt egyes törekvések, az európai fejlődés hatására és a közönség igényeinek növekedése következtében a 20-as évektől kezdve megindult a nagyvállalatok rendszeres bibliofil tevékenysége is. Közülük az Amicus, Rózsavölgyi, majd Révai többször is foglalkoztatja a *Nyugat* munkatársait. Legtöbbet azonban a Hungária bibliofil kiadványairól írnak. A nyomda BIRÓ Miklós vezetése alatt komoly fejlődést ért el, legszebb könyvei között szerepelt ORTUTAY Gyula: *Bátorligeti mesék* c. könyve és KOLB Jenő: *Régi játékkártyákról* készült kiadványa. Nem meglepő, hogy mindkettő méltatása helyet kapott a *Nyugatban*.²¹

3. A könyvművészet alapelveiről és alaptényezőiről

E rövid szemle is tanúsítja, hogy a magyar könyvművészet fejlődése állandó érdeklődésre és helyes értékelésre talált a *Nyugatban*. Az új elvek a *Nyugat* cikkíróinak ítéleteiben következetesen érvényre jutottak. Különösen az anyagszerűség, a könyv alkotórészeinek egybehangoltsága, a tartalom és a forma egysége és a hagyományok felhasználásának modern követelménye az, ami ismételten kellő nyomtatékot kap a legkülönbözőbb írásokban.

Az *anyagszerűség* programját a modern könyvművészet az iparművészettel együtt azért hirdeti meg, hogy kivezető utat találjon a szecesszió zsákutcájából. KNER Imre megfogalmazásában: „nem a más művészetekből átvett, előre elgondolt formát akarja az ipari termékekre ráerőszakolni, hanem

¹⁶ BÁLINT Aladár: *A XX. század könyvművészete*. Nyugat. 1921. I. 797—798. I. KIRÁLY György: *A XX. század könyvművészete*. Nyugat. 1921. I. 798—799. I.

¹⁷ ELEK Artúr: *Magyar könyvművészet*. Nyugat. 1930. I. 83—84. I.

¹⁸ FARKAS Zoltán: *Könyvek*. Nyugat. 1936. I. 162—63. I. Ua.: „*Bátorligeti mesék*” Buday György színes metszeteivel. Nyugat. 1938. I. 161—62. I. Ua.: „...*Adassék e levél...*” Nyugat. 1939. I. 129—30. I. NAGYPÁL István: L. a 2. jegyz.

¹⁹ *Magyar Grafikai Almanach*. Szerk. BIRÓ Miklós. Bp. 1933. 5—6. I.

²⁰ BENEDEK Marcell: *Grafikai Almanach*. Nyugat. 1933. I. 557—58. I.

²¹ NAGYPÁL István: L. a 2. jegyz. FARKAS Zoltán: „*Bátorligeti mesék*”. L. a 18. jegyz.

Tavaszi 1934

ESSAI
 VAGYIS KISÉRLET
 ANNAK BIZONYÍTÁSÁRA,
 HOGY A BÖLCELSZEDEK
 NEM MÁS, MINT A
 MEGHALÁS TUDOMÁNYA
 MELYET FRANCIAUL SZERZETT
 MICHEL DE MONTAIGNE
 S MAGYARRA FORDÍTOTT
 LEHEL ISTVÁN

KNER IZIDOR BETŰVEL
 GYOMA, MCMXXII.

* 5 (28) 3 *

**HALLER JÁNOSTÓL:
 FÓKÁS KOVÁCSRÓL**

Itus császár megparan-
 csolta Rómában, hogy az
 ő születésének napját
 mindenek megillenek és
 valaki az ő nagyobbik
 fiának születése napját
 meg nem illené, hanem
 munkát tenne azon napon, halna meg éret-
 te. E parancsolatnak kihirdetése után hi-
 vatja bölcs Virgiliust, kinek mond: „Édes
 atyám! én ilyen és ilyen törvényt ren-
 deltem, de félek, titkon is ellene cselekesz-
 nek, úgyhogy én meg nem tudhatom. Kér-
 jek azért, taníts olyan mesterségre, melly
 által tudhassam meg, kik lesznek törvé-
 nyemnek megszegői?” Virgilius raigéri
 [magát.

3. Szöveglap a *Három cseppke* könyvből

4. Címlap a *Monumenta Litterarum* sorozatból

a cél, anyag és technika által adott formákat akarja művészi kifejező erejűvé fejleszteni.²²

Ezt az elvet hirdetik a *Nyugat*nak azok a könyvkritikái is, melyek a könyv betűinek, nyomásának, papírjának szépségét dicsérik. A szép könyv általuk kialakított fogalma is ezt hangsúlyozza: (a mi időnkben) „nélkülözhetetlen használati tárgy lett, karakterét tehát az individuális esztétika helyett az általánosan célszerű határozza meg.”²³ A szép könyv kritériuma tehát a célszerűség, gyors előállíthatóság, s természetesen saját eszközeiből kialakítható szépség. Az új irányzat uralomrajutása nagy örömmel tölti el BÁLINT Aladárt is. Az 1921-ben rendezett könyvkiállításról szóló beszámolójában véleményét így foglalja össze: „Egy azonban közös az itt egybegyűjtött könyvekben. Az anyag nagy megbecsülése és kiküszöbölése annak a barbár szín, forma, anyagpazarlásnak, mely a 19. század művészietlen periódusának díszműveit annyira tűrhetetlenné teszi. Okos ökonómiával szóhoz jutott a modern könyvesináló, mindent nagy körültekintéssel, önmegtartóztatással és az elérhető hatást hajszálnyi pontossággal kimérve emeli ki és fokozza az anyag szépségeit.”²⁴

A gyáriparban használatos többféle művészi és technikai megoldás együttes alkalmazása és a szecesszió túlzó díszítései megbontották a könyv kézműipari korszakában kialakult művészi egységét. Az átmeneti zavarok után azonban a nagyipari könyvtermeléssel szemben is feltámadt az egységes, harmonikus alkotás igénye. A *Nyugat* ennek az igénynek ad hangot, amikor kritikáiban érdemként emeli ki a könyv alkotó részeinek *egybehangoltságát*, homogén felépítését.

E követelmény elvi megfogalmazását BÁLINT Aladár így adja: „A könyv a gonddal ízléssel készült, a szerkezetében, belső, külső díszeiben egybehangolt nyomdai termék, éppúgy mint a kép, a szobor, cserép, általában, mint minden műtárgy nemcsak esztétikai és anyagi érték, hanem egyúttal összefüggő és jellemző bizonyosságtétele valamely törekvés, irány fejlődési fokozatának.” A megvalósítás lehetőségét is felvázolja: „A könyvnyomtató nagyrészen kész gyári anyaggal dolgozik, a papiros, az öntött betű, legtöbb esetben a betűsorok egyhangúságát feloldó lécz, dísz, ornemens is tömegtermelésre szánt és nagy tömegben készült ipari produktum, a kész könyveken nagyjában mégis követhető a sok különböző anyagú és természetű elem egyetlen egészre alakító mester ízlése, képzelőerejének, kombináló tehetségének gazdagsága . . . Nemesak az arany metszésű bőrkötéses iniciálás drága, régi mesterdarabokra érvényes ez a megállapítás, hanem a szedőgépekkel felszerelt, villamos árammal nyomtató nagyüzemek termékeire is.”²⁵

Figyelemre méltó, hogy megállapításaik ebben a kérdésben is, mint olyan sok más alkalommal, egybehangzóak a *Magyar Grafika* soraival.²⁶ Világosan látják azt is, hogy a könyv művészi egységének megteremtése egységes szerkesztési elvet, s az anyag lehetőségeinek legtökéletesebb ismeretét igényli. Helyes megítélésük szerint a kor könyvtermelésében különösen KNERÉK kiadványain érezhető „a különböző részeket szilárdan egységbe fogó erős kéz munkája.”²⁷ S hogy ennek értékével tisztában vannak, mutatja az a nagy elismerés, mellyel e törekvéseknek adóznak.

A modern igények megkövetelik, hogy a tipográfus teremtsen összhangot a könyv mondanivalója és tárgyi megjelenése között is. A *tartalom és forma egységének* igénye, a könyvművészet egyik fő követelménye ugyancsak

²² KNER Imre: *A tipográfia és könyvművészet határai*. Kner Imre: A könyv művészete. Bp. 1957. 62—75. l.

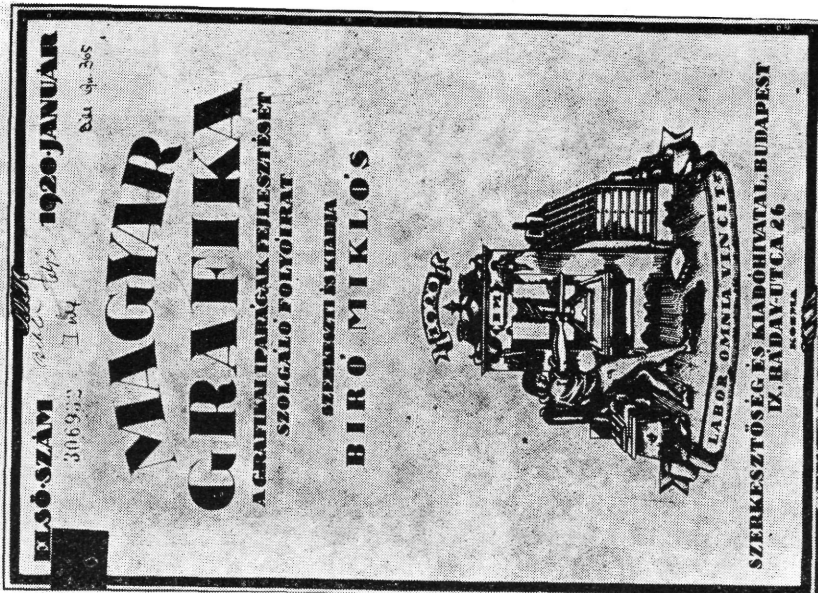
²³ KASSÁK Lajos: *A könyvről*. Nyugat. 1928. I. 387—388. l.

²⁴ BÁLINT Aladár: L. a 16. jegyz.

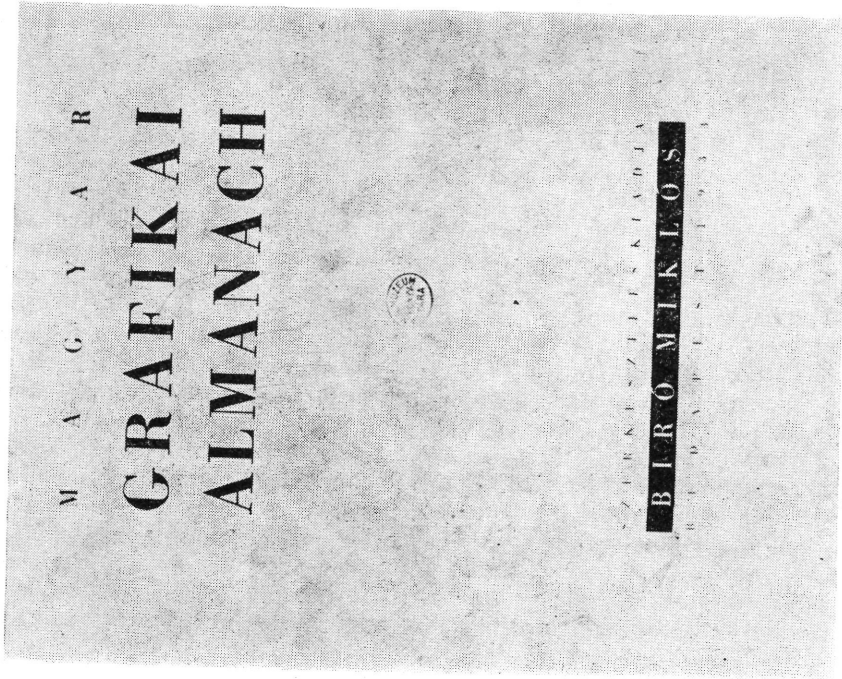
²⁵ BÁLINT Aladár: *Három új Kner kiadvány*. Nyugat. 1922. II. 1114—15. l.

²⁶ Vö. pl. KNER Imre: *Divéký József*. Magyar Grafika. 1921. 3. sz. 33. l.

²⁷ BÁLINT Aladár: L. a 25. jegyz.

5. A Magyar Grafika címlapja

6. A Grafikai Almanach címlapja

gyakran szerepel a *Nyugat* kritikáiban. Példa erre FARKAS Zoltán recenziója egy régi levél-gyűjtemény megjelenése alkalmából: „A könyvdíszeket a régi és új magyar könyvnyomtatók által nyomtatott könyvekből Haiman Kner György állította össze. Leginkább fametszeteket, keletkezésük idejével lehetőleg megközelítve a levelek keltét.”²⁸ FARKAS Zoltán ezt az igyekezetet komoly érdemnek tartja, BÁLINT Aladár szerint pedig KOZMA Lajos díszének szépségét éppen az adja, hogy „a szöveg szemléltetéséből telítette meg dekoratív tartalommal.”²⁹ Végül félreérthetetlenül fogalmazza meg állásfoglalásukat BÁLINT Aladár, amikor a három KNER kiadványról örömmel állapítja meg: „Íme három olyan könyv, ahol a forma, a tartalom tökéletesen egy.”

A nagyipari termelés és a korabeli képzőművészeti irányok hatására egy időre megszakadt a kapcsolat a könyvművészet tradícióival. A kibontakozást a könyvművészetben is, mint a kultúra minden területén a nemes *hagyományok* föllevenítése és azok továbbfejlesztése biztosítja. Ebben a folyamatban a kor archaizáló törekvéseinél egy lépéssel tovább haladva KNER könyvei már nem a múlt öncélú idézését jelentik. A *Nyugat*, mint már említettük, KNER minden törekvéssel együtt ezt is megértéssel fogadja s elismeréssel méltatja. A hagyományokra épült modern könyvművészet igényét a későbbiekben is többször megfogalmazzák. BÁLINT Aladár örvendetesnek találja például, hogy az 1921-i könyvtermés már ezen a téren is kedvező jeleket mutat, mert „romantikus mellékszínzet nélkül mind visszatérnek a száz év előtti könyvművészethez, tradíciót keresnek, hogy az eddig tradícióatlan grafikának alapot találjanak és modern érzéssel, a mai feladatoknak megfelelően áthasonlítsák az úkapák tanulságait.”³⁰ Ugyanez a követelmény érvényesül az 1928-i lipcei könyvkiállítás anyagának bírálatában is, melyben számottevő eredménynek ítélik, hogy könyvkiadásunk értékes hagyományainkra és népi motívumainkra támaszkodva sajátos nemzeti jelleget tudott kialakítani.³¹

A *Nyugat* cikkei több ízben foglalkoznak a könyv egyes alkotó részeivel és az ezekkel szemben támasztott követelményekkel. Hangsúlyozzák, hogy a könyv *címlapja* szerves része a könyvnek. Feladata a könyv karakterizálása. Megszerkesztése nagy gondot igényel. Tipográfiai elrendezésének szükség-szerűen a könyv lényegét kell hangsúlyoznia. Minden más megoldás meghamisítja a könyv tartalmát és félrevezeti az olvasót.³²

Ebből a témakörből legtöbb figyelmet és helyet az *illusztráció* kap. Megkísérlik meghatározni lényegét, az illusztrálási módokat, fölvázolni a könyvillusztráció feladatait. Úgy látják, az illusztráció szerepe az, hogy erősítse, kiegészítse, gazdagítsa az írásmű hatását. Az illusztráció az író és a grafikus alkotó találkozása, melynek során az eredeti tartalom új megvilágításban áttételesen, fokozva jelentkezik.³³ Ahhoz azonban, hogy az illusztráció a kívánt hatást érje el, fontos, hogy a rajzoló művész azonosulni tudjon az író szándékával, mert „az illusztrálás alkalmazkodó művészet, melyben a költő légnemű

²⁸ FARKAS Zoltán: *Adassék e levél...* Nyugat. 1939. I. 129–130. l.

²⁹ BÁLINT Aladár: L. a 9. jegyz.

³⁰ Uo.

³¹ NAMÉNYI Ernő: *Könyvművészet*. Nyugat. 1928. I. 543–546. l.

³² KOSZTOLÁNYI Dezső: *Pásztor Árpád: Regényalakok*. Nyugat. 1917. I. 318–19. l.
TÓTH Árpád: *Veér Imre versei*. Nyugat. 1917. II. 246–47. l. RÉVAY József: *Görög mīthológia. Kallós Ede új könyve*. Nyugat. 1923. II. 116–18. l.

³³ FARKAS Zoltán: *Fáy Dezső a grafikus*. Nyugat. 1929. II. 470–75. l.

BÁTORLIGETI MESÉK

ORTUTAY GYULA
GYÜJTÉSE

BUDAY GYÖRGY
RAJZAIVAL

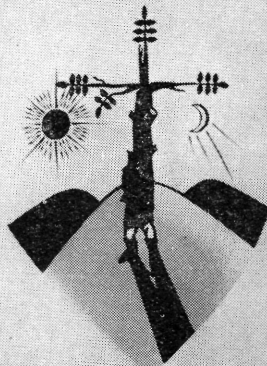
HUNGÁRIA KÖNYVEK 4

„Na majd ha hazajön urad, ezt a kis itókát add oda
néki, mikor megvárosolt, add a pipát. Tegye rá
szemet, gyere-on rá.”

De már a pipa egészen szikésztelen volt, már akkor
az itóka kibeszélte mindet. Mer az ember, ha meg-
kóstolta, fat-fat kibeszél. A gonosz megott hallgatta
egyer képibe az ajtó sarkánál. Alig várta, hogy meg-
magyarázza, már n' latta, az itóka megmagyarázta
az útvát. Aho, a nyomán! Akkor nekiesett a bárka-
nak, össze-össze szaggatta, összetörte.

Reggel felkel Nőc, ment már nagy örömmel, az
a bárkaja már rendbe lesz. Hat mikor kimengyen,
már messzire látta a bárkát, hogy bibás. „Isteneu,
mi történt ezzel?” Odament, körjárgálta sírva.
„Mi-sinajjak mo-man, hova tekeregyek?” Arra
szóra odalépett az Ur Jézus Krisztus. „Nőc, hát mi
van veled?” Sirt. „Nem tudom, hogy mi történt
velem. Már rövid az idő.” „Na de ne bússj. Fogj
hozza csak, rakjad odafele a deszkát, én is rakom

11

7—8. A Hungária-kiadványokból:
a Bátorligeti mesék címlapja és belső részlete

és sokszor inkább csak jelzett elképzeléseit a művész alakítja konkrétummá.³⁴ Lényeges az is, hogy az illusztráció mint önálló alkotás megfelelő művészi színvonalat képviseljen,³⁵ stílusa és hangulata megegyezzek az írásmű stílusával és hangulatával,³⁶ illeszkedjék bele a mű egészébe, ne bontsa meg annak tipográfiai és művészi egységét,³⁷ de nyújtson többet, mint amire az olvasó képzelete amúgy is képes.³⁸

Felvetik a kérdést, hogyan lehet jó illusztrációt készíteni? Egyáltalán milyen lehetőségek adódnak az illusztráló művész számára? Ilyen jellegű problémák különösen ADY illusztrálásával kapcsolatban foglalkoztatják a *Nyugat* cikkíróit.

Általában két lehetőséget látnak: a képszerű ábrázolást vagy a hangulati aláfestést.³⁹ „Voltak és vannak művészek, akik a szöveg tárgyi elemeinek aláztatos szolgálói, mások pedig csak azt a hangulatot komponálják képpé, amelyet bennük olvasmányuk keltett, és az asszociációk tömegéből éppen olyanokat szólítanak ki, melyeket tárgyilag látszólag semmi sem fűz az irodalmi műhöz” — állapítja meg FARKAS Zoltán, de a legjobb megoldásnak azt tartja, mely mindkettőt egyesíteni tudja.⁴⁰

Az ADY-illusztrátorok hol egyik, hol másik megoldást választják. A fő nehézséget költészetének képszerűsége okozza, ezért — írja ELEK Artur — „az egyetlen lehetőség, hogy a művész átengedje magát a költemények szuggesztíójának és mintha széljegyzeteket írna hozzájuk úgy rajzolja köréjük a vonalszerkezetté alakult érzéseket, melyeket az a költészet felébresztett benne. Nincsen más lehetőség a művész számára, mint a szabad parafrázis.”⁴¹ Érdekes JASCHIK Álmosnak, ADY egyik legjobb illusztrátorának vallomása erről a munkáról: „Ady nem azt kívánja illusztrátorától, hogy gondolatainak lakájengedelmességgel utána kullogjon, de nem követeli azt sem, hogy azokat közérthetőség céljából profanizálja . . . A jó Ady-illusztrációk tovább rezgetik azt a húrt, melyet Ady verse megpendít.”⁴²

A gyermekkönyvkiadás színvonalának emelése a 20-as években szélesebb körben érdeklődést keltett. Ismételten foglalkozik vele a Magyar Bibliofil Társaság és a *Magyar Grafika*.⁴³ A *Nyugat* szintén több ízben újra visszatér a gyermekkönyvkiadás állapotára. Így természetes, hogy a gyermekkönyvek illusztrálási problémái is felszínre kerülnek. A *Nyugat* a gyermekkönyvek illusztrálásával kapcsolatban két fő követelményt támaszt. Legyen az illusztrációnak komoly művészi értéke, és vegye figyelembe a gyermek életkorát. Vagyis találjon utat a gyermek lelkéhez, és tegyen eleget az esztétikai nevelés követelményeinek is.

A művészi színvonal igénye különösen a korabeli helyzet áttekintése után kap hangot, mert a felmérés azt mutatja, hogy nálunk alig akad művészi

³⁴ ELEK Artúr: *Nagy Sándor Ady rajzai*. Nyugat. 1928. II. 565—66. l.

³⁵ SÁRKÖZI György: *Halkataltan szerelem*. Nyugat. 1931. I. 59—60.

³⁶ LENGYEL Géza: *Kozma Lajos rajzai*. I. az 5. jegyz.

³⁷ BÁLINT Aladár: L. a 16. jegyz.

³⁸ FARKAS Zoltán: L. a 33. jegyz.

³⁹ ELEK Artúr: L. a 34. jegyz.

⁴⁰ FARKAS Zoltán: *Buday György fametszetei*. Nyugat. 1935. II. 208—09. l.

⁴¹ ELEK Artúr: *Túri Polgár István rajzai Ady két verséhez*. Nyugat. 1925. II. 300—301. l.

⁴² JASCHIK Álmos: *Ady illusztrációk*. Nyugat. 1920. 391—92. l.

⁴³ Vö. pl. *Művészi iskoláskönyvek*. Magyar Grafika. 1921. 6. sz. 103. l. *Meseillusztrációk*. Uo. 9. sz. 154. l.

gonddal kiállított képeskönyv. A gyermekkönyvek illusztrálásával foglalkozók egyike sem képvisel komoly művészi színvonalat. Jóformán JASCHIK Álmos az egyetlen, akiről úgy látják, hivatása magaslatán áll.⁴⁴

A *Nyugat* nemcsak elvben fejtette ki véleményét és mások munkájával szemben állította fel követelményeit, hanem a maga gyakorlatában is igyekezett eleget tenni ennek a feltételnek. Illusztrációinak művészi színvonalát — másokkal együtt — a következő nevek jelzik: ABA NOVÁK Vilmos, BECK Ö. Fülöp, BERÉNY Róbert, BUDAY György, CSORBA Géza, FÁY Dezső, FÉNYES Adolf, FERENCZI Béni, IVÁNYI GRÜNWARD Béla, KMETTY János, MÁRFFY Ödön, MEDGYESSY Ferenc, RIPPL-RÓNAI József, RUDNAY Gyula, SZŐNYI István, VEDRES Márk. A számtalan rajz, metszet és fénykép tartalmában és művészi törekvéseiben többnyire egybevág a *Nyugat* irodalmi szándékaival.

Az illusztrációs anyag dokumentum jellegű része: a *Nyugat* íróinak fényképei vagy azokat ábrázoló plakettek, szobrok fotói szorosan a *Nyugat* tevékenységéhez, történetéhez kapcsolódnak. A grafikai alkotások közlését pedig részben tartalmuk, részben kifejezőmódjuk rokonsága teszi indokolttá. Az illusztrációk nagyobb részének témája ugyanis az ember vagy mint társadalmi típus, vagy a konkrét társadalomtól elvonatkoztatott általános ember. Ezekben az alkotásokban egyaránt helyet kap az emberi cselekvés és az emberi lélek rezdüléseinek ábrázolása. SZŐNYI *Favágójának* lendületes mozdulata mellett a fájdalom, a szenvedély, az öröm, a másokkal és önmagával harcoló ember is megjelenik. E képek témaválasztásukkal, művészi szándékukkal közel állnak a *Nyugat* irodalmának társadalmi érdeklődéséhez és az emberi lelket boncoló hajlandóságához. Kifejezőmódjukra jellemző a tömörség, a lényeg hangsúlyozása, a részletek mellőzése, a XIX. század irodalmában és képzőművészetében egyaránt gyakori szó- és vonalpazarlásnak teljes hiánya.

A gondolat és eszközök modernisége harmóniát teremt az irodalmi anyag és az illusztrációs elemek között, s így a *Nyugat* a képzőművészet eszközeivel el tudja mélyíteni és hozzáférhetőbbé tudja tenni alapvető irodalmi és világnézeti célkitűzéseit.

Természetesen a cikkírók tisztában vannak azzal, hogy a könyv díszítésének nem egyetlen és fő eszköze az illusztráció. A betűk szépsége, az oldalak komponáltsága, a fejlécek és a záródíszek művészi megformálása és jó elhelyezése már önmagában meghatározza a kiadvány művészeti értékét. Látják azt is, hogy ezek az apró díszek szükségképpen szerves részei a könyvnek, abból nőnek ki, s helytelen, ha a kiadvány egészébe oda nem tartozó, utólag beillesztett díszítmények.

Megállapításuk szerint a *könyv díszre* is ugyanazok az általános elvek érvényesek, mint az illusztrációra: a harmonikus beilleszkedés a kiadvány egészébe, a művészi érték, egyéni jelleg, alkalmazkodás az írásmű hangulatához.

A könyv fontos alkotó része, burka, első benyomásainknak forrása a *kötés*. Ez a funkció szükségessé teszi gondos megmunkálását, szép kiállítását, s megköveteli, hogy a könyv belső tartalmával és művészi kivitelével harmonikus egészet alkosson. A *Nyugat* ezt értékeli CSERNA Juliska kötéseiben: „A könyv lelkét vetíti a külső felületre”.⁴⁵ S ennek elhanyagolása miatt éri kemény bírálat az Egyetemi Nyomdát: „... Magyarország művészeti emlékeit nem illik

⁴⁴ FARKAS Zoltán: *Jaschik Álmos meseillusztrációi*. Nyugat, 1933. I. 260—61. l.

⁴⁵ BÁLINT Aladár: L. a 9. jegyz.

oly mezbe öltöztetni, mint egy cementgyáros árjegyzékét és, hogy puha kartonból készült nyersvászonzható könyvet cipópántlikával összefűzni mégiscsak arculcsapása a modern könyvművészeti törekvéseknek.”⁴⁶

Azt is megállapítják, hogy a kötésnek kettős rendeltetése van, a védelem és a szem gyönyörködtetése. Eppen ezért a könyvkötéssel kapcsolatban felmerül a mesterség és művészet viszonyának kérdése. Látják, hogy a könyvkötés olyan művészet, melynek alapja a mesterségbeli tudás, de amely az anyag alapos ismerete és megmunkálása mellett önálló ízlést és tehetséget is igényel. „A könyvkötés ipar, sem ízlés, sem fantázia, sem a tehetségnek bárhogyan nevezett megnyilvánulása nem pótolja az anyag kifogástalan megdolgozását. A könyvek elsősorban azért kerülnek a könyvkötőhöz, hogy hosszú, s gyakori használat alatt se rongyolódjanak el, hogy kibírják a szeretet viszonyosságait. A céltudatos emberi munka és a művészi teremtés teljes harmóniájának bizonyítéka gyanánt ez a két cél — tartósság s szép külső — egy úton érhető el.”⁴⁷

A kor könyvkötői közül CSERNA Juliska neve mellett kiemelik VÉGH Gusztáv terveit,⁴⁸ BIRÓ Márta egyéni kötéseit,⁴⁹ s bővebben foglalkoznak KNER Erzsébet kimagasló tehetségével. Fő érdemének az „anyagszerűséget”, a „hagyományok tiszteletét”, a „finom és nemes anyagok összeválogatását” és a „precíz technikai kidolgozást”, egyszerű vonalakkól felépített s minden aranyozástól mentes ornamentikáját tekintik. Munkái azt „a hivalkodás nélküli, olcsó hatásokat kerülő szerénységet, a művészetté emelt mesterségnek azt a szeretetét és megbecsülését mutatják, amely úgy látszik az egész KNER-család tradíciója” — állapítja meg róla HEVESY Iván.⁵⁰

Az említett könyvkötők közül valamennyire nagyobb hatást gyakorolt a múlt, munkáik többsége a hagyományos anyagok, formák és motívumok felhasználásával készülnek. A *Nyugat* azonban sürgeti a modernebb megoldásokat, hogy a XX. század irodalmi termését is a tartalommal egybehangolt, korszerű külsőbe öltöztethessék.⁵¹

A főlvázolt, a *Nyugat* által is felismert elméleti követelmények és célkitűzések gyakorlati megvalósítására a *Nyugat*nak alkalma nyílt kiadói tevékenysége során is. Olcsó sorozatok és igényesebb kiadványok egyaránt szerepelnek kiadói listáján. E kiadványok tipográfiai szemléje arról tanúskodik, hogy bár az új könyvművészet eredményeit még nem tudta teljes következetességgel felhasználni, de tevékenysége során igyekezett azokat alkalmazni.

A *Nyugat könyvtár* c. sorozat célja az új irodalom terjesztése olcsó füzetekben. Ez a sorozat még erősen szecessziós külsőben látott napvilágot. Kékszürke alaptónusú, virágdíszes borítóját a 26. kötettől sárga-zöld kellemesebb színhatású fedőlap váltja fel. Ez már tipográfiájával modernsége törekszik, azonban a szerkesztői névsor merész, de kissé zavaró tagolatlansága és felesleges virágdíszei még mindég sok kívánnivalót hagynak maguk után. A sorozat belső oldalainak betűtükre szép, jól megszerkesztett, nemes egyszerűség jellemzi, amely egyébként valamennyi kiadványának ismertetője. Betűtípusa azonos a *Nyugat* kissé vibráló hatású szecessziós jellegű betűivel.

⁴⁶ NAMÉNYI Ernő: L. a 31. jegyz.

⁴⁷ LENGYEL Géza: *Bíró Márta műhelyében*. *Nyugat*. 1921. I. 160—61. l.

⁴⁸ NAMÉNYI Ernő: L. a 31. jegyz.

⁴⁹ LENGYEL Géza: L. a 47. jegyz.

⁵⁰ HEVESY Iván: *Kner Erzsébet könyvkötései*. *Nyugat*. 1925. I. 139. l.

⁵¹ Uo.

Jóval igényesebb külsőben (magasabb áron) s sokkal modernebb megoldással jelenik meg a *Nyugat könyvek* c. sorozat. Egyszerű, de színes vászonkötései, melyeket csak a *Nyugat* ismeretes emblémája díszít arany vagy színes nyomással, vonzók, az anyag szépségét hangsúlyozóak. Az egyszerű kötés összehangban van a címlap felépítésével és a könyv belső tipográfiájával is. Legtöbbjükből hiányzik az illusztráció és mindenféle könyvdísz. Ott azonban, ahol illusztrációt alkalmaz, mint pl. az *Európai irodalom történetében*, a mű anyagát kitűnően alátámasztó, művészi igénytelenséggel kiválóan megvalósított képanyagot igen választékosan, a könyv arányait és a folthatásokat szemmel tartva illeszti be a szedés tükrébe.

Összefoglalva: egyszerű, harmonikusan felépített, de kissé egyhangú, változatos megoldásokat nem alkalmazó kiadványai nem közelítik meg a kor bibliofil könyveinek szépségét, de igényes, ízléses, szépen megszerkesztett kötetek, melyek a nagy olvasóközönségnek szánt könyvtermés magas színvonalát képviselik.

4. Könyvművészet és tömegművelődés

A hazai kapitalista társadalom polgári szemléletében a szép könyv művészi adottságait általában a bibliofília szemszögéből értékelték. Elsősorban a keveseknek készült, öncélúan díszített, kis példányszámban megjelent drága kiadványokat méltányolták. Éppen ezért nem érdektelen, hogy mit tart a *Nyugat* a bibliofil jellegű kiadványokról. Valamennyi kritikájából, mely kivételesen szép könyvet mutat be, elismerés csendül ki: a könyvművészet fejlődésének újabb bizonyítékát látja benne. Ez azonban korántsem jelenti, hogy a ritka, kis példányszámú bibliofil könyvek mellett foglalnak állást. Erre egyetlen nyilatkozatot sem találunk. Sőt cikkeikben felveszik a harcot a luxuskiadványok öncélú művészete ellen, mert „a kevés példányszámban megjelent drága könyvek nagy része sajnos vitrinákba vándorol, termékenyítő, nevelő hatásuk nagyon szűkreszabott területre terjed.”⁵² Határozottan, újra és újra követelik „ne csak az amateur kiadások legyenek ízlésesek... hanem azok a könyvek is, amelyeket nagy tömegeknek szántak.”⁵³ Ezt a programot mindig szem előtt tartják, akár a jelen eredményeinek számbavételéről, akár a jövő feladatainak kitűzéseiről van szó.

A könyvkiadás állapotát mérlegelve KNERÉKKEL kapcsolatosan megállapítják: „a vékony és olcsó füzetek tanulságos leckéül szolgálhatnak nagy kiadvállalatainknak arra, hogy a tömegtermelést hogyan lehet egyszerű eszközökkel megnevesíteni. A Kner-nyomda még leghétköznapibb nyomtatványaiiban sem mond le a művészet kvalitásairól.”⁵⁴

A könyvkiadás közvetlen feladatait vizsgálva kiemelik, hogy a luxuskiadásokkal szemben „az olcsó könyv művészi kiállítása ma a lényegesebb kérdés.”⁵⁵ A jövő lehetőségeit kutatva KIRÁLY György pedig messze előre mutatva célnak és ideálnak egy olyan jövőt tekint, amikor a magyar könyv

⁵² BÁLINT Aladár: L. a 9. jegyz.

⁵³ Uo.

⁵⁴ GYERGYAI Albert: L. a 13. jegyz.

⁵⁵ NAMÉNYI Ernő: L. a 31. jegyz.

„... szép is lesz, olcsó is lesz, s a tömegízlés általános nemesedéséről, egy belső szociális haladásról fog tanúságot tenni.”⁵⁶

Ezek a megállapítások mind azt mutatják, hogy a *Nyugat* a bibliofilia kérdésében helyesen foglal állást. Méltányolják a bibliofil könyvkiadás értékét és fontosságát, de világosan felismerik azt is, hogy a könyvművészet nem csupán bibliofiliát jelent. Elvileg — helyesen — alapvető követelménynek a művészi színvonalú tömegkönyv előállítását tekintik, ugyanakkor azonban látják azt is, hogy megteremtésének gazdasági feltételei nincsenek meg az akkori, háború utáni Magyarországon. Világosan kitűnik ez a szép, de drága kiadványokról elhangzó következő megjegyzésekből: „Az ilyen kiadványok egyszersmind bizonyítják, hogy a mi nyomdai iparunk a mai európai ízlés és a legfejlettebb technika összes követelményeit is ki tudja elégíteni, ha nem olcsóság a célja,”⁵⁷ vagy „de valljuk be, hogy mai szegénységünkben ezt a költséges példát nehéz volna követni.”⁵⁸

Végeredményként megállapítható, hogy a *Nyugat* a modern magyar könyvművészet kérdéseiben két lényeges feladatot vállalt magára és látott el jóval a kor átlagos színvonalán felül. Egyrészt, mint a kor vezető folyóirata, érdeklődő figyelemmel kísérte az új magyar könyvművészet fejlődését, s időről időre számot adott eredményeiről, jelezte problémáit, ha a vizsgálódása nem is volt mindig rendszeres, mégis jelentős szerepet töltött be modern könyvművészetünk népszerűsítésében. Másrészt pedig tanulmányaiban, kritikáiban nagy lépéssel előbbre vitte a modern könyvművészeti elvek és célkitűzések korszerű tisztázását. Mindkettőt elősegítette, hogy a folyóirat szépírói és kritikusi mellett a kor legjobb könyvesztétikusait is szóhoz juttatta. Olyanokat, akik egyben a *Magyar Grafikának* is rendszerint munkatársai voltak. (Pl. KIRÁLY György, BÁLINT Aladár, BENEDEK Marcell.)

A könyvművészet problémáinak tükröződése jelentős a *Nyugat* értékelése szempontjából is. Idevágó közleményeiből kitűnik, hogy a *Nyugat* ezen a területen azontúl, hogy a kor időszerű kérdéseiben helyesen foglalt állást, egyben előre mutatott a szocialista könyvművészet felé is. A benne felvetett, megvitatott és tisztázott könyvesztétikai alapelvek és célkitűzések olyan eredménynek tekinthetők, melyeket szocialista művelődéspolitikánk és könyvkultúránk, szocialista könyvesztétikánk is helyesnek és követendőnek ismer el.⁵⁹

⁵⁶ KIRÁLY György: L. a 10. jegyz.

⁵⁷ FARKAS Zoltán: *Hungária könyvek*. Nyugat. 1935. I. 512—13. l.

⁵⁸ FARKAS Zoltán: *Könyvek*. L. a 18. jegyz.

⁵⁹ L. a szocialista könyvművészeti törekvésekről írt cikkeket, főként a *Magyar Grafika* és a *Papíripar* utóbbi évfolyamaiban. Ezek közül pl. HAIMAN György: *Az év legszebb könyve*. Papír- és Nyomdatechnika. 1954. 1. sz. SZÁNTÓ Tibor: *A könyv esztétikája*. Magy. Graf. 1957. 1—2. sz. LENGYEL Lajos: *Az alkalmazott grafika és betűi a könyvek védőborítóján*. Papíripar. és Magy. Graf. 1958. 1—2. sz. PARCZER Ferenc: *A szocialista könyvművészet kialakulása Magyarországon*. Magy. Graf. 1959. 5. sz., továbbá *A szép magyar könyv* versenyéről 1954—61 között készült beszámolókat.

ILONA KOVÁCS: DIE ZEITSCHRIFT „NYUGAT” UND DIE RENAISSANCE DER BUCHKUNST IN UNGARN

Obwohl die führende Zeitschrift des ungarischen Geisteslebens *Nyugat* (1908—1941) in erster Reihe die Literatur pflegte, widmete sie auch mitsamt sämtlichen Erscheinungen des ungarischen gesellschaftlichen und kulturellen Lebens ihre Aufmerksamkeit der Entwicklung der ungarischen Kunst des Buches. Meistens wurde das Problem in Verbindung mit der Demokratisierung der Literatur, der Kunst und der Kultur erörtert. Die Tätigkeit der *Nyugat* verdient besondere Würdigung, denn außer dem engen Fachkreis der ungarischen Künstler des Buchdruckes war sie die Erste die die modernsten Bestrebungen der Kunst des Buches im Kreise des vorgeschrittensten, für literarische und ästhetische Probleme empfänglichen Lesepublikums verbreitet und dessen Interesse wachgerufen und bewußt gemacht hat. Sie war in diesen Bestrebungen von der Überzeugung geleitet, daß neben dem Inhaltlichen auch das Äußere, die künstlerische Aufmachung des Buches wichtige Faktoren für die literarische Werbung, der ästhetischen Erziehung der Massen, der Hebung des Kulturniveaus sind.

In den 33 Jahrgängen der Zeitschrift *Nyugat* sind es ungefähr 50 Abhandlungen, Rezensionen, Kritiken die sich mit der Kunst des Buches befassen. Neben zahlreichen Buchbesprechungen analysieren Aladár BÁLINT, Artur ELEK, György KIRÁLY und Ernő NEMÉNYI die Lage der ungarischen Kunst des Buches und der ihr zustehenden Möglichkeiten. In den dem ersten Weltkriege vorangehenden Jahren kommen einschlägige Mitteilungen relativ spärlich vor, nach 1918 zeigt die Entfaltung der Kunst des Buches einen bedeutenden Aufschwung und immer häufiger erscheinen Artikel die von ihr handeln. Aus ihnen läßt sich feststellen, mit was für einer Geschwindigkeit die *Nyugat* auf die hauptsächlichlichen Ereignisse im Entwicklungslauf der Buchkunst reagiert, anderseits in welchem Maße die neuen künstlerischen Grundsätze und Zielsetzungen verstanden und anerkannt wurden.

Nyugat hat sozusagen über jeden bedeutungsvollen Moment, jedes Dokument des Werdeganges der ungarischen Kunst des Buches Bericht erstattet. Die einen neuen Buchdruckstil ausgestaltenden Ausgaben der Druckerei KNER wurden gewürdigt, ebenso die graphische Kunst von Lajos KOZMA, des Mitarbeiters von KNER, die Tätigkeit der Ungarischen Gesellschaft der Bibliophilen (1920), das Erscheinen des überaus wichtigen Dokumentes der theoretischen Literatur des *Ungarischen Graphischen Almanachs* (1933) und die graduell sich entfaltende bibliophile Tätigkeit der grossen Buchverlage (Amicus, Rózsavölgyi, Révai und hauptsächlich Hungaria). Nicht nur daß die Zeitschrift die Bestrebungen der modernen Kunst des Buches mit Aufmerksamkeit verfolgt hat, sie nahm auch ihre Zielsetzungen an. Indem sie das Buch als einheitliches Ganzes betrachtet, setzt sie die Hauptgrundlagen ihrer Konstruktion fest. Besonders großes Interesse widmet sie der modernen Forderung betreffs Stofflichkeit, Übereinstimmung der Bestandteile des Buches, Einheit von Inhalt und Form und Pflege der Traditionen. Zur erfolgreichen Verwirklichung der von ihr erkannten und angenommenen Zielsetzungen bot sich Gelegenheit bei der Auswahl ihres eigenen Illustrationsmaterials, sowie in Eigenschaft eines Verlages durch schöne und künstlerische Ausstattung der von ihr verlegten Werke.

Nyugat hat auch in der Frage der Bibliophilie einen gesunden Standpunkt eingenommen. Sie schätzt Bibliophilausgaben, mißt ihnen jedoch keine übertriebene Bedeutung bei. Sie identifiziert die Kunst des Buches nicht allein mit den Ausgaben der Bibliophilie. Als grundlegende Forderung betrachtet sie die Ausstattung eines Massenbuches von künstlerischem Niveau, welches einem breiten Leserkreis zu der besten Literatur bei billigen Preislagen verhilft.

Nyugat hat demnach in den die moderne ungarische Kunst des Buches betreffenden Fragen eine zweifache wichtige Aufgabe weit über dem Durchschnittsniveau der damaligen Zeit auf sich genommen und versehen. Sie hat einerseits in Eigenschaft der führenden Zeitschrift mit lebhaftem Interesse den Fortschritt der neuen ungarischen Buchkunst verfolgt, andererseits hat sie in ihren Abhandlungen, Rezensionen die zeitgemässe Klärung der Grundsätze und Zielsetzungen der modernen Kunst des Buches mächtig gefördert. Die von ihr aufgeworfenen, erörterten und klargestellten buchästhetischen Grundsätze und Zielsetzungen können zum Teil bereits als Ergebnisse bewertet werden, welche auch unsere sozialistische Bildungspolitik und Bücherkultur, unsere sozialistische Buchästhetik als richtig und nachahmenswert anerkennt.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

A társadalomtudományok szakbibliográfiáinak néhány kérdése

A társadalomtudományokról (ideértve a filológiát és a művészetek tudományát is) nyújtott tájékoztatás, e kutatási területek irodalmának visszatekintő és folyamatos feltárása, vitathatatlanul társadalmi szükségletet elégít ki. E tudományágak művelői számára talán még döntőbb jelentőségű az irodalom, az írott források rendszerező feltárása, az azokkal való megismerkedés, mint a természettudományok és az alkalmazott tudományok művelői esetében. A természettudományok és az alkalmazott tudományok területén kívül eső tudományok művelőinek kutatói tevékenysége nagyrészt az írott források feldolgozásából, új írásművek létrehozásából áll. A kísérlet, a laboratóriumi munka, mely a természettudományok és az alkalmazott tudományok művelőinek az irodalom feldolgozásával egyenértékű tevékenysége, a társadalomtudományokban csak egyes tudományágak esetében képezi a tudományos munka lényeges alkatelemét.

A természettudományok és alkalmazott tudományok esetében az irodalom ugyanis többnyire „beszámoló” jellegű, vagyis végzett kutatásokról értesít, míg a társadalomtudományok esetében igen gyakran a bibliográfiák által feltárt írásművek képezik magának a kutatásnak tárgyát, vagyis elsődleges dokumentum értékűek.¹

Az irodalom feltárásával kapcsolatban is — sok közös vonás mellett — mások a társadalomtudós igényei, mint a természettudósé. A történeti jellegű stúdiumokkal foglalkozó számára egy általában jelentéktelennek, efemer értékűnek tekintett írásmű értékes „adalék” lehet, míg a természettudós aktuális problémájának megoldása szempontjából ilyenek feltárására nem tart igényt.

A társadalomtudományok nagy részének történeti alapozottsága nagyobb mértékben indokolja és teszi szükségessé a retrospektív feltárást, nem úgy, mint a természettudományok esetében, ahol a kurrens bibliográfia és annak különböző formái — ideértve a referáló folyóiratokat is — általában nagyobb jelentőségűek, hiszen ezek tárják fel a legfrissebb „beszámolókat”. A természettudományok és alkalmazott tudományok művelője, gyakran ellentétben a társadalomtudományok művelőivel, a kurrens irodalom feltárása során elsősorban az új eredményekről beszámoló primér irodalom feltárására tart igényt.

Ezek a jól megfigyelhető jelenségek a következőket eredményezték:

I. a retrospektív bibliográfia szerepe jelentősebb a társadalomtudományokban, mint a természettudományokban és alkalmazott tudományokban. Ennek következtében:

¹ Ld.: JORDAN, Philip D.: *The historian and the contemporary problem of bibliographic techniques*. Amer. Doc. 10. vol. 1959. 4. no. 267–269. 1.

2. a társadalomtudományi szakbibliográfiák száma messze felülmúlja a természettudományi és alkalmazott tudományi bibliográfiák számát. A szakirodalomban eddig közölt igénykutatások kimutatták, hogy igen gyakran egyetlen, a primér irodalmat megbízhatóan feltáró kurrens bibliográfia vagy referáló folyóirat a természettudományok vagy alkalmazott tudományok művelőinek irodalomfeltárás iránti igényét kielégíti,² ezzel szemben a társadalomtudományok művelői kiterjedt, sokrétű bibliográfiai apparátussal kénytelenek dolgozni.

3. A nemzeti szakbibliográfia szerepe a társadalomtudományok esetében nagyobb jelentőségű, mint a természettudományok vagy alkalmazott tudományok esetében. Ez utóbbiak művelése során fokozottan érvényesül az az igény, hogy a feltárt irodalom nemzetközi legyen. E tudományok művelőit ui. csak másodsorban érdekli, hogy az adott problémának mi az egy nyelven vagy egy országban megjelent irodalma. Elsősorban azt kívánják, hogy egy adott kérdés legmegbízhatóbb irodalmát tárják fel számukra és azt tegyék hozzáférhetővé.

A társadalomtudományi, főleg a filológiai és művészeti kutatás azonban igen gyakran egy földrajzi egységgel vagy nyelvvel kapcsolatos irodalom feltárását igényli. De nemcsak a nyelvészeti, irodalomtörténeti, történeti vagy földrajzi kutatás bizonyos területeire kell gondolnunk, hanem a filozófiatörténet, tudománytörténet, közgazdaságtudomány, statisztika, politika, jogtudomány és művészettörténet nem is jelentéktelen kutatási részterületeire. Tehát a nemzeti vagy az egy nyelven megjelent irodalom feltárása — a nemzeti szakbibliográfia — tényleges igényt elégít ki.

4. Mivel — mint említettük — a társadalomtudományok művelői a nem elsőrendűen forrásértékű irodalom feltárására is gyakran igényt tartanak, a társadalomtudományi bibliográfiák által feldolgozott anyag jellegében is különbözik a természettudományi szakbibliográfiák által feldolgozott anyagtól.

Igaz, a szakbibliográfia egyik jellegzetessége, hogy szükségszerűen válogató, de a társadalomtudományok esetében ez a válogatás még oly mértékben sem köthető szabályokhoz, annyira sem „mechanizálható”, mint a természettudományok vagy alkalmazott tudományok esetében. A természettudományok és alkalmazott tudományok bibliográfusa gyakran szorítkozhatik arra, hogy majdnem kizárólag a primér irodalom feltárására törekedjék. E módszer követeése a társadalomtudományok esetében többnyire nem célravezető. A szakbibliográfia készítőjének a szekundér értékű irodalomból való válogatás tehát egyik legnehezebb feladatává vált. Felelősségteljes is ez a feladat, mert az irodalom válogatása, a feltárás módja biztosítja a szakbibliográfiai munka pártosságát. Úgy érezzük, hogy a válogatás szempontjai, — legyen a bibliográfia retrospektív vagy kurrens, nemzetközi vagy nemzeti, — még további tisztázásra szorulnak.³

Azt az alapigazságot, hogy a bibliográfia az irodalom társadalmi hasznosításának eszköze, nem minden szakbibliográfiai vállalkozásunk vette kellően tekintetbe. Nem sikerült minden esetben tisztáznunk, hogy kinek számára kívánjuk hasznosítani a szakirodalmat és a bibliográfiák által feltárt anyagot

² Ld.: *Proceedings of the International Conference on Scientific Information*, Washington, Nov. 16–21. 1958. Washington, 1959. vol. 1.-ben közölt igényfelmérési adatokat, továbbá: MERYAT, Jean: *Rapport sur les principes généraux de travail bibliographique international*. Paris, 1957. 4. és köv. 1.

³ Szerző egy készülő tanulmánya a dokumentum jellegének kérdéseivel foglalkozik.

nem mindig vizsgáltuk meg kellő gonddal abból a szempontból, hogy hasznos-e a szakbibliográfia potenciális felhasználója, az elsősorban primér irodalmat igénylő szakember vagy leendő szakember számára.

Ez a jelenség megfigyelhető azoknak a bibliográfiáknak esetében, melyek az országhatár és időhatár keretén belül a teljesség igényével léptek fel.

Az előzőekben néhány olyan jelenségre kívántuk a figyelmet felhívni, amelyek a társadalomtudományok irodalmát feltáró bibliográfiákra általában jellemzőek. A következőkben mindenekelőtt az egyes bibliográfiai műfajokkal kapcsolatos néhány általános problémát kívánunk felvetni.

I.

Bibliográfiai bevezetők

A retrospektív bibliográfiák között igen fontos szerepet töltenek be az ún. bibliográfiai bevezetők, a kalauz jellegű bibliográfiák. Céljuk a kezdő kutatók, a szaktárgyat tanuló egyetemi hallgatók tájékoztatása arról, hogy a tudományág műveléséhez milyen segédeszközök állnak rendelkezésre és hogy melyek azok a kézikönyvek, forráskiadványok, fontos részmonográfiák, melyek lehetővé teszik a tudományágban az elmélyedést.

Az ilyenfajta bibliográfiának, mely egyben többé-kevésbé betölti a másodfokú bibliográfia szerepét is, nagy a jelentősége. Pártosan, kritikailag tárhatja fel az irodalmat, elősegítheti a magasabbfokú önképzést azáltal, hogy megismerteti egy tudományág kutatásának módszertanával.⁴ Elősegítik az ilyen bibliográfiai bevezetők azt, hogy az egyetemi hallgatók képessé váljanak az önálló tudományos munkára, ami oktatási reformmunkának is egyik fontos célkitűzése.

A társadalomtudományok területén ilyen kalauz jellegű bibliográfia eddig alig jelent meg. Ezek közül az egyik Rózsa György munkája: *A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei* (Bp. 1959.). Bár ez a munka kitűnően sikerült, használhatónak is bizonyult, a példát eddig még nem követték. A Budapesti Egyetemi Könyvtár egyik kiadványa, a *Magyarország XX. századi történetének tanulmányozásához szükséges bibliográfiák és segédkönyvek válogatott bibliográfiája* (Bp. 1954.) csak egy kutatási részterület tanulmányozásához nyújt kalauz jellegű segítséget.

Igaz ugyan, hogy amennyiben rendelkezésre áll egy tudományág összefoglaló retrospektív bibliográfiája, azaz bibliográfiai szintézise, talán mellőzhető a bibliográfiai bevezető és igaz az is, hogy nehéz különbséget tenni az összefoglaló retrospektív bibliográfia és a bibliográfiai bevezető között. Így pl. a MTA Történettudományi Intézetének történeti bibliográfiáit és KOSÁRY Domokos bibliográfiáit nyugodtan ide is sorolhatjuk, mert egyforma haszonnal

⁴ TARAMANOV, D. D.: *Ob osnovnüh vidah bibliografii*. Szov. Bibliogr. 1960. 5(63). 30—36. I. KARIMULLIN, A.: *Populjarizacija bibliograficeszkih znanij szredi szudentov*. Iz opüta rabotü naucsnoj biblioteki im. N. I. Lobacevszkogo Kazanszkogo Goszudarsztvennogo Universziteta im. Ul'janova-Lenina. Bibliotekar' (Moszkva). 1956. 2. no. 40—41. I. BUECHLER, J.: *Training in bibliography and research*. Higher Educ. 29. vol. 1958. 213—216. I. STOKES, ROY: *The teaching of bibliography*. Libr. Trends. 7. vol. 1959. 4. no. 582—591. I. CLEMONS, JOHN E.: *Teaching bibliographic sources and styles to graduate students*. Coll. Res. Libr. 17. vol. 1956. 5. no. 403—408. I.

forgatja azokat a kezdő kutató és egy, valamely részprobléma irodalmát kereső szakember.

Nem vitás, hogy a társadalomtudományok úgyszólván minden ágának oktatásához, megismertetéséhez az egyik legfontosabb segédeszköz a bibliográfiai bevezető. Fontos teendő tehát minden tudományág területén az ilyen irányú tevékenység elindítása. Pl. egy bibliográfiai kalauz a marxizmus—leninizmus tanulmányozásához, valamennyi tudományág művelőjének fontos támaszává válhat és hozzájárulhat az egész társadalomtudományi kutatás elvi szilárdságának továbbfejlesztéséhez.

A bibliográfiai bevezető vagy kalauz a tudományág műveléséhez szükséges bibliográfiai alapismereteket terjeszti. Ha ennek szükségességét felismerjük, úgy elismertük a bibliográfiai alapismeretek oktatásának szükségességét is. E téren történtek már egyes kezdeményezések. Egyetemek, főiskolák egyes karain és tanszékein megismertetik a hallgatókkal az oktatott tudományág bibliográfiai apparátusát. Az egyes tudományágakkal kapcsolatos bibliográfiai ismeretek oktatásának kötelezővé tétele a tanulmányi színvonal emelésének egyik feltétele.

II.

Retrospektív bibliográfiai szintézisek

Az egy tudományág irodalmát összefoglaló retrospektív bibliográfia a társadalomtudományok területén igen jelentős szerepet tölt be. Mind a lajstromozó jellegű bibliográfiák, mind pedig a nagy bibliográfiai szintézisek és kritikai jellegű retrospektív bibliográfiák a tudományos kutatás eredményességét segítik elő.

A szakirodalom mennyiségi növekedése, az igények és a kutatási területek differenciálódása a lajstromozó és kritikai retrospektív bibliográfiák legkülönbözőbb válfajait hozták létre.

A nemzetközi művelés tárgyát képező, hatalmas irodalmat felmutató tudományágak retrospektív bibliográfiái, mivel a tudományág teljes irodalmának feltárása szinte leküzdhetetlen nehézségbe ütközik — egyes vállalkozásoktól eltekintve — a retrospektív feltárást egy-egy nyelvterület, ország, vagy téma szakirodalmának feldolgozására korlátozták.⁵

Az eddigi magyar retrospektív szakbibliográfiai tevékenység tekintélyes része — a bibliográfia jellegű nyomtatott szakkönyvtári katalógusok kivételével — egy szaktudomány magyar irodalmának feltárására irányul. A dualizmus korában és a két világháború között tekintélyes számú igen értékes ilyen társadalomtudományi bibliográfia jelent meg. Ezeknek egy része a magyar könyvtörténet szempontjából igen értékes feltárási munkát végzett. Elég, ha itt BALLAGI Aladár, KUDORA Károly, HAVAS Rezső, DÓCZY-WELLMANN-BAKÁCS bibliográfiáira gondolunk. E bibliográfiák a magyar tudománytörténet szempontjából is igen jelentősek. Az effajta szakbibliográfiai tevékenység szervezett formát akkor nyert, amikor az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ — OKBK — az 1930-as években megindította *A magyar tudományos irodalom bibliográfiája* című sorozatát. E sorozat az 1901—1925

⁵ WALFORD, A. J.: *The plight of the subject bibliographer*. Libr. Rev. 1960. 134. no. 403—408. 1.

között megjelent tudományos irodalmat számos tudományág területén regisztrálta. A sorozat egyes darabjainak folytatásai is megjelentek, egy részük még a felszabadulás előtt, mások felszabadulásunk után. Ilyen BORZSÁK István: *A magyar klasszika-filológiai irodalom 1926—1950.* (Bp. 1952) c. munkája.

A felszabadulás után hasonló szerkesztési alapelvek figyelembevételével jó néhány bibliográfia készült el. Ilyen a *Tervgazdasági statisztikai és számítési bibliográfia* (Szerk. HAJDU Elemérné, HÁMORI Béla, HARASZTHY Gyula. Bp. 1955. ugyanaz mint kurrens bibliográfia 1956), *A magyar népművelés 10 éve* (1—3. köt. Bp. 1956—57), BIRÓ Béla: *A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája* (Bp. 1955), STAUD Géza: *Magyar színészeti szakkönyvek bibliográfiája, 1945—1960* (Bp. 1960) — ez a munka a szerző felszabadulás előtt megjelent bibliográfiájának folytatása — és MOLNÁR Zoltán négy füzetben megjelent *Magyar Sportkönyv és folyóiratközlemény bibliográfiája* (Bp. 1959).

E bibliográfiák általános jellemzője, hogy az időhatáron belül általában csak a Magyarország területén megjelent irodalmat veszik tekintetbe.

Egy, a múltban elhanyagolt, de számunkra igen fontossá vált kutatói terület retrospektív nemzeti szakbibliográfiáit jelentik a Munkásmozgalmi Intézet, illetve a Párttörténeti Intézet bibliográfiai kiadványai. (PRÁGER Miklós: *Marx és Engels műveinek magyar bibliográfiája.* Bp. 1953., FORGÁCS Sándorné: *V. I. Lenin műveinek magyar bibliográfiája.* Bp. 1960. és a két részben megjelent *Magyar munkásmozgalmi bibliográfia 1848—1948.* Bp. 1949.)

A felsorolt bibliográfiák elsődleges célja egy meghatározott időszak magyar irodalmának retrospektív lajstromozása volt. Minden esetben a megjelenés ideje és helye az anyag kiválasztásának egyik legfontosabb kritériuma és néha ez a csoportosítás alapja is.

A magyar történelem bibliográfiai apparátusa általánosabb szempontú retrospektív bibliográfiákkal gazdagodott. A magyar bibliográfiai irodalom két kiemelkedő alkotása a felszabadulás után a magyar történelem retrospektív feltárásával kapcsolatban jött létre. Gondolok itt a Történettudományi Intézet *Magyar történeti bibliográfiájára 1825—1867*, melyet I. TÓTH Zoltán szerkesztett és melynek 1960-ban jelent meg IV. kötete, a KEMÉNY G. Gábor szerkesztette nemzetiségi bibliográfia és KOSÁRY Domokos *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* (1—3. köt. Bp. 1951—1958) c. munkájára. A magyar történelem retrospektív bibliográfiája e két mű révén 1867-ig rendelkezésünkre áll, bár a Történettudományi Intézet bibliográfiájának mutatói még ma sem jelentek meg, ezek nélkül pedig e kitűnő bibliográfia csak nehezen használható.

Az összefoglaló jellegű retrospektív bibliográfiai tevékenység e vázlatos áttekintése arról győz meg bennünket, hogy két kérdést kell felvetnünk.

1. Van-e teendőnk egy tudományág meghatározott időn belül megjelent magyar irodalmának rendszeres lajstromozó jellegű retrospektív feltárása terén?

2. Van-e teendőnk egy-egy tudományág összefoglaló jellegű kritikai retrospektív feltárásával kapcsolatban?

II/1. Ha arra az álláspontra helyezkednénk, hogy a teljes magyar nyomtatványtermés rendszerező retrospektív feltárása a magyar nemzeti bibliográfia feladata, mivel az kellő tájékoztatást nyújt az általa feldolgozott periódus magyar szakirodalmáról, úgy lehet, hogy helyes elvi álláspontot foglalnánk el, de a feladatot, egy periódus magyar irodalmának lajstromozó feltárását,

melynek szükségessége a társadalomtudományok területén vitathatatlan, nem sikerülne megoldani. Ennek oka egyszerűen az, hogy jelenlegi retrospektív nemzeti bibliográfiáink „fehér foltjai”, továbbá a meglevők időrendi vagy betűrendi beosztása nem teszik lehetővé egy tudományág irodalmának áttekintését, nem is beszélve arról, hogy a periodikákban megjelent irodalom rendszerező retrospektív feltárására utoljára SZINNYEI József tett kísérletet.

Az 1959-ben Moszkvában tartott bibliográfiai konferencián Z. L. FRADKINA a retrospektív bibliográfia fő kérdéseiről beszélve kifejtette, hogy a valamennyi tudományág szovjet irodalmát feldolgozó összefoglaló bibliográfiák megalkotása a legközelebbi években feltétlenül a Szovjetunió nagy könyvtárainak a feladata, és hogy a kronológiai folyamatosságot biztosítani kell.⁶

A Szovjetunióban tehát, ahol a nemzeti bibliográfia — a *Knizsnaja Letopisz* — kumulációi rendelkezésre állanak, ahol a szovjet és orosz szakirodalom teljességre törekvő lajstromozó összeállításai segíti a szakemberek munkáját, változatlanul jelentkezik az igény a retrospektív nemzeti szakbibliográfiák teljes rendszerének kiépítésére.

Szerénytelenség lenne azt állítani, hogy a magyar szakirodalom lajstromozó jellegű szakbibliográfiáinak teljes rendszere a tudományos kutatás számára ezzel egyenértékű segédeszköz, azonban a társadalomtudományok művelőinek igen sok esetben szükségük van az ilyen jellegű összeállításokra.

A már felsorolt bibliográfiai összeállítások csak egy-egy szakterületen, néha csak annak egyes ágaiban elégítik ki a szükségletet.

Tudomásul kell vennünk, hogy a cél, az irodalom társadalmi hasznosítása, a bibliográfia pártossága nemcsak a kritikai feltárás, hanem a lajstromozás révén is elérhető. A lajstromozó bibliográfiák pártossága abban nyilvánul meg, hogy helyesen választják ki a szakirodalomnak azt a területét, melynek lajstromozására vállalkoznak. Senki sem vitathatja el a Munkásmozgalmi Intézet, illetve a Párttörténeti Intézet bibliográfiáinak vagy a *Tervegazdasági statisztikai és számviteli bibliográfia* pártosságát, holott ezek lajstromozó bibliográfiák.

Arra sem erőnk, sem lehetőségünk nincs, hogy kiépítsük a retrospektív nemzeti szakbibliográfiák teljes rendszerét, amire a Szovjetunió bibliográfusai vállalkoztak. Teendők azonban az, hogy számba vegyük a tudományos kutatás igényeit, megállapítsuk, hogy mely szakterületeken milyen periódusra vonatkoztatva mutatkozik komoly igény a nemzeti irodalom feltárására, milyen kiadványfajták dolgozandók fel és mennyiben terjedjen ki a feldolgozás a külföldi hungaricára. Nem utolsósorban az is figyelembe veendő, hogy a nemzeti szakbibliográfia mennyiben támogathatja a tudományos kutatás távlati fejlesztési tervében megadott feladatok megoldását.

Véleményünk szerint a szakkönyvtári hálózat a munka szervezeti alapjául szolgálhat.

A szakemberek közreműködése, — aminek szükségességét a Szovjetunióban tartott bibliográfiai értekezletek is hangsúlyozták⁷ — a feldolgozandó terület kijelölésénél, a szerkesztési alapelvek megállapításánál minden bizonynyal eredményes lesz.

Minden tudományág bibliográfusának a tudományág művelőinek igényeit figyelembe véve kell eldöntenie a feldolgozandó nem forrásértékű irodalom

⁶ FRADKINA, Z. L.: *A retrospektív szakbibliográfia fő kérdései a Szovjetunióban*. A szovjet bibliográfia kérdései. Bp. 1961. 39–58. l. (Fordítás.)

⁷ Ld. 6. jegyz.

mértékét. Ez az elbírálás a múltban nem mindig történt kielégítő módon. *A magyar népművelés 10 éve 1945—1954* (1—3. köt. Bp. 1956—57.) c. bibliográfia esetében például a szekundér értékű anyag (napilapok híradásai, cikkei, brosurák stb.) túlbujánzása érezhető.

Feltétlenül szakítanunk kell azzal az általános gyakorlattal, hogy az egy periódus irodalmát feldolgozó nemzeti szakbibliográfiák csak a Magyarország területén megjelent irodalmat regisztrálják. A külföldi hungaricák figyelembevétele semmiképp sem jelenti burkolt nacionalista ambíciók kielégítését. A külföldi hungaricák bibliográfiai feldolgozására kötelez bennünket az a tény, hogy a szocialista tábor országaiban számunkra elengedhetetlenül fontos magyar nyelvű és magyar vonatkozású közlemények jelennek meg. Elsősorban ezek regisztrálására gondolunk. Jellemző egyébként, hogy a frázishazafiság idején, a Horthy korszakban megjelent retrospektív nemzeti bibliográfiák külföldön megjelent magyar vonatkozású műveket nem regisztráltak. A szocialista országok közötti szoros kulturális együttműködés, a tudományos kutatás összehangolásának szükségessége, a magyar tudománytörténet anyagának teljes összegyűjtése egyenesen kötelességünké teszi a külföldi anyag figyelemmel kísérését.

II/2. Egy tudományág irodalmának összefoglaló jellegű kritikai feltárása a társadalomtudományok területén is napról-napra nehezebbé válik. Különösen a nemzetközi művelés tárgyát képező tudományágakat jellemző irodalomáradat, a tudományágon belüli specializálódás a nagy bibliográfiai szintézisek, a „Bibliotheca”-k alkonyát is jelentik. Helyüket elfoglalják a már tárgyalt kalauz jellegű, többé-kevésbé terjedelmes bibliográfiai feldolgozások.⁸

A specializálódás egyik leghagyományosabb és legtermészetesebb útja a társadalomtudományok esetében a kutatásnak egy népre, nyelvre vagy földrajzi egységre való összpontosítása. Az ilyen — egy nép történetére, nyelvére, irodalmára, földrajzára, néprajzára, archeológiájára stb. — irányuló kutatások bibliográfiai szintézisének létrehozatala azonban nemcsak megoldható, hanem megoldandó feladat is.

Nem kívánok itt arra utalni, hogy az ilyenfajta bibliográfiai szintézisek majdnem minden nép bibliográfiai irodalmában igen jelentős szerepet töltenek be; sem arra, hogy a nemzeti tárgyú kutatások részproblémáinak megoldását a bibliográfiai összeállítások milyen hosszú sora segíti, csupán arra szeretném a figyelmet felhívni, hogy míg a szorosan vett nemzetközi művelés tárgyát képező társadalomtudományok bibliográfiai feltárása ma már nemzetközi együttműködés alapján folyik — a bibliográfiai feltárást nemzetközi szervezetek gondozzák — addig a nemzeti tárgyú kutatások bibliográfiai megalapozása minden nemzet sajátos feladata, azt helyette mások nem végzik el.

A magyar nemzeti tárgyú tudományágak bibliográfiai szintéziseivel nem bővelkedünk.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete idejében ismerte fel, hogy a szocialista történettudomány művelésének, annak a történetírásnak és történeti oktatásnak, melynek középpontjában a nép áll, rendkívül sokoldalú forrásfeltárássra, irodalomfeltárássra van szüksége és korunk, társadalmunk igényeit kielégítő bibliográfiai szintéziseket kezdeményezett.

⁸ A szakbibliográfiák értékelésének, típusainak meghatározásának alapjául KÖHALMI Béla egyetemi előadásainak jegyzetei szolgáltak.

A munka zömét már elvégezték. Hátra van a legújabbkori magyar történelem forrásainak és irodalmának feltárása, aminek azonban a közelebbi múlt értékelése, a levonható tanulságok szempontjából igen nagy jelentősége van.

A magyar irodalomtörténet bibliográfiai szintézisének hiányát nemcsak a kutatók, hanem a nagyszámú magyar irodalomszakos egyetemi hallgató, pedagógiai főiskolás, gyakorló tanár stb. — vagyis igen széles rétegek — érzik. KOZOCSA Sándor évi bibliográfiai, melyekről még szó lesz a kurrens bibliográfiák kapcsán — jó műszerei a magyar irodalomtörténeti kutatásnak, bár sokan ezeket is bírálják. E kurrens bibliográfia-sorozat azonban nem is kívánja pótolni a hiányzó nagy bibliográfiai szintézist, a bevezetőt a magyar irodalomtudomány és irodalomtörténet forrásaiba és irodalmába, pedig sokan érzik egy magyar *Lanson* vagy *Cambridge bibliography* hiányát. Mivel nincs ilyen bibliográfiai szintézis, az a helyzet állott elő, hogy ma már többször használják „nagy Pintért”, mint amennyiszter szidják. A magyar irodalomtörténet nagy bibliográfiai szintézisére azonban remélhetőleg nem kell soká várunk. A MTA Irodalomtörténeti Intézetének bibliográfiai osztálya KEMÉNY G. Gábor irányításával az anyag gyűjtésével és rendezésével előre haladt.⁹

A magyar nyelvészet csupán egy igen fontos s újabbban előtérbe került terület bibliográfiai feldolgozásával gazdagodott. BENKŐ Lóránd — LŐRINCZE Lajos: *Magyar nyelvjárási bibliográfia* (Bp. 1951) c. művére gondolok. A szintézis azonban, melynek egy fontos részét képezi a nyelvjárási bibliográfia, e tudományágban sem jött létre.

Magyarország területének régészeti irodalmát egy igen magas színvonalú bibliográfiai szintézis tárja fel. Ez BANNER János — JAKABFFY Imre: *A Középduna medence régészeti bibliográfiája a legrégebb időktől a XI. századig.* (Bp. 1954.)

A magyar néprajz és a földrajz is azok közé a szaktudományok közé tartozik, mely bibliográfiai összefoglalásra vár. SÁNDOR István: *Magyar néprajztudomány 1945—1955* (Bp. 1956) c. kis példányszámban megjelent kitűnő összeállítása nem pótolja a tudományág bibliográfiai szintézisét.

A helyzetkép „fehér foltjai” a teendőket is megmutatják. Ezek röviden foglalhatók össze: A nemzeti tárgyú szaktudományok bibliográfiai szintézisének elkészítése.

A Történettudományi Intézet példája azt mutatja, hogy akadémiai intézeteink kellő szervezés, bibliográfiai osztály létrehozása esetén a legalkalmasabbak arra, hogy ezt a munkát magas szinten elvégezzék. Abban a tudományágban, melynek nincs akadémiai intézete — a néprajzra kell itt gondolni — a szakkönyvtár, jelen esetben a Néprajzi Múzeum Könyvtára válhatik a bibliográfiai szintézis gondozójává. Ha arra gondolunk, hogy ez a könyvtár milyen magas szinten végzi tájékoztató-bibliográfiai munkáját, nem lehet kétség afelől, hogy ha a nagyobb szabású bibliográfiai munka egyéb feltételei biztosítva lennének, a feladatot maradéktalanul el tudná látni. Egyébként az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv a néprajzi bibliográfia készítését kutatási feladatként jelöli meg.

Az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv a humán tudományok és társadalmi tudományok egész sorában (marxista irodalomelmélet, a nemzet

⁹ A magyar irodalomtörténet bibliográfiai szintézisének hiányát csak részben enyhíti a MTA Irodalomtudományi Intézetének az a törekvése, hogy a magyar irodalomtörténeti bibliográfia legnagyobb hiányait pótolja. Ide tartozik a Horthy-korszak alatti emigráns irodalom tervezett bibliográfiájának megindítása.

irodalomtörténetének szintézise, a legújabbkori magyar történet egyetemi tankönyve, a magyar régészet kézikönyve, a magyar zenetörténet értékelő feldolgozása, természetföldrajz és gazdaságföldrajzi kézikönyvek stb.) fő feladatként jelöli meg a tudományág összefoglalóinak elkészítését. E munkák elkészítésének részben előfeltétele, részben mellékterméke a bibliográfiai szintézis. E szintézisek elkészítése tehát a Távlati Tudományos Kutatási Terv végrehajtásának szerves része.

III.

Témabibliográfiák

Annak, hogy a társadalomtudományok területén egy tudományág teljes irodalmának, vagy pedig a tudományág nemzeti irodalmának retrospektív feltárása sikerüljön, a kialakult és többnyire helyes gyakorlat szerint megvannak a maga feltételei. Megfigyelhető az is, hogy a nagy nemzetközi és nemzeti szintézisek ma már többnyire kollektív munka eredményeiként jönnek létre. Ugyanakkor minden nemzet bibliográfiai irodalma állandóan gazdagodik olyan retrospektív társadalomtudományi szakbibliográfiákkal, melyeknek célja a szaktudományon belül egy szűkebb kutatási terület, egy téma — mely gyakran komplex téma — irodalmának bibliográfiai feldolgozása. Az anyaggyűjtés és a feldolgozás az ilyen bibliográfiák esetében többnyire nem korlátozódik sem egy korszak, sem egy földrajzi egység irodalmára. A cél: egy a kutatás tárgyát képező témának a kutató szempontjainak figyelembevételével való feltárása. E bibliográfiák szerzői gyakran a tudományos kérdés feldolgozói, kutatói.¹⁰

A felszabadulás után megjelent magyar szakbibliográfiák egy jó része ilyenfajta irodalom-feldolgozás. Az előző fejezetben már említettünk néhányat ezek közül. A kép teljesebbé tétele végett soroljunk fel néhány további is. GERÉB László: *Munkásélet és munkásmozgalom a magyar irodalomban 1867—1872* (Bp. 1959.), SZERÉNYI Sándor: *Az ipar műszaki fejlesztésének gazdasági kérdései* (Bp. 1956.), FERENCZY Ödönne — RÓZSA György: *Bibliográfia a munkatermelékenység kérdéseiről* (Bp. 1959.), BAKOS József: *A magyar Comenius irodalom* (Sárospatak, 1952—1957.), F. WENDELIN Lidia: *Mozart Magyarországon* (Bp. 1958.), SZENTMIHÁLYI János — DÉRI Miklósné — PÁLVÖLGYI Endre: *Thomas Mann magyarul megjelent művei és a magyar Thomas Mann irodalom* (Bp. 1955.), ALBERT Gábor — D. SZEMZŐ Piroska — VIZKELETY András: *Schiller Magyarországon* (Bp. 1959.), KOZOCSA Sándor — RADÓ György: *A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája* c. sorozat, KOZOCSA Sándor — RADÓ György: *A lengyel irodalom Magyarországon* (Bp. 1956.), KOZOCSA Sándor: *Móricz Zsigmond irodalmi munkássága* (Bp. 1952.), REGULI Ernő: *Írások József Attiláról* (Szeged, 1955.), ide sorolhatjuk az Egyetemi Könyvtár *Bibliográfiák az egyetemi oktatás részére* c. sorozatának úgyszólván teljes egészét, valamint az OSzK *Új bibliográfiai füzetek* c. sorozatát.

A Moszkvában tartott 1959. évi bibliográfiai értekezleten Z. L. FRADKINA a retrospektív szakbibliográfia fő kérdéseiről szólva kifejtette, hogy a Szovjet-

¹⁰ BOURTON, K.: *Subject bibliographies and their compilation*. Aslib Proc. 11. vol. 1959. 1. no. 5—8. 1.

unióban a témabibliográfiák fejlődésében mutatkozó legsúlyosabb hiba a témák megválasztásának esetlegessége.¹¹

Ha ebből a szemszögből kívánjuk megvizsgálni eddigi társadalomtudományi témabibliográfiáinkat, úgy hézagos felsorolásunk nem látszik hiábavalónak. Egyes esetekben a témaválasztás a kutatóintézeti szakkönyvtár — jelen esetben a MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Könyvtára — részéről igen helyesen függvénye volt az Intézet kutatási feladattervének. Személyes tapasztalat alapján számolhatok be arról, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár sorozata — *Bibliográfiák az egyetemi oktatás számára* — majdnem minden esetben a tanszékek rendelkezésére, az oktatás és a tanszéken folyó kutatómunka támogatása céljából jött létre. Annak oka, hogy egyes bibliográfiák felhasználása nem történt meg a kívánt intenzitással, a kutatási tervfegyelem lazaságában, a bibliográfiák kis példányszámában, késésében és nem utolsó sorban bizonyára a feldolgozás hiányosságaiban keresendő. Az esetlegesség inkább azoknak a bibliográfiáknak esetében észlelhető, melyek egy évforduló, egy egyéni kutatás melléktermékeként vagy különösebb gyakorlati célkitűzés nélkül jöttek létre. Azonban a hézagos felsorolás alapján is megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb baj témabibliográfiáink körül nem az, hogy témaválasztásuk esetleges, hanem hogy azok száma nem elegendő.

Az irodalomból a gondolattartalmat megadott szempontok szerint feltárni, a bibliográfiai tevékenység legmagasabbrendű megnyilatkozása. Ez a tevékenység az, amiben KÓHALMI Béla a „bibliográfia rangemelését” látja.¹² Ha el is tekintünk annak vizsgálatától, hogy esetleges volt-e témabibliográfiáink tárgyválasztása, azt meg kell állapítanunk, hogy ezt a követelményt — a gondolattartalom határozott szempontú, magasszintű, kritikai feltárását — nem vették tekintetbe.

FRADKINA a témabibliográfiai esetlegességének megszüntetése érdekében felveti a témabibliográfiai koordinálásának kérdését és annak szükségességét, hogy a tervezés és feldolgozás munkájába a szaktudósokat is be kell vonni. A FRADKINA által felvetett problémák — a témabibliográfiai tárgyválasztásának tervszerűsége, a témabibliográfiai koordinálása és a szakemberek bevonása — nálunk is aktuálisak.

Vegyük elsőnek a tárgyválasztás kérdését. Az a tény, hogy az országos bibliográfiai terv és az országos távlati tudományos kutatási terv között szerves kapcsolat nem jött létre, két negatívumra mutat: egyfelől a bibliográfiai megtervezésekor a bibliográfiát készítő intézmények nemigen vették figyelembe a tervezett kutatási feladatokat, másfelől a tudományos kutatómunka irányítói nem gondoskodtak a kutatómunka bibliográfiai megalapozásáról.

Példaként álljon itt néhány társadalomtudományi kutatási feladat az országos távlati tudományos kutatási tervből:

Az ember pszichológiai törvényszerűségének alkalmazása a termelőmunka javításában	58
Az ember pszichológiai törvényszerűségének alkalmazása a bűnüldözésben	58
Az ország természeti és gazdaságföldrajzi adottságainak feltárása	59

¹¹ Ld. 6. jegyz.

¹² KÓHALMI Béla: *A bibliográfia rangemelése*. Magy. Könyvszle. 1961. 77. évf. 2. sz. 129—147. l.

Komplex tudományos vizsgálat a kulturális intézmények területi fejlesztése céljából	59
A társadalom fejlődésének a településekkel szemben fellépő igényeinek meghatározása	60
A munkaigényes tervezési munkák gépesítésének elvi-módszertani előkészítése	62
A szocialista országok közötti gazdasági együttműködés elméleti problémáinak vizsgálata	64
A modern kapitalizmus gazdasági jelenségeinek vizsgálata	65
A gépi fordítások tudományos előkészítése	68
A dialektikus logika kidolgozása	72
Az általános társadalmi törvényszerűségek sajátos érvényesülésének vizsgálata a magyar népi demokratikus társadalomban	73
A marxista szociológia kutatási módszereinek kidolgozása	73

A tizegynéhány feladat kiválasztásánál tagadhatatlanul bizonyos célzatosság érvényesül. A tájékoztató munkában járatos bibliográfiakészítő biznyára meglátja ezekben a lehetőséget bibliográfiák készítésére. A feladatok megjelölése jó címe lehet egy-egy témabibliográfiának. A kiválasztott feladatok megoldása döntően függ az irodalmi források feldolgozásától és ezeknek kritikai feltárása izgalmas bibliográfiai feladat. Ez nem azt jelenti, hogy nem kevésbé vonzó munka az olyan bibliográfiai összeállítás elkészítése, ahol az aránylag csekélyebb mennyiségű irodalom felkutatása jelenti a munka nehezebbik részét. Ez utóbbi feladat ellátása teszi szükségessé egyrészt a másodfokú bibliográfiák fokozott felhasználását a bibliográfiai munkában, másrészt a bibliográfiai munka segédeszközeinek a hazai igényekhez mért feltárását.

Mindez arról győzhet meg bennünket, hogy a témabibliográfiák mennyiségi növekedése, valamint a tárgyválasztás esetlegességének megszüntetése akkor remélhető, ha a bibliográfiai munka szoros kapcsolatot teremt a tudományos kutatómunkával és a kutatás tárgyát képező témák a kutatók igényeinek megfelelően, a kutatásnál érvényesített szempontok figyelembevételével kerülnek feltárássra. Elsősorban az országos távlati tudományos kutatási terv feladatainak megoldását kell bibliográfiai munkával előmozdítani.

A könyvtári hálózat létezése és az egyes tudományágak akadémiai gondozásának ténye elősegítheti a szervezeti alapok megteremtését és a bibliográfiai munkához szükséges szakember-bibliográfus együttműködés kibontakozását.

IV.

Kurrens szakbibliográfiák

A kurrens szakbibliográfia — azaz a legújabb irodalom feltárása — a társadalomtudományok területén a tudományos tájékoztatásnak ugyanúgy fontos eszköze, mint a természettudományok és alkalmazott tudományok esetében.

Ez a felismerés nem egykönnyen vált általánossá. Nálunk még ma is találkozunk olyan felfogással, mely azt vallja, hogy a társadalomtudományokkal foglalkozó amúgy is figyelemmel kíséri szakja legújabb irodalmát, ismeri szakterülete folyóiratait, tehát számára a rendszerező kurrens feltárás, az aktív tájékoztatásnak ez a formája nem sokat jelent. Ellentmond azonban ennek a felfogásnak az a konkrét igény, amely a humán tudományok és a tár-

dalomtudományok művelői részéről jelentkeznek. Igaz ugyan, hogy ez az igény egyelőre a kurrens feltárás bizonyos formáira korlátozódik.

A. N. VEREVKINA az 1959. évi moszkvai bibliográfiai konferencián¹³ a kurrens bibliográfia szovjetunióbeli helyzetéről és feladatairól beszélve az irodalom kurrens feltárásának következő formáit sorolja fel:

- a) tájékoztató kartonok,
- b) expressz tájékoztatás,
- c) bibliográfiai közlönyök,
- d) referáló lapok,
- e) éves és többéves bibliográfiák az egyes tudományágakról.

A megoldandó feladatok között a legfontosabbnak annak megállapítását tartja, hogy a kurrens bibliográfiai tájékoztatás mely formái tekintendők a legeredményesebbnek az egyes tudományágakban. Azt hiszem, senkisésem hajlandó megkockáztatni azt az állítást, hogy *minden* tudományágban szükség van a kurrens bibliográfiai tájékoztatás *minden* formájára. VEREVKINA véleménye szerint például a humán tudományokban a hazai irodalomról adott referáló tájékoztatásra nincs szükség.

A társadalomtudományok esetében nem vitás, hogy azok történelmi alapozottsága következtében a retrospektív feltárás döntő jelentőségű. A kurrens feltáró tevékenység észlelhető lassúsága, esetlegessége, a bibliográfiai tevékenység sok esetben még mindig fennálló szervezetlensége azonban nem annyira annak tulajdonítható, hogy a kurrens bibliográfiai feltárás nem elég fontos, hanem inkább annak, hogy a természettudományok és alkalmazott tudományok gyors iramú fejlődése *elengedhetlenné* tette a kurrens bibliográfiai tájékoztatás megszervezését és hogy a bibliográfiai tájékoztatás gazdasági szükségességgé vált.

Mivel a gazdasági szükségesség tényezője a társadalomtudományok kurrens bibliográfiai feltárása esetében csak nagy áttételek révén érvényesül, tehát a nemzetközi művelés tárgyát képező tudományágak nemzetközi kurrens bibliográfiájának gondozásához szükséges anyagi fedezet is csak ritkán állott rendelkezésre. Az UNESCO felismerve a nemzetközi kurrens bibliográfiák jelentőségét és szerepüket a nemzetközi kulturális együttműködés terén, részben mint kiadó, részben mint a kiadás anyagi támogatója lehetővé tette a nemzetközi kurrens társadalomtudományi bibliográfia rendszerének kiszélesítését.¹⁴

Hazánkban szocialista társadalmi berendezkedésünk megadja annak szervezeti és anyagi lehetőségét, hogy a kapitalista országokban talán mostoha elbánásban részesülő tudományágak művelése kibontakozzék és hogy a fejlődést támogató kurrens bibliográfiai feltáró munka korszerű formákban megnyilatkozzék.

Feladatunk annak vizsgálata, hogy miképpen éltünk a lehetőségekkel és mik a legközelebbi teendőink.

A kurrens szakbibliográfiai munkával kapcsolatban a következő kérdések tárgyalása látszik szükségesnek:

¹³ VEREVKINA, A. N.: *A kurrens bibliográfia helyzete és feladatai a Szovjetunióban. A szovjet bibliográfia kérdései.* Bp. 1960. 13–38. l. (Fordítás.)

¹⁴ *Unesco's programme for libraries and related services 1961–1962.* Unesco B. Libr. 15. vol. 1961. 3. no. 113–118. l. és MERYAT, Jean: *Report on the general principles governing international bibliographical work.* Paris, 1957. 38. l.

1. A hazai szakirodalmi termés kurrens feltárása,
2. A hazai szakirodalom a nemzetközi kurrens bibliográfiában,
3. A külföldi irodalom hazai kurrens feltárása.

A feltárás formáinak kérdését az egyes részletkérdések tárgyalása során látszik legcélszerűbbnek felvetni.

IV/1. A Magyarországon megjelent humántárgyú szakirodalom kurrens feltárása régi hagyományokkal rendelkezik. HELLEBRANT Árpád már 1879-ben elkezdte a magyar filológiai irodalom rendszeres évi regisztrálását az *Egyetemes Philologiai Közönyben* és ennek a regisztráló tevékenységnek szerves folytatása az *Irodalomtörténeti Közleményekben* évente megjelent *Magyar irodalomtörténeti bibliográfia*, majd a KOZOCSA Sándor gondozásában máig élő magyar irodalmi lajstromozás. HELLEBRANT Árpád nevéhez fűződik az esztétikai és művészettörténeti irodalom évi regisztrálásának megindítása is. Voltak hosszabb-rövidebb ideig élő más vállalkozások is, melyeknek célja a hazai szakirodalom egy ágának periodikus lajstromozása volt.

Ezek a vállalkozások valóban hiányt pótoltak és tényleges igényeket elégítettek ki. Könnyen hozzáférhető kurrens nemzeti bibliográfiánk ui. nem volt — a *Magyar Könyvkereskedők évkönyve*, vagy pláne a könyvkereskedői folyóirat, a *Corvina* elsősorban könyvkereskedői érdekeket szolgált, nem volt alkalmas arra, hogy a tudományos tájékoztatás funkcióját betöltse. Az 1936—1941 évek könyvtermését regisztráló félhivatalos kiadvány, az évi *Magyar könyvészet* betűrendes beosztású volt, tehát a szakirodalomról hozzáférhető tájékoztatást nem adott, a jelentőségükben napról-napra növekvő folyóiratközlemények rendszeres regisztrálása pedig felszabadulásunk előtt nem történt meg. Így hát az olyanfajta évi összeállítás, melyben a szakember egy helyen, igényeinek megfelelő csoportosításban találta meg a különböző helyeken megjelent irodalmat, a tudományos tájékoztatás igen fontos eszközeként szerepelhetett. Kétségtelen, hogy minden szakembert elsősorban az érdekel, hogy tudományágának mi a legfrissebb hazai irodalma, ezenfelül ez a hazai irodalom az, ami a legszélesebb rétegek számára a legkönnyebben hozzáférhető.

Jelenleg a társadalomtudományok közül három tudományágban történik meg külön kiadványban a hazai szakirodalom rendszeres kurrens feltárása. A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete évről évre kiadja a NAGY Lajos által szerkesztett *Állam- és jogtudományi bibliográfiát*. Az Országos Pedagógiai Könyvtár *Magyar pedagógiai irodalom* címmel összegezi a hazai pedagógiai irodalmat. KOZOCSA Sándor: *A magyar irodalom bibliográfiája* c. sorozata nemcsak az irodalomtudományi és irodalomtörténeti anyagot regisztrálja, hanem a magyar irodalmi alkotásokat is. KOZOCSA Sándor — RADÓ György: *A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája* c. sorozat megszűntnek tekinthető, hiszen az 1957-ben megjelent s az 1954. év irodalmát regisztráló kötet folytatásával nem rendelkezünk.

A felsoroltakon kívül egyes folyóiratok, *Századok*, *Archeológiai Értesítő*, *Világirodalmi Figyelő*, *Acta Historica* közölnek éves szakbibliográfiai összeállításokat.

E tanulmány II. és III. fejezetében a retrospektív nemzeti szakbibliográfiákról szólva megkíséreltük a nemzeti szakbibliográfiával kapcsolatban néhány elvi kérdés tisztázását. Jelen esetben az a kérdés vetődik fel, hogy mi indokolhatja a nemzeti szakirodalom teljességre törekvő kurrens lajstromozását külön kiadványok formájában olyankor, amikor van kurrens nemzeti

bibliográfiánk, mely lajstromozza a könyveket és a nemzeti bibliográfia szerves részét képező *Magyar Folyóiratok Repertórium*a ugyancsak kurrensen nyilvántartja a tudományos kutatás szempontjából fontos folyóiratcikkeket is.

Lássuk azokat az érveket, amelyek a különálló nemzeti kurrens és teljességre törekvő szakbibliográfia mellett felhozhatók:

a) a nemzeti bibliográfia nem regisztrál egyes olyan kiadványfajtákat, melyeknek kurrens nyilvántartása a tudományág művelője számára fontos. Ha ez így van, — és nem bizonyos, hogy így van, — úgy általában a nemzeti bibliográfia körül van a hiba, melynek korrigálása a nemzeti bibliográfia szerkesztőinek gondja. Ha azonban egy-egy tudományág területén, — jelen esetben a közgazdaságtudomány és a statisztika lehet ilyen, — a nemzeti bibliográfia általános szempontú szelekciója nem kielégítő, úgy természetesen továbbra is fennáll a kurrens nemzeti szakbibliográfia szükségessége.

b) A nemzeti bibliográfia csak a Magyarország területén megjelent szakirodalmat regisztrálja, a kurrens nemzeti szakbibliográfia pedig a külföldi magyar vonatkozású irodalmat is. Ez az érvelés, sajnos, teljesen akadémikus jellegű, hiszen kurrens nemzeti szakbibliográfiáink közül a legtöbb ugyanúgy elhanyagolja a hungaricák regisztrálását, mint ahogy azt a nemzeti bibliográfia teszi. A nemzeti bibliográfia esetében ennek lehetnek, sőt vannak alapos indokai. A megoldás mégis csak a hungarica nyilvántartás általános rendezésétől várható.

c) A nemzeti kurrens szakbibliográfia jelen formájában tulajdonképpen kumuláció, hiszen legalább egy negyedévi, de általában egy évi irodalmat regisztrál, a nemzeti bibliográfia negyedéves, féléves és éves kumulációi pedig nem jelennek meg. Ez a megállapítás lehet szemrehányás a nemzeti bibliográfia szerkesztői felé, de egymagában nem indokolja a kurrens nemzeti szakbibliográfia jelenlegi formáit.

d) A két kiadvány, a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* és a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a nehezen hozzáférhető, kis példányszámban jelenik meg, tehát elkerüli a szakemberek figyelmét. Szükség van ennek következtében a szakemberekhez könnyebben eljutó olyan kiadványra, mely egyenesen a számukra készült. Bár ez az érvelés is némi beavatkozást jelent a magyar nemzeti bibliográfia „belügyeibe”, ez a kérdés megérdemli, hogy kissé hosszabban foglalkozzunk vele.

Fel kell vetnünk a kérdést, kinek a számára készül a nemzeti bibliográfia? Ma már túlhaladott álláspontnak tekinthető az, hogy a nemzeti bibliográfia egyedüli célja a nyomtatványok azonosításához segítséget nyújtani és a nemzeti nyomtatványtermésből egyszerű „darabteleltárt” készíteni. A nemzeti *szakirodalom* regisztrálása ma már úgyszólván minden nemzeti bibliográfia elsődleges célja. Mi sem bizonyítja ezt világosabban, mint az a tény, hogy minden nemzeti bibliográfia valamilyen szak szerinti beosztásban regisztrálja anyagát. A tényleges helyzet az, hogy szakembereink nem ismerték fel a nemzeti bibliográfia szakbibliográfiai jelentőségét, nem hallatták hangjukat a nemzeti bibliográfia szolgáltatásainak megjavítása érdekében. Nem követelték és nem tették lehetővé azoknak a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak megvalósulását, melyeket pl. a Knizsnaja Palata nyújt. (Recenziók, hírlapi cikkek repertórium, életrajzi repertórium stb.) A külföldi nemzeti bibliográfiák példányszáma — itt is elsősorban a Szovjetunióra kell gondolni — arra mutat, hogy nemcsak a könyvtárak tartoznak a felhasználók közé, hanem a szak-

emberek is nagy számmal veszik igénybe a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat.¹⁵

Nem vitás, hogy a szakembert egy olyan nagy terjedelmű, több részkiadványból összetevődő nemzeti bibliográfiából többnyire annak csak egy része érdekli, és ezért nehézkes annak munkaeszközként való felhasználása. Ez indokolja a kumulációkat, elsősorban pedig a szakanyag kumulációit, melyek összevontan tartalmazzák egy meghatározott periódus különböző nyomtatványfajtákban megjelent szakanyagát. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a szakember igényeit a nemzeti bibliográfia olyan negyedéves, féléves, éves kumulációja elégítheti ki, amely szakonként csoportosítva, a könnyebb kezelhetőség kedvéért esetleg szakonként külön füzetekben jelennék meg. Az ilyen kumulációknak azonban együttes csoportosításban kellene hoznia a *Magyar Nemzeti Bibliográfia*, a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a és a nemzeti bibliográfiai apparátus egyéb termékeinek anyagát.

e) A szakembernek gyorsabb tájékoztatásra van szüksége, mint amilyent a nemzeti bibliográfia nyújt. Ezt a lehetséges érvelést csupán a teljesség kedvéért említjük. Annak bizonyítására, hogy nem érdemes ezzel komolyan foglalkozni, két adat; az 1955. évi magyar irodalom bibliográfiája 1959-ben jelent meg, az *Állam- és jogtudományi bibliográfia* által regisztrált anyag megjelenése és a bibliográfia megjelenésének éve között általában 2 év a spácium.

f) A nemzeti bibliográfia szakbeosztása nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket egy bibliográfia beosztásával szemben a szakemberek támasztanak, tehát szükség van olyan feltárássra, mely tekintetbe veszi a szakember igényeit is.

Ez az érvelés látszik a legsúlyosabbnak. Ha egy bibliográfia az irodalmat nem a szakember igényeinek megfelelő csoportosításban tárja fel, az majdnem értéktelenné válik. Nem lehet célunk a bibliográfiák osztályozási problémáinak vizsgálata. Nem is kívánjuk vitatni a magyar nemzeti bibliográfia osztályozási módjának helyességét vagy helytelenségét, csupán arra szeretnénk rámutatni, hogy a bibliográfia szakbeosztásának jelentősége olyan mértékben növekszik, mint amilyen mértékben nő a bibliográfia által feldolgozott anyag mennyisége. Egy 20—30 tételből álló jegyzék, bármilyen legyen annak szakbeosztása, áttekinthető és mindenképpen megadja azt a felvilágosítást, amelynek megadását a jegyzék összeállítója célul tűzött ki maga elé. Egy több száz vagy több ezer tételből álló szakbibliográfia természetesen csak akkor lesz áttekinthető, ha a tételek csoportosítása a felhasználó által megkívánt, ill. az általa *megszokott* szempontok alapján történik.

Ezzel kapcsolatban megállapíthatjuk a következőket: 1. A nemzeti bibliográfia által kurrensen nyilvántartott anyag egy-egy szakterületen belül mennyiségileg nem olyan nagy, hogy annak bármilyen szempont szerinti csoportosítása annak áttekinthetőségét lényegesen zavarná. 2. A nemzeti bibliográfia ETO szerinti szakbeosztása megszokottnak tekinthető, így az ahhoz való alkalmazkodás zavartalan lehet. Ehhez még hozzáfűzhetjük azt is, hogy a nemzeti bibliográfiai apparátus által feldolgozott anyag szakszerű rendezése a nemzeti könyvtár és a szakemberek együttműködése alapján is megvalósítható. Legalábbis ezt a tanulságot kell levonnunk a Szovjetunió bibliográfusainak tanácskozásából.¹⁶

¹⁵ WELLS, A. J.: *British National Bibliography*. Ann. Libr. Sci. 4. vol. 1957. 3. no. 73—89. 1.

¹⁶ Ld. 6., 7. és 13. jegyz.

Fentiek alapján összefoglalhatjuk álláspontunkat: a társadalomtudományok esetében a teljes hazai szakirodalom kurrens lajstromozása a magyar nemzeti bibliográfia feladata. Nemzeti bibliográfiai apparátusunknak alkalmassá kell válnia arra, hogy a hazai szakirodalom teljességéről, a nyomtatvány megjelenése után nyomban, könnyen hozzáférhető módon tájékoztassa az érdekelteket és olyan kumulációkat kell létrehoznia, amelyek lehetővé teszik, hogy egy adott periódus teljes hazai szakirodalma könnyen áttekinthető legyen.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezzel egyetlen kérdés: — a hazai szakirodalom regisztráló jellegű kurrens feltárásának kérdése — jutott nyugvópontra. A szakirodalom kurrens *kritikai* feltárása, a tudományos tájékoztatásnak ez a fontos részfeladata nem nyert megoldást. A hazai szakirodalom folyamatos kritikai feltárása olyan feladat, melyet csakis a szakkönyvtárak, a tudományos intézetek bibliográfiai csoportjai tudnak kellő színvonalon ellátni. A tudományos tájékoztatásnak ez a formája a társadalomtudományok területén nálunk meglehetősen elhanyagolt. Nem is annyira hazai szakembereink tájékoztatására van szükség a hazai szakirodalomról, hiszen a lajstromozó bibliográfiai feltárás számukra többnyire elegendő, mint inkább a külföldi szakemberek tájékoztatására. A magyar szakirodalom ilyen céllal történt feltárását a MTA Történettudományi Intézete valósította meg, amikor az idegen nyelvű *Acta Historica*-ban közli a *Répertoire des ouvrages historiques . . . parus en Hongrie* c. összeállítást francia és orosz címfordításokkal. Ez azonban csak egyetlen tudományág magyar termését teszi lajstromozó formában a külföld számára hozzáférhetővé.

1947—48-ban vetődött fel egy *Index Scientiarum Hungaricarum* c. kiadvány gondolata, mely két nyelven — oroszul és angolul — egy társadalomtudományi és egy természettudományi sorozatban, félévenként annotált bibliográfia formájában ismertette volna a magyar tudomány eredményeit. A terv megvalósítása elmaradt. Az azóta eltelt évek folyamán kialakult és megerősödött a magyar könyvtári hálózat, a Magyar Tudományos Akadémia tudományszervezési feladatai kibontakoztak, elérkezett annak ideje, hogy ez irányban kezdeményező lépések történjenek.

Nélkülözzük az egyes periódusok hazai szakirodalmáról a *kritikai bibliográfiai szemle* jellegű összefoglalásokat is. Olyan kiadványfajtákra gondolunk itt, mint az NDK-ban a Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő: *Jahresbericht für deutsche Sprache und Literatur* (Berlin, 1960—), vagy a *Year's Work in English Studies*, vagy a különböző *Forschungsberichte* című kutatási eredményeket összefoglaló szemlékre. Az ilyenfajta kiadványok hasznát, az irántuk mutakozó igényt szintén vizsgálat tárgyává lehetne tenni.

Végezetül, bár nem tartozik a hazai szakirodalom kurrens bibliográfiai feltárásához, meg kell említenünk azt, hogy a folyóiratok név- és tárgymutatói komoly segítséget jelentenek a bibliográfiai tájékozódásban és a bibliográfiai munka hatékony segítői. Kár, hogy nagy társadalomtudományi folyóirataink név- és tárgymutatói csak vontatottan vagy egyáltalán nem jelennek meg. Az Irodalomtörténeti Intézet gondozásában megjelent *Nyugat repertórium* sikere pedig figyelmeztet az ilyen összeállítások szükségességére.

IV/2. A nemzeti kurrens szakbibliográfiák szükségességét azzal is szokták indokolni, hogy az ilyen bibliográfiák teszik lehetővé egy ország szakirodalmának a nemzetközi szakbibliográfiák rendszerében való szereplését. Ez a megállapítás feltétlenül helytálló, bár hozzá kell tenni: ha az a célunk, hogy

nemzeti szakirodalmunk termékei a nemzetközi nyilvántartásokba bekerüljenek, úgy ennek vannak más, közvetlenebb és talán nagyobb sikerrel kecsegtető módjai is. Elsőként, — bár nem bibliográfiai probléma, — valamelyik világnyelven való publikálást kell említeni. A társadalomtudományi nemzetközi kurrens szakbibliográfiákat vizsgálva szembeötlő az a tény, hogy a magyar anyagból elsősorban azok a cikkek kerülnek regisztrálásra, melyek a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő valamelyik idegen nyelvű *Actában* jelentek meg, — bár mint látni fogjuk, ezek is gyakran hiányosan.

A hazai szakirodalom külföldi megismertetésének másik módja az idegen nyelvű bibliográfiai feltárás. Erről már tettünk említést.

A harmadik és talán leghatékonyabb módszer a közvetlen kapcsolat megteremtése a nemzetközi kurrens bibliográfiák szerkesztőségével. Ez a társadalomtudományok esetében azért is látszik fontosnak, mert e tudományok nemzetközi kurrens bibliográfiáinak szerkesztői általában nem járnak el az anyaggyűjtés tekintetében azzal a gondossággal, mint a természettudományok és alkalmazott tudományok nemzetközi primér bibliográfiáinak szerkesztői, akik fontosnak tartják, hogy az anyaggyűjtés és a referálás bázisa lehetőleg széles legyen. A társadalomtudományok esetében a nemzetközi anyagot regisztráló kurrens bibliográfiák többnyire szekundér bibliográfiák.

Rózsa György 1960-ban a *Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményeiben*, majd külön is megjelent *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban* című tanulmánya kitűnő és világos képet ad arról, hogy miként szerepel a magyar társadalomtudomány a világszervezet kiadványaiban. Ezek között talán a legjelentősebbek a bibliográfiai kiadványok. „Társadalomtudomány alatt itt a társadalmi tudományok azon ágazatai értendők, amelyek az UNESCO-nál a „sciences sociales” fogalomkörébe tartoznak.” E tudományágak területén az UNESCO a nemzetközi kurrens bibliográfiai feltárás kezdeményezője és gondozója, tehát a Rózsa György által végzett elemzés e tudományágak irodalmának nemzetközi kurrens nyilvántartásáról, illetve a magyar anyag azokban való feldolgozásáról hiteles képet ad. Ez a kép meglehetősen sötét. A vizsgálódások néhány eredménye:

A *Current Sociology* c. bibliográfiában Magyarország sem mint forrás, sem mint a tájékoztatás tárgya nem szerepel.

Az *International Bibliography of Economics* 2. kötete Magyarországról 18 tételben tájékoztat, amelyből 10 nyugati forrás. Amióta azonban a magyar adatokat ehhez a bibliográfiához a Központi Statisztikai Hivatal és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtárai szolgáltatják, amit az V. kötet bevezetőjében az UNESCO elismeréssel nyugtáz, a Magyarországgal foglalkozó tételek mennyisége és minősége valamennyi megelőző kötettel szemben vagy más UNESCO kiadványokkal szemben szembetűnően megjavult.

Ennek az aktív közreműködésnek a hiánya viszont megmutatkozik az *Internasional Bibliography of Sociology*ban, mely mindössze 3 magyar folyóirat anyagát dolgozza fel. A népi demokráciák egyébként ebben a bibliográfiában mostoha elbánásban részesülnek. Csehszlovákia 5, Lengyelország 6, Románia 1, az NDK 1 folyóiratszámával szerepel. A szovjet folyóiratok természetesen megfelelően vannak reprezentálva, a kiadvány 26 szovjet folyóirat anyagát ismerteti.

Az *International Bibliography of Political Science* 6. kötete 5 magyar folyóirat anyagát dolgozza fel.

A néprajzi bibliográfia, az *International Bibliography of Social and Cultural Anthropology* 1. és 2. kötete alapján szerző megállapítja, hogy a válogatás nem a legszakszerűbb, és az akadémiai Acták feldolgozása fogyatékos. A tanulmány megírása óta

megjelent 3. kötet (az 1958-i) már 8 magyar folyóirat anyagát ismerteti, amiben bizonyára része van annak, hogy néprajzi kutatóink a bibliográfia szerkesztőségével az összeköttetést megteremtették, és van gazdája a bibliográfia magyar anyagának.

RÓZSA György vizsgálatait néhány tudományágra vonatkozóan a múlt év folyamán kiegészítettük.

Az UNESCO támogatásával az International Committee of Historical Sciences szerkesztésében jelenik meg az *International Bibliography of Historical Sciences*. E bibliográfia meglehetősen késve jelenik meg, így 1960-ban csak az 1955. évi termést regisztráló kötet volt elemezhető. A magyar történelem címszó alatt 6 forráskiadvány, 8 könyv és 13 folyóirat, összesen 27 tételt ismertet. Ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy Románia 2 tétellel, Bulgária 1 tétellel, Csehszlovákia 14 tétellel, a nyugati államok között Belgium 3 tétellel szerepel, úgy ez a reprezentálás megfelelőnek látszik. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a bibliográfiának olyan fejezeteiben, mint „újkori történelem”, „irodalomtörténet”, „bibliográfiák”, „általános művek”, „művelődéstörténet”, „sajtótörténet”, „gazdaságtörténet” stb. meg lehetőséggel, a recenzciók megjelölésével együtt megtaláljuk a magyar anyagot. Meg kell tehát állapítanunk, hogy Történettudományi Intézetünk bibliográfiai osztálya *mintaszerű* munkát végzett. Meg kell említenünk azonban azt is, hogy Németországban az a gyakorlat alakult ki, hogy a leipzig-i Deutsche Bücherei küldi be a mindkét Németországra vonatkozó teljes anyagot. Ennek indoka az, hogy ez a nagyjelentőségű nemzetközi bibliográfia nem csupán a szorosan vett történettudományi irodalmat tartja nyilván.

A klasszika-filológia világszerte elismert reprezentatív kurrens bibliográfiája, a MAROUZEAU-féle *L'année philologique* általában az akadémiai *Acták*at és a magyar tudósok külföldön megjelent klasszika filológiai tanulmányait ismerteti, mégpedig a berlini Humboldt Egyetem által kiadott *Bibliotheca Classica-Orientalis* alapján, mely a nevezett egyetemre járó folyóiratok tartalmát regisztrálja. A népi demokráciák klasszika-filológiai termésének feltárásához ez jelenti az egyetlen komoly segítséget. A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a alapján a következőket lehet megállapítani: az 1957. év termését nyilvántartó kötetből az év folyamán megjelent következő nagyjelentőségű és nemzetközi nyilvántartásra méltán számottartó tanulmányok adatai hiányzanak: SURÁNYI Bálint — BÁRCZI Géza — PAIS Dezső: *Adalékok a Gallicusok nemzeti hovatartozásának kérdéséhez*. (Magyar Nyelv, 1957, 3—4. sz.), HUSZTI József: *Az Ovidius legenda*. (Antik Tanulmányok, 1957. 4. köt.), HARMATTA János: *A durai parthus pergamen*. 1—2. rész. (Antik Tanulmányok, 1957. 4. köt.)

A levonható következtetések így foglalhatók össze:

a) A nemzetközi kurrens társadalomtudományi bibliográfiákban a magyar anyag kellő reprezentálására két okból van szükség. Egyrészt ez biztosítja a magyar tudomány eredményeinek nemzetközi felhasználását, másrészt ez teszi lehetővé, hogy hazánk társadalmi berendezkedéséről, történetéről a külföld azokat a felvilágosításokat kapja meg, amelyek saját szocialista fel fogásunkat tükrözik.

b) A feltáráshoz kerülő anyag összegyűjtésében és értékelésében aktív részt kell vállalni. A Magyar Tudományos Akadémia intézeteinek, tudományos és szakkönyvtárainknak szervezetten kell a nemzetközi kiadványok magyar és magyar vonatkozású anyagának feltárásában részt venniük.

IV/3. Olyan kurrens társadalomtudományi bibliográfiák készítése, melyek a *külföldi* irodalomról folyamatosan tájékoztatnak, nálunk még nem vált általános gyakorlattá.

A rendelkezésünkre álló másodfokú bibliográfia: *A magyar bibliográfiák bibliográfiája 1956—1957* (Összeáll. BÉLLEY Pál és F. WENDELIN Lidia, Bp. 1960.) és saját kiegészítésünk alapján az ilyen irányú bibliográfiai tevékenységről a következő kép alakult ki:

A társadalomtudományok területén jelenleg a következő intézmények végeznek a külföldi szakirodalomról többé-kevésbé szabályos időközökben, rendszeres bibliográfiai feltárást:

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ: a *Könyvtári Figyelő* bibliográfiai rovata a könyvtártudománnyal és bibliográfiával foglalkozó külföldi szakirodalom válogatott bibliográfiája.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára beosztásában, tartalmában mintaszerű dokumentációs kiadványa, a *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*. A tájékoztató közleményeken kívül referáló és regisztráló jellegű bibliográfiát közöl a témáról.

Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára külföldi könyv- és folyóiratcikk-bibliográfiát ad ki.

Marr Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára a tanszéki dolgozók részére ad ki bibliográfia jellegű tájékoztatót a külföldi irodalomról.

MTA Állam- és Jogtudományi Intézete dokumentációs szemléje a külföldi jogi irodalom köréből kurrens bibliográfia jellegű.

Hadtörténeli Intézet egy ízben jelentette meg a *Hadtörténeli Közleményekben* a külföldi folyóiratok hadtörténelmi repertóriumát.

Országos Pedagógiai Könyvtár. A Neveléstudományi tájékoztató folyamatosan ismerteti a külföldi szakirodalom egy részét.

Magyar Néprajzi Múzeum Könyvtára. Az Index Ethnographicus c. kiadvány a külföldi szakirodalom bibliográfiai feldolgozása.

Testnevelési Tudományos Tanács. Külföldi szakirodalmi tájékoztatója rendszerező jellegű annotált bibliográfia.

MTA Földrajztudományi Kutatócsoport. Földrajzi dokumentáció c. kiadványa annotált kurrens bibliográfia.

Szándékosan mellőztük a könyvtárak gyarapodási jegyzékeinek felsorolását. Ezek, bár a tudományos tájékoztatás fontos segédeszközei, nem tekinthetők bibliográfiáknak. Mivel nem célunk a tudományos tájékoztatás jelenlegi helyzetének vizsgálata, csupán e tevékenység egyik legfontosabb ágának, a bibliográfiai munkának elemzésére törekszünk, kizárólag a külföldi irodalmat feltáró kurrens bibliográfiák felsorolására szorítkoztunk, — hozzá kell tennünk, hogy nem a teljesség, hanem a bizonyítás igényével.

Úgy gondolom, a felsorolás világosan mutatja a következőket:

a) a külföldi irodalom hazai kurrens feltárását nem minden tudományági alapkönyvtár és nem minden speciális gyűjtőkörű szakkönyvtár tartja feladatának;

b) a külföldi irodalom hazai kurrens feltárása nem rendszeres, nem tervszerű, hanem esetleges.

Ezek a jelenségek korántsem „hazai specialitások”, hanem a társadalomtudományok bibliográfiai feltárása terén mutatkozó *általános* jelenségek.

Közismert tény, hogy a tudományos tájékoztatás szükségessége először a természettudományok és alkalmazott tudományok területén jelentkezett, annak módszerei, technikája az alkalmazott tudományokban nyert először alkalmazást. A gyakorlati szükségesség hozta létre a tudományos tájékoztatás

egyik legfontosabb eszközének, a kurrens bibliográfiának új formáit, nemzet és nemzetközi szervezettségét. Ezzel a gyors iramú fejlődéssel a humán és társadalomtudományok nem tudtak lépést tartani. Az okok elemzése nem tartozik feladataim közé, elég talán, ha azt említem, hogy azok a konkrét, kézzelfogható, „pénzben lemérhető” eredmények, melyek az alkalmazott tudományok esetében gyakran mutatkoznak a szervezett, alapos és korszerű kurrens bibliográfiai feltárás következményeiként, a társadalomtudományok és főleg a humán tudományok esetében nem kimutathatók.

Ma azonban az a helyzet, hogy a társadalomtudományok művelői mindinkább hangoztatják a külföldi irodalomról való kurrens bibliográfiai tájékoztatás szükségességét, sőt az alkalmazott tudományokban meghonosodott tudományos tájékoztatási módszerek átvételét. A nemzetközi bibliográfiai kiadványok, az UNESCO kezdeményezései ezt az igényt igyekeznek kielégíteni.

A döntő kérdés azonban az, hogy megelégedhetünk-e azzal a helyzettel, hogy a külföldi szakirodalmat a külföldi nemzeti szakbibliográfiák, illetve a nemzetközi szakbibliográfiák folyamatosan feltárják.

E kérdésre „elvi síkon” nem lehet választ adni. A kutatás igényei adják meg erre a konkrét feleletet. Ezeket az igényeket nálunk determinálja az a tény, hogy szocialista társadalomban élünk és a kurrens bibliográfiától is megköveteljük, hogy az irodalom hasznosítását szocialista társadalmunk javára tegye lehetővé.

Az igények számbavételét, annak megvizsgálását, hogy a nemzetközi szakirodalmat kurrensen nyilvántartó külföldi bibliográfiai kiadványok milyen mértékben elégíthetik ki a szakterület igényeit, a hiányok pótlását a tudománytervezés egyik döntő feladatának tartjuk. Ennek a munkának elvégzéséhez ismét a szakemberek és a tudományos könyvtárak, szakkönyvtárak, bibliográfiai munkát végző intézmények együttműködésére van szükség. A jelen helyzet arra mutat, hogy ez az együttműködés még nem valósult meg.

A szükségletek és igények szabják meg tehát, hogy a külföldi szakirodalomból mi az, amit hazai intézményeinknek, könyvtárainknak folyamatosan fel kell tárniok.

A külföldi szakirodalomnak azonban van egy része, amelynek hazai kurrens feltárása a társadalomtudományok területén feltétlenül ahhoz az anyaghoz tartozik, amely kurrensen nyilvántartandó. Ez a külföldi szakirodalom magyar vonatkozású része.

A hungarica anyag nyilvántartásának szükségességét az ún. nemzeti tárgyú tudományágak és ismeretágak esetében nem is kell külön indokolni. A magyar történelem kutatói számára bizonyára éppen olyan fontos a magyar történelem valamely problémájával foglalkozó külföldi közlemény, mint a hazai. A magyar irodalom nyilvántartásának éppen olyan szerves része a magyar írók külföldön megjelent munkáinak és a magyar irodalmi alkotások fordításainak nyilvántartása, mint az eredeti műveké. A magyar irodalom külföldi visszhangjának regisztrálása nemcsak érdekes, de tanulságos is. A magyar néprajz, magyar földrajzi irodalom szerves része a külföldön megjelent, e tárgyakkal foglalkozó publikáció.

A külföldi kurrens nemzeti bibliográfiák — egyetlen kivétellel — ezt a feltáró munkát számunkra nem végzik el. Ez az egyetlen kivétel a Szovjetunió mintaszerű nemzeti bibliográfiája, a *Knizsnaja Letopisz*, melynek heti füzetei nyelvek szerinti mutatót tartalmaznak, negyedévi és évi kumulációinak földrajzi mutatói lehetőséget nyújtanak a Magyarországra vonatkozó iroda-

lom feltárásához, és egy további mutató a külföldi nyelvekből, így a magyarból való fordításokat tünteti fel. A Szovjetunió kurrens nemzeti bibliográfiája azonban kivétel, tehát a folyamatos nyilvántartás a mi feladatunk.

A nemzetközi művelés tárgyát képező társadalomtudományok magyar vonatkozású anyagának folyamatos feltárása ugyancsak elengedhetetlen. Az, hogy a külföldi közgazdasági, statisztikai, politikai, művészettörténeti, zenei stb. szakirodalom milyen magyar vonatkozásokat tartalmaz, sokszor gyakorlati jelentőségű, legtöbbször pedig legalábbis fontos adalékot jelent a tudományág művelője számára.

A hungarica gyűjtés és nyilvántartás az OSzK feladata és a nemzeti bibliográfiával kapcsolatos probléma a külföldi magyar vonatkozású irodalom folyamatos feltárása. Ha a nemzeti könyvtárral szemben azt a követelményt támasztanánk, hogy a magyar vonatkozású nyomtatványokat, tehát nemcsak a könyveket, hanem a magyar vonatkozású közleményeket tartalmazó folyóiratokat is teljességre törekedve illessze gyűjteményébe, úgy ez irreális, az adott lehetőségekkel nem számoló követelmény lenne. Az irodalom szóródásának jelensége a magyar vonatkozású irodalom esetében még fokozottabb mértékben mutatkozik meg, mint a szakirodalom esetében, hiszen nem egyetlen szakterület irodalmáról van szó. Tudomásul kell vennünk tehát, hogy a hungarica bibliográfia teljes egészében nem lehet primér, hanem igen nagymértékben csak szekundér bibliográfia.

A hungarica feltárás tehát a gyűjtéstől részben függetlenné váló feladatot jelent. Ha azonban elfogadjuk annak szükségességét, hogy a társadalomtudományok szakirodalmából a magyar anyagot folyamatosan feltárjuk, e feltárás megszervezéséről másképpen kell gondoskodnunk.

Az egyedüli eredményesnek ígérkező eljárás az országba járó külföldi társadalomtudományi szakfolyóiratok magyar vonatkozású anyagának *munkamegosztás és könyvtári együttműködés* alapján való feltárása. Az országba járó külföldi folyóiratok központi nyilvántartása rendelkezésünkre áll. A tudományos és szakkönyvtárak együttes feladata lenne ennek alapján kijelölni azokat a könyvtárakat, amelyek vállalnák egyes folyóiratok magyar vonatkozású anyagának folyamatos bibliográfiai feltárását. Így biztosítható lenne valamennyi számottevő folyóirat magyar vonatkozású anyagának feltárása. A könyvtárak feladatai és gyűjtőköre részben már amúgyis meghatározzák az állományba kerülő folyóiratok jellegét. Így tehát biztosítható az is, hogy egy meghatározott folyóirat hungarica jellegű anyagának bibliográfiai feltárása a szakterület irodalmát többnyire amúgyis feltáró könyvtár feladatává váljék. Jelen esetben a bibliográfiai feldolgozás „tájékoztató kartonok” formájában történne. E tájékoztató kartonok — vagyis a cédula formájú, nem szükség-szerűen publikált bibliográfia — másodpéldánya az Országos Széchényi Könyvtár birtokában, a nemzeti könyvtár hungarica bibliográfiai szolgáltatásainak egyik alapvető támasza lehetne.

A külföldi magyar vonatkozású szakirodalom feltárásában komoly támaszt jelenthetnek külföldi kulturális intézményeink is. Ezeknek — még nem kellően tudatosított — feladatai közé tartozik működési területükön a magyar vonatkozású irodalom figyelése. Kapcsolatuk a nemzeti könyvtárral a külföldi magyar vonatkozású szakirodalom eltérésének teljességéhez járulhatna hozzá.

A társadalomtudományi szakbibliográfiákkal kapcsolatban még sok, főleg szervezési és szerkesztési problémát lehetne felvetni. De célunk nem lehetett az, hogy egy bibliográfusok, könyvtárosok, szakemberek által oly sok odaadással, szorgalommal és hozzáértéssel művelt munkaterület valamennyi problémáját elemezzük. Az elsődleges cél a kérdések felvetése volt, és ha e kérdések felett termékeny vita alakul ki, nem végeztünk hiábavaló munkát.

JÁNOS SZENTMIHÁLYI: SOME PROBLEMS OF SPECIAL BIBLIOGRAPHIES OF THE SOCIAL SCIENCES, HUMANITIES AND ARTS IN HUNGARY

The social scientist, the scholar and student of humanities and arts have not the same needs and requirements as regards special bibliographies as the scientist or he who is engaged in research or study of applied sciences. The main differences are the following:

The former have a greater need for retrospective bibliographies, than the latter ones; the different forms of current bibliographies are often more important for the scientist and for those who are engaged in applied research, than for those whose study and research have in some respect a historical character; bibliographies registering the national literature are of some importance for those who deal with so-called national subjects (national history, national literature, social anthropology etc.) while scientists need nearly always the registration of the international literature.

The documentary value of the items registered by a special bibliography is also different in the two main fields. Social scientists, historians, etc. show a deep interest for items which may generally be considered as non-essential. Therefore the bibliographer confronts a very difficult task. The practice of some Hungarian special bibliographies — to strive at completeness — did not prove good.

The different kinds of special bibliographies are analysed by the paper in order to determine the insufficiencies of recent Hungarian special bibliographies and to specify the future tasks of bibliographers.

It would be too great a task to strive at the compilation of comprehensive bibliographic syntheses of the different branches of learning, covering the whole international literature, but there is a want for bibliographic introduction and guides needed by students of practically all the disciplines. The lack of them is striking. There are no more than two or three of them. The problem is closely connected with the teaching of bibliographic tools. This practice should be made general.

Branches of learning having a national character, such as the history of the country and local history, history of the national literature, Hungarian linguistics, law, art history etc. need the retrospective bibliographic synthesis of the respective branch of learning. Some of these needed syntheses are already available (Hungarian history till 1867, history of Hungarian arts, archaeology of the Danubian basin) though for instance, the need for a Hungarian equivalent of the *Cambridge Bibliography of English Literature* is badly needed. These bibliographies should be edited by the respective institution of the Academy of Sciences.

Subject bibliographies meet a modern and very general claim. The paper points out that the choice of the subjects are so to say given. There exists a fifteen year national plan of research. Bibliographers, who undoubtedly must be specialists of the subjects as well as trained bibliographers should focus their interest on the tasks assigned by the plan. Some of these subjects are listed by the paper.

The problems of current special bibliographies are analysed from three angles:

1 *The current registration of Hungarian special literature.* Author's point of view is that a well constructed national bibliography comprising several bibliographies (of books, articles etc.) must satisfy the needs for current registration of national special literature. Therefore the task is to fill in the present lacks of our current national bibliographic system. To make international bibliographic control easier, the duty of a small country like ours, is to publish abstracts of her scientific and scholarly publications in at least two languages spoken all over the world. The foundation of such an abstracting journal is recommended.

2 *The current registration of Hungarian special literature in international bibliographies.* The number and quality of the Hungarian entries in some of these bibliographies are analysed (*Current Sociology, International Bibliography of Economics, International Bibliography of Political Sciences, International Bibliography of Social and Cultural Anthropology, International Bibliography of Historical Sciences*, etc.). The result of the analyses is: if an institution of the Academy of Sciences cares for the current registration of the special literature by its bibliographic department and participates in the work of the editing international organization, the representation of Hungarian special literature is adequate in the international bibliography too (see for instance *International Bibliography of Historical Sciences*). The paper's suggestion is: the practice of the Historical Institute of the Academy of Sciences should be made general.

3 *Current bibliographies of foreign special literature.* A number of institutions publishing special bibliographies and information bulletins containing entries and abstracts of foreign special literature is listed and the quality of these bibliographies is evaluated. The paper stresses the greater value of the use of high standard international and foreign indexes and abstracting journals. However, indexing foreign special literature with a Hungarian subject or concerning Hungary is of importance. The paper therefore, suggests inter-library cooperation on purpose to index papers with a Hungarian subject in the foreign periodicals of the libraries. The index should be kept by the National Library.

DOMANOVSKY ÁKOS

A párizsi katalogizálási konferencia szabályzat-tervezete*

Nem vitatható, hogy a párizsi nemzetközi katalogizálási konferencia¹ eredményei felülmúlják a várakozásokat. A meglepő és váratlan nem az, hogy Párizsban sikerült megegyezni egy szabályzat-tervezet szövegében, hanem az egyetértésnek az az igen magas foka, amely e megegyezésnél kifejezésre jutott. A Konferencia 27 szavazással döntött 26 címleírási szabályról, ill. szabály-csoportról, s közülük huszonháromat 85—100%-os szavazataránnyal fogadott el, a maradék hármat pedig 77, 75 és 58%-ossal.² Ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy az elfogadott szabályzat-tervezettel a résztvevőknek átlagosan több mint $\frac{9}{10}$ része egyetért.

Ezt az eredményt valóban váratlannak kell mondanunk, ha az egyes nemzetek katalogizálási gyakorlatának szerteágazó sokféleségére és arra gondolunk, hogy még az egyes országokon belül is milyen nehezen leküzdhető akadályokba ütközik a címleírás egységének a megteremtése. A váratlanul kedvező eredmény megszületésében persze volt némi része technikai momentumoknak, a Konferencia modus procedendijének is. A Konferencia feladata konkrétan ugyanis az volt, hogy megvitasson egy hivatalosan előterjesztett szabályzat-tervezetet, amely a címleírás minden egyes kérdését illetőleg határozott javaslatot tartalmazott. Ezekhez a javaslatokhoz szóltak hozzá a plénumban a delegátusok, s azután, e hozzászólásokat figyelembe véve, a javaslatok eredeti szövegét munkabizottságok vizsgálták át, s ahol szükségesnek látták, módosították. A munkabizottságok által megállapított szövegek szintén egyértelmű, határozott javaslatokat tartalmaztak, egyetlen egy eset kivételével, — ezek fölött a plénum további vita nélkül, egyszerű szavazással döntött. A konferenciák lélektanának azonban generális érvényű tétele, hogy az ilyen határozott, egyértelmű hivatalos javaslat mindig már egy bizonyos előnnyel indul a harcba. Így volt ez itt is: a szavazásoknál nyilván nem csak azok foglaltak állást a javaslat mellett, akik az illető pont tartalmával egyetértettek, hanem a nemzetközi egység megteremtésének feltétel nélküli hívei és azok is,

* Ez a szabályzattervezet természetesen nemcsak a könyvtári címleíró munkára hat ki, hanem a bibliográfiai és dokumentációs munkára is — a tervek szerint például a jövőben a nemzeti bibliográfiákat is a nemzetközi egységes címleírási szabályok alapján kell majd összeállítani. Ez indokolja, hogy lapunk a közelmúltban átalakult feladatköre ellenére is foglalkozzék a párizsi Tervezzel. *A szerkesztőség.*

¹ Az 1961. október 9—18-án megtartott Konferenciát a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) szervezte meg, az UNESCO égisze alatt és az USA Council on Library Resources anyagi támogatásával. A Konferencián 53 ország és 12 nemzetközi könyvtárügyi és kulturális szervezet 105 delegátusa vett részt.

² Ld. *Preliminary official report, I. F. L. A. International Conference on Cataloguing Principles*. Issued by A. H. CHAPLIN. London, 8th November, 1961. 18 l. (Soksz.)

akiket a katalogizálási kérdések általában vagy pedig a szönyegen levő konkrét szabály nem érdekelt különösebben.

Föltehető, hogy az egyes országokban a nemzetközi egységes szabályok elfogadása körül kialakuló vita során az ellenzéki nézetek nagyobb vehemenciával fognak jelentkezni, mint a Konferencián. Ez a különbség azonban aligha fog nagyon jelentős mértékben kihatni a végeredményre: a Konferencián elsőpró többséget kapott döntéseket nyilván az egyes országoknak is, ha nem is elsőpró, de nagy többsége el fogja fogadni. Vagyis az egyetértésnek a Konferencián kifejezésre jutott mértéke kedvező prognózis felállítására bátorít: az egység elérése már a közeli jövőben szélesebb körben várható, mint ahogy azt gondoltuk volna.

A leglényegesebb vonatkozásban tehát a Konferencia sikerét teljesnek kell mondanunk. A Konferencia munkájának kimerítő értékelése azonban még egy második kérdésre is feleletet követel — arra a kérdésre, hogy mit ér az a szabályzat, amelyet a Konferencia a világnak elfogadásra ajánl.

E szabályzat úgy született meg, hogy a Szervező bizottság titkára, A. H. CHAPLIN, a Konferencia előkészítését szolgáló elaborátumok, valamint az egyes országok illetékes szervei hozzászólásainak figyelembevételével megszerkesztett egy szabály-tervezetet,³ s a Konferencia ezt a tervezetet mint hivatalos javaslatot, megvitatta, s azon bizonyos változtatásokat eszközölt. A Konferencia által elfogadott szabályzat-szöveg (a továbbiakban: *Tervezet*)⁴ tehát két komponens eredője: a CHAPLIN-féle javaslaté (a továbbiakban: *Javaslat*) és a Konferencia által e *Javaslaton* eszközölt változtatásoké. Jogilag a döntő ezek közül természetesen a Konferencia ténykedése, tényleg azonban a *Tervezet* jelentősen nagyobbik része a *Javaslatból* származik, s csak jóval kisebbik részét teszik ki a Konferencia által eszközölt módosítások.

Különösen áll ez a *Tervezet* formájára, felépítésére és szellemére. A *Javaslat* számos rendelkezésének tartalmát, másoknak a megfogalmazását a Konferencia gyökeresen megváltoztatta, de ezek a változtatások úgyszólván érintetlenül hagyták a *Javaslat* szerkezeti felépítését; ezt juttatja kifejezésre a csak kevéssé megnövekedett terjedelem is.

A *Tervezet* szerkezete, koncepciója tehát úgyszólván egészen CHAPLIN műve. E szerkezet, e koncepció rendkívül sikerült. Javaslatának a terjedelme nem egészen 7 gépelt lap. E 7 lap nemcsak vázlatot ad, nemcsak a legfontosabb szabályokat tartalmazza, hanem — a Konferencia célkitűzéseinek megfelelően — a rendszóra, ill. a címfejre vonatkozó szabályok teljes rendszerét.⁵ Hogy ezt ilyen szokatlanul szűk terjedelemben sikerül belesűrítienie, azt CHAPLIN három eszköz segítségével éri el. Az első szigorú logikára és világosságra való törekvése, amelyet aránylag kevés kivételtől eltekintve siker koronáz.⁶ A második az, hogy kiküszöböli a hagyományos szabályzatok ismétléseit, tankönyvbe vagy kommentárba való oktató vonatkozásait és azokat a rendelkezéseit, amelyek nem tartalmaznak mást egy-egy általános szabálynak egy speciális esetre vagy esetcsoportra való alkalmazásánál. A harmadik, hogy kerüli a

³ *Draft statement of principles, I. F. L. A. International Conference on Cataloguing Principles*. Issued by A. H. CHAPLIN. London, 4th September, 1961. 7 lev. (Soksz.)

⁴ *Statement of principles, adopted by the International Conference on Cataloguing Principles* — a Konferencia előzetes jelentésében. Ld. 2. jegyz.

⁵ Ezen természetesen semmit sem változtat az, hogy az alábbiakban két rendelkezés hiányát állapítjuk meg.

⁶ A fontosabb kivételekre az alábbiakban kitérünk.

speciális részletkérdések külön szabályozását, a kivételes elintézéseket, s általában nem bontja meg ilyenekkel az általános szabályok széles és egységes alkalmazási területét.

E három törekvés mindegyike pontosan beleillik a címleírás szabályozása terén tapasztalható modern fejlődés irányvonalába, amelynek fő jellemzője éppen a hagyomány, a gyakorlat anyagából kellő szűrés nélkül merített ma használatos code-ok logikai lazaságai és célszerűtlenségei elleni reakció. Az összes újabb szabályzatok és szabályzattervezetek között CHAPLIN javaslata az, amely — egy számottevő lépéssel tovább vive még az e téren úttörő jelentőségű LUBETZKY-féle reform-tervezet⁷ eredményeit is — e törekvéseket a legkövetkezetesebben és legsikerültebben juttatja kifejezésre.

Legyen szabad itt egy kis kitérést tennünk. Nem kétséges, hogy a modern törekvéseknek megfelelő, jogszabályszerűen szűkszavú és szigorúan logikus szabályzat kiegészítésre szorul: egy kommentárra vagy inkább példatárra, amely eligazítja a gyakorló címfeltevőt és főleg a kezdőt, hogy az egyes speciális esetsoportokat melyik szabály alá kell subsumálnia.⁸ Ilyen példatárra fokozottan van szükség a régi típusú szabályzatokról egy új típusúra való átmenet időszakában. A magunk részéről hibának tartjuk, hogy a Konferencia nem határozta el a *Tervezet* ilyen példatárának sürgős elkészítését, bár erre irányuló javaslat a plénumban elhangzott. Hibának tartjuk ezt azért is, mert valószínű, hogy már a *Tervezet*nek az egyes nemzeti bizottságok általi megvitatása során sem fognak hiányozni a kétségek hol az egyik, hol a másik szabály helyes értelmezését illetően, — s mert egy ilyen sommás szabályzatnak a jószágát csak a példatár „próbája” demonstrálhatja megnyugtatóan.

És még egyet: ne higyük azt, hogy ha a fenti elképzelések szerinti modern, erősen megszürt tartalmú szabályzatunkhoz egy a kommentár szerepét játszó példatárat csatolunk, akkor ugyanoda jutunk, ahonnan elindultunk, vagyis ahol mai szabályzataink állnak. Az új megoldás föltétlenül jobb, mint a régi, mert nem keveri össze az alapvetőt a jelentéktelennel, az általános érvényűt a kivétellel; mert könnyen felismerhetővé teszi a rendszer logikáját, s így nemcsak didaktikai szempontból célszerűbb, de a gyakorlat kisiklásainak megelőzésére és egységességének fenntartására is alkalmasabb. A jogászok már évezredekkel ezelőtt felismerték, hogy más a szabály és ismét más a kommentárja, s hogy — bár mind a kettő nélkülözhetetlen — összekeverésük zavaró, célszerűtlen.

Visszatérve a *Tervezethez*, szerkezeti felépítése után vegyük most szemügyre egyes rendelkezéseit, egyes szabályainak tartalmát. Ebben a vonatkozásban a *Tervezet* már távolról sem simul olyan mértékben a *Javaslat*hoz, mint szerkezeti felépítés tekintetében. A *Javaslat* kihatása a *Tervezetre* ebben a vonatkozásban tehát távolról sem volt döntő. De nem is hiányzott; ez már a hivatalos javaslatnak abból a szuggesztív hatásából is következik, amelyről fentebb beszéltünk. S éppen ezért sajnálatosnak tartjuk, hogy CHAPLIN nem

⁷ LUBETZKY, Seymour: *Code of cataloguing rules. Author and title entry. An unfinished draft.* American Library Association, March 1960. 86 l. (Soksz.)

⁸ Ebbe a példatárba esetleg beilleszthetők azoknak a kivételes eseteknek a listái is, amelyekben meg van engedve bizonyos művek címe, ill. egyes testületek neve helyébe címfejlül konvencionális címet, ill. nevet állítani, — vagyis azok a listák, amelyeknek az összeállításával a Konferencia a Szervező bizottságot megbízta. Persze csak konkrét egyedi esetek felsorolására gondolunk itt, és semmi esetre sem kivételeket statuáló szabályokra, — az utóbbiaknak csak magában a szabályzatban lehet helye.

mindig volt elég radikális a legcélszerűbb, leglogikusabb megoldás keresésében, — hogy helyenként túl elnéző volt a mai gyakorlat egy-egy kevésbé jó, de elterjedt megoldásával szemben. A változtatások, amelyeket a Konferencia a *Javaslaton* eszközölt, igen különböző értékűek. Egyes esetekben a változtatás a szabály lényeges megjavítását jelenti, de van olyan eset is, amikor jó szabályt elront. Arra is van eset, hogy a *Tervezet* rossz szabályt változtatlanul fogad el, de arra is, hogy másik rossz szabállyal cseréli fel.

Azt hisszük, föltétlenül érdemes itt foglalkoznunk azzal a néhány szabállyal, amelyet elhibázottnak tartunk. A *Tervezet* szövege egyáltalában nem végleges még. Maga a Konferencia felhatalmazta a Szervező bizottságot, hogy ezen a szövegen a szükséges vagy célszerű változtatásokat elvégezze. S emellett világos, hogy az egyes országokban, tehát nálunk is, a *Tervezet* fölött meginduló vita talpraesett módosító javaslatokat vethet fel, — ezeket valamilyen formában kétségtelenül megfontolás tárgyává kell majd tenni. Most van tehát itt a megfelelő időpont a vitára és arra, hogy rámutassunk a *Tervezet* gyenge pontjaira, — most, amikor ezt még a pozitív eredmény reményével tehetjük, s amikor e gyenge pontok kiküszöbölése még semmi áldozatba, semmi nehézségbe sem ütközik.

Tudjuk, hogy a rendszó megválasztásának és formájának a legtöbb problémáját azok a kiadványok vetik fel, amelyeket nem lehet egyéni szerző neve alatt katalogizálni. Ezeknek a kiadványoknak a katalogizálási szabályai egyrészt bonyolultabb megoldásokat, másrészt pedig jóval nagyobb eltéréseket mutatnak országonként, mint az egyéni szerzős címléírás szabályai. Már arra a kérdésre is, hogy a tárgyi cím alá kerülő címléírásoknak a cím melyik szava legyen a rendszava, a különböző nagy országos szabályzatok egymástól erősen eltérő válaszokat adnak; az anonim művek különböző kiadásainak együtt-tartására irányuló törekvés is különböző erővel jelentkezik bennük és különböző megoldási formákat keres; végül pedig ugyanez a tarkaság tapasztalható a címrendszós címléírások körének minél szűkebbre vonását célzó régi törekvések körül is — egyrészt a testületi szerzői, másrészt a szerkesztői, összegyűjtői rendszó alkalmazásának számtalan fokozatában és módjában, a legszélesebbkörűtől egészen a teljes mellőzésig. A szabályok nemzetközi egységesítésének előharcosai is mindig ezeket a kérdéseket tartották az egység legfőbb akadályainak. Nem meglepő tehát, hogy a *Tervezet* is éppen ezen a területen szorul a leginkább kiegészítésre és javításra.

A legfontosabb kérdésben, ti. abban, hogy hogyan választandó meg a címrendszó, a *Tervezet* egyáltalában nem nyilatkozik. Részletesen intézkedik arról, hogy milyen esetekben kell címrendszót alkalmazni, holott ez másodrendű fontosságú kérdés, amelyre a szabályzat más pontjai már úgyis majdnem hiánytalanul megadják a választ. Nem ez tehát itt a rendezésre szoruló alapprobléma, hanem az, hogy a cím melyik szava választandó rendszóul, hiszen az erre vonatkozó gyakorlat nagyon szerteágazó — gondoljunk csak a *Porosz instrukciók*, az ALA, a British Museum és a *Kölni tervezet* idevágó szabályainak nagy különbségeire. Hogy ez az alapvető szabály hiányzik a *Tervezet*ből, annál meglepőbb, mert beiktatásának szükségessége a Konferencia plénumában felvetődött. A szabályzat e legsúlyosabb hiányát sürgősen pótolni kell.

Ami a katalógus második feladatának a címrendszós felvételekre vonatkozó végrehajtását — vagyis az egyes címrendszó alatt felvett művek különböző kiadásainak, variánsainak és fordításainak az együtt-tartását — illeti, a *Tervezet* alternatív szabályokat ad. Megengedi, hogy az együtt-tartást akár

a fő-, akár a melléklapok síkján oldják meg, vagyis a címrendszős művek katalogizálásánál a könyvtárosra bizza, hogy a főlapot a könyvön szereplő és a standard cím közül melyiknek ítéli oda. De alternatív szabályt ad arra vonatkozólag is, hogy melyik cím legyen a standard cím: a mű eredeti nyelvű kiadásain leggyakrabban szereplő cím mellett megengedi az eredeti cím standard címként való használatát is.

Ezeknek a változtatásoknak az indoka nyilván a megegyezés meghiusulásának a megakadályozása volt. A változtatások tehát jogosultak voltak, de ez nem változtat azon, hogy elszigetelten nézve hátrafelé lépést jelentenek a *Javaslat*tal szemben. Nem lehet vitás, hogy az utóbbi idevágó rendelkezéseinek az elfogadása komolyabb haladást jelentett volna a nemzetközi egység megvalósulása felé, s emellett a magasabb színvonalú és feladataiknak is jobban megfelelő megoldást tette volna általánossá az általános gyűjtőkörű nagykönyvtárakban — amelyekre a nemzetközi szabályzat alkalmazása egyedül kötelező.

A változó című periodikus és sorozatos kiadványok (serials) katalogizálására vonatkozó szabály a periodikum vagy sorozat különböző címek alatt megjelent egyes szakaszairól a mindenkori cím alatt külön-külön felvételek készítését írja elő. Arra vonatkozólag viszont, hogy azok, akik — melléklapok segítségével — egy helyen is össze akarják gyűjteni az egész kiadvány teljes leírását, ezt a periodikum melyik címe alá helyezték, teljesen szabad kezét enged (11.5 §).

Aligha lehet vitás, hogy ez a megoldás az összes lehetőségek között a legszerencsésebb. Előnye, hogy határozott előírást ad a főlap rendszavát illetőleg s nem alternatívát. Előnye, hogy ez az előírás a lehetséges megoldások közül a legmegfelelőbb: a legnagyobb számú olvasót elégti ki és a legmegbízhatóbb rendszót teszi a főlapra, s ezért a legkevesebb hibaforrással terhelt. És előnye, hogy — megváltoztatva a *Javaslat*ot — a teljes periodikum egyesített leírásának rendszavát illetőleg nem ad kötelező előírást, s ezzel a legkülönbözőbb hagyományú könyvtárak számára egyformán megkönnyíti az első, a kötelező rendelkezés elfogadását, az átállást. A nemzetközi egység szempontjából maradéktalanul kielégítő, ha a főlap rendszava szigorúan és egységesen meghatározott; ha ez megvan, a melléklap helye már közömbös.

Áttérve az egyéni szerző alá nem helyezhető címléírások területének harmadik problémájára, a címrendszó használatának leszűkítését szolgáló hagyományos eszközökre, vegyük először szemügyre a *Tervezet*nek a testületi szerzőségekre vonatkozó rendelkezéseit.

Ezek közül éppen a legalapvetőbbet: a testületi szerzős főlap alkalmazási területét kijelölő szabályt teljesen elhibázottnak kell minősítenünk. E szabály — a 9.1 § — két csoportját különbözteti meg azoknak a testületi kiadványoknak, amelyeknek a főlapja a testületi szerző alá teendő; de e két kiadványcsoport mindegyikének a határát a legnagyobb bizonytalanságban hagyja. Hogy a 9.1 § elégtelen, azt maga a szabályalkotó is nyíltan elismeri a 9.3 §-ban, amely kimondja, hogy bizonytalanság esetén a főlapot akár a cím, akár a testületi szerző alá lehet tenni, csak annyit kötve ki, hogy a másik alatt melléklapot kell elhelyezni. Ilyen intézkedés nincs még egy az egész szabályzatban — beiktatása csak azzal magyarázható, hogy a szabályalkotó látta, hogy homályosság, elégtelenség szempontjából ez a szabálya viszi a pálmát. A 9.3 § egyébként azt is megmutatja, hogy a szabályalkotó még valami mást is látott, ti. azt, hogy a 9.1 § hibája korrigálhatatlan, — hiszen azokban az esetekben, amikor e szabálya csődöt mond, egyszerűen letesz minden szabályalkotói ambícióról és rábizza a címléíróra, hogy tegyen, amit jónak lát!

E rendelkezések elhibáztak, rosszak, mert igen bonyolult kritériumoktól teszik függővé a választást a címrendszo és a testületi szerzoi rendszó között, — olyanoktól, amelyekre az átlagos olvasó, amikor egy konkrét kiadványt keres, még csak gondolni sem fog, s már ezért is igen sokszor nem ott fogja keresni a címleírást, ahol az áll. De rosszak azért is, mert, mint láttuk, e szabályok alkalmazása egy elég tekintélyes szélességű határsávon teljesen ingadozó, — mert alkalmazásuk kritériumai, amellet hogy bonyolultak, nagymértékben bizonytalanok is. S végül rosszak, mert azokban az esetekben, amikor e kritériumok csödöt mondanak, a szabályalkotó szabad folyást enged a címleírói önkénynek. Világos, hogy az olvasó elképzelései arról, hogy mikor kell a címleírást az egyik és mikor a másik fajta rendszó alatt keresni, ilyen körülmények között sohasem bontakozhatnak ki a legsűrűbb ködből. Az ismertett szabályok alkalmazása becslésem szerint átlag minden ötödik-hatodik esetben kétséges vagy vitatható. Ez az arány tökéletesen elegendő, hogy az olvasó kedvét elvegye attól, hogy megpróbáljon behatolni a szabály titkaiba.

Ha már mindenképpen ki akarunk tartani a testületi szerzós főlap ma általánosan elterjedt, hagyományos megoldása mellett, akkor mindenekelőtt elengedhetetlen, hogy ennek alkalmazási területét világosan és élesen, más szóval formális kritériumok alapján határoljuk el, ne pedig a testületi kiadványok tartalmi kategóriái alapján.

Egy ilyen kielégítő elhatárolás a testületi szerzós főlap használatának egészen szűkre szorításában kínálkozik, azokra a kiadványokra való korlátozásában, amelyeknek címe magában foglalja a testület nevét. Ezt a természetes, formális kritériumon nyugvó, előnyös határvonalat CHAPLIN is felhasználja, de nem a testületi szerzó alatti főlap alkalmazási területének az elhatárolására, hanem csak arra, hogy elválassza azt a területet, ahol a címrendszo melléklapot előírja attól, ahol ezt fölöslegesnek tartja. *Javaslat* — s annak nyomán a *Tervezet* 11.23 §-a is — kimondja, hogy minden testületi szerzó alatt katalogizált mű címéről melléklapot kell készíteni, ha ez a cím a testület nevét nem tartalmazó distinktiv cím.

A *Javaslat* és a *Tervezet* ezzel a mai címleírási szabályzatok zöménél jóval messzebbmenően teszi kötelezővé a címrendszo alatti melléklap megírását a testületi szerzós felvételeknél, kivételt csak az említett egyetlen címleírási helyzettől téve. Ez a rendelkezésük világosan kifejezésre juttatja, hogy a testületi szerzói címfejet és rendszót nem tartják kielégítőnek: a cím alatti másodlagos regisztrálással akarják a testületi szerzós címleírások használhatóságának, megtalálhatóságának kielégítő fokát biztosítani. Ezt az elvi álláspontot és a rajta nyugvó konkrét rendelkezést egyaránt örömmel kell fogadnunk, mint a testületi szerzói rendszó értékét reálisan felmérő igen üdvös újítást.

A kár csak az, hogy CHAPLIN és a Konferencia abban az irányban, amelyben elindultak, nem mentek tovább, nem akarván még jobban eltávolodni a nemzetközi többség jelenlegi gyakorlatától. A következő lépés annak az elismerése lett volna, hogy a címrendszo az átlagot tekintve megfelelőbb, több olvasót elégít ki, mint a testületi szerzói rendszó⁹ — illetve az ebből ön-

⁹ Ennek a tételnek a bizonyítását itt nem ismételtük meg, s ezért erre vonatkozólag utalunk *Die korporative Verfasserschaft* c. dolgozatunkra. Libri. 1961. 11. vol. 115—158. l.

ként adódó következtetésnek a levonása, hogy ha egy címleírást szükségesnek tartunk cím alatt is és testületi szerző alatt is elhelyezni a katalógusban, akkor a főlapot okvetlenül a címrendszo alá kell tenni, a testületi szerzót pedig a melléklapra kell relegálni. Másszóval, a főlap testületi szerzós címfeje csak akkor célszerű és megengedhető, ha a címleírást címrendszo alá egyáltalában nem kívánjuk tenni. A *Tervezetre* vonatkoztatva ez annyit jelent, hogy az abban adott megoldásnál sokkal célszerűbb lenne a testületi szerzós főlap alkalmazását egyedül arra az estre korlátozni, amikor a kiadvány címe a testület nevével is magában foglalja. Ez a megoldás mellékesen azzal az igen nagy előnnyel is járna, hogy kiküszöbölné a használhatatlan 9.1 és 9.3 §§-at. Csak mellékesen kívánjuk megjegyezni, hogy szerintünk az optimális megoldáshoz csak egy további lépéssel juthatunk el, ti. ha az egyéni szerző alá nem tehető címleírásokat kivétel nélkül címrendszo alá tesszük, s a szöveg vagy a kiadvány megszületése körül közreműködött testület alatt minden esetben csak melléklapot helyezünk el. Az ezzel járó előnyök felbecsülhetetlenek, — sokszorosan felülműlják a melléklapok megtakarításáról való lemondással járó áldozatot. A főlap rendszőfajtáinak száma így kettőre redukálódik — mégpedig kedvező módon: a legalkalmatlanabb rendszőfajta kizsorításával. A címleírás alapvető szabálya egyetlen rövid tételbe sűrítendő: a rendszót az egyéni szerző neve, ennek hiányában a mű címe adja. E szabály érvényét nem törli át semmiféle speciális szabály, — a CHAPLIN által is képviselt modern törekvések valóráváltása terén tehát egy döntő lépéssel előbbre jutunk. A katalógus áttekinthetősége és egyszerűsége ugrásszerűen megjavul, s ezzel az olvasó számára az eligazodás benne jelentősen könnyebbé válik.

A testületi szerzőre vonatkozó szabályok második csoportja, a címfej megválasztását és formáját illető rendelkezések lényegesen sikerültebbek az alkalmazási területet illető szabályoknál. Ez a szabálycsoport javult a legtöbbet a Konferencia tárgyalásai során. A legfeltűnőbb a javulás a javaslatlalt szemben annál a szabálynál, amely megszabja, hogy alárendelt testület mikor katalogizálendő saját neve alatt. Jelentős javuláson mentek keresztül a második testületi szerzós címfejformára, az államigazgatási szervek külön formájára vonatkozó szabályok is. Viszont hátrafelé lépett a *Tervezet* a nevet változtató testületek kérdésében, amikor alternatív megoldást engedélyezett: a mindenkori név használata mellett megengedte az utolsó név standard névként való használatát is.

De van ebben a problémakörben egy hiánya is a *Javaslatnak* és a *Tervezetnek* egyaránt: nem intézkednek arra vonatkozólag, hogy ha egy kiadvány több olyan testületet nevez meg, amelyeknek más-más módon, más-más tevékenység kifejtésével, része van a kiadvány létrejöttében, akkor ezek közül melyiké az elsőbbség, melyik közülük a „fő szerző”.

A testületi szerzós címleírás mellett a hagyományos címleírási gyakorlat egy második módszert is alkalmaz a címrendszo felvételek gyakoriságának csökkentésére: a szerkesztő egy bizonyos fajtájának, a közölt anyag összegyűjtőjének (kompilátor) a neve alatti katalogizálást. Az eljárás előnye és indoka kézenfekvő: a személynév sokkal alkalmasabb a rendsző-szerepre, mint a címrendszo, s miután különösen a gyűjtő-művek többnyire erősen hangsúlyozzák a szerkesztő, az összegyűjtő nevét, az említett megoldás föltétlenül kezére jár az olvasónak. Másrészről nem tagadható azonban, hogy e megoldás hagyományos alkalmazási módjának komoly hátrányai is vannak. A legtöbb mai szabályzat bizonyos könyvkategóriák, a gyűjtőművek egyes fajtái

számára írja elő ezt a megoldást, többnyire egyrészt elmosódó, másrészt indokolatlanul önkényes módon. Az olvasókönyv vagy a dokumentumgyűjtemény fogalmának a határa nagyon különbözőképpen vonható meg, s a szabályzatok ennek a feladatnak az elvégzésével mégsem törődnek. De nem törődnek azzal sem, hogy intézkedéseik gyakran igen kevés következetességet mutatnak, amikor valamely kiadványfajta szerkesztő alatt katalogizáltatnak, a vele közeli rokon másikat viszont nem. E két hiba hagyományos mértéke persze csökkenthető lenne — de csak egy bizonyos határig.

Ezek a nehézségek indították CHAPLINT arra, hogy ezen az egyetlen ponton huszárosan szakítson a többség gyakorlatával, és a szerkesztői rendszőt törölje a főlap rendszavainak sorából, mindössze annyi koncessziót téve a hagyományos megoldásnak, hogy az általánosan a szerkesztő neve alatt ismert műveknél kivételesen megengedi — megtűri — a szerkesztő neve alatti katalogizálást is (10.3 §).

Nem tagadható, hogy e javaslatban van elegancia. Az sem, hogy teljesen összhangban van CHAPLINNEK azzal a törekvésével, hogy minél világosabb, minél élesebben elhatárolt alkalmazási területű és minél általánosabb érvényű szabályokat találjon. Lelkesedésünket mégis lelohasztja némileg az az ellentét, amely ennek a szabálynak a merész újító szelleme és a javaslat testületi szerzőségi szabályainak a maradisága között fennáll. Elvégre a testületi szerzői rendsző kevésbé kedvező mint a címrendsző, az egyéni szerkesztői viszont kedvezőbb ennél — hogyan indokolható hát, hogy amikor az utóbbit kiselejtezzük, az előbbit gondosan megőrizzük?

A Konferencia nem a szokásos nagy többséggel ugyan, de elfogadta a főlap kötelező szerkesztői rendszavának a kiküszöbölését. A szabály sorsa mégis bizonytalan, mert a munkabizottság ellenjavaslatot is készített, amelynek értelmében a kollektív címmel rendelkező gyűjtőművek a szerkesztő neve alatt katalogizálандók, ha őt a címlap megnevezi — s csak ellenkező esetben címrendsző alatt. A Konferencia előzetes jelentése ezt a kisebbségben maradt javaslatot is közli a szabályzat jegyzeteként (10.3 §, 11. jegyzet) ezzel juttatva kifejezésre, hogy ebben a kérdésben a Konferencia nem olyan súllyal foglalt állást, mint a többiekben.

Az egyéni szerzői rendsző szabályai közül a legfontosabb az, amely a több név, ill. több névforma közötti választás, vagyis az egyéni szerzői standard név kérdésében intézkedik. A szabály annak a névnek a használatát írja elő, amelyet a szerző eredeti nyelven megjelent műveinek a többsége megad, „az itt többnyire előforduló legteljesebb formában”; de ha az általános gyakorlat más nevet vagy névformát fogadott el, akkor ez az utóbbi lép a szerző művein szereplő név helyébe (8.2, 8.21 §§).

Ez a szabály gyökeresen szakít a szabályalkotás eddigi gyakorlatával. Ahelyett, hogy a személynevek különböző kategóriáinak egy hosszú sora (ókori, középkori, nemesi, egyházi nevek, férjezett nők neve, álnévek, változó írásmódú és megváltoztatott nevek stb.) kezelésére külön-külön szabályokat állítana fel, egyetlen közös szempontot ad a személynévvel kapcsolatos összes kérdések megoldására. Ezt a magunk részéről helyesljük. A leghasználtabb név, ill. névforma elfogadása standard formául már ex definitione a legjobban felel meg az olvasók érdekének, mert a legtöbb olvasó számára ez biztosítja a kerülőút nélküli eljutást a keresett szerzőhöz. Az egységes szabály, a közös szempont alkalmazása a nevek valamennyi fajtájára, szintén jelentős előnyként értékelendő. De persze nincsen rózsza tövis nélkül: az egyes konkrét esetek

elég tekintélyes százalékában nem lesz könnyű megállapítani azt, hogy melyik a leghasználtabb név, ill. névforma. Ezt a nehézséget azonban a régi módszer sem tudta megkerülni, hiszen az egyes név-kategóriákra vonatkozó, látszólag objektív, könnyen megállapítható tényekre építő, hagyományos részlet-szabályok végén többnyire ott lapult a záradék: „kivéve, ha más név, ill. más névforma a használatosabb, ismertebb”. Ahol pedig ez a záradék hiányzott, ott e hiány többnyire fájdalmas következményekkel járt — MARK TWAINT Samuel Langhorne CLEMENSZÉ, Mrs. Humphry WARDot Mary Augusta (Arnold) WARD-dá változtatta. A *Tervezet* által adott megoldás fő előnye az, hogy nemcsak klauzulákba elbujtatottan, hanem jól hangsúlyozva juttatja kifejezésre, hogy minden egyes személynévnél a tényleges gyakorlatnak kell eldöntenie a választást, és nem tereli el a címléíró figyelmét a lényeges feladatról, e tényleges gyakorlat kutatásáról azzal, hogy különböző objektív kritériumokat tol az előtérbe.

Feltűnő csak az, hogy a hagyományos megtévesztő forma teljes felszámolásához szükséges utolsó lépést a *Tervezet* már nem teszi meg. Ha ugyanis végső fokon az általános gyakorlatot, az irodalmi vagy a köznapi használatot fogadja el irányadónak, akkor helytelen első helyen a szerző művein¹⁰ leggyakrabban megjelenő nevet hangsúlyozni, ezt tolni formailag az előtérbe. A tartalomnak formailag a szabály megfordított felépítése felelne meg. Emellett a 8.2 §-nak „az itt többnyire előforduló legteljesebb formában” kitétele is fölösleges — egyszerű pleonazmus és megtévesztő.

Az egyéni szerzősége vonatkozó szabályoknál megtaláljuk annak a hiánynak a megfelelőjét, amelyre már a testületi szerzőség szabályainál rámutattunk. A szabályzat az angol—amerikai gyakorlatból — nagyon helyesen — átveszi a fő szerző fogalmát. Ez a fogalom azonban egyes kiadványfajtáknál, egyes műfajoknál kiegészítést igényel — annak a meghatározását, hogy a mű létrejöveteléhez különböző funkcióval hozzájáruló két szerző közül melyik a fő szerző. Ilyen kiadványkategóriák, ill. műfajok: a beszélgetéseket publikáló könyvek, azok a szövegek, elbeszélések, amelyeket nem az elbeszélő önt formába, az átdolgozások különböző kategóriái, a kotta nélküli szövegek könyvek, a régi disszertációk, a számottevőbb szöveg kíséretében kiadott reprodukciógyűjtemények stb. Ezeknél a szerzői elsőbbség kérdése nem világos, az idevágó gyakorlat ennek megfelelően nem egységes. Minden egyes ilyen kiadvány-kategória tehát kifejezett intézkedést követel, amely a felsorolt műfajok jó részénél csak önkényes döntésen alapulhat, egyeseknél pedig — pl. a kotta nélküli szövegek könyveknek a zeneszerző neve alatti katalogizálásánál — egyenesen a szabállyal ellenkező kivétel statuálásán. Éppen ezért nem tartjuk lehetségesnek, hogy ezekre a kérdésekre a választ majd csak a szabályzat nélkülözhetetlen kommentárja vagy példatára adja meg, — hiszen az utóbbiak nem tartalmazhatnak olyan újabb szabályt, amely nem vezethető le közvetlenül, egyszerű következtetéssel, magának a szabályzatnak valamelyik rendelkezéséből.

Van azután a *Tervezet*nek, az egyéni szerzőség területén egy olyan rendelkezése is, amely súlyos kifogás alá esik — ti. az, amely aziránt rendelkezik, hogy a többtagú személyneveknek melyik tagja teendő rendszóvá.

¹⁰ A *Javaslat*ban emellett nem is a szerző művein, hanem e művek címlapjain leggyakrabban megjelenő név szerepel. A Konferencia ezt, igen helyesen, korrigálta. Ugyanennek a korrekciónak a végrehajtása a két és három szerzős művekről szóló 10.21 §-ban sajnos már elmaradt.

„Ha az egyéni szerző neve több szóból áll, a rendszó megválasztását, amennyire ez lehetséges, annak az országnak az elfogadott gyakorlata dönti el, amelynek a szerző polgára, — ha viszont ez nem lehetséges, akkor annak a nyelvnek az elfogadott gyakorlata, amelyet a szerző általában használ” — mondja a *Tervezet* 12 §-a. Ha ezt szó szerint vesszük, akkor a szabály érvényének ki kell terjednie, a vezeté- és keresztnév, a családnév és nemesi előnév, a családnév és a mellette használt nemesi birtoknév, a két nevet használó férjezett nők és férjük családnéve közötti választás kérdéseire, s ezenkívül az arab, héber, indiai nevek, sőt mi több, a prefixumos nevek kérdéseire is, s mindezt egyetlen egységes rendelkezéssel sikerül megoldania! Ténylegesen persze minderről szó sincsen. A vezetéknév—keresztnév, az összetett nemesi nevek és a férjezett nők nevének kérdése esetében a választásra általában nincsen kihatása annak, hogy a szerző milyen országnak a polgára, és hogy milyen nyelvet használ általában. Alaposabban szemügyre véve kiderül, hogy a 12. § csak a prefixumos nevekre vonatkozik, hiszen a hagyományos szabályok a szóban forgó két körülménynek egyedül ennél az egyetlen névfajtánál adnak szerepet a rendszómegválasztás körül. A szabály tehát — a *Javaslat*tal ellentétben — a többtagú személynevek rendszómegválasztásának összes többi kérdését elejti. Ez csak helyeselhető, hiszen a válasz az összes elejtett kérdésre már bennfoglaltatik a főntebb ismertetett 8.2 §-ban, s így minden újabb, nem konkrét egyedi esetből kiinduló, hanem egyes névcsoportokra kötelező egységes elbárást előíró rendelkezés csak zavart keltené, mert az esetek egy részében elkerülhetetlenül összeütközésbe jutna a 8.2 §-sal. Az egyetlen kivételt ez alól a prefixumos nevek képezik. Ezek ugyanis mind nyugati nevek, amelyeknek sorrendje — keresztnév, prefixum, vezetéknév — nem teszi lehetővé a szerző saját gyakorlatának megállapítását. A kérdés eldöntése tehát itt majdnem kizárólag csak a bibliográfiai, irodalmi gyakorlat alapján lehetséges; viszont a kivándorolt szerzők prefixumait illetőleg ez a gyakorlat ma országonként változik, s így szükség van egy szabályra, amely ezt a kérdést autoritatív módon nemzetközileg egységesen eldöntse. A szóban forgó szabály célkitűzését illetőleg tehát a munkabizottság helyesen határozott; a hibát ott követte el, hogy a szabály címét és fogalmazását nem hozta összhangba a leszűkített célkitűzéssel.

E mellett a súlyos formahiba mellett azonban a szabály rendelkező részével sem érthetünk egyet: különösen a még élő, végleg vagy ideiglenesen más országba vándorolt, valamint a több nyelven író szerzők esetében ez rengeteg bizonytalanságot, okoz, céltalan kutatást ró a könyvtárosra — a vándorló írók cédulái áttelepítésének kötelezettségéről és ugyanannak a családnévnek az olvasók számára rendkívül zavaró szétszóródásáról nem is szólva. S mindezt egyedül a hagyományos angol—amerikai gyakorlat megmentéséért. A nemzetközi egység ügyét és az olvasók érdekét — az átmenet nehézségeinek leküzdése után az angol és az amerikai olvasókét is! — sokkal jobban szolgálta volna, ha a prefixum kezelését egyedül annak a nyelvnek a gyakorlatától tették volna függővé, amelynek szókincséhez a prefixum tartozik.¹¹

¹¹ Azok a részletkérdések, amelyek e megoldást némileg megnehezítik — így valamely prefixumnak több különböző jelentésével (pl. nemesség vagy származási hely kifejezése) kapcsolatos, továbbá a több nép által beszélt nyelvek prefixumainak, valamint a több különböző nyelvben előforduló azonos hangzású prefixumoknak az egyes népeknél mutatkozó eltérő kezelése — megegyezéses alapon, esetleg magába a nemzetközi szabályzatba beiktatott részletszabályokkal, aránylag könnyen megoldhatók.

E pár kritikai megjegyzést még egy, a formai rendszavakra vonatkozó passzussal kell kiegészítenünk. A *Javaslat* külön paragrafust szentel ennek a kérdésnek (12 §), de igen szűkre szabja azoknak a kiadványoknak a körét, amelyeknél megengedi a formai rendszó alkalmazását.

A Konferencia törölte e külön paragrafust, sőt a formai rendszó kifejezést is eltüntette, de helyette bevezeti egyrészt — LUBETZKY nyomán — a konvencionális vagy formai cím fogalmát, s ennek a használatát az állam, territórium stb. neve alatt felvett alkotmányok, törvények, szerződések „és más hasonló jellegű művek” számára előírja (9.5 §); másrészt pedig a mű formáját kifejező konvencionális címfej fogalmát, amelynek a használatát a többoldalú nemzetközi szerződéseknél és „más nem-distinkatív című kiadványoknál” megengedi (11.6 §). Mindkét szabálynak a tartalma eléggé bizonytalan, s emellett olyan jelentéktelen részletproblémákat illetnek, amelyek aligha érdemlik meg külön szabály, még kevésbé külön új módszer, új fogalmak bevezetését.

Befejezésül vessünk még egy pillantást a *Tervezet* és a magyar címleírási szabvány eltéréseire, — nézzük meg, hogy a *Tervezet* elfogadása milyen változtatásokat kívánna jelenlegi címleírási gyakorlatunkon, s hogy ezek mennyiben volnának kívánatosak és mennyiben nem.

Az első kérdés, ami itt felvetődik, a hatály kérdése. A *Javaslat* szerényen csak az általános gyűjtőkörű tudományos nagykönyvtáraktól kívánja meg az egységes szabályok alkalmazását. A *Tervezet* már egy lépéssel tovább megy: elhagyja a „tudományos” szót. A Konferencia I. számú határozata pedig még tovább tágítja a kört: szükségesnek tartja, hogy a nemzeti bibliográfiákat is ezen az alapon szerkesszék.

A nemzetközi szabályoknak ez a korlátozott hatálya természetesen megkönnyíti elfogadásukat, hiszen azt jelenti, hogy ez lehetséges anélkül, hogy közművelődési könyvtáraink és szakkönyvtáraink címleírási gyakorlatán és katalógusain bármit is változtatni kellene. Persze ennek az előnynek ára is lenne: a katalógizálási szabályok jelenleg meglevő hazai egységének a feladása. Ezt az árat azonban — legalábbis addig, amíg a rendszavak azonosságát, egységességét nem érinti — nem szabad túlbecsülni, mert a kétféle katalógizálási szabályzat bevezetése az említetten kívül még további előnyöket is nyújthatna. Mindenekelőtt a címleírás egyszerűsítését, áttekinthetőbbé tételét a kis- és a szakkönyvtárakban.

A *Tervezet* és a mi szabványunk közötti eltérések különböző jelentőségűek és az elfogadás esetén tőlünk különböző súlyú áldozatokat kívánnának. Elsőnek a *Tervezet*nek azokat a szabályait említendő, amelyek a mi szabványunkból hiányzanak, de beiktatásuk kívánatos lenne, s e beiktatás nehézséggel, a szabvány jelenlegi szabályának megváltoztatásával nem járna. Ilyen az egyéni fő szerzőre vonatkozó rendelkezés (10.1 §), a többes és változó nevű testületek esetében a címfejlül választandó név kiválasztásának szabálya (9.4 §), a más testületeknek alárendelt testületek önálló szerzőként való kezelésére vonatkozó előírások (9.6 §) és a standard cím két megengedett alternatívája — az eredeti cím és a leggyakrabban használt eredeti nyelvű cím — közül kiválasztott megoldás beiktatása (11.3 §). Ilyen továbbá az új kötelező melléklet, ill. utalás előírása a testületi szerzőnek nem tekintett közreadó testületről a címrendszeres főlapra (az erről intézkedő 9.2 § persze gyökeres átfogalmazást kíván) és a testület nevét magában nem foglaló distinkatív címmel rendelkező kiadványok címéről a testületi szerzős főlapra (11.23 §).

A második csoportba azokat a változtatásokat sorolnók, amelyek jelenlegi szabályainknak lényeges, a rendszót érintő megváltoztatását teszik szükségessé, de ez a változtatás legalább a nagykönyvtárakban kívánatos, az utóbbiak címleírási gyakorlatának javára válna. Ilyenek az egyéni szerző standard névformájának a megválasztását egy nevezőre hozó generális rendelkezés (8.2 §), a székhelyet rendszóvá tevő testületi címfej-forma kiküszöbölése (ld. 9.4 §) és a változó című periodikák és sorozatok egyes szakaszainak a mindenkori cím alatti katalogizálását kötelezővé tevő szabály (11.5 §).

Az utóbbi szabálycsoporttal szemben áll a *Tervezet*nek két olyan szabálya, amely igen fontos kérdésben rendelkezik a mi szabványunktól eltérő, de annyira elhibázott módon, hogy a javasolt rendelkezéseket föltétlenül valamilyen más megoldással kell helyettesítenünk. E két szabály a testületi szerzős főlap alkalmazási területét meghatározó 9.1 § és a személynevek rendszavára vonatkozó 12 §.

Egyes kérdéseknél elég nehéz a választás a *Tervezet* és a magyar szabvány rendelkezése között, mert a pro és contra meglehetősen egyensúlyban vannak. Ezek között egy nagy fontosságú van: a gyűjtőnevek rendszavának a kérdése, amelyet a *Tervezet* a címrendszó javára, a szerkesztői, kompilatori rendszó rovására dönt el (10.3 §). A többi ide tartozó szabály kevésbé jelentős, — ami nem jelenti azt, hogy a döntést nem kell igen alaposan megvitatni és megfontolni. E kevésbé jelentős szabályoknak ugyanis az el nem fogadása sem bírna különösebb jelentőséggel a nemzetközi szabályzathoz való csatlakozásunk szempontjából, s így elutasításukat nyugodtan vállalhatjuk, ha úgy ítéljük, hogy szabványunk előírása célszerűbb. Ilyen az a szabály, hogy háromnál több társszerző esetében mindig kötelező a melléklap az elsőnek megnevezett szerzőről (10.22 §), s azok, hogy ha egy több részletben megjelenő mű szerzője, ill. címe a későbbi részekben megváltozik, akkor az egész mű az első rész rendszava alá helyezendő (10.4 és 11.4 §§).

A következő csoportot olyan kevésbé jelentős szabályok képezik, amelyek kár volna saját gyakorlatunkba átültetni, mert olyan részletkérdésben írnak elő kivételes, külön elbánást, amelynek jelentéktelensége ezt egyáltalában nem indokolja. Ilyen mindenekelőtt a formai rendszőről szóló külön paragrafus felrobbantásának eredményeképpen visszamaradt, főntebb már ismertetett két rendelkezés (9.5 és 11.6 §§) és az az előírás, hogy a főleg cím alatt ismert műveknél a szerzői rendszó helyébe is címrendszó lép (11.14 §).

Végül, nézetünk szerint, a *Tervezet* vitája során szemügyre kell vennünk két olyan kérdést is, amelynek megvizsgálására maga a *Tervezet* közvetlenül nem kényszerít ugyan bennünket, de amelyeket egész címleírási gyakorlatunknak küszöbön álló generális felülvizsgálása során mégsem kerülhetünk meg.

Az első az a kérdés, hogy a címrendszós címleírásoknál nem lenne-e célszerűbb a főlapot a standard címnek adni, noha ez a választás egy fontos jelenlegi szabályunk megváltoztatásával járna, a *Tervezet* által engedélyezett másik alternatíva elfogadása viszont ilyesmit nem tenne szükségessé. Az igenlő válasz mellett szól a nemzetközi szabályzat korlátozott hatálya, ill. az, hogy a nagykönyvtárak funkcióinak ez a megoldás felel meg jobban, de emellett az is, hogy e megoldás esetén a katalógus két feladatának rangsorolása szempontjából a szerzői rendszó és a címrendszó megválasztása nem lenne egymásnak ellentmondó.

A második ilyen, csak a dolgok belső összefüggése által az előtérbe tolt kérdés a testületi szerzői rendszó főlapon való alkalmazásának kérdése.

A *Tervezet* idevágó elhibázott szabályait, a 9.1 és 9.2 §-t átvenni ballépés volna. Saját szabványunk kevésbé sikerült szabályai mellett kitartani szintén nem lenne célszerű. Kivételes helyzetben vagyunk tehát: úgyszólván minden kötöttség nélkül, legjobb belátásunk szerint dönthetünk a címléírásnak éppen erről a legproblematisabb pontjáról. Nagyon fontos, hogy a cselekvési szabadságnak ezt a ritka alkalmát jól használjuk ki és alaposan megfontoljuk a döntést. Utódaink véleményét rólunk és eljövendő olvasóink ítéletét betűrendes katalógusainkról nem csekély mértékben fogja befolyásolni az, hogy ezt a kérdést jól oldjuk-e meg.

ÁKOS DOMANOVSKY: DER REGELWERK-ENTWURF DER PARISER KATALOGISIERUNGSKONFERENZ

Das wertvollste, alle Erwartungen übertreffende Ergebnis der Konferenz war die überraschend große, in der Mehrzahl der Fälle fast an Einstimmigkeit grenzende Übereinstimmung der Ansichten, die in den Abstimmungsergebnissen zutage trat. Auf Grund dieser Übereinstimmung kann mit Zuversicht auf eine baldige Einführung internationaler Einheitsregeln gerechnet werden, u. zw., einige wenige Regeln ausgenommen, bei einer erheblich größeren Beteiligung von Ländern, als man vor Paris es zu hoffen gewagt hätte.

Auch der von der Konferenz angenommene Code-Entwurf muß als eine beachtenswerte Leistung angesprochen werden — besonders was den Aufbau des Ganzen, die Konzeption betrifft. Das folgerichtige Streben nach klarer Logik, und nach größtmöglicher Einfachheit und Übersichtlichkeit des Aufbaus machen den Entwurf zum gelungensten Kodifikationsversuch, den die modernen Bestrebungen der letzten Jahre erzeugt haben. Diese Vortrefflichkeit der Konstruktion des Entwurfs als Ganzen ist ein Verdienst A. H. CHAPLINS, der den offiziellen Vorschlag, den der Organisationsausschuß der Konferenz vorgelegt hat, verfaßt hatte.

Unter den einzelnen Bestimmungen des Entwurfs — sowohl unter denen, die un geändert aus dem CHAPLINSCHEN Vorschlag übernommen, als auch denen, die im Laufe der Konferenz umgestaltet worden sind — gibt es allerdings einige, die hinter der optimalen Möglichkeit mehr oder weniger weit zurückbleiben. Es wäre sehr zu wünschen, daß diese Bestimmungen — so vor allem die Regeln 9.1—9.3 und 12 — noch vor dem Inkrafttreten des internationalen Code durch zweckmäßigere ersetzt werden.

Zum Schluß gibt der Aufsatz einen Überblick über diejenigen Bestimmungen des Entwurfs, die, von Ungarn angenommen, eine Abänderung der gegenwärtigen ungarischen Bräuche, d. i. der heute gültigen ungarischen Norm der Titelaufnahme, erfordern würden. Der größere Teil dieser Änderungen wäre als eine Verbesserung der gegenwärtigen ungarischen Regeln zu begrüßen, es gibt aber einige darunter, die als Rückschritte gewertet werden müssen.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A Kaufmann-Haggáda másolójának munkásságához. A Magyar Tudományos Akadémia Kaufmann-gyűjteményének 422. számú Haggádája néhány esztendővel ezelőtt facsimile kiadásban megjelent. A kísérő tanulmányban¹ annak a véleményemnek adtam kifejezést, hogy a XIV. század második felében Spanyolországban működött illusztrátor nem azonos a másolóval. A másoló — általános szokás szerint — a kódexben helyet hagyott mindenütt az illusztrátornak.

Ez idő szerint még semmit sem tudunk az illusztrátorról és a másolóról. Ezért minden adat becses, amely közelebb visz a két kivételes tehetségű művész megismeréséhez.

Figyelmessé lettem egy Haggáda-kézirat nemrég közzétett illusztrált lapjára, amely erős hasonlóságot mutat a Kaufmann-Haggádához.² Ez a lap a British Museum „Add. 14761” jelzetű kéziratából való, amely a peszachi liturgia kapcsán a Haggádát is adja (17b—84b).³

Az irodalomban már Rachel VISHNITZER rokonságot látott a két Haggáda illusztrációi között: „Besides the many features of similarity, there are some which are even perfectly identical.”⁴ Meghozattuk a londoni kézirat mikrofilmjét, s így alkalmunk van véleményt alkotni felőle. Valóban van néhány feltűnő találkozás. A négy furulyás ugyanúgy veszi körül az első lapot, mint a Kaufmann-Haggádában a mácca ábráját (66. l.). A tárvárosok építése (Kaufmann: 103. l.) egészen hasonlóan két ízben is visszatér a londoniban. A stilizált máccát egybevágóan mutatja be mindkettő. A CXIII. zsoltár első szavának iniciáléjában imádkozó alakok láthatók mindkét helyütt. Mégsem hiszem, hogy az illusztrátor egyazon személy volt. A londoniban gazdagabb a képanyag; művésze nagyobb fantáziájú és gyakorlottabb kezű.

Egyet azonban biztosan állíthatunk, azt, hogy a szöveg másolója azonos volt.⁵ Összehasonlítottuk ebből a szempontból a két kódexet. A szöveg és iniciálé betűtípusa és duktusa megegyezik. Ahogyan az iniciáléknak helyet hagy a szövegben, az is egy kézre vall. Érdemes ízelítőül összevetni a londoni Haggáda 5. lapját a Kaufmann-Haggáda 78. lapjával. (Lásd az 1. ábrát.)

¹ SCHEIBER, A.: *The Kaufmann Haggadah*. Bp. 1957. *Die Kaufmann Haggadah* Bp. 1959.

² *Máchánájim*. XXXVIII. 1959. 145. l. *Enc. Jud.* VII. 803—804. l. 14. kép. VISHNITZER-BERNSTEIN, R.: *Rimon*. 1923. No. 4.

³ MÜLLER, D. H.—SCHLOSSER, J.: *Die Haggadah von Sarajevo*. Wien, 1898. 104. l. MARGOLIOUTH, G.: *Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum*. II. London, 1905. 197—198. l. No. 605. ROTH, C.: *Jevrejski Almanah*. 1959—1960. Beograd, [1961]. 21. l.

⁴ *Illuminated Haggadahs*. *Jewish Quart. Rev.* N. S. XIII. 1922—1923. 204, 210. l.

⁵ VISHNITZER (uo. 211. l.) észreveszi a betűk hasonlóságát, de nem foglalkozik vele bővebben, s nem jut el pozitív következtetésig.

A londoni Haggadából

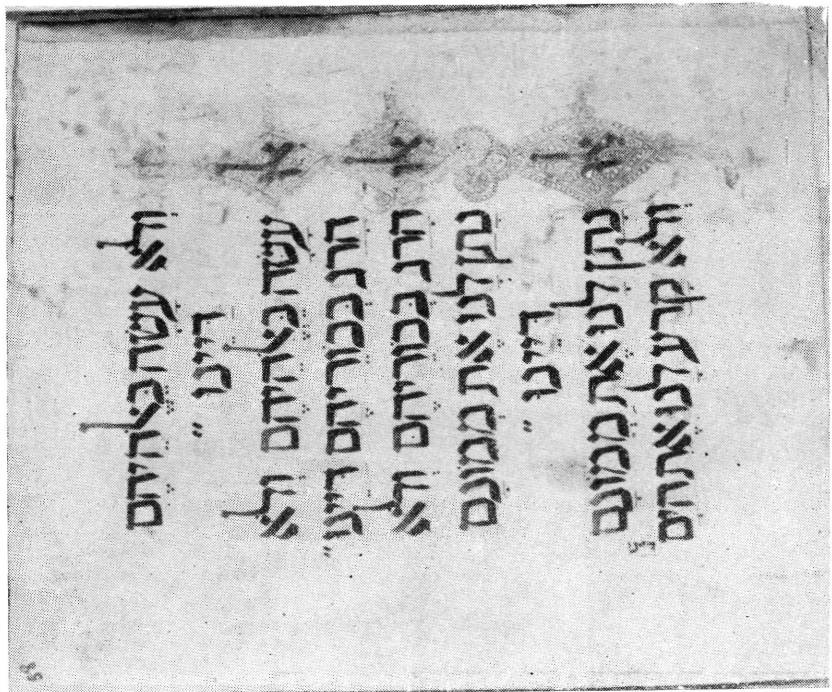

A budapesti Haggadából

I. ábra

A londoni Haggadából

2. ábra

A budapesti Haggadából

A קנה יהה נהך abbreviatura felbontása is egységes csoportosításban történik. A Kaufmann-Haggáda בן szavai (57. skk.) ugyanúgy keretben állnak mint a londoniban, bár az utóbbiban a megoldás találékonyabb és változatosabb. (Lásd a 2. ábrát.) A Hállél-zsoltárokból ugyanazok a szavak vannak kiemelve az iniciálékban. A pontozási szisztéma is megegyezik minden különösségével együtt.

Mégis meg kell állapítanunk, hogy a másoló mindkét esetben különböző mintákból dolgozott. A londoni kódex részletesebb — szövegében és utasításaiban egyaránt.

A másolónak eszerint most már két műve ismeretes. Talán egy — kolc'onnal el látott — harmadikból egyszer megtudjuk a nevét is.

SCHIEBER SÁNDOR

A veszprémi püspöki könyvtár Lucanus-kötetének kötéstáblájáról. A veszprémi püspöki könyvtár ősnymtatványai között kutatva egy rendkívül szép, LUCANUS műveit tartalmazó kötetel találok. A Rómában, 1469-ben megjelent nyomtatvány szépségét fokozza az aranyozott és színes festésű, olasz indafonatos címlap (1. ábra) és a néhány, hasonló modorban készült iniciálé (2—5. ábra).² A kötet méltó kerete a gazdagon díszített, reneszánsz kötés. Míg a belső díszek a korabeli itáliai formaalakításnak felelnek meg, a kötés díszítőmódja eltér olaszországi kortársaitól.

A könyv címlapjának címerhelye kitöltetlen maradt, a bejegyzések pedig,³ bár magyarországiak, jóval későbbiek. Így az értékes kötet egykori használatának helyéről nem árulkodik más, mint a sajátos megjelenésű XV. századi reneszánsz kötés.

Ez elő- és hátlapján másként díszített, bár a két tábla díszének felépítése azonos jellegű (6—7. ábra). Üres sávok között, más és más négyszöges díszekből alkotott keret fut körbe a táblákon; a középdísz mindkét esetben olyan négykarély, amelyek közé derékszögű felület ékelődik. Az uralkodó középdísz alatt és felett egy-egy széles sáv helyezkedik el, amely a külső kerethez és a középdíszhez tört vonalban kapcsolódik.

A középdísz mindkét esetben vonalzott belsejű fonadékból alkotott díszítmény tölti ki, közbül és a karélyos kereten kívül apró rozettákkal. A középdísz alatti és feletti sávban az előlapon S alakú hajló levelek, a hátlapon négyszöges díszek alkotnak rácsos mustrát.

Mindkét tábla külső keretének sarkaiban, hat-karélyos, körös mezőben IHS, a hosszoldalak közepén pedig, ugyanilyen mezőben, szembeforduló oroszlánfej helyezkedik el.

A kompozíció alapelgondolásban egy firenzei kötéssel rokon. Ez a bécsi Nationalbibliothek egyik CICERO-kódexét borítja.⁴ A firenzei eredetű kódex belső címlapját VITÉZ János címere ékesíti. A kötés három épen maradt csatja közül kettő VITÉZ és egy MÁTYÁS király címerét viseli.

¹ LUCANUS, Marcus Annaeus: *Pharsalia*. Roma, 1469, Conrad Sweynheym—Arnold Pannartz. Hain 10231. Méret: 34,5 × 23. Vast. 4,5.

² Címlap: fehérrel pontozott kék alapon fehér indafonat, közbül zöld és piros kitöltéssel. Arannyal keretelt, és arany pettyekkel. A címerhelyként szolgáló koszorú lent közepén zöld színű. Betűk teste arany, a fonat mindig fehér, ezenkívül zöld, lila, sárga színezés. Iniciálék: C (orduba), B(ella), Q(vis), C(ropulit), A(t), H(ic), P(ostquem), S(egnior), I(am), A(t).

³ A bejegyzések megküldéséért GUTHEIL Jenő kanonok úrnak mondok köszönetet. A bejegyzések a XVI. sz. végéről—XVII. sz. elejéről valók. Köztük szerepel a „mint a szép hives patakra” kezdetű zsoltár szövege, továbbá a Szemináriumi könyvtár jelzete és tulajdonosjelzése.

⁴ GOTTLIEB, Theodor: *K. K. Hofbibliothek Bucheinbände*. Wien. Tafel 15. (Florentiner Einband für Kardinal Johann Vitéz.)

A LUCANUS-kötés — mint azt majd kifejtjük — magyarországi, budai munka, a fenti művet azonban mint esetleges előképet mégis meg kellett említenünk, jóllehet a két kötés szerkezeti egyezése mellett különbségek is mutatkoznak. Fő különbség az, hogy míg a bécsi CICERO kötése az olasz elgondolásnak megfelelően kizárólag fonadékdíszből alkotott, és így szárazabb, geometrikusabb jellegű, addig a LUCANUS-nyomtatvány kötésén a magyar reneszánszra jellemzően változatosabb és naturalisztikus ornamentika jelentkezik.

A LUCANUS-kötéssel azonos bélyegzőket mutat az Országos Széchényi Könyvtár egy 1473-i strassburgi őnyomtatványának kötése (8. ábra).⁵ A műhely-azonosságot igazoló bélyegző-egyezések mellett, ez a kötés sokkal egyszerűbb kivitelű. Ugyanakkor a kötet belsejét díszítő szerény iniciálék⁶ sem léphetnek az előbbi munkában látható gazdag, arany és színes festésű lap-díszek nyomába.

A budapesti kötet — rendkívül rossz állapotban levő — kötése szintén centrális elrendezésű, de a tükör középdíszre itt nem komplikált geometriai idom, hanem a magyar reneszánsz kötésekben oly kedvelt nagyméretű, keretelt kör alak. Ebben vonallal meg-rajzolt rombusz idom helyezkedik el.

Tisztán gótikus mintákból alakul a két külső keret, ezek pálcára tekeredő hajló indákból és „MÁRIA” feliratos írásszalagokból tevődnek össze. A tükör alatti és feletti felmagasított sáv, — a LUCANUS-kötés előlapjának díszéhez hasonlóan, — hajló levelekből alkotott rács díszítmény. A tükör körös középdíszének keretében szőlőfürt minták sorakoznak.

Egy harmadik kötetet, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár egyik őnyomtatványát⁷ ugyancsak a kötésen mutatkozó bélyegző-egyezések kapcsolják ide (9. ábra). Ez a kötésdísz is centrális elrendezésű, a tükör középdíszre vonalakkal képzett, négyyszögbe foglalt rombusz idom. Keretében üres sávok között helyezkedik el egy újabb indadísz, a tükröt pedig a már jól ismert pálcán áthurkolódó inda veszi körül. Ezen belül pontatlanul összeállított fonadék fut körbe, amely a tükör alatt és felett széles sávot képez. Mint ahogy a budapesti kötésen a keret hosszoldalának közepében ott szerepelt a LUCANUS-kötés medaillonba foglalt IHS monogramja, úgy itt a belső keret sarkaiban a medaillonba foglalt oroszlán fejekkel találkozunk.

A Krisztus-monogram számos külföldi kolostori kötésen előfordul. Hogy az orosz-lánfejnek van-e szimbolikus jelentése, vagy csupán egyszerű dekoráció, nem tudjuk eldönteni. Kétségtelen, hogy Mátyás-kori budai emlékeken és Mátyás-pénzekben szerepel ez az ábrázolás.⁸

Az ismertetett, és vitathatalan műhelyazonosságot mutató három kötés, a magyar reneszánsz kötés-típus jellemző példája. Korvina stílusúak, és mint ilyenek, természetes, hogy felépítésben és részletmintákban egyaránt rokonságot mutatnak számos más magyarországi kötéstáblával. Megmutatkozik ez a centrális elrendezésben és a változatos, jobbára naturális jellegű ornamentika használatában. Végül pedig abban, hogy a reneszánsz kompozíció kialakítása sokszor gótikus elemekkel történik. Ugy látszik, a magyarországi mesterek ösztönösen érzik azt, hogy a késői gótika természetszeretete nem lehet idegen az ugyanebben az időben intenzíven jelentkező reneszánsz élet- és természetszeretettől. Nem próbálják féltékeny utánozni az Itáliában kialakult díszítmő-

⁵ Inc. 106. VICENTIVS Bellovacensis: *Sineculum historiale*. Strassburg, 1473. Copinger 6246. Hiányos példány, címlap hiányzik.

⁶ Piros és kék kezdőbetűkkel, piros és kék színben festett nagyobb méretű, de egyszerű kivitelű iniciálékkal. (10, 56, 72 v., 83 v., 123, 149, 152. lapokon D, A, A, I, M, D betűk.)

⁷ Pozsony, Egyetemi Könyvtár, Inc. 90.

⁸ Erre az összefüggésre BALOGH Jolán hívta fel a figyelmemet.

1. A LUCANUS-nyomtatvány belső címlapja

Tranſuerſo mentem d
Momentumq; fuit mi
Gallorum captus ſpol
Iuſ licet in iuguloſ noſ
Sylla potens: Marius
Cæſariæq; domus ſeru
Conceſſa eſt: emere on

Ie al
bello
In B
adue
Seru
iam ſi
Bruma nives gelidoq;
Instabatq; dies: qui dat

Vadis adhuc ingens pop
Queritur indigne: ſedeſ l
Non quia te ſuperi patr
Maluerint. Pbarie buſt
Paratur Heſperie: pcul
Abſcondat fortuna neſa
Immaculata ſui ſeruetur

Ropulit
cedentibus
Incumben
rates cœnue
Omnis in
nauita flu
Soluſ ab Heſperia non
Magnuſ. dum patrioſ pe

Incluſum thulco uenerantur
Proderit hoc olim: q non me
Ardua marmoreo ſurrexit p
Pulueris exigui ſparget nō l
Congeriem buſtumq; cader. r
Argumenta tuæ. ueniet fel
Qua ſic nulla fidel ſaxū mon
Acq; erit ægyptuſ populif ſe
Tam mēdax: Magni tumul

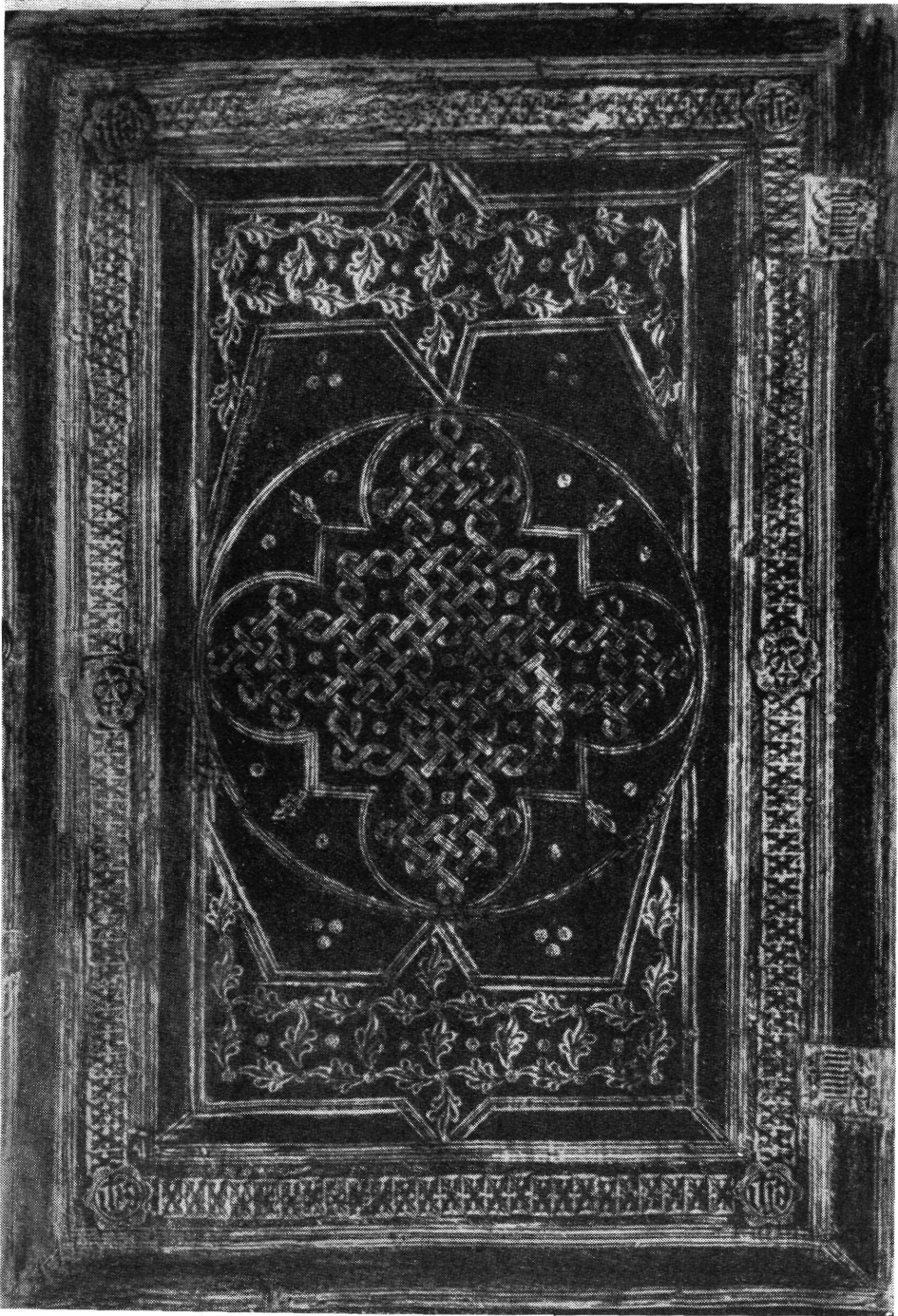

I non in I
manet iacu
Nec anſe
tantā cōpe
Proſiluit b
membra re
Degeneremq; rogū: ſequitur
Qua niger aſtriferis connec
Quodq; patet terraſ inter: L
Semidei maneb habitant. que
Innocuoſ uita: patienteſ æt
Fecit. & æternos animam co
Non illuc auro poſiti nec t
Perueniunt. illic poſtq; ſe lu

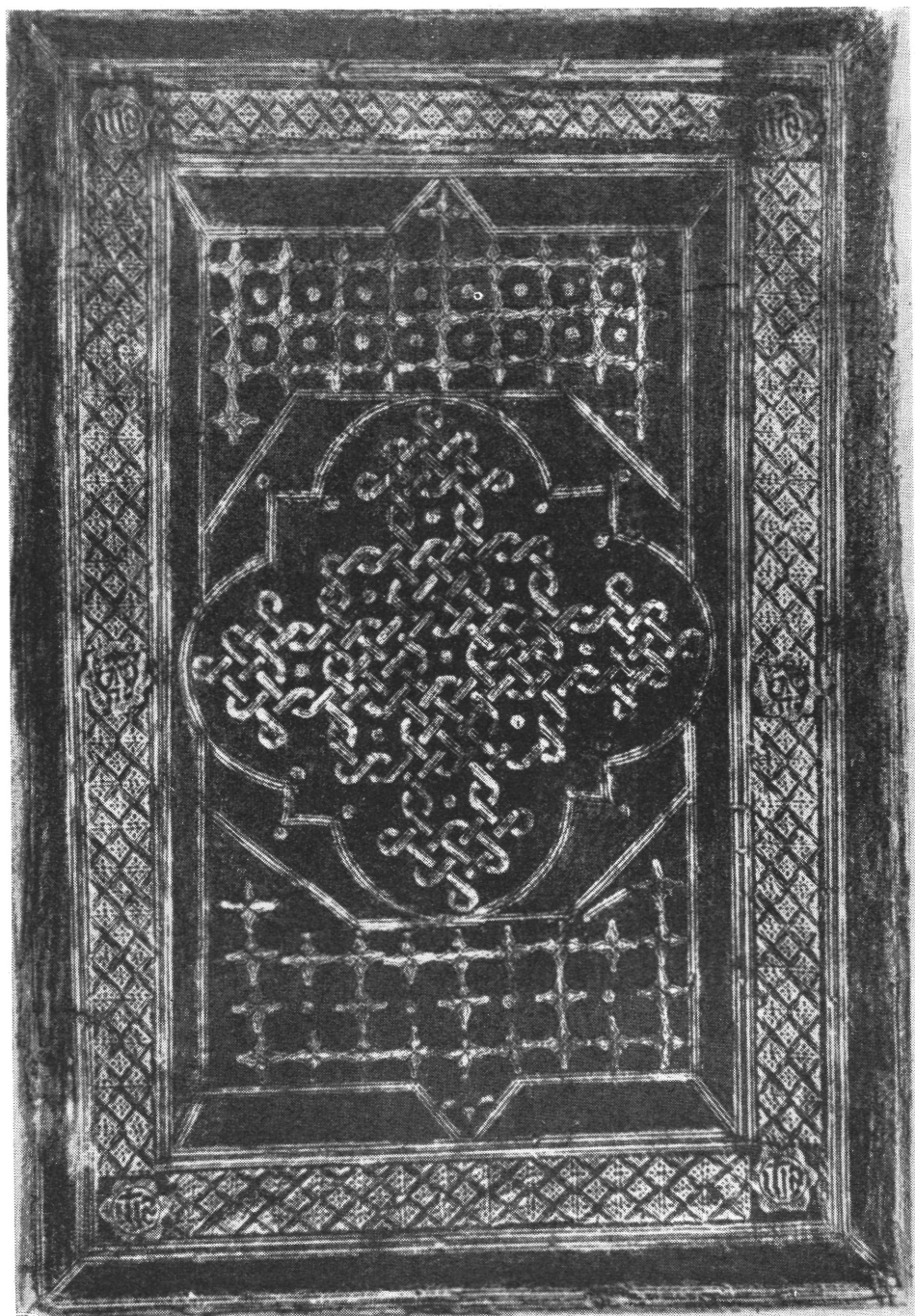
Vt cadat: et nequeunt an
Conſumpto iam iure ſeme
Extruit illa rogū. Venit
Accenſa iuuenem poſitum
Tandem paſſa mori. Sexi
I: comel. & celo lucis duce
Dum ferrent tutoſ intra t
Luſſa tenere diem: denſaſ n

Egnoſ
lex eter
Luſtiſi
magiſ &
Egit eq
polo raf
Deſectuſq; pati uoluit. raj
Luciſ: & attraxit nubeſ: n
Sed ne Theſſalico puruſſ
At nox feliciſ Magni par
Sollicitoſ uana decepit in
Nam Pompeiani uulſuſ ſib
Innumerum efficiem R c

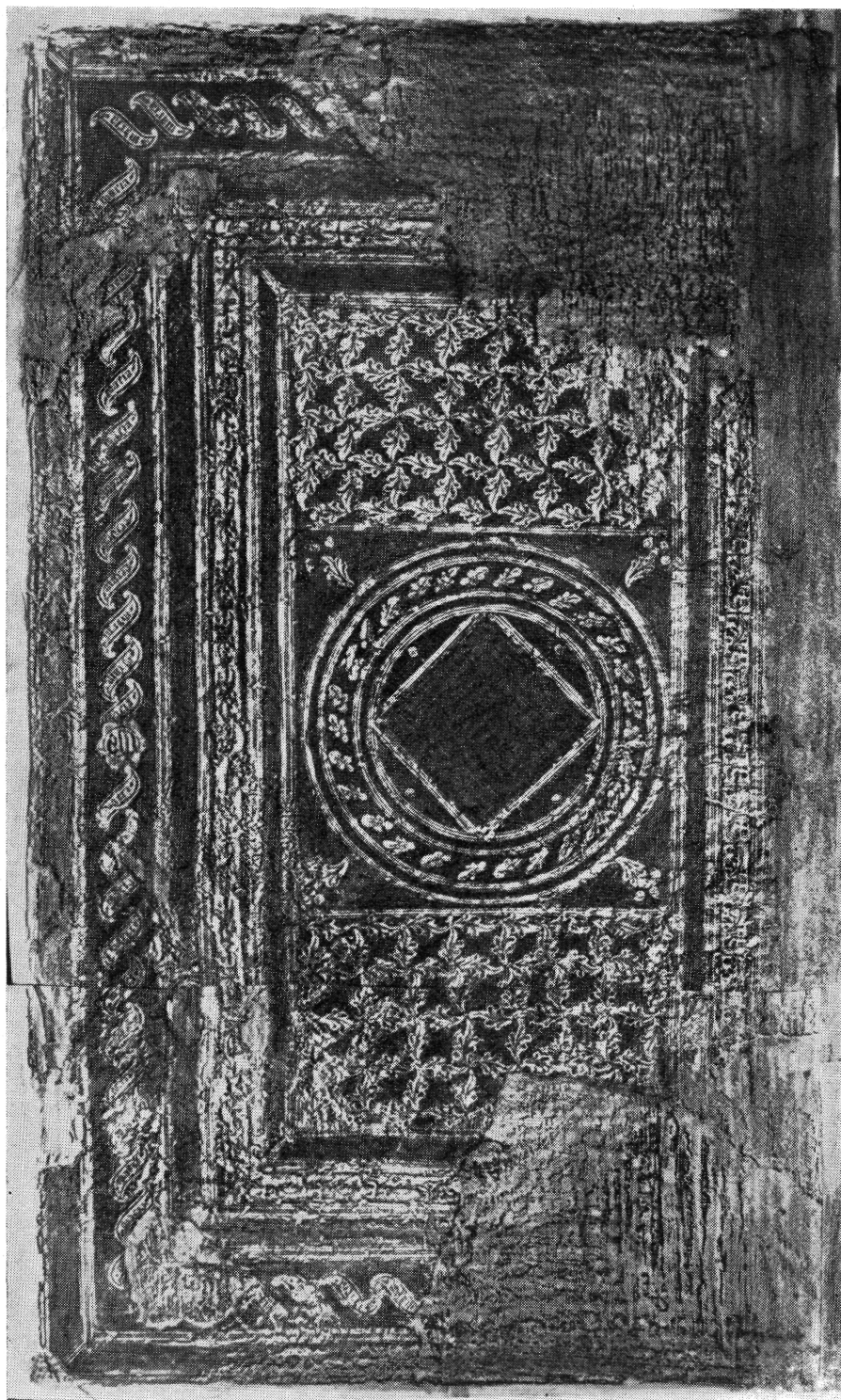

6. A LUCANUS-kötet kötéstáblája. Buda, 1490 körül.
(Előlap)

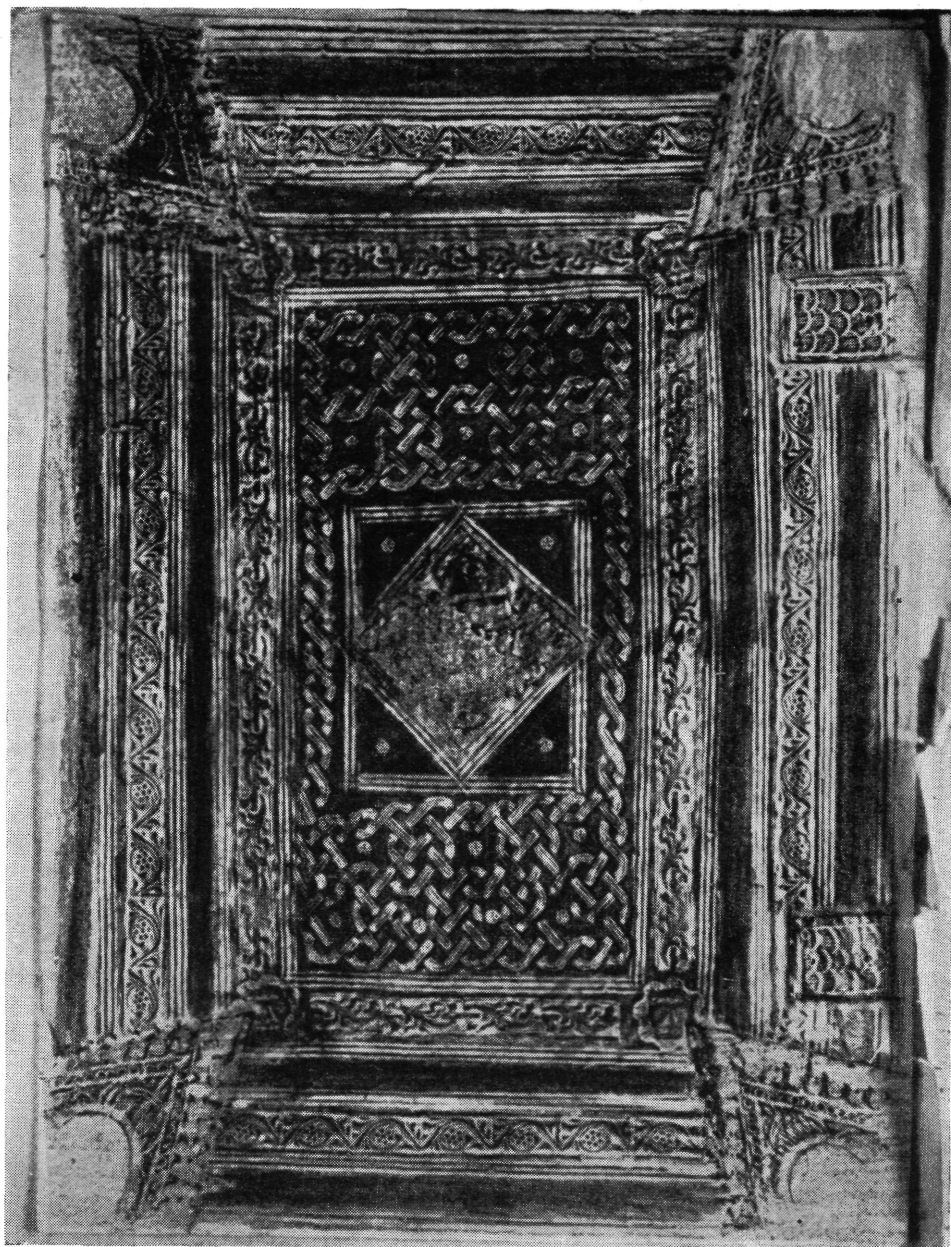

7. A LUCANUS-kötet kötéstáblája. Buda, 1490 körül. (Hátlap)

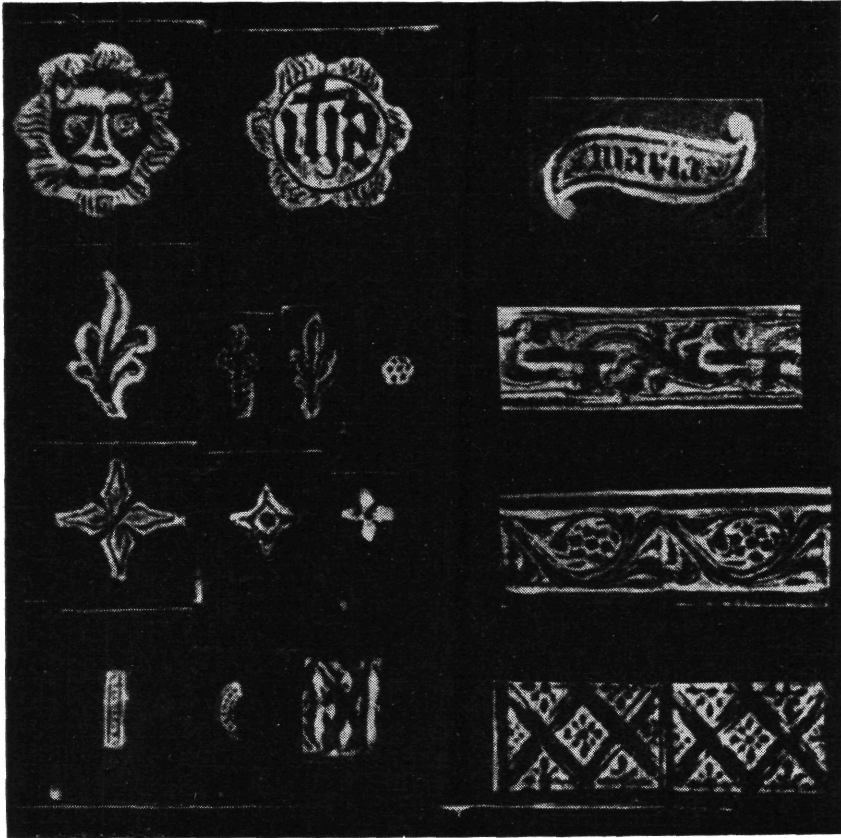

8. Kötéstábla. Buda, 1490 körül. (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár)
„Lucanus-csoport”

9. Kötéstábla. Buda. 1490 körül. (Pozsony, Egyetemi Könyvtár) „Lucanus-csoport”

10. A „Lucanus-csoport” kötéseinek bélyegzőkészlete

dot, hanem szabadon alakítják az új stílus kompozicionális elvének megfelelő kötéstábla-díszeket.

Ezekután megkíséreljük — az általunk a továbbiakban „Lucanus-csoport”-nak nevezett együttesbe tartozó — három azonos műhelyből való kötés készítési helyének közelebbi meghatározását. Ebben segítséget nyújt a budapesti kötet XV. századból való „Conventus Budensis” bejegyzése és a LUCANUS-kötet kivitelének szokatlan szépsége.

Hazai és külföldi viszonylatban egyaránt csúcspontot jelentenek MÁTYÁS király aranyozott, címeres kötése. A többi — nagyrészt még nem publikált — magyar reneszánsz kötés között kiemelkedőek a vaknyomásos Korvina-kötések.⁹ A LUCANUS-kötés invenciózus terve, gondos kivitele, változatos mintakészlete folytán ezeket túlszárnyalja (10. ábra). Azonban ugyanakkor a „Lucanus-csoport” kötése felépítésben és motívumkészletben egyaránt a vaknyomásos Korvina-kötésekhez állanak legközelebb. Ezenkívül egyetlen bélyegző teljes egyezést mutat. A vaknyomásos Korvina-kötések szőlőfürt-bélyegzője változatlan formában fordul elő csoportunk budapesti kötéstábláján.

⁹ B. KOROKNAY Éva: *A vaknyomásos Korvina kötésekről*. Az Iparművészeti Múzeum évkönyvei III–IV. 1959. 157–167. l.

Egyetlen bélyegző egyezése alapján műhelyazonosságot megállapítani nem lehet. Azonban mivel a motívumkészlet annyira azonos, valószínű, hogy e három kötés a vaknyomásos Korvina kötések műhelyének késői, 1487 utáni terméke, amikor a korábban használt, de részben elkopott bélyegzőket utánmetsztették.

A „Lucanus-csoport” érett reneszánsz stílusú díszítésmódja a vaknyomásos Korvina kötések késői, 1490 körüli emlékeivel tart szoros rokonságot.

Feltételeztük, hogy a vaknyomásos Korvina-kötések készítői helye a domonkosok budai kolostora. Ezt támasztja alá a budapesti kötet „Conventus Budensis” bejegyzése is. Eszerint a kötetet egy budai kolostorban használták a XV. században. Jóllehet a kolostorok dolgoznak külső megrendelőknek, de természetes, hogy saját maguk számára is kötnek könyveket.

A „vaknyomásos Korvina-csoport” és a „Lucanus-csoport” *Maria* írásszalagos és *IHS* monogramos bélyegzői szintén kolostori eredetre mutatnak. A külföldi kötések alapul véve megállapíthatjuk, hogy ezek a jelzések soha nem a possessorra vonatkoznak, ellenben a külföldi kolostori kötésekben ezek a vallásos tartalmú feliratos díszek úgyszólván elmaradhatatlanok.

Ha ezeketán a budai kötésben levő, rendkívül szép LUCANUS-kötet egykori használati helyét keressük, nem gondolhatunk másra, mint a király vagy az ő közelségében élő bibliofil gyűjtők könyvtáaira.

A királyi könyvtárral kapcsolatban újra emlékeztetnünk kell arra a — véleményünk szerint — téves álláspontra, hogy a Bibliotheca Corvina kötetei között csakis a belső címlapon vagy a kötésen címerrel ellátott köteteket keresünk. MÁTYÁS király, a köz tudomású adatok alapján, számos nyomtatvánnyal rendelkezett. Mégis mindössze négy nyomtatványt tartunk számon hiteles Korvinaként. Ezekben a kötetekben szerepel a MÁTYÁS címer, de elkerülte a figyelmet az a tény, hogy e címereket általában nem MÁTYÁS készítette. Vagy úgy kapta ajándékba, hogy már bele volt festve címere,¹⁰ vagy a reá mint ajándékozóra való megemlékezésképpen festették a kötetbe, mint ahogy azt a „lövöldi Korvina” esetében tapasztaljuk.¹¹ Egyedül a Párizsban levő, pergamenre nyomott, 5 kötetes ARISTOTELES-nyomtatványról feltételezhető, hogy a címer MÁTYÁS megrendelésére készült.¹²

A négy, hiteles Korvinaként elfogadott őnyomtatvány egyike sincs aranyozott, Mátyás-címeres kötésben. Ugy látszik, hogy MÁTYÁS csak a kéziratokat — sőt azoknak is csak egy részét — festettette ki címerével; és a fennmaradt emlékek tanúsága szerint csak kéziratokat köttetett a speciális, Mátyás-címeres, aranyozott kötésbe.

Így a Bibliotheca Corvina jelentős vesztesége ellenére is fennmaradhatott számos olyan kötet, amely a királyi könyvtárból származik, de azonosítására az eddigi kutatási módszerek mellett nem volt lehetőség.

Az elveszett vagy lappangó Korvinák jegyzékében „Lucani opera” szerepel. CAELIUS PANNONIUS római barátjához írott levelében írja, hogy látta a Korvinákat, és a *Libri exquisiti et pretiosissimi* felsorolásban LUCANUS műveit is említi. A leírásból úgy tűnik, hogy kéziratok művekről van szó, „sumptibus Regis Florentiae scripta scriptu-

¹⁰ II. PÁL pápától (*Statuta urbis Romae*) és IV. SIXTUS pápától (NICOLAUS de Ausmo: *Supplementum summae Pisanellae*) kapott nyomtatványokban az ajándékozó és MÁTYÁS király címere látható.

¹¹ RAYNERIUS de Pisis: *Anterior pars pantheologiae*. Nürnberg, 1478. B. KOROKNAY Éva: *A lövöldi karthauzi kolostor kötéseiről*. Esztergom évlapjai. 1960. 25—34. l.

¹² ARISTOTELIS *opera* Vol. I—V. Velence, 1483—84. HOFFMANN 1490 körüli budai munkának tartja a belső díszeket. — HOFFMANN Edith: *Mátyás király könyvtára*. Mátyás király emlékkönyv. 264. l.

rae elegantia excellunt” mondja levelében.¹³ Azonban egyfelől nem mindig tesznek különbséget a szép kiállítású kéziratok és nyomtatott könyv között, másfelől maga a szemlélő sem emlékezhet pontosan vissza arra, hogy a sok kötet között kéziratban vagy nyomtatásban látta-e LUCANUS műveit. Különösen akkor nem, ha ebben a munkában a leg-elegánsabb itáliai kéziratokhoz hasonló, reneszánsz stílusú, kézzel festett címlapot és iniciálékat talál.

Mindezt összevetve úgy tűnik, hogy a LUCANUS-kötet a Korvina eddig nem ismert nyomtatványai közül való. Kötése pedig — az aranyozott Mátyás-címeres kötések után — az eddig fellelt magyar reneszánsz emlékek legkiemelkedőbb darabjai közé tartozik.

B. KOROKNAY ÉVA

Külföldet járó magyarok könyvtári élményei a XVIII. század végén. A könyvtártörténeti kutatás általában nem mellőzheti azoknak az idegen könyvtári mintáknak és tapasztalatoknak a vizsgálatát, amelyek egy-egy ország könyvtárügyére hatással voltak. Fokozottan vonatkozik ez talán a magyar felvilágosodás korának könyvtártörténetére, hiszen ebben a korban számos jelentős könyvtáralapításunkon mutatkoznak alapítóiknak a fejlettebb európai könyvtárakkal kapcsolatos tapasztalatai. Foglalkoztak már azokkal a hatásokkal, amelyek pl. TELEKI Sámuel vagy SZÉCHÉNYI Ferencet érték Európa könyvtáraiban, amelyeknek nem kis jelentőségük volt későbbi könyvtáralapításaiknál. TELEKI Sámuellel kapcsolatban főleg a bázeli könyvtár és az ottani könyvtáros, BECK Jakab Kristóf szerepét szokták kiemelni, mint ahonnan elsősorban kapta a marosvásárhelyi könyvtár megalapításának az eszméjét.¹ De TELEKI *Utínaplója* — csakúgy, mint a századvég többi magyar utazójának és a kint tanuló diákoknak vallomásai, feljegyzései — egyéb érdekességeket is tartalmaznak, amelyek szintén nem lényegtelenek könyvtár- és művelődéstörténetünk szempontjából. E napló- és útirajz-részletek, valamint újságcikkek arra nézve szolgálnak felvilágosítással számunkra, hogy milyen élményt jelentett a felvilágosodás korában egy-egy külföldi könyvtár az azt használó vagy megtekintő magyar látogatójának. Látni fogjuk, hogy voltak olyanok, akiket e könyvtáraknak csak külsőségei ragadtak meg elsősorban: a könyvtár-épület, a berendezés: bútorok, képek, szobrok, valamint az ott található ritkaságok. Mások, különösen a XVIII. század végétől kezdve, főleg a magyar vonatkozásokat keresték a külföldi könyvtárakban. De figyelemre méltók azoknak a feljegyzései is, akik e könyvtárak működését és tevékenységét, ennek során a könyvtárosok munkáját figyelték meg elsősorban. Az alábbiakban e szempontoknak megfelelően szeretnénk néhány olyan XVIII. század második feléből származó nyilatkozatot ismertetni, amelyeket eddig a kutatás figyelmen kívül hagyott.

TELEKI Sámuel *Uti naplója* nem csak a bázeli könyvtárról tudósít, hanem még számos más könyvtárról is megemlékezik, amelyben utazásai során megfordult. Különösen érdekes, amit a bécsi, bázeli és a párizsi könyvtárak mellett az utrechti könyvtárról

¹³ „Vidi tandem Bibliothecam illam, celeberrimam Mathiae Corvini, cuius thesaurus tibi, si per otium licuerit, uberius describam. Omnia quae vidi, in admirationem me abriperunt. Libri exquisiti et praetiosissimi, inter quos Homeri, Hesiodi, Sallustii, Taciti et Lucani opera sumptibus Regis Florentiae scripturae elegantia excellunt.” BUDIK, Peter A.(Icantera): *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen*. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte. Wien, 1840. 10. l. és 1. jegyz.

¹ Gr. TELEKI Sámuel erdélyi Kancellár *Uti naplója*. 1759—1763. Marosvásárhely, 1908. Bevezetésében: IMRE Sándor: *Gr. Teleki Sámuel gyermekkorára és ifjúságára*. LIV. l., DEZSÉNYI Béla: *Magyarország és Svájc*. Bp. 1946. 73. l.

ír: „... 20-a Octobris² voltam legelsőbben az ultrajectumi bibliothecában, mely nem nagy, a baselihez nem is hasonlítható, másképpen jó rendben vagyon. De bezzeg nem is a baseli bibliothecarius, professor Beck uramat találtam benne!, hanem egy tudatlan vén hollandust, aki már 40 esztendőktől fogva custos bibliothecae, mégis soha olyan ökröt nem láttam. A többi között kértem tőle Fabricii Bibliographiam, hogy recensionem scriptorum Bizantinorum keressem meg benne; elmegyem az ostoba és a bibliák között keresi s végtire azt mondja deákul: non est inter codices bibliorum, én is mondtam reá, hogy nem is oda való. Kérem ismét az Acta eruditorum Lipsiensium, hogy de curvis isocronis, de determinatione penduli etc. holmikát keressék fel az Bernoulli Dániel úramtól minap vett levelemnek megértésire, s azt kérdi az együgyü, hogy theológus könyv-e? mondám, hogy nem. Azután meg azt kérdi, hogy ha in folio vagyon-e? Erre a sok együgyüségre megunám véle tovább bajlódni s egyben oda hagyám; hoc profeci.”³ Az utrechti könyvtár könyvtárosának e gúnyos hangú, de eleven stílusban megírt jellemzése azt bizonyítja, hogy TELEKI a nyugati könyvtárakat nem csak csodálattal, hanem ha kellett, bírálattal is illette. Különösen érdekes, hogy TELEKI iróniáját éppen egy olyan régimódi könyvtárosnak — még napjainkban sem egészen ismeretlen — típusa váltotta ki, aki már négy évtizedet eltöltött a könyvtárban, és mégsem tudott annak állományában tájékozódni.

TELEKI Sámuel mellett a XVIII. század utolsó évtizedeinek más magyar utazói is beszámoltak külföldi könyvtárakkal kapcsolatos élményeikről. KERESZTESI József úti naplója, ha szűkszavúan is, de többször megemlékezik könyvtárak megtekintéséről. KERESZTESIT e feljegyzések szerint — úgy látszik — inkább csak a külsőségek ragadták meg: „A Bibliotheca fényes épület, sok szép könyvek és nevezetes festések vagynak benne” — írja egy helvéciai könyvtárról. Bár nem sokkal bőbeszédűbbek azok a feljegyzések sem, amelyeket SZÉCHÉNYI Ferencnek, titkára, RIBINYI János által vezetett naplójából a könyvtárakról megtudunk, mégis e vázlatos jegyzetek mögött SZÉCHÉNYI számára olyan élmények és indítékok rejlenek, amelyek végül is szerepet játszottak a Magyar Nemzeti Könyvtár megalapításában. Kétségtelen, hogy SZÉCHÉNYIT 1787-i külföldi útja alkalmából a Prágában, Drezdában, Berlinben, valamint a cambridge-i Public Libraryben a ritkaságok és régiségek mellett — amikről a *Napló* is beszámol — maguk a könyvtárak mint intézmények is érdekelhették.⁵

SZÉCHÉNYINÉL, a külföldi könyvtárakkal kapcsolatos érdeklődése során már jelentkezett az a szempont is, amely a XVIII. század vége felé, a nemzeti nyelvű irodalmunk és tudományosságunk kifejlesztéséért síkraszálló mozgalmak idején oly általános lett: a magyar vonatkozásoknak és nemzeti múltunk emlékeinek összegyűjtése iránti vágy. Nemzeti hagyományaink megmentésének és számbavételének a gondolata, ami a HORÁNYIakat és a SÁNDOR Istvánokat bibliográfiai munkásságra sarkalta, a korszak külföldi könyvtárakat látogató magyar utazóit arra készítette, hogy a külföldi könyvtárakat az ott található magyar vagy magyar vonatkozású munkák szempontjából tekintsék át. Hogy e szempont 1790 táján mennyire uralkodó volt, bizonyítja az alábbiakban közölt két egykorú hírlap-tudósítás.

A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című bécsi magyar újság 1790. máj. 4-i számában a török háborúból érkező egyik tudósítás kivételesen nem harci eseményekről, hanem a következőkről számol be: „Tudósítás. Egy Tudós jó Hazánkfia, arra serkenti általunk

² 1761-ben.

³ Gr. TELEKI Sámuel erdélyi kancellár *Úti naplója*. 84. l.

⁴ KERESZTESI József *Akadémiai utazása külországokban*. Theol. Szle. 1925. 1. s köv. számok.

⁵ KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902*. Bp. 1905. 12. l.

Bukarest körül fekvő Vezéreinket, hogy kérnének engedelmet az oda való Metropolitától, azon Könyv-Tárnak meg szemlélésére, melly a St Constantinus öreg Templománál vagyon. Tudom (úgymond az említett érdemes Hazafi), mert voltam ott, hogy sok Régiség meg vagynak benne. Nékünk nem mutattak meg mindent. A Vezérek nyertesebbek lennének; tsak akarják. Talám Magyar dolgokra is akadhatnának.”⁶

E kis tudósítás beküldőjét nem nevezték meg a szerkesztők, nem tudjuk bizonyosan, ki lehetett e „tudós jó hazánkfia”. Könyvszeretete, naivsága (amellyel feltételezte, hogy a hadvezérekre ez az újságcikk hatni tud, és érdeklődést kelthet bennük a könyvtár magyar vonatkozású könyvei iránt), valamint az a körülmény, hogy éppen ekkoriban közölte egyik versét az újság, azt a halvány gyanút keltheti bennünk, hogy e tudósítás beküldője esetleg FAZEKAS Mihály lehetett.⁷ E feltételezés ellen szól, hogy FAZEKAS ekkoriban — életrajzírója szerint — a gerliceni táborban tartózkodott, ami jóval északabbra fekszik;⁸ viszont az is igaz, hogy a cikk szerint régebben is történhetett részéről a könyvtár megtekintése. Bárki is volt azonban, annyi kétségtelen, hogy könyvek és tudomány iránt érdeklődő személy lehetett, aki ráadásul nem csak a maga számára tartotta szükségesnek — a háborús viszonyok között! — a könyvtár megtekintését, (mégpedig főleg az esetleges magyar vonatkozásai miatt), hanem másokat is buzdított erre, és a vezérek támogatását kérte.

Hasonlóképpen magyar vonatkozásról — egy egész magyar könyvtárról — ad hírt a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1790. július 6-i száma. Ebben ROZGONYI József, aki az 1783—84-es években maga is könyvtáros volt a sárospataki kollégiumban, személyes élményei alapján a wittenbergi magyar könyvtárról számol be. Noha e könyvtárral meglehetősen gazdag irodalom foglalkozott, ezt a cikket még nem használták fel, pedig adatai értékesen kiegészítik mindazt, amit eddig a wittenbergi magyar könyvtárról tudtunk.⁹

Mint ismeretes, a Wittenbergi Magyar Könyvtárat KASSAI MICHAELIS György¹⁰ alapította 1724-ben, felajánlva saját könyvtárát a wittenbergi egyetemen tanuló magyar diákoknak. A könyvtár hosszú ideig az ott tanuló magyarok szellemi központja lett: CZVITTINGER és ROTARIDES korában, majd a XIX. században is jelentős szerepet játszott nemzeti művelődésünk szempontjából.

⁶ *Hadi és Más Nevezetes Történetek*. 1790. máj. 4. I. 575. 1.

⁷ Kétségtelen, hogy szerzősége mellett nem a legdőntőbb érv, de mégis azonnal a megszállt és sarcolás alá vett francia városban könyvet olvasó, majd az engedélyezett szabad rablás végén a könyvet a helyére visszatevő FAZEKAST juttatja eszünkbe e közlemény, melynek szerzője a háború kellős közepén a hadvezéreket könyvtárlátogatásra akarja buzdítani. Erősebb érvek látszik az a körülmény, hogy a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* éppen ekkoriban (pontosan két héttel azelőtt, ápr. 20-án) közölte FAZEKAS egyik hozzájuk beküldött versét.

⁸ JULOW Viktor: *Fazekas Mihály*. Bp. 1955. 43. 1.

⁹ A wittenbergi magyar könyvtárral foglalkozó fontosabb irodalom: SZLÁVIK Máttyás: *A halle-wittenbergi „Bibliotheca Hungarica” rövid ismertetése*. Prot. Egyh. Isk. L. 1882. 526—530. 1.; RÉVÉSZ Kálmán: *A hallei magyar könyvtár*. Prot. Egyh. Isk. L. 1886. 1301—1305. 1.; STROMP László: *A hallei magyar könyvtár*. Prot. Egyh. és Isk. L. 1886. 1403—1404. 1.; *A hallei egyetemi könyvtárral kapcsolatos magyar könyvtár*. Múz. Könyvt. Ért. 1914. 54—59. 1.; FITZ, Joseph: *Georg Michaelis Cassai und seine Bibliothek*. Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin. Berlin, 1927. 122—145. 1.; ASZTALOS Miklós: *A wittenbergi egyetemi könyvtár Wittenbergben maradt részének régi magyar könyvvállománya*. Magyar Prot. Egyháztört. Adattár XII. (1928) 123—185. 1.; és BUCSAY Mihály: *Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban*. Bp. 1941.

¹⁰ FITZ József mutatott rá, hogy nevét SZINNYEI és mások is, helytelenül említik, mert a KASSAI (Cassai) csak előnév, a MICHAELIS pedig nem keresztnév — mint sokan gondolták —, hanem: vezetéknev. Ld. FITZ: *i. h.*

A könyvtár történetéről írott tanulmányok, amikor kiemelik a gyűjtemény jelentőségét, különösen a Wittenbergben tanuló magyar protestáns diákok szempontjából, nem hallgatnak azokról az árnyakról sem, amelyet a XVIII. század végén a könyvtárral kapcsolatban a magyar diákok magatartása vetett az akkori könyvtárosokra, mert gondatlanul bántak a könyvekkel: elzálogosították őket, az értékes kéziratokból pedig fidibuszt készítettek. Különösen érzékeny veszteség érte az 1747-ben bekövetkezett halála után vásárolt ROTARIDES-hagyatékot, amely régi és ritka magyar könyvekből, valamint értékes kéziratokból állt. ROZGONYI cikke a könyvtár XVIII. század végi viszonyaira, valamint ROTARIDESnek és még néhány szerzőnek a könyvtárban akkor még fellelhető munkáira nézve nyújt tájékoztatást. A beküldött cikk így hangzik:

„Meg hallván Berliini útamban, a Wittenbergai Magyar Bibliothekának hírét: annak látása végett ki tértem egynehány mérföldnyire útamból; s szintén két hétig forogván benne, néminémű esmerettségére jutottam. Egy Kassai Mihály nevezetű Magyar Fi (ki Wittenbergában, a Tudósok közzé számláltatott) hagyta volt ezt a könyves Tárházat, az ott tanuló Magyar Iffjaknak; rendelvén egyszersmind 25 Magyar tanuló Iffjaknak élelmére való pénzt (Stipendiumot). A Bibliothéka jobbjára régi Deák Theológus és Magyar; s Magyar Historiára tartozó Deák és Német Könyvekből áll. A Magyar, és Magyar Országra tartozó Könyvek öszve szedéseért, nagy dítseretet érdemlenek mind Kassai Úr, mind pedig azoltától fogva való Magyar Gondviselői a Bibliothekának. Én, néhány esztendőig tartott kiinn létemben, sok helyeken meg fordúltam: de mondhatom, hogy ennél gazdagabb Gyűjteményt, a Dresdain kívül, nem láttam. Igaz ugyan, hogy egyvelgest jó és rossz Könyvek találatnak itten: de az is igaz, hogy más a közönséges, más a magános Emberek Bibliothekájok. A közönséges könyves Házakba tsak a nyomtatás helyeért is bé lehet, bé is szoktak venni valamely Könyvet.

Ezen Könyvek között, leg főbb helyet érdemlenek a Rotarides Írásai. Ez a ritka szorgalmatosságú Iffjú Gömörből szakadt, s meg holt 1747 eszt. Vittembergában. Az Evangyélika Ekklesiák és Oskolák Történeteinek le írására áldozta fel ifjúi esztendeit, egész haláláig. E végre meg járta, nagy veszedelmek között, a két Magyar Hazát, és Német Országot, s öszve gyűjtött, valamihez juthatott, és tzéljára hasznosnak lenni ítél. Munkáinak 1-ső Darabja: Apparatus ad Historiam Ecclesiasticam. Két Rét-Formában.

2. Acta Diaetalia, amelybe a Királyoknak a Lutherána Vallás ügyében költ Rendeléseiket párban le írta. Ezen munkájába rekesztette: Fragmenta actorum gestorumve Rakotzianorum ex ipsis originalibus Schedis transumpta opera Gabr. Kolinovits Sengviciensis in XVI Libros divisa, ante impressionem sub Carolo VI. confiscata, exempla tamen nonnulla ex exemplari adhuc sibi reservato per Magnates Hungariae transcripta. Kolinovits a Magyar és hozzá tartozó Országok Történeteit le írta 1701—1720 esztendőig.

3. A sok küldött Levelek, mellyek között nagy Emberekére is lehet találni. Illyen a Nyári Ur levele Kisvártai Váráról, és a Révai Uré.

4. Micae Historico-Chronologicae, Evangelico-Pannoni-*τα συναγραφικως* collectae et adumbratae opera vigilaci diuturna Johannis Buri (Pastoris Carponensis). Anno vero 1685 in ordinem redigi coeptae ex proprio Auctoris Msto descriptae a. 1733 et successu temporis multis accessionibus auctae. Két Rétform.

5. Rotarides Historiae Literariae antiqui, mediü et recentioris aevi lineamenta. Négy Rétform.

6. Scriptorum Hungariae Catalogus, ordine alphabetico conscriptus, anno 1736 in itinere Hungarico literario colligi coeptus, ex eo tempore variis occasionibus usque 1746 auctus labore Mich. Rotar. Góm. Hung. Négy Rétformában.

7. Chronicon Hungaricum, colligi coeptum Sempronii a 1738; anno vero 1745 Vittembergae finitum. Négyes árkusban.

8. Gymnasiologia Evangelico-Hungarica. Ebben tsupán tsak a Lutherana Oskolák eredetek s sokféle Történeteik iratnak meg (négyes árkusra). — Lehet sajnálni, hogy ez a szorgalmatos Ur, közönségesen nem vette fel a Protestánsok dolgát; és bár tsak az Iffjú, annak az időnek hibáitól mentt lehetett volna, amelyben egy Vallásbéli embernek a más Vallású emberről, indulat nélkül, nem volt szokás írni; de az akkori idők eléggé ki mentik ezt az Irót, és erőtelenségéből esett hibái nagy érdemeit éppen meg nem homályosíthatják. Minthogy az Irás módja az akkori Időkhöz van alkalmaztatva: olly formában, amint vagynak a Munkái; ámbátor szintén prés alá küldendők valának már közzülvök némelleyek: mai időben nehezen láthatnának világot; de lehetne egy szorgalmatos, és a mai Irás módját

értő Hazafinak tsak ugyan sok hasznát venni ezeknek a Magyar Históriaban. — Én példának okáért, némelly dolgokat ki jegyzettem azokból: . . .” (Ezután egy hosszú rész következik, amit a PRINYI familiáról ROTARIDES művéből kimásolt a cikk szerzője, — többek között Szikszai Fabricius Balázsnak egy latin verse. Majd így folytatja):

„Elöl adja Rotarides a Tubingai Alumnium eredetét is. Azt írja, a Magyarokról, hogy Pannoniába jöven, először Zemplény Vármegyében telepedtek meg, és ezt próbálja Ransanus illy nevezetű Irásiból: Epitome rerum Hungaricarum veluti per indices descripta Auctore Petro Ransano, apud Mathiam Regem Legato Regis Neapolitani. Ternaviae 1579. — A Saxoniai Választó Hertzeg s egyszersmind Lengyel Országi Király, III. Augustus, figyelmettségére méltóztatta Rotarides Irásait, azokat Vittenbergából magához vitette, s igen nehezen szereshették vissza tőle a Magyar Ifjak. — A Rotarides Irásain kívül, sok szép Könyvek vagynak itt, Németül, Deákul, Magyarúl, kivált a Magyar Polgári Históriara nézve. Itt van a Székely Estván Göntzi Prédikátor Krónikája is, illy Titulussal: Cronika ez uilágnak yeles dolga, irott Szekel István Craccoba 1559. Ezt a Könyvet minden Magyar Könyvek közt leg régibbnek tartja Molnár Albert, a Grammatikája Előljáró Beszédében. — Sok itt a régi Theologusnak való Könyv is; de az többnyire Prédikáziókból áll. Meg vagynak, az esmeretesebb Fordításokon kívül, a Silvester János, a Heltai Gáspár Kolosvári Prédikátor, a Félegyházi Tamás Debretzeni Pap Uj-Testamentomai, és a két Sámuel Könyvének Fordítása, Mélius (Juhász) Péter által, Debretz. 1565. Akik a Magyar Grammatika körül fáradoznak, itt találhatnák a Kövesdi, Sopronyi Prédikátor kis hasznos Grammatikáján kívül, a hasznosabbakat, ú. m. a Pereszlényi Jésuitáét, a Cspikés Komáromiét, illy névvel: Hungaria illustrata, Trajecti 1655; a Molnár Albertét, mely költ Hanoviában 1610.”¹¹

ROZGONYI József idézett cikkével kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy 1790-ben, tehát akkor, amikor a feljegyzések szerint a könyvtárosok éppen nem álltak hivatásuk magaslatán, hanem az is megtörtént, hogy elzalogosították és elégették a könyvtár értékeit, ROZGONYI mégis azt írta, hogy a drezdai kívül, egész kint-léte alatt sem talált gazdagabb gyűjteményt. Figyelemre méltó az is, amit a köz- és a magánkönyvtárak közti különbségről mond.

A wittenbergi tudósítás másik érdekessége az, amit ROTARIDESről és munkásságáról ír. Elismeréssel emlékezik szorgalmas és áldozatos munkásságáról, de — jellemzően az 1790 körüli évek felvilágosultabb légrére — el is marasztalja ROTARIDEST vallási elfogultsága miatt. Igaz, azt is elismeri, hogy „az akkori idők eléggé ki mentik ezt az írot”, és hogy „hibái nagy érdemeit éppen meg nem homályosíthatják”. Írásai egy részét így is kiadásra méltónak találja, de szükségesnek vélné azt is, hogy „egy mai Irás módját értő Hazafi” dolgozza fel a „Magyar Históriaban”, mert különben „mai időben nehezen láthatnának világot.”

Ami ROTARIDESnek a wittenbergi magyar könyvtárban meglevő munkáiról készített felsorolását illeti, azért lehet érdekes a ROTARIDESszel, illetve irodalomtörténet-írásunk kezdeteivel foglalkozó kutatás szempontjából, mert — mint ismeretes — munkáinak egy része a későbbi évtizedek folyamán elveszett. A behatóbb vizsgálat megállapíthatja, hogy a felsorolásban szerepelnek-e eddig ismeretlen munkák? Egyébként tudtommal az sem ismert az irodalomban, hogy III. ÁGOST szász választó herceg és lengyel király magához kérette ROTARIDES iratait, és hogy csak nehezen tudták tőle visszazerezni a wittenbergi magyar ifjak.¹²

ROZGONYI — ROTARIDES munkái mellett — megemlíti még néhány régi magyar könyvet mint a könyvtár nevezetes ritkaságait. Ezek valamennyien ismert „régimagyar” munkák, de e wittenbergi példányokról nem mind tudtak. Érdekes végül megemlíteni,

¹¹ *Hadi és Más Nevezetes Tört.* 1790. júl. 6. — II. 3—8. l.

¹² Nem említi a ROTARIDESről szóló legrészletesebb tanulmány sem. GRAGGER Róbert: *Egy magyar tudós sorsa, Rotarides Mihály.* Klebelsberg Emlékkönyv. 1925. 452. s köv. l.

hogyan a cikk írója — nyilván éppen a Görög Demeterék újságja által meghirdetett pályázat hatására napirendre került magyar grammatika ügyével kapcsolatban — felhívja azok figyelmét, akik „a Magyar Grammatika körül fáradoznak”, a wittenbergi könyvtárban található régi magyar grammatikákra.

Befejezésül 1792-ből szeretnénk egy Németországban tanuló magyar diáknak a könyvtári tapasztalatairól hírt adó tudósítását ismertetni. Ennek érdekességét nem a könyvtár magyar vonatkozásai, hanem az a körülmény adja meg, hogy a XVIII. század vég Németországának legnevezetesebb könyvgyűjteményéről, a göttingeni könyvtárról számol be. E könyvtár, mint ismeretes, e korban híres vezetőinek, GESNERnek és HEYNÉnek a nyomain járva, országos hírnévre tett szert, és olyanok dicsőítették, mint HERDER, GOETHE, HUMBOLDT. Különösen a könyvtárosok udvariasságát és szolgálatkészségét hangsúlyozták a könyvtár látogatói. E magatartás mögött e neves könyvtárosok elvi, felvilágosult szellemű könyvtári programja állt; GESNER emlékirataiban pl. azt hangsúlyozta, hogy a könyvtáros ne csak gyűjtse, hanem terjesse is a könyveket.¹³ Ezek után érthető annak a Göttingában tanuló magyar diáknak a könyvtárról szóló lelkes hangú beszámolója, akinek a cikke a *Magyar Hirmondó* 1792. aug. 24-i számában jelent meg, és így hangzik:

„... Az itt való Kir. Könyvtár is nem kevés ékességére van az Universitásnak; de nem is kevés hasznára. — Alig lehet eléggé dicsérni azt a készséget, mellyel a Tanulókkal közöltetnek a szebbnél szebb könyvek. Például szolgálhatnának akárhol is Bibliothekáriusaink a nyájasságban. — Nékem leg-alább, eggyik fő gyönyörűségem Göttingában, a Királyi Könyvtár. — Minden időbéli, s minden Országból nagy Embereknek munkáikhoz hozzá juthatok itten.”¹⁴

A cikk szerzője egyébként Kiss János volt, aki *Emlékezéseiben* szintén lelkese-déssel írt a göttingai könyvtárról.¹⁵ Kiss János (akiről tudjuk, hogy Göttingában tanult és többek között HEYNÉT és SCHLÖZERT is hallgatta) könyvtári tudósítása több szempontból is érdekes. Először is azért, mert túlmegy azokon a beszámolókon, amelyek csak a könyvtár ékességét hangsúlyozták, vagy a magyar vonatkozásokat kutatták: ő a hasznosságát is kiemeli (akárcsak annak idején TELEKI Sámuel). Jellemző, de a fentiek alapján érthető is, hogy mennyire aláhúzza a könyvtárosok nyájasságát is, valamint azt a körülményt, hogy ott mindenféle könyvhöz hozzá tud jutni. Minthogy Kiss János kétségtelenül ismerhette a hazai főiskolák könyvtárainak viszonyait, önkéntelenül is adódik az a feltevés, hogy talán éppen ezekhez viszonyítva hangsúlyozza annyira a göttingai könyvtár olyan előnyeit, amelyeket itthon nem tapasztalhatott. Gondoljunk csak például azokra a hazai könyvtári állapotokra, amelyekről KAZINCZY számolt be visszaemlékezéseiben.¹⁶ Így érthető ez a kitétele is: „Például szolgálhatnának akárhol is Bibliothekáriusaink a nyájasságban.”

E néhány XVIII. századi beszámoló korántsem meríti ki valamennyi külföldet járt magyar utazónak könyvtárakkal kapcsolatosan feljegyzett tapasztalatait; arra azonban talán mégis jók, hogy figyelmeztessenek: e korszak könyvtártörténetének feldolgozásánál ezeket is figyelembe kell venni. Azt bizonyítják, hogy bár még keveredik a régi és a modernebb felfogás a könyvtárakról a kor magyar értelmiségénél; de a fel-

¹³ HESSEL, Alfred: *A könyvtárak története*. Bp. 1959. 97. l.

¹⁴ *Magy. Hirmondó*. 1792. aug. 24. — II. 300—301.

¹⁵ BORZSÁK István: *Budai Ézsaiás és klasszika-filológusaink kezdetei*. Bp. 1955. 41—44. l.

¹⁶ KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*. Bp. 1956. 28. l. Uő.: *A Rádayak*. Felső-magyarországi Minerva. 1827. 6. füz. 1228. l.

világosodás eszméinek és a polgári fejlődésben előljáró nyugati országok könyvtári gyakorlatának hatására egyre több az olyan utazó és diák, akit már nemcsak a pompa és a látványosság, hanem a könyvtárak tartalma és működése érdekel elsősorban.

KÓKAY GYÖRGY

Kazinczy Ferenc első könyvtára Sárospatakon.¹ A XIX. század első felében a sárospataki főiskolai könyvtár — ma a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Nagykönyvtára — állománygyarapításának egyik szokásos módja volt magánkönyvtárak részben vagy egészben való megvásárlása. Számos kevésbé jelentős ilyen természetű gyarapodás mellett nyolc nagyobb magánkönyvtár megvételéről tudunk.² Közöttük a leggazdagabb KAZINCZY Ferenc bibliotékája, mely az egyházkerület 1806. októberében tartott gyűlésén hozott határozatával juthatott birtokába 1806 végén, 1807 elején.

KAZINCZY gyűjteménye értékét számunkra nemcsak a benne levő művek objektív értéke jelenti, hanem nagybecsű azért is, mert adalékot jelent a széphalmi reformátor szellemiségének értééhez. Gyűjtőköre, olvasmányai elválaszthatatlanok személyiségétől, életművétől. Annak a szerénységre intő ténynek a tudatában, hogy munkánk céljában eleve korlátozott: KAZINCZY szellemi táplálékát korántsem csak nekünk eladott és sajátkezűleg írott katalógusában nyilvántartott egykori tulajdonai jelentették, ill. egyénisége vonatkozó oldalának egészéről e katalógusban leírt gyűjteménye alapján nem lehet tökéletes biztonsággal minden következtetést, vagy a teljes következtetést levonni. Mégis, a benne felvett egészek érdeklődési köre keresztmetszetét adják — talán csak arányai-ban pontatlanul.

KAZINCZY Ferenc könyvgyűjtői szenvedélye közismert. Levelezésének tanúsága szerint³ fiatal korától fogva amennyire tehetette, gyűjtötte a könyvet, kiváló érzékkel válogatva meg olvasmányait. Komoly áldozathozatalt jelentett ez számára, hiszen inspektor-sága utolsó éveitől eltekintve szinte állandóan anyagi nehézségekkel küzdött. Szorult pénzügyi helyzete késztette gyűjteményétől való megváltásra. 1806. január 31-én kelt levelében SCHEDIUS Lajos segítségét kéri meg elsőnek az eladáshoz.⁴ Elsősorban protestáns főurakra gondol és mindent megtesz, hogy érdeklődésüket felkeltse, ill. felkeltesse rá. Legszívesebben azonban a pataki vagy a debreceni kollégium birtokában látná gyűjtése eredményeit a *közhasznúság* szempontja miatt: „ez a gyűjtemény olly kincs, mellyet idegen kézre eresztteni helyre hozhatatlan kár, sőt minthogy olly kezek közzé juthat, a hol némelly darabjai örökösen el lesznek zárva, Haza ellen elkövetett vétek lenne” — írta.⁵ Mégsem táplált reményt irányukban az ottani építkezések miatt. Ennek ellenére június 28-án ajánlatot tett VAY Józsefnek, a Tiszáninneni Református Egyházkerület és a pataki iskola akkori főgondnokának, aki három hét múlva részben kedvezően válaszolt: a könyv-

¹ HARSÁNYI István: *A Sárospataki Ref. Főiskola metszetgyűjteménye*. Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1909. GULYÁS József: *Kazinczy mint gyűjtő*. Debreceni Szle. 1932. 7. *Múltunkból*. Sárospatak, 1—7. p.

² Vö. SZINYEI Gerzson: *A Sárospataki Főiskolai Könyvtár története*. Sárospatak, 1884. 46—47. l.

³ KAZINCZY Ferenc *Összes művei*. Harmadik osztály. — levelezése 1—23. köt. 1—21. köt. közzéteszi VÁCZY János, 22. köt. közzéteszi HARSÁNYI István. 23. köt. közzéteszi BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit stb. Bp. 1890—1960. (A következőkben csak a kötet-számra utalunk és benne a levél számára.)

⁴ IV. köt. 871. lev.

⁵ IV. köt. 962. lev.

tár pénztára üres ugyan, s emiatt nem vásárolhatják meg a nagyra értékelt kollekciót, de a kerület következő közgyűlésén újra előhozta az ügyet, módot kerítve a kifizetésre.⁶ (Közben — VAYT tájékoztatta róla — a debreceni kollégiumot is megkereste, ott azonban nem talált kedvező visszhangra.) Az 1806. okt. 5-én kezdődő közgyűlés meg is vette a gyűjteményt a kért áron: 2000 rénes forinton. Ebből az összegből KAZINCZY 250 Ft-ot elengedett. BÉL Mátyás négykötetes geográfiáját és Johann SCHWANDTNER *Scriptores rerum Hungaricarum*ját — mivel „az a Thecában úgy is megvan” — nem küldte el, s árukat, 56 Ft-ot természetesen nem számította fel. Így mindössze 1694 Ft-ért került első eladott gyűjteménye⁷ a sárospataki könyvtárba.

A *metszetgyűjtemény*. KAZINCZY könyvtárának kisebbik része a metszetgyűjteménye. 30 kötetben körültekintő gondossággal 1081 metszetet ragasztott fel. E gyűjteménynek pusztá címléírását adta a század elején HARSÁNYI István, három tárgyköz szerinti időrendi sorrendbe csoportosítva az anyagot. Így itt első sorban annak vizsgálására szorítkozzunk, ami ebből a gyűjteményből *kiolvasható*; azt a szándékot keressük, ami egységbe fogja e kollekciót.

A kérdés: miért gyűjtötte KAZINCZY metszeteit? Ugy, azzal a szenvedéllyel gyűjtötte-e azokat, mint ahogy ma valaki pl. a bélyeget gyűjti, tehát az egyetemes emberi természet egy ösztönére sajátosan reagálva, — aminek legitim magyarázata a pszichológusra tartozik, — vagy ezirányú gyűjtése több volt pusztá szenvedélynél, mert tudatos célt, espedig közhasznú célt szolgált? Ha igen, miben konkretizálódott ez, mi volt a tendenciája?

Ánélkül, hogy KAZINCZY pusztá gyűjtői szenvedélyét és ennek általános lélektani magyarázata jogosságát kétségbevonhatnók, két érvel, egy általánossal és egy konkrétal utalunk KAZINCZY olyan vonásaira, melyek őt egyértelműen „a gyűjtő” fogalma fölé emelik.

Az *általános ér*: KAZINCZY azért gyűjtötte a metszeteket — éppúgy mint a képeket is — mert szerette a szépet. Sőt: meg is akarta szerettetni a szépet. Életművét úgy is fel lehet fogni, mint a szép szolgálatát egy sajátos téren. Fejlett esztétikai érzéken túl rá azonban sokkal inkább az jellemző, amiért szerette a szépet. Nála ugyanis a szép nem öncél, — ő nem a l'art pour l'art híve, — hanem eszköz: a jónak, a kézzelfogható eredményeken lemérhető közjónak az eszköze. Szerette, alkotta a szépet mint nyelvújító, szerette, gyűjtötte a szépet mint műélvező, mert hitvallása volt: „Az mindaz által igaz, s a história bizonyítja, hogy ha valahol a' Jó gyökeret vert, ott mindig a' Szép készítette az utat.”⁸ Ezt az az ember írta, aki részt vett a magyar jakobinusok mozgalmában. Ezért állíthatjuk erőltettség nélkül, hogy metszetgyűjteménye mögött nemcsak mint „gyűjtő” áll. Mögötte a hazája javát: szabadságát munkáló KAZINCZYt is kell látunk.

A *konkrét ér*: KAZINCZY metszetgyűjteményéből sajátos tendencia olvasható ki. Ez a tendencia abban nyilvánult meg, hogy főként azokat a metszeteket gyűjtötte, melyeknek tárgyai valamiképpen Magyarországgal kapcsolatosak. Kézenfekvő a következők: metszeteivel menteni akarta múltunk emlékeit.

Önmagáért beszél az 5. kötet, a „Fasciculus V^{us}”, melyben ez a bejegyzés olvasható: „Continet in se Collectionem Numismaticam Numorum Hungaricorum rariorum:

⁶ IV. köt. 954. lev.

⁷ Második gyűjteménye — melynek egységei feltehetően nem mind új szerzemények voltak — anyagi kényszerűségből szintén eladóvá vált. JANKOVICH birtokába jutott. Az ő könyveivel került azután a Nemzeti Múzeum Könyvtárába. A két gyűjtemény arányszáma 2611 : 2478.

⁸ XII. köt. 5509. lev.

⁹ Helyrajzi száma N. 811. Erről a kötetről HARSÁNYI István még azt hitte, elveszett, így nem ismertette.

occurit praeterea Numus in Memoriam Wienna obsidione liberata cusus." 50 db XVII—XVIII. századból való, Magyarországon is használt pénznek gyűjtötte itt össze a metszeteit, kettő kivételével mindkét oldalról. Amennyiben őt általában érdekelték volna a numizmatikai vonatkozású metszetek, aligha hihető, hogy nem juthatott volna külföldiekhez, csak ritka magyarországiakhoz.

Ilyen szempontból bizonyít a metszetgyűjtemény legérdekesebb és legértékesebb része: térképanyaga is. A 119 térképnek több mint a fele vonatkozik részben, vagy egészben Magyarországra, ill. egyes tájaira. Közöttük van KAZINCZY véleménye szerint „Magyarországnak talán első abrosza”¹⁰ is. Ennek címirata: „Beschreibung und Gelegenheit des Turken Zugs in Vngarn im jar 1556, mit den Lägern vnd Orthen, do sie zu beyden Partheyen gelegen seindt.” A metszet jobboldalán olvasható HENRICPETRI Ádámnak Vdalricus FUGGERhez írt, 1577. június 15-én keltezett levele. Ebből tudjuk, hogy a térképet Wolfgangus LAZIUS készítette. Ettől a neves osztrák történésztől valóak még Magyarországnak, Sziléziának 1561 körül készített térképei, valamint Ausztriának két és Magyarországnak egy, meg nem állapított évben szerzett mappája. Több jónévű külföldi szerző közül érdemes még kiemelni — sárospataki kapcsolatai miatt is — COMENIUST. Megvan tőle Morvaország térképének 1664-i, PISCATOR-féle kiadása. A szerzők között két magyar névvel is találkozunk. HONTER Jánostól való Magyarországnak és provinciáinak térképe 1565-ből, ZSÁMBOKY (SAMBUCUS) Jánostól pedig Erdélyről 1556-ban, valamint Magyarországról 1592-ben kiadott térkép. — A térképanyag időrendi megoszlása a következő: a XVI. századból való 28, a XVII.-ből 49, a XVIII.-ből 40, a XIX.-ből 2. Az időrendi felosztást Magyarországra alkalmazva: a XVI. századból 14, a XVII.-ből 28, a XVIII.-ből 25 vonatkozik részben vagy egészben hazánkra, ill. egyes tájaira. A térképek legnagyobb része Középeurópát ábrázolja. Ezekon kívül csak Törökországnak és Palesztinának térképeivel találkozunk a gyűjteményben.

A metszetgyűjtemény következő nagyobb egysége kevésbé jelentős: arcképekből és néhány címerből áll. A gyűjtőkör ebben a csoportban is egységes — néhány kivételtől eltekintve — de a monarchia perspektívájában. Érthető módon a Habsburg uralkodóház tagjait ábrázoló metszetek száma dominál: ezek voltak hozzáférhetőek. (Így pl. I. Lipótról 32 metszetet tartalmaz a gyűjtemény.) Ugyanakkor gyakran előfordulnak benne török császárok, vezérek képei (II. SZOLIMÁN, ALI pasa, III. MOHAMED stb.) de csak a mohácsi vészt követő időktől a törökök kiűzéséig, ami szintén aláhúzza KAZINCZY gyűjtési tendenciájára vonatkozó posztulátumunkat. Természetesen magyar államférfiak, uralkodók, szabadsághősök, tudósok is szép számmal képviselve vannak. A fontosabb nevek: I. ZSIGMOND, mindkét ZRINYI Miklós, BÁTHORY István, BÁTHORY Zsigmond, BETHLEN Gábor, I. és II. RÁKÓCZI György, ZRINYI Péter, NÁDASDY Ferenc, FRANGEPÁN Ferenc, APAFI Mihály, THÖKÖLY Imre, KOLLÁR Ádám, KOVACHICH Márton, VIRÁG Benedek. A metszetek zöme az ábrázolt személyekkel egykorú és a XVII—XVIII. századból való.

A metszetgyűjtemény utolsó egysége csaták, várak és városok képeit tartalmazza. Mindenekelőtt a XVI. század török—magyar várharcait: Szolnok, Szigetvár, Komárom, Temesvár stb. ostromait. Ennél a résznél azonban újra előcsillan eddig is érzékelhető történeti érdeklődése mellett a térképgyűjtés mögött is nyilvánvalóan ott álló vonzalma a földrajz, az egyetemes földrajz iránt, amennyiben több külföldi város látképét összegyűjtötte. Természetesen a magyarországi várak és városok alaprajzai, képei alkotják az anyag nagyobbik hányadát — főként a XVII. századból — de tendenciája bővül, az egyetemes felé, az eredeti szándék gyöngülése nélkül. Elsősorban a magyar vonatkozású

¹⁰ *Hazai Tudósítások*. 1807. 151. l.

metszeteket gyűjtötte, a hangsúlyt rájuk helyezte, ugyanakkor viszont igyekezett minél több külföldi ilyen vonatkozású képhez is hozzájutni, — hogy többet lásson.

Ez a „több látás”, a széles perspektíva bontakozik ki előttünk KAZINCZY könyvtára könyvanyaga elemzésénél. Ő Széphalomról is messze látott.

BARCZA JÓZSEF

„Mert szegény élni...” (Gábor Andor kitiltott verskötete). 1924-ben kitiltással sújtották GÁBOR Andor *Az én hazám* c. kötetét, egy év sem telik bele, a belügy-minisztérium értesíti a hatóságokat 1925. május 12-i körlevelében a *Mert szegény élni s nem kiáltani* c. kötet elkobzásának és megsemmisítésnek elrendeléséről, a postai szállítás jogának megvonását és a terjesztők elleni eljárást dr. Boór miniszteri osztálytanácsos rendeli el a miniszter rendeletéből június 5-én P. I. Arch. 194 321/1925/VII. B. M., 196.185/1925 VII. B. M.) sz. alatt.

A kötet ügyében a budapesti királyi törvényszék hozta az ítéletet 1925. március 7-én. Az ítélet igen terjedelmes: 12 GÁBOR Andor verset és 5 fordítást is magába foglal, (*Toborzó, Éj, Bécs 1922, Tehetetlenség, Az újjáépítés dala, A Polgár, A lázadás verse, A Szaharán, Karácsonyi ének Ezerkilencszázhuszonkettőre, Együgyű tavasi nóta, Május 1923, Évfordulón 1923. V. 21., JONES: Munkások dala, F. C. WEISSKOPF: Pajtás, F. SRÁMEK: Kutják kórusa, P. BEZRUC: Szén, szén, F. C. WEISSKOPF: A munkáshalál Miatyánkja*).

A Párttörténeti Intézet Archivuma őrzi az értékes dokumentumot, a kis verses-kötet eredeti, az ügyészség által megcenzurázott példányát, az ügyészi piros ceruza-jelekkel. A könyvecske illegálisan került be az országba, álcázott kiadás. A címlapon: *Goethe: Faust. Az iratsomóban megtalálható a rendőrség Értesítő jegyzéke GÁBOR Andor személyi adataival, továbbá a Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal Figyelőlapja a költőről, a királyi ügyész indítványa a könyvvel kapcsolatban, a büntetőtörvényszék nyomozólevele. A március 7-én kelt bírói rendelkezést magábfoglaló jegyzőkönyvön rajta a védő véleménye: „a füzet szerzőjét magasabb szempontok nem vezérelték, csak a nyomorúságot írta meg, amiket látott, más körülmények között bizonyára nem írta volna meg ezeket a költeményeket...”*

Az ítélet az inkriminált verseket teljes terjedelmükben idézi. A hely rövidsége miatt ezt mellőzzük. Nézzük az ítéletet:

A budapesti kir. büntetőtörvényszéktől

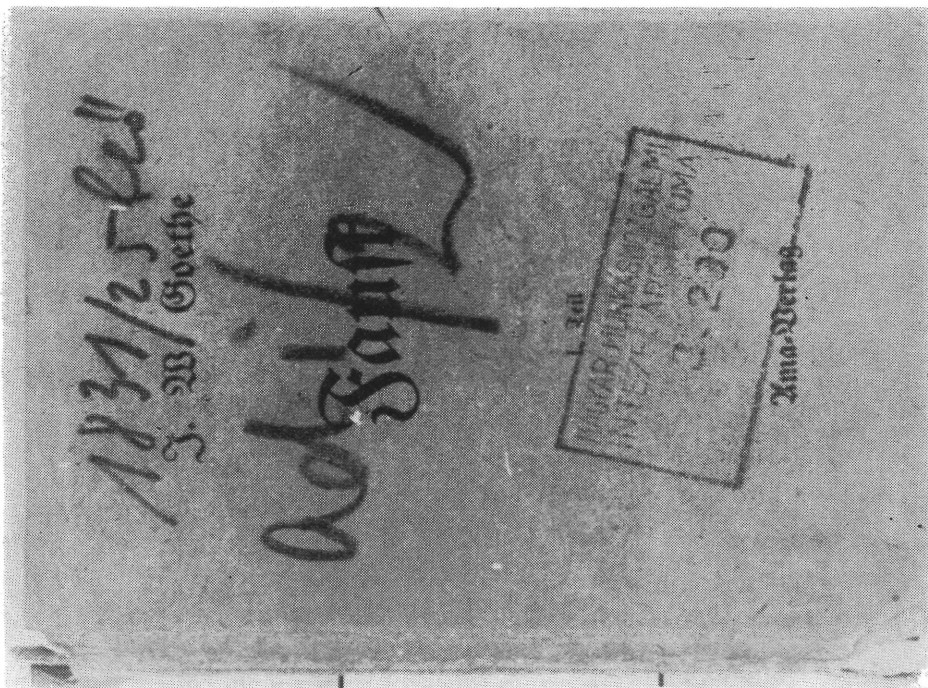
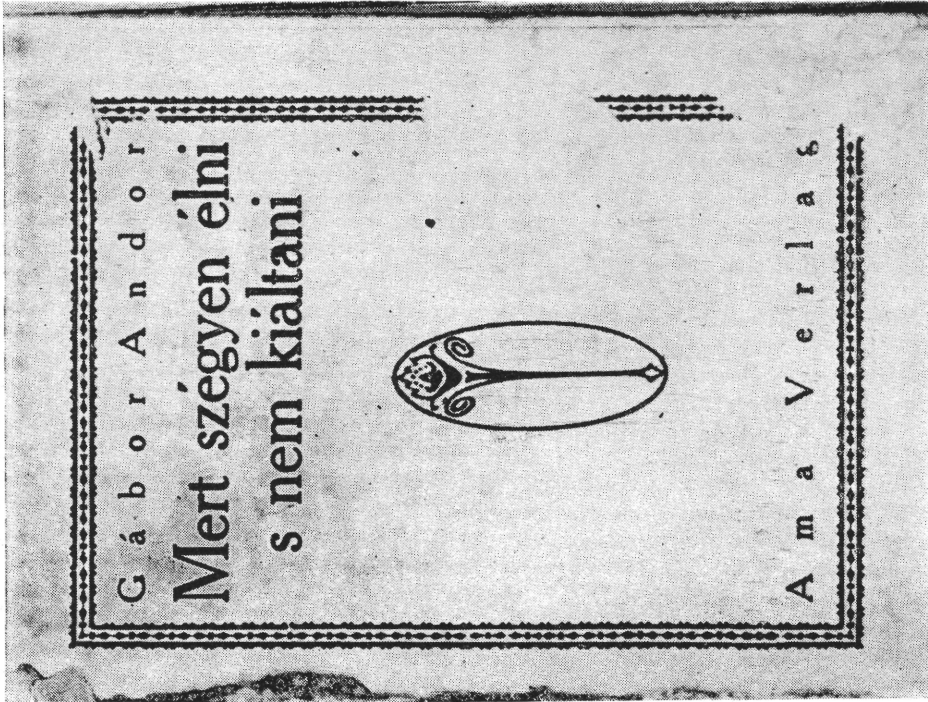
B. XI. 1831 /3. sz.
1925.

A MAGYAR ÁLLAM NEVÉBEN

A budapesti kir. büntető törvényszék izgatás büntetvével gyanúsított G á b o r (Greiner) A n d o r ellen nyomtatvány elkobzása és megsemmisítése tárgyában a kir. ügyészségnek 6162/925. k. ü. sz. indítványa felett dr. Schادل Ernő kir. tszéki bíró, mint elnök, Piacsek Győző kir. tszéki tanácselnök és dr. Eigen Kálmán kir. tszéki bíró, valamint dr. Végh Andor kir. tszéki titkár, mint jegyzőkönyvvezető részvételével dr. Mészner Tivadar kir. ügyésznek, mint közvádlónak dr. Ecséry László ügyvéd, mint védőnek jelenlétében

Budapesten 1925. évi március hó 7. napján megtartott nyilvános főtárgyalás alapján a vád és a védelem meghallgatása után meghozta a következő

ítéletet:

AZ UJJAÉPÍTÉS DALA

Háboru romtengerébül,
 mely még füsttől feketélik
 Most a világ ujraépül,
 egész' ujra, így mesélik.
 Ami állott, mind a régít,
 ahogy' rég volt, föl kell rakni,
 Valamennyit, földit, égit:
 abban fogunk továbblakni.
 Ahogy' eddig... semmi újat
 nem kell félned uj lakodban,
 Régi terhet régi súly ad,
 csak *kicsit* fog nyomni jobban.
 Szükség van a dolgozóra,
 hogy e munka gyorsan menjen,
 Roppant drága minden óra,
 senki most ne is pihenjen!

34

Száj ne járjon, kéz ne várjon,
 működésük meg ne álljon,
 Nincs sem ünnep, sem vasárnap:
 Jól megy most a proletárnak!
 Jól megy most a proletárnak!
 Jól megy most a proletárnak!

Hallod, munkás, semmi újat
 nem kell félned... ahogy eddig:
 Ezután is csak úgy fújjad,
 világvégig, akármeddig!
 Pompás volt, ha bármikép volt,
 ha nem neked, akkor másnak,
 Ami eddig csudaszép volt:
 ezután is tartsd csudásnak.
 Hátul voltál? Kocsit toltál?
 ládd, egyébre most se kérnek,
 Régi oltár, régi zsoltár,
 régi rendje, régi vérnek.

35

35

Régi isten, régi úr is,
 és a lánc sem uj, mit adtak,
 Régi tüske, hogyha szúr is,
 meg se sajdul, megszokhattad.
 Vedd a szerszámot kezédbe,
 nézz belé a tervezetbe,
 Mit vezérek elédtárnak:
 Jól megy most a proletárnak!
 Jól megy most a proletárnak!
 Jól megy most a proletárnak!
 Verejtékkel uj világot
 verekedni ne is készülj,
 Uj mezőkön uj virágot
 ne kívánj magadnak részül,
 Vesd tovább a más vetését,
 éh-falatját másnak edd csak,
 Te az ~~éhező szenvedését~~
 másokért viselheted csak.

36

S mely belőled égre bődül
 gyűrjed vissza ordításod'.
 Csak sóhaj jöhet tüdődből,
 gyöngye sóhaj, méla, vásott,
 Ujraépítője lenned
 összeomlott tömlőcödnek:
 Ennyi gerjedezzen benned,
 nézd a többit pusztá ködnek,
 S holtan ki e munkán dől ki,
 annak szemét gödréből ki
 Csőre vájja dögmadárnak,
 melyet hivaak burzsoáknak,
 S mely vijjogja fünek-fának:
 Jól megy most a proletárnak!

37

Az 1923. évi december hó folyamán Wienben „Ama” kiadásban megjelent „Mert szégyen élni s nem kiáltani” című versesfüzet, melynek szerzője Gábor (Greiner) Andor, a Btk. 172. §-ának 2 bekezdésébe ütköző és az 1912. évi LXIII. tc. 19. §-a szerint minősülő osztály elleni izgatás büntettének tényálladáki elemeit tartalmazza: A füzetnek a körülírt büntettet különösen megállapító költeményei a következők:

[Következik a felsorolt versek szövege, az inkriminált részek aláhúzásával.]

A kir. törvényszék e sajtótermék a magyar büntetőtörvények hatályosságának területén található összes példányának elkobzását és megsemmisítését a Btk. 62. §-a és a Bp. 477. §-a alapján elrendeli.

Ezt az ítéletet a Bp. 178. §-a értelmében jogerőre emelkedése után valamennyi magyar bírósággal, továbbá a közigazgatási hatóságok értesítése végett a m. kir. belügyminiszterrel és a pesti kir. ügyészséggel közli.

A bűnjelként őrzött nyomtatványokat az ítélet jogerőre emelkedése után megsemmisítés végett a kir. ügyésznek megküldi.

I n d o k o l á s :

A főtárgyalás adatai szerint a rendelkező részben körülírt nyomtatvány a Btk. 172. §. 2. bekezdésébe ütköző az 1912. évi XLIII. tc. 1. §-a szerint minősülő osztály elleni izgatás büntettének elkövetésére szolgáltak.

Habár e büntett elkövetője külföldön van s így a bűnvádi eljárás senki ellen sem indítható meg, a nyomtatvány elkobzását és megsemmisítését a Btk. 62. §-a értelmében el kellett rendelni.

Budapest, 1925. évi március hó 7.

Dr. Schadl s. k. ft. elnök, Piacek s. l. előadó
„Jogerős és végrehajtható”

GÁBOR Andor ügye ezzel még nem zárult le. 1925. szeptember 25-én az ügyészség újabb végzést ad ki, melyben megállapítja az osztályellenes izgatást és kimondja „A terhelt ellen B IV. 1831/1925. sz. alatt kibocsátott nyomozólevél eredményre nem vezetett, a nyomozás pedig befejezést nyert, a bűnvádi eljárást tehát a távollevő terhelt előállításáig a Bp. 472. §-ának 4. bek. értelmében meg kellett szüntetni.”

1930-ban TRAEGER királyi ügyész indítványa kimondja az elévülést, 1931. március 6-án visszavonják a nyomozólevelet.

MARKOVITS GYÖRGYI

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

Az Obsequiale Strigoniense 1526 előtt készült nyomtatott kiadásai. A magyarországi egyház számára a középkorban nyomtatott művek közül a misekönyvek igen szakszerűen és kitűnő kiállításban nyertek korszerű feldolgozást.¹ A többi kiadványfajta közül egyeseket, pl. a breviáriumokat rendszeresen nem, míg másokat, így az ordinariusokat ma már meglehetősen elavultnak tűnő formában tárták fel az előző évszázad tudósai.²

Ezeknek az egyházi kiadványoknak egyik külön csoportja az ún. obsequiale, amelyet koronként és időnként baptismale-nak, rituale-nak, agenda-nak, exequiale-nak, benedictionale-nak stb. neveztek, és olyan szertartásokat tartalmaz, amelyeket általában a misén kívül ugyan, de pontosan előírt szöveggel szoktak végezni. Ezek első és eddig egyetlen összefoglalása RÁTH Györgytől származik, aki a *Nyomtatott szertartáskönyveink a római rituale behozataláig* c. cikkében³ a korábbi kéziratos és a későbbi kor nyomtatott kiadásain kívül az említett korszakba tartozó öt kiadást ismertetett.

Miután azóta újabb kiadások kerültek elő, azonfelül a korábbi leírások és megállapítások is több kiegészítést és kiigazítást igényelnek, az alábbiakban kísérletet teszünk összefoglalni a címben foglalt témára vonatkozó jelenlegi ismereteinket.

I. A legrégebbi esztergomi obsequiale-ra a krakkói Jagelló-egyetem könyvtárában bukkantam (Inc. 2091.), amelyről eddig — tudomásom szerint — csupán WISŁOCKI⁴ tett említést. Leírása a következőképpen szól: „Obsequiale. — Obsequiale seu baptismale secundum chorum Almae ecclesiae Strigoniensis. S. I. et a., (Olomutiae?), 4to, ff. nn. 60, sign. a-füj, typ. goth. Incun. 2091. Hain? — Olim *πρῆμα* Collegii Majoris.”

A részletes vizsgálat azonban a fentiekől sok vonatkozásban eltérő eredményhez vezetett. A kolofon nélküli nyomtatványról ugyanis — a betűtípusok segítségével — meg lehetett állapítani, hogy azt nem Olmützben, hanem Georg STUCHS nürnbergi műhelyében készítették. A levélszámozás nélküli kötet füzetbeosztása a következő: a⁸b⁸c⁸d⁸e⁸f⁸, majd ezt követi 16 levél, két nyolc levél terjedelmű füzetben, amelyeknek ívjelölése sincs. Miután e kiadás nem szerepel a nemzetközi ősnymtatványirodalomban, az alábbiakban közöljük a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* gyakorlatának megfelelő pontos leírását.

Obsequiale Strigoniense. [Nürnberg: Georg Stuchs, um 1490] 8° 60 B1. Sign: a⁸-d⁸e⁸f⁸[g⁸h⁸]. 28 Z. Typen: 7:108G, 8:108G. Init: e, g. Schwarz und rot gedruckt.

Tit., rot : Obsequiale seu baptismale fm // chorū alme ecclesie Strigonieñ. // B1.2a m. *Sign. a, rot* : Incipit obsequiale seu baptismale // fm chorū alme ecclesie Strigonieñ. //

¹ HUBAY Ilona: *Missalia Hungarica*. Bp. 1938.

² DANKÓ József: *Magyar egyházi bibliográfiai érdekességek*. Az ordinariusok. Magy. Könyvszle. 1888. 105—139. l.

³ *Magy. Könyvszle.* 1890. 163—191. l.

⁴ WISŁOCKI, Wladislaus: *Incunabula typographica bibliothecae universitatis Jagelloniae Cracoviensis*. Cracoviae, 1900. 346. l. A cikk megírása után érkezett meg a krakkói Egyetemi Könyvtár új ősnymtatványkatalógusa (*Incunabula Bibliothecae Jagellonicae Cracoviensis*. Cracoviae, 1962), amelybe a szerző, Anna LEWICKA-KAMIŃSKA figyelmeztetésemre pótlólag felvette ezt a kiadást (776/a sz.). Az időpontot tőlem eltérően [1494—1502]-ben jelölte meg.

Initium sancti euāgelij fm Johannem. // (I²) schwarz : N principio erat verbū... Sign. b : ab hoc famulo dei. N. Ipe em̄ tibi impat maledi- // Endet Bl. 60a Z. 15 : ... corporis fani- // tatē r anime tutelam pcipiant. Qui cū patre. // Bl. 60b leer.

Wislocki S. 346.

Kraków Bibl. Jag.

STUCHS nürnbergi nyomdájának már eddig is több olyan termékét ismertük, amely az esztergomi főegyházmegye számára készült.⁵ Így a most ismertetett kiadás jól beleilleszthető ezek sorába. A kérdés csupán az, hogy hová? A nyomtatványban használt betűtípusokat STUCHS hosszú éveken át használta: így ezekkel készült az 1484. évi esztergomi breviárium éppen úgy, mint az 1498. VIII. 25-én napvilágot látott esztergomi misekönyve is. Az időhatárt — azért az alábbi indokokkal — némileg szűkíteni tudjuk.

A krakkói példány kiállításában abban tér el az összes többi kiadástól, hogy az „Ordo in purificatione sancte Marie” kezdetű rész — közel fél lap üresen hagyásával — különállóan, új szedésrészként került lenyomatásra. Ez a rész a kötet utolsó 16 levelén foglal helyet, és mint fentebb már említettük, ívjellel sincs ellátva. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ez még előbb készült, mint az eddig ismert legkorábbi, 1496. évi kiadás, amely már fejlettebb, összefogott formát mutat e vonatkozásban ugyanattól a nyomdásztól.

Talán erre a kiadásra vonatkoztathatjuk RÁTH alábbi sorait, amelyeket az ugyancsak STUCHS által készített 1496. évi esztergomi obsequiale ismertetése során írt⁶: „Ha most figyelembe vesszük, hogy ugyanezen évben ugyanazon nyomdában jelent meg az esztergomi Ordinarius is, továbbá azon körülményt, hogy az [1496. évi] Obsequiale colophonjában az mondatik, hogy ez a javított kiadásban és jobb betűkkel jelenik meg, kérdés merül fel, vajjon nem volt-e az esztergomi egyházmegyének még egy régebbi nyomtatott Obsequiale-ja, mely azóta vagy elveszett vagy még ismeretlenül valahol lappang? Ezen kérdésre a feleletet a jövő búvárlatoktól várjuk.”

A datáláshoz némi további támpontot nyújt az a körülmény, hogy a krakkói unikum egykorú kötésében egy nyomtatott breviárium négy levélnyi töredéke van beragasztva. Összehasonlítás útján sikerült megállapítani, hogy ez az esztergomi breviárium Velencében Thomas de BLAVISNÁL 1486 tájt készült kiadása⁷ M ívének egymással összefüggő négy levele.⁸

A két külföldi városban: Velencében és Nürnbergben készült nyomtatvány csak közös rendeltetési helyén, az esztergomi főegyházmegyében találkozhatott, ezért kötése biztosan hazai. Miután a beragasztott breviáriumtöredék levelei nincsenek szétvágva, ezek azt bizonyítják, hogy a távoli országokban magyarországi megrendelésre készült nyomtatványok kötetlen állapotban, krudában kerültek hazánkba.⁹ Miután a Velencében készült breviáriumból felvágatlan ív Magyarországon nyilván a kiadvány megrendelőjénél lehetett, aligha tévedünk, ha ezt azonosnak tartjuk e nürnbergi obsequiale kiadójával. Sajnos a velencei nyomtatvány egyetlen eddig ismert példánya elején-végén csonka, így nem tudjuk név szerint, hogy az kicsoda. Óvatos következtetésekbe bocsátkozhatunk, ha megemlítjük, hogy a fent felsorolt és STUCHS nyomdájában készített esztergomi szer-

⁵ *Breviarium Strigoniense*. 1484. (RMK. III. 9.) *Missale Strigoniense*. 1490. (RMK. III. 22.) *Ordinarius Strigoniensis*. 1496. (RMK. III. 35.) *Obsequiale Strigoniense*. 1496. (Magy. Könyvszle. 1888. 264—268. 1.) *Missale Strigoniense*. 1498. (RMK. III. 44.)

⁶ *Magy. Könyvszle*. 1888. 268. 1.

⁷ BORSA Gedeon: *A Breviarium Strigoniense újabbán fellelt ősnymtatvány kiadása*. Orsz. Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1958. 229—237. 1. Ez az általam meghatározott breviáriumtöredék ugyancsak bekerült a krakkói Egyetemi Könyvtár új ősnymtatványkatalógusába (1693/a sz.).

⁸ A 2., 3., 6. és 7. levél, amely a 322—323 és 326—327 levélszámot viseli.

⁹ Feltehetően hordókba csomagolva, ahogyan az ilyen árut akkoriban szállították

tartáskönyvek közül az utolsó Theobald FEGER budai könyvkereskedő megrendelésére készült. A többi Nürnbergben magyarországi felhasználásra készült nyomtatvány nem áruja el kiadóját.

A fentiek figyelembevételével, jelenlegi ismereteink alapján az esztergomi obsequiale első kiadásának időpontját csak hozzávetőlegesen tudjuk meghatározni: 1485—1495 között.

II. A korban soron következő, 1496. évi nürnbergi kiadásról — közvetve ugyan — de az előbbieken már szó esett. RÁTH György, az unikum akkori tulajdonosa *A leg-régibb esztergomi obsequiale 1496-ból* címen ismertette a *Magyar Könyvszemlében*,¹⁰ amelyet azután megismételt és részben kiegészített további tanulmányában.¹¹ Az ezekben tett megállapításai csupán egy vonatkozásban igényelnek kiigazítást. RÁTH ugyanis azt írta, hogy példánya, amelyet ma a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára — „Ráth 1049” jelzet alatt — őriz, teljes. Ezzel szemben meg kellett állapítani, hogy az első, üresként közölt levél nem eredeti. RÁTHot nyilván az téveszthette meg, hogy ez a levél maga is régóta lehet egybekötve e példánnyal, mert a régi szúrágás nyomai közösek. A könyv papírjában a merítőháló merevítő tartói a kötet mindegyik nyomtatott levelében függőleges vízjelet hoztak létre. Ezzel szemben az első levélen ezek a vonalak vízszintesek. Az esetleges véletlent is megáfolja az a tény, hogy az első és nyolcadik levél, amelyek nyolcadrét esetén egymással összefüggének, RÁTH példányában csak a fűzés révén állanak egymással kapcsolatban, és vízjeleik vonalai egymásra derékszöveget alkotnak. Így jogosan feltételezhetjük, hogy ennek az 1496. évi nürnbergi kiadásnak is volt címlapja, nyilván a többi kiadáshoz hasonló szöveggel. Az azonban már bizonytalan, hogy a címlap verzóján volt-e nyomtatott tartalomjegyzék, ami az elsőben nem volt, de az összes későbbi kiadásokban szerepelt.

Miután RÁTH ismertetése — jöllehet 1888-ban jelent meg — nem került be a *Régi Magyar Könyvtár* 1896-ban közzéadott harmadik kötetébe, a nemzetközi ősnymtatvány-irodalom a mai napig sem közölte. Ezért tűnik szükségesnek az előző kiadás ismertetésével azonos igényű bibliográfiai leírása.

Obsequiale Strigoniense. Nürnberg: Georg Stuchs, IX. Kal. Nov. [24. X.] 1496. 8°. 48 Bl. Sign: a⁸-f⁸. 32 Z. Type: 12:84G. Init: i, k. Schwarz und rot gedruckt.

Bl. 1 fehlt. Bl. 2a m. Sign. a ij, rot : Incipit obsequiale feu baptifmale sed'm chorū // alme ecclefie Strigoniē // Initium sancti euangelij sed'm Johannem. // (I²) *schwarz* : N principio erat verbum . . . *Sign. b, rot* : crifmate cruce faciāt dicēdo. *schwarz* : Ipfe te liniat crifmate fa- // *Endet Bl. 48a Z. 21* : . . . Qui cum patre. // Obsequialiū benedictionū opus eximiū. Impen- // fis ac iduftria Georgij Stuchs de Sultzpach. Ciuis // Nurnbergeñ. magna cum diligētia: fidelioriq; studio // emendatū. fm ordinariū ac Rubricas Alme Strigo- // nieñ. Eccfie caractere meliori impreffum. Anno a na- // tiuitate xpi. Mcccxcvj. kl. Nouēbrj. ix. finit feliciter. // *Bl. 48b leer.*

Magyar Könyvszemle. Budapest. 1888. 264—268.

Budapest Ak.

III. Az esztergomi obsequiale utolsó XV. századi kiadása Bécsben, Johann WINTERBURG nyomdájában jelent meg. Mind a hazai, mind a külföldi szakirodalom¹² nyilvánartja az ausztriai Zwettl kolostorában levő példányt. Walter DOLCH azonban arról tudósított,¹³ hogy Eduard LANGER könyvtárában volt egy második példány is e ki-

¹⁰ 1888. 264—268. l.

¹¹ *Magy. Könyvszemle*. 1890. 166—168. l.

¹² RMK. III. 54. — GW 3242.

¹³ *Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts*. Wien, 1913. 125 l.

adásból. Ez a gyűjtemény azonban a két világháború között árverésre került és szétszóródott, így e példány jelenlegi őrzési helye számunkra ismeretlen.

A pontos leírást e kiadásnál mellőzhetjük, hiszen a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* ezt *Baptismale Strigoniense* címmel ismertette.¹⁴ Ezzel kapcsolatban annak a véleményünknek kell hangot adnunk, hogy az obsequiale e kiadása — a fentebb ismertetett két másikkal együtt, amelyekkel szó szerint egyezik — a többi egyházmegye hasonló jellegű kiadványai között az *Obsequiale* címszó alá tartozik.

IV. A bécsi kiadást már egy évre rá követte egy másik, amely DANKÓ József híradása¹⁵ nyomán és a csíksomlyói ferencesek könyvtárában őrzött példány alapján azután már bekerült a *RMK*-ba (III. 101.). Az említett példány ma lappang, de sikerült felderíteni, hogy a pozsonyi Egyetemi Könyvtár (25 G 4552 jelzet alatt) őriz egy másikat.

A korai hártya-kódexlapba kötött példány elejébe és végébe négy, ill. hét levél terjedelmű kézirat van kötve. Ez további szertartások szövegével egészíti ki a nyomtatott részt. Ugyanattól a személytől származik, aki — feltehetően a példány újrakötésekor, a XVI. század közepe táján — 12 levélen kézírással pótolta a példányból már akkor hiányzó hét nyomtatott levelet.¹⁶ Az átkötéskor történt kézírásos levélszámozás tanúsága szerint akkor még megvolt az az öt levél¹⁷, amely ma ugyancsak hiányzik. Így az eredeti 66 levél közül ma összesen csak 54 van meg. A példány felvidéki provenienciájára a szlovák és német nyelvű bejegyzésekből következtethetünk.

Az eddigi ismertetések nem tértek ki a nyomdász kérdésére. Az 1501. évről lévén szó, még megbízható módon vehetjük igénybe az ősnymtatványok típusvizsgálatainak segédleteit. Ezek szerint a betűtípusok azt bizonyítják, hogy e kiadást Velencében Johannes EMERICUS DE SPIRA betűível¹⁸ készítették. E nyomdász magyarországi kapcsolataira már az előző évekből is több dokumentum maradt reánk: az ő nyomdájából került ki az esztergomi misekönyv 1495. (*RMK*. III. 32.) és 1498. évi (*RMK*. III. 46.), valamint a pécsi misekönyv 1499. évi (*RMK*. III. 52.) kiadása. Összeköttetése Johannes PAEP budai könyvkereskedővel, az 1501. évi obsequiale kiadójával sem volt újkeletű: a fenti misekönyvek közül az utolsó kettő az ő megbízásából készült.

A címlapon PAEP-nek azt a fametszetes jelvényét találjuk, amelyet VÉGH Gyula¹⁹ a 9. szám alatt közölt. E jelvény legkorábbi felhasználását eddig az 1503. évi esztergomi misekönyvből (*RMK*. III. 118.) ismertük.

Obsequiale Strigoniense. Velence, 1501. III. Id. Jul. [jun. 29.], Johannes Emericus. [66] lev. (a-g⁸h¹⁰) 26 sor, fekete/piros nyomás. 8°

Cl. : Obfequiale feu baptifmale fm cho // rum alme ecclefiie Strigoniē. // *Kiadói jelvény [Végh 9.]* Johis paep lib. Budeñ. *szöveggel. Cl. hátlapja* : α Tabula ztentoy i hoc opufculo. [2.] lev. : Incipit obfequale feu baptifmale fm choq al // me eccl'e Strigoniē. Initiū fci euāge. fm io. // (I²) N principio erat verbū . . . [66.] lev. 20. sor : α Obfequaliū bndictionū opus eximiū. Im // pēfis ioānis paep librarij Budeñ. ciuis. Venetijs magna cuz diligētia: fidelioriqz ftudio // emēdatū: fm ordinariā ac rubricas alme ftri- // gonieñ. eccl'ie caractere meliori impreffuz. An // no a natiuitate xpi. Mccccej. iij. idus Julij.

Amint ezt a kolofon egyik fordulata bizonyítja, e kiadás az 1496. évi nürnbergi kiadás alapján történt.

¹⁴ A GW 3242. sz. leírásába csupán egyetlen, apró hiba csúszott: az utolsó sorban a római számos évszámnál az *M* és a *D* betűk között nem egy pont áll, ahogy ezt a GW közli, hanem kettő.

¹⁵ *Vetus hymnarum ecclesiasticum Hungariae*. Bp. 1893. 123. l.

¹⁶ Az említett hét levél a következő: c₇, c₈, d₁, d₃₋₆.

¹⁷ Ez az öt levél a következő: b₈, f₁, f₈, g₁, g₈.

¹⁸ A HAEBLER-féle típusrepertórium jelölése szerint a 6. és 12. betűtípus, valamint az „f”, „g”, ill. „aa” jelzésű lombardsorozat.

¹⁹ *Budai könyvtárak jelvényei 1488–1525*. Bp. 1923.

V. BALLAGI Aladár ismertette²⁰ — RÁTH Györgyhez hasonlóan saját példánya alapján — az esztergomi obsequiale-nak azt a következő kiadását, amely az egyetlen eddig ismert példány csonkasága miatt meglehetősen problematikus. Az előző kiadással való nagy hasonlatossága miatt kolofon hiányában KREMMER Dezső²¹ az 1501. esztendőre datálta. Figyelmesen kívül hagyta azonban azt a tényt, hogy a címlapon Urbanus KAYM budai könyvkereskedő fametszetes kiadói jelvénye szerepel, akinek legkorábbi kiadványát csak 1503-ból ismerjük.²² BALLAGI éppen ennek alapján datálta 1503-ra az obsequiale e kiadását.

Az unikum alapján, amelyet ma — B 0941/153 jelzet alatt — a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár őriz, megállapítható, hogy ezt a kiadást ugyanannak a velencei EMERICUS-féle nyomdának a készletével állították elő, mint az előzőt. Bár szövegében soronkénti hűséggel követi elődjét, attól részletekben végig eltér, tehát nem csupán variáns, hanem az egész új szedés. Szerkezeti fejlettség tekintetében is azonos vonásokat mutat az 1501. évi, kiadással, és korábbi állapotot mutat (pl. a levélszámozás hiánya), mint akár a következő 1508. évi. Miután KAYM előbb említett első ismert kiadványa (RMK. III. 118.) 1503-ban ugyancsak EMERICUS betűivel készült, BALLAGI datálása helyesnek látszik.

Obsequiale Strigoniense. [Velenec, 1503(?), Johannes Emericus.] [66] lev. (a-g^{8h}10) 26 sor, fekete/piros nyomás. 8°

Cl. : Obsequiale feu baptifmale fm cho//rum ecclesie Strigoniē. // *Kiadói jelvény* [Végh 13.] Urbani Keym lib. Budeñ. *szöveggel.* Cl. hátlapján : α Tabula 2tentou in hoc opufculo [2.] lev. : Incipit obfeqale feu baptifmale f3 chou al//me ecol'e Strigoniē. Initiū fci euāge. fm. io. // (I²) N principio erat verbū . . . *Megszakad a 48. lev. hátlapján a 26. sorban* : añ facie oiūz ppforū eē: lumē fcz gētibus et //

VI. A velencei 1508. évi kiadás az egyetlen, amelyből a szakirodalom korábban nem csupán egyetlen példányt tartott számon. Sajnos a RMK. III. 152. által közölt három példány közül ma csak a volt keszthelyi van meg az Országos Széchényi Könyvtárban, a másik kettő (Budapest, Egyetemi Könyvtár és VARJU Elemér) lappang.

Érdekes megfigyelni a gyakorlati követelmények fokozódó kielégítését az egyes kiadások tipográfiájában: a koraiak levélszámozás nélkül jelentek meg, ez az 1508. évi római számú, a későbbiek pedig arab számú levélszámozást viselnek. Az első nürnbergi kiadás(ok?)hoz még nem készült tartalomjegyzék, a későbbiekhez már igen, amely a levélszámozás megjelölése után még használhatóbbá vált, miközben a mutatózást is finomították: a tételek száma 25-ről 47-re nőtt.

Az 1508. évi kiadás kolofonjában Lucantonio GIUNTA neve szerepel mint nyomdász, pedig a felhasznált betűk azonosak a Johannes EMERICUS által már az 1501. évi kiadásban is használtakal. Ez is azt bizonyítja, hogy EMERICUS műhelye, miután a XV. század kilencvenes éveinek közepétől rendszeres kapcsolatba lépett GIUNTA egyre virágzóbb kiadói cégével, abba fokozatosan beolvadt. Eleinte (1494—5) GIUNTA nem is szerepelt a kolofonokban, csak EMERICUS; később (1497—1500) mind a nyomdász, mind a kiadó nevét viselték a művek, majd 1501-től csak GIUNTÁT tüntették fel a Velencében kiadott könyvek.

A magyarországi megrendelésre készült nyomtatványoknál ez a fejlődés néhány éves késedelemmel jelentkezett. Feltehető oka ennek az, hogy EMERICUS a budai könyvkereskedőkkel korábban önállóan kiépített kapcsolatait az 1499—1503 közötti években — ha nevét nem is tüntette fel már — még közvetlenül tartotta fenn, jöllehet műhelye ebben az időben már erősen függő viszonyba került GIUNTA vállalatától.

²⁰ *Buda és Pest a világirodalomban.* Bp. 1925. 93. sz.

²¹ *A régi Buda és Pest könyvekben, képekben.* Bp. 1922. 9. l. IV. sz.

²² *Missale Strigoniense.* RMK. III. 118.

Fentebb már említettük EMERICUS három nyomtatványát még a XV. század-ból²³, ahol csupán az első kettőn (1496, 1498) tüntette fel a nevét, az utolsón (1499.) már nem. PAEP részére a fentebb IV. sz. alatt ismertetett obsequialén kívül még egy mise-könyv (RMK. III. 58.) is készült EMERICUS nyomdájában, ahonnan 1503-ban KAYM számára is két kiadvány²⁴ került ki. E kötetekben ugyan már nem szerepel a nyomdász, EMERICUS neve, de még GIUNTAÉ sem. Az 1505. évtől kezdve azután — feltehetően az EMERICUS-féle nyomda teljes bekebelezése után — GIUNTA néhány éven keresztül (1505—1509) teljes mértékben átvette a PAEPPal korábban kiépített kapcsolatokat, és az ennek alapján megjelentetett kiadványok²⁵ már GIUNTA nevével tüntették fel.

Obsequiale Strigoniense. Venetia, 1508. IV. Non. Mart. [febr. 27.], Lucantonio Giunta. 66 lev. (a-g⁸h¹⁰), 26 sor, fekete/piros nyomás. 8°

Cl. : Obsequiale feu ba // ptiemale fm cho // rú alme eccle // lie Strigo // nienfis. // *Kiadói jelvény* [Végh 11.] Johānis Paep // librarij Budeñ szöveggel. Cl. hátlapján : α Tabula ztentoy in hoc opufculo. ij lev. : Incipit obfeqale feu baptifmale fm choq al // me eccle'ie Strigoniē. Initiū scī euāg. fm io. // (I²) N principio erat verbū . . . *lxvj lev. 20. sor* : Obfequialiū bñdictionū opus eximiū. im- // pēfis ioannis paep librarij: ciuis Budeñ. Ue- // netijs p lucantoniū de giūta ĩpřeffū: // magna q̄ cū diligētia ac fideliori studio emēda // tū: fm ordinariā et rubricas alme ftrigoniēfis // ecclelie caractere meliori ĩpřeffum. Anno a // natiuitate xpī. Mcccceviij. q̄rto nōas martij //

VII. Az esztergomi obsequiale soron következő kiadása ismét problematikus, ugyanis a (Sárospatakon SS 162 jelzet alatt) őrzött egyetlen példány hiányos: hiányzik a H₁, H₉ és H₁₀ levél, amelyek közül az utolsó feltehetően tartalmazta az impresszum- adatokat.

A RMK. III. 966. e kiadást a XVI. század év nélküli művei között mint velencei nyomtatványt közölte. BALLAGI (146. sz.) felhívta a figyelmet arra, hogy a címlapon levő metszetet KAYM többször is használta, és — feltehetően ennek figyelembe vételével — e kiadást az 1512 és 1513 évek közé helyezte.

A pontosabb meghatározáskor mi is az említett fametszetből indulunk ki. KAYM ezt a kiadói jelvényét (VÉGH 16. sz.) 1517-ben még olyan állapotban használta, hogy a kép alatt levő szedett szövegű felírás és a névkezdőkből álló kis szögla közös keretben volt (BALLAGI 202. sz.). A sárospataki példányban azonban ez az alsó rész már hiányzik, tehát a nevet szándékosan eltávolították. Erre nyilván csak KAYM halála után került sor, hiszen örökösei még 1520-ban is (RMK. III. 238.) változtatás nélkül az ő egyik jelvényét (VÉGH 17. sz.) használták.

A végső megoldást az obsequiale következő, 1525-ben Velencében Petrus LIECHTENSTEIN nyomdájában Michael PRISCHWICZ budai könyvkereskedő számára készült kiadásában találjuk. Ott ugyanis ugyanez a fametszet még a sárospataki példányban található lenyomatnál is esonkultabb állapotban van: időközben a keretvonalak további részétől is megfosztották. A két kiadás teljesen azonos betűtípusok felhasználásával készült, és lapszerinti utánnomata mindkettő az 1501. évi kiadásnak, amelyet az összes többi XVI. századi kiadás is — amelyek mind Velencében készültek — hasonló hűséggel követett. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy a kiadói jelvények ilyen átvétele bizonyos mértékig az üzleti jogfolytonosságot is jelenti: ez esetben KAYM és PRISCHWICZ között. Hasonló esetet figyelhettünk meg PAEP és SCHALLER esetében is 1512 után.²⁶

²³ RMK. III. 32, 46, 52.

²⁴ RMK. III. 118. és a fentebb V. sz. alatt ismertetett obsequiale.

²⁵ RMK. III. 133, 134, 140, 148, 165 és a most VI. sz. alatt ismertetett obsequiale.

²⁶ Vö. BORSA Gedeon: *Adalékok a középkori budai könyvkereskedők történetéhez.* Magy. Könyvszle. 1955. 296—298. l.

PRISCHWICZ eddig ismert legkorábbi kiadványa (RMK. III. 259.) 1523-ban készült ugyan-csak LIECHTENSTEIN-nél, így az obsequiale e kiadását is, amely a fentiek alapján joggal feltehetően PRISCHWICZ megrendelésére látott napvilágot, kb. erre az évre kell helyeznünk.

Az említett példányt — a kézírásos bejegyzés szerint — a felozlatott leleszi premontrei rendház könyvtári anyagából 1788-ban rendezett árverésen vette meg SZOMBATHI János, majd tőle került a volt sárospataki református kollégiumba. A kötet, amely ma is egykorú kötésben van, egy másik művet is tartalmaz, az *Ordinarium Strigoniense* 1520. évi, a KAYM-örökösök által megjelentetett kiadását (RMK. III. 238.). Hasonlóképpen összekötve maradt reánk Keszthelyről az obsequiale már ismertetett 1508. évi kiadása is, ahol a korabeli kötet másik tagja az ugyancsak PAER kiadásában megjelent *Ordinarium Strigoniense* 1509. évi kiadása (RMK. III. 165.). Ezek a — feltehetően még a kiadó által összekötött — kötetek csak megerősítik azt, amit a fentiekben az említett könyvkereskedők jogfolytonosságáról írtunk.

Obsequiale Strigoniense. [Velenca, 1523(?), Petrus Liechtenstein.] 66 lev. (A-G^sH¹⁰), 26 sor, fekete/piros nyomás. 8°

Cl. : *Kiadói jelvény* [Végh 16. vari.] // Obsequiale feu baptifma // le fm chorum alme // ecclesie Strigoniensis. / Cl. hátlapján : α Tabula ztentoy in hoc opufculo. 2. lev. : Incipit obsequale feu baptifmale fm choj // alme eccleie Strigoniē. Initiū ſci euāg. f3 io. // (I⁷) N pncipio erat v̄bū: . . . *Megszakad a 64. lev. hátlapján a 26. sorban* : ſcō: zfecte purgatiōis idulgētiā zſequat'. Uñ //

VIII. Utoljára maradt a már előbbieken meglehetősen részletesen tárgyalt 1525. évi kiadás (RMK. III. 265.). Ennek egyetlen ismert példányát a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi, ahová az — a címlapon levő bejegyzés szerint — az 1787-ben felozlatott, Sopron megyei lorettoi szervita kolostorból került. A két utolsó kiadás rendkívül közel áll egymáshoz tipográfiai kivitelben (és időben is). Azonban a többi XVI. századi kiadástól is csak kevés választja el: a használt betűtípusok jóformán alig különböztethetők meg a korábbi kiadásokban használtaktól. Ezért írta RÁTH²⁷, hogy LIECHTENSTEIN még a korábbi kiadásoknál alkalmazott betűket is utána metszette.

Ennek az okát mi a betűk, ill. a matricák nagyüzemi előállításában keressük, amely — fejlett módon — Velencében már ebben az időben részben különvált magától a nyomtatástól. De még inkább megmagyarázhatjuk ezt a jelenséget az egyes műhelyek betűkészletének, valamint a matricáknak a vándorlásával. GIUNTA és LIECHTENSTEIN közeli kapcsolatát különben az is bizonyítja, hogy az említett műhelyek fametszeteiket is évtizedeken át kölcsönösen használták.²⁸

Obsequiale Strigoniense. Velenca, 1525, Petrus Liechtenstein. 66 lev. (A-G^sH¹⁰), 26 sor, fekete/piros nyomás. 8°

Cl. : Obsequiale feu baptifmale fm cho-//rum alme ecclesie Strigoniensis. // *Kiadói jelvény* [Végh 16. vari.] Michael Librarius // Prifchwicz Budensis *szöveggel*. Cl. hátlapján : α Tabula cōtentoy in hoc opufculo 2. lev. : Incipit obsequale feu baptifmale fm choj // alme eccleie Strigoniē. Initiū ſci euāg. f3 io. // (I⁷) N pncipio erat v̄bū: . . . 66. lev. 18. sor : α Anno ſalutis 1525. Uene // tijs Excufu3 i Edib⁹ Petri // Liechtenſtein Mandato // Michaelis Prifchwicz // librarij Budensis. /

Az esztergomi főegyházmegye a középkorban felölelte az akkori Magyarország nagyobbik és egyben jelentősebb felét, ahol igen nagyszámú papság tevékenykedett, nem is szólva arról, hogy miután a kalocsai főegyházmegye részére készült nyomtatványokat e korból egyáltalában nem ismerünk, nyilván ott is — legalább részben — az esztergomi kiadványokat használták. Így érthető, hogy nem kevesebb, mint 21 különböző kiadású

²⁷ *Magy. Könyvszle.* 1890. 170. l.

²⁸ Vö. HUBAY: *i. m.* 31. és 33. l.

esztergomi misekönyvet tartunk ma számon, amelyet az 1484—1518 közötti években nyomtak. És még azt sem állíthatjuk, hogy több bizonyosan nem jelent meg.

Amint a fentiekben láttuk, az esztergomi obsequiale 1526 előtt — a mai ismereteink szerint — nyolc kiadásban jelent meg. Ez érthető is, hiszen a misekönyv mellett, ez az egyházi kiadvány volt a leghasználtabb, meg még a papok személyes használatára készült breviárium. A rendszerint állandóan egy templomban használt, nagyalakú misekönyvvel szemben az obsequiale mérete kicsiny — általában nyolcadrét alakú —, hogy azt a kereszteléstől a temetésig számtalan alkalommal használó pap könnyen hordhassa.

Mind a kis formátum, mind a nagy használat erősen hozzájárult ahhoz, hogy a most ismertetett nyolc kiadás mindegyikéből ma csupán egyetlen példány ismeretes, s ezek egy része még csonka is. Valószínűnek látszik tehát, hogy az esztergomi obsequiale a most ismertetett nyolc kiadásán kívül a mohácsi vészig még többször is megjelent.

BORSA GEDEON

Két Honterus-mű variánsa. I. Az erdélyi szász reformáció nagy alakja jogi természetű művek szerkesztésével s kiadásával is emlékezetessé tette nevét. Így adta ki 1539-ben a *Sententiae ex libris Pandectarum iuris civilis decerptae* címmel IUSTINIANUS híres jogi gyűjteményéből készült kivonatát — amelyet VERANCICS bizonyossága szerint a budai királyi udvarban is igen nagy örömmel és méltánnyalással fogadtak — 13 négylevelű, A-tól N-ig jelzett íven, 52 számozatlan levélen, nyolcadrét nagyságban. (Vö. SZABÓ Károly leírását a RMK II. 20. szám alatt.) E könyvészetileg közismert s az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában és a Budapesti Egyetemi Könyvtárban egyaránt meglevő változat mellett, melyet most egyszerűen „A”-variánsnak nevezünk, külön „B”-variánsként (vagy új kiadásként?) kell felvennünk a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának másodpéldányát, mely HONTERUS másik jogi kiadványának: az 1544-ben megjelent *Compendium Iuris Civilis*nak (RMK II. 33.) kolligátuma.

Ez az eddig egyetlen példánynak látszó kiadás-változat a következőkben tér el az eddig ismert kiadástól:

Címlapja egyszínű, fekete nyomású, holott az „A”-variáns címlapjának felső és alsó sora (SENTENTIAE, ill. ANNO. M. D. XXXIX.) piros nyomású. Az egyszínyű címlap egymagában is amellett szól, hogy ez a „B”-variáns már nem készült királyi ajándéknak. Ugyanis HONTERUS összes kiadványai közül csak a JÁNOS királynak ajánlott „A”-variáns és az IZABELLA királynőnek dedikált AUGUSTINUS-kiadványon (RMK II. 16.) találunk piros nyomású sorokat. (Vö. GULYÁS Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században*. Bp. 1931. 55. l.) A „B”-variáns címlapjáról az „Anno” szó is elmaradt. Az „A”-variáns címlapján a középső címerpajzsból hiányzik a félhold és a csillag, a „B”-variáns címlapján ellenben ott van. (A könyv végén látható címeren mindkét variánsból hiányzik.)

Hiányzik az A2—B1 levél, melyen eredetileg a JÁNOS királyhoz szóló ajánlás volt.

Azonban helytelen volna az a feltevés, hogy itt pusztán csonka vagy szándékosan megcsonkított példánnyal s legfeljebb címlap-variánssal volna dolgunk, mert a „B”-variánsban a címlevél papírja összefügg a B4 levél papírjával, a B2 levél pedig (mely itt közvetlenül a címlevél után következik!) mindkét oldalán jelentős szöveg- és nyomásbeli különbségeket mutat az „A”-variánshoz képest, tehát új szedés.

B2 recto lapján a könyv címét az „A”-variáns három sorban, a „B”-variáns csak két sorban szedi, eltérő nagyságú betűkkel. — Az első bekezdés az „A”-variánsban négy,

a „B”-ben öt sorból áll, mert ez utóbbiban két helyen is betoldás történt. Lentebb további betoldás, a szavak megszakításában mutatkozó eltérések s egyéb apró nyomtatási különbségek is mind amellett szólnak, hogy ez a lap újra szedve került nyomás alá. — B2 verso lapján és a következő két levélen (B3—4) is vannak kisebb, inkább központosági különbségek, itt-ott nyomtatásbeli eltolódások. A nyomás összképe, betűelhelyezése szintén mutat eltéréseket.

Talán azt is érdemes megemlítenünk, hogy a „B”-variáns B2—4 leveleinek szedés-tükre függőleges irányban egy bő milliméterrel rövidebb, mint az „A”-variánsé.

A C-ívtől kezdve a könyv végéig teljesen (a betűhibákig és minden nyomdatechnikai sajátosságig menően!) egyezik a nyomás, sőt az utolsó előtti levélen az impresszum is, a zárólapon pedig a félhold és csillag nélküli címer is változatlan. Vagyis a C-ívtől kezdve már nem az új, hanem a régi szedéssel van dolgunk.

Az eltérések a két variáns között tehát a két első íven mutatkoznak; de itt oly mértékben, hogy a két változat („A” és „B”) felvétele könyvészetileg teljesen indokolt.

A „B”-variáns keletkezése feltevésünk szerint azzal magyarázható, hogy a *Sententiae ex libris Pandectarum*ból ívekben kinyomtatva fennmaradt bizonyos mennyiség, amelyet öt évvel később, a *Compendium* kiadásakor — valószínűleg kolligátumszerűen — felhasználtak. Címlapját újra kellett szedni, mert közös íven volt a ZÁPOLYAI János halála (1540. júl. 22.) óta időszerűtlenné vált és kihagyásra ítélt ajánlással, mely eredetileg A2—B1 levélre terjedt. Így a címlévélből és B2—B4 levélből készítették egy összevont új ívet, meghagyván (ill. reprodukálván) rajta a régi ívjelzést. Ez a variáns ilyenformán 4 levéllel rövidebb lett az eredetinel, csak 48 levélből áll.

Az érintett szövegváltoztatásokat elsőrenden az a körülmény tette szükségessé, hogy HONTERUS igyekezett a *Sententiae* elején közölt alapvető jogi definíciókat — különösebb feltűnés nélkül — a lehetőségig összehangolni a *Compendium* elején olvasható, egészen hasonló definíciókkal. Nem jól mutatott volna, ha két egészen rokonjellegű kiadványban a jogi alapelvek meghatározása nem cseng eléggé össze. A legfrappánsabban szemléltethetjük ezt a harmonizálási törekvést, ha éppen a jog definícióját vetjük össze a mű legelején. Ime, a „B”-variáns pontosan azt a többletet veszi át, amelyet a *Compendium* mutat az „A”-variánshoz képest:

„A”-variáns	<i>Compendium</i>	„B”-variáns
Ius est ars boni et aequi. Qua aequum ab iniquo, licitum ab illicito discernen- tes, . . . ueram philosophiam affectamus.	Ius est, ars boni et aequi. Qua aequum ab iniquo <i>separantes</i> , licitum ab illi- cito discernentes: . . . ueram philosophiam, <i>non simula- tam</i> affectamus.	Ius est ars boni et aequi. Qua aequum ab iniquo <i>se- parantes</i> , licitum ab illi- cito discernentes, . . . ue- ram philosophiam <i>non si- mulatam</i> affectamus.
(B2 lev.)	(B4 lev.)	(B2 lev.)

Ugyanígy a *Compendium*hoz igazodik a „B”-variáns, amikor (szintén B2 lev. elülső lapján, alulról a 8. sorban) a *dominia* szót betoldja; vagy amikor (B2 lev. versóján, az 5. sorban) a *vel ignorantia* szavakat elhagyja.

Az előző mellőzésén kívül éppen ez a *Compedium*hoz igazodás bizonyítja, hogy a „B”-variáns, jöllehet mind címlapján, mind pedig impresszumában megmaradt a régi évszám, nem 1539-ben, hanem jóval később, valószínűen a *Compendium*mal egy időben, 1544-ben, — vagy ha nem a *Compendium* kolligátumaként bocsátották ki, akkor azt követően jelenhetett meg. (Teljesen lehetetlennek persze azt sem tarthatjuk, hogy a „B”-variáns megjelenése némileg megelőzte a *Compendium*ot; de a benne eszközölt szöveg-változtatások akkor is eleve a készülöben levő *Compendium*hoz igazodtak. — Magunk részéről sokkal valószínűbbnek tartjuk, hogy a „B”-variáns a *Compendium* kiadói kolligátumaként jelent meg.)

Arra a kérdésre, hogy miért hagyta meg HONTERUS mégis a régi évszámot, azt felelhetjük: az eltérések valóban kismérvűek, s ezek is csupán a mű legelejére szorítkoznak, úgyhogy a bizonyára kis mennyiségű variáns-kiadványt ő maga nem tekintette külön műnek vagy külön kiadásnak.

Azért is tartjuk valószínűnek, hogy a „B”-variánsból csak kevés példány készülhetett, mert a *Compendium*nak egyedül az Akadémiai Könyvtárban őrzött példánya mellett találtuk. De ugyanilyen kolligált példányra bukkant legújabban BORSA Gedeon az alsókubini Csaplovics-könyvtárban. Sőt az Erdélyben fennmaradt példányok egyikéről-másikáról is kiderülhet még, hogy a „B” variánshoz tartozik.

Érdekes további kérdések vetődnek még fel abból a körülményből, hogy (amint fentebb említettük) az „A”-variáns címlapján a fametszetes középső címerből hiányzik a félhold és a csillag, ellenben a „B”-variáns címlapján ott van, holott a zárólapon mindkét variánsból hiányzik. Ez a címer — Magyarország és a ZÁPOLYAI-család egyesített címere — fametszetként HONTERUSnál a most tárgyalt két variánsnál kívül csak RMK II. 16. zárólapján szerepel, melyen a félhold és a csillag szintén ott van már a középső pajzsban. (Vö. SOLTÉSZ Zoltán: *A magyarországi könyvdisztítés a XVI. században*. Bp. 1961. 32, 34, 131—132, 184—185. I. és II. tábla 1.) Azt hiszem, elfogadhatjuk BORSA Gedeon feltevését, hogy HONTERUS eredetileg félhold és csillag nélkül metszette ezt a címet; aztán észrevette tévedését s mint ügyes metsző: kivéste belőle a megfelelő részecskéket és helyére beleékelte a pótlást; innen magyarázható, hogy a címerábrát fejenek ábrázolása is megváltozott: a félhold és csillag nélküli metszetben még hosszúkás formájú az állatfej s nyelve nem látható, ellenben az ékeléssel helyesbített metszetben már kerekdedebb az állatfej s kitért szájában a nyelv is jól látható. Ebből két következtetést vonhatunk le: 1. A fametszet helyesbítése az RMK II. 20. „A” és „B”-variánsának nyomtatási ideje közé esik. 2. Az RMK II. 20. „A”-variánsa hamarabb került ki a nyomdából, mint az RMK II. 16. — Ez nyomda- és könyvtörténeti szempontból azért is érdekes, mert a szóban forgó s egyaránt 1539-es évszámot mutató művek idői sorrendjéhez nyújt olyan támpontot, amelyet pl. e művek dátum nélküli előszavában hiába keresnénk.

Nemcsak könyvészeti, hanem jogtörténeti szempontból is érdekes lehet még az a megfigyelésünk, hogy a *Compendium* (RMK II. 33.) IV. könyvének 21. fejezete, amely mint a könyv utolsó fejezete a városi kiváltságokról (*De privilegiis municipalibus*) szólt volna, csak a tartalomjegyzékben szerepel, ellenben maga a szöveg elmaradt. Ugy látszik, HONTERUS a fölöttébb zavarossá vált külső körülmények miatt jobbnak látta e fejezet mellőzését. Vagy valami egyéb körülmény gátolta eredeti szándékának megvalósításában.

II. Tudtunkkal hazai könyvészeti szakirodalmunk még nem vette figyelembe HONTERUS nagyobbik reformációs kiadványának, a szász egyházi rendtartás 1547-ben megjelent latin kiadásának (RMK II. 38.) azt a változatát, amelynek szövegét, miután G. D. TEUTSCH már két ízben (1857. és 1862.) kiadta, utoljára Oskar NETOLICZKA tette közzé *Johannes Honerus' ausgewählte Schriften* (Wien — Hermannstadt, 1898.) c. könyve 56—124-ig terjedő páros számú lapjain. NETOLICZKA lapalji jegyzetekben folyamatosan és pontosan közli azokat az eltéréseket, amelyeket a szerinte régibb és unikumnak látszó segesvári példány szövegéhez képest az akkori brassói gimnáziumi könyvtárban őrzött példányok szövege mutat. Megfigyeléseink szerint az Országos Széchényi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár példányai sem egyeznek a segesvári variánssal.

A segesvári variáns nem állt rendelkezésünkre. De NETOLICZKA leírása (*i. m.* XIX—XX. lapján) és kritikai szövegközlése elegendő támpontot nyújt a legszükségesebb könyvészeti adatok rögzítésére. A továbbiakban a SZABÓ Károly által leírt s a brassói és budapesti példányok által képviselt variánst „A”-variánsnak, a segesvári változatot pedig „B”-variánsnak nevezzük. (A variánsok jelölésénél a bevett gyakorlatot követjük,

ti. a SZABÓ Károly által leírt változatnak adjuk az elsőseget, jöllehet a „B”-variáns időben megelőzte azt. — A SZABÓ Károlynál feltüntetett marosvásárhelyi példányról még eldöntendő, hogy melyik változathoz tartozik.)

A két variáns A—F ívíg mindenben, még a sajtóhibákban is, tökéletesen egyezik, — kivéve azt az egyetlen különbséget, hogy az A2 lev. versóján, alulról a 6. sorban „B”-variáns *vel*, „A” pedig *aut* kötőszót használ. A tipográfiai összkép is azonos lévén, az A—F ívből legfeljebb az A ív lehetett új szedés az „A”-variáns nyomtatásakor. (De ha egyébként az A íven is valóban teljes a tipográfiai azonosság, akkor az is elképzelhető, hogy a két variáns nyomása közben azon a helyen, ahol eredetileg a *vel* kötőszó állt, megsérülhetett a szedés, s ennek kiigazítása alkalmával helyettesítették az azonos értelmű kötőszóval.)

Ellenben a mű utolsó G ívén az „A” és „B” variáns között olyan lényeges eltérések észlelhetők, amelyek nyilvánvalóan mutatják: ezt az ívet az „A”-variáns nyomásakor teljes egészében újra szedték.

Feltűnő, hogy a G ív szövege a „B”-variánsban 8, a „A”-ban csak 7 lapra terjed. Ez utóbbinak üres zárólapján — mint SZABÓ Károly is leírta — a brassói címer látható, amely a „B”-variánsról lemaradt.

A G íven mutatkozó kisebb jelentőségű szövegváltoztatások (mint a *XVII. titulus* sorszámának helyesbítése; „pariter” helyett „quoque”, „similiter” helyett „pariter” s ehhez hasonló szinonimák alkalmazása; néhány mellékes szó vagy kifejezés elhagyása) nem szorulnak különösebb magyarázatra. — De három olyan lényeges szövegváltoztatást találunk, amelyek már magyarázatot igényelnek. NETOLICZKA idevágó megjegyzései alapján véve helytállóak.

1. A XVIII. fejezet végén a szöveg módosítás azt célozta, hogy most, amikor az egyházi rendtartást az egész erdélyi szászország körében egységesen akarták szabályozni, az egyéni vélekedések számára ne maradjon meg az a kibúvó sem, amelyet a „B”-variáns még némileg nyitvahagyott („nam etsi quis meliora noverit etc.”).

2. A könyvecske utolsó bekezdésében a „B”-variáns átvette a korábbi, brassói és barcasági reformációs könyvecskének (RMK II. 30.) azt a terjedelmes mondatát, amely mindenkit óva int attól, hogy „visszakívánkozzék az egyiptomi húsos fazekakhoz”. Ezt az ismétlést az „A”-variáns elhagyta, s megelégedett azzal az egyszerűbb fogalmazással, hogy „még a keresztitől [azaz a megpróbáltatásoktól] való félelem se tántorítson el senkit az Úr útjától a képmutatók találmányaihoz”. (Egyébként arra vonatkozóan, hogy RMK II. 38. hogyan értékesítette RMK II. 30. anyagát, ld. ZOVÁNYI Jenő szemléletes tartalmi elemzését *A reformáció Magyarországon 1565-ig* c. műve [Bp. 1922.] 163—167. lapján.)

3. A „B”-variáns utolsó előtti harmadik mondatát, mely egyrészt az erőtlenség és hitetlenek makacs késedelmeskedése ellen kél ki, másrészt szintén tartalmaz bizonyos kibúvóra alkalmas adó engedményt, éppen az erőtlenség iránti tapintatból, illetve az egyseges rendtartás komolyanvétele érdekében kellett elhagyni.

Ezek a kihagyások egyúttal lehetővé tették a könyvecske befejező szakaszainak oly módon történő lerövidítését, hogy a szöveg az „A”-variánsban már a G4 lev. elülső lapján befejeződhetett, s a zárólap felszabadult a nyomdászjelvény számára. Valóban, a tartalmilag indokolt szövegváltoztatások mellett ilyen tipográfiai-esztétikai szempont is közrejátszhatott az „A”-variáns kialakításánál.

Az is megállapítható, hogy a „B”-variáns az említett három ponton vagy eltérő módon ugyanabban az évben kiadott német szövegétől is (*Kirchenordnung*. RMK II. 39.), vagy olyan többletet nyújt, amelynek megfelelőjét a német szövegben is hiába keressük. Tehát a német szöveg sokkal szorosabban egyezik az „A”-variánssal, mint a „B”-vel. (Később maga NETOLICZKA is belátta, hogy nem a segesvári szöveget kell véglegesnek és autentikusnak tekinteni, hanem ezt a másikat, amelyet HONTERUSÉK már

a német kiadás készítésekor is mérvadónak vettek. Ezért NETOLICZKA az iskolai célokra két évvel később, 1900-ban kiadott különnyomatban már nem a segesvári szöveget, hanem az „A”-variáns szövegét közli — de a házassági kérdésekről szóló fejezet elhagyásával.)

Ami a keletkezési sorrendet illeti, először kétségtelenül a „B”-variánst nyomtatták ki, azután az azt korrigáló „A”-variánst. A német szöveg viszont, amint ezt már CSÁKI Richárd filológiai vizsgálódás útján megállapította, a latin alapján készült. Ti. az RMK II. 38. latin szövege helyenként híven követi LUTHER *Taufbüchlein*jének német szövegét; ellenben az RMK II. 39. német kifejezései ugyanezek a pontokon már nem a lutheri német szövegnek, hanem az RMK II. 38. latin kitételeinek felelnek meg. (Vö. CSÁKI Richárd: *Honterus János német iratai forráskritikai és nyelvészeti szempontból* [Bp. 1912.] 9—12. l. — CSÁKI forráskutatásai azért is érdekesek, mert itt a filológus lényegében ugyanazokra az eredményekre jutott, mint jó évtizeddel előbb a dogmatörténész WALTHER KÖHLER *Über den Einfluss der deutschen Reformation auf das Reformationswerk des Johannes Honterus, insbesondere auf seine Gottesdienstordnung* c. tanulmányában [Theol. Studien und Kritiken. 1900. 4. füzet]. Sőt CSÁKI még MELANCHTHON és BUGENHAGEN egy-egy művével is megtoldotta a KÖHLER által feltárt forrásokat. — THIENEMANN Tivadar és PUKÁNSZKY Béla itt semmi újat nem nyújtanak. — Nézetünk szerint ezekre a forráskutatásokra most egészen új lehetőségek nyílnak E. SEHLING nagyszabású kiadványának: *Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts*, I—V. 1902—1913. folytatása révén, melyet az Institut für evangelisches Kirchenrecht 1955-ben vett munkába, s eddig az alsószászországi, hesseni és bajor-frankeni rendtartásokat tette közzé. Ez a mű az RMK sok más darabjának — kivált ágendák s egyéb liturgikus anyag — forrásbúvárlatához is fontos segédeszközül kínálkozik.)

Az újabb HONTERUS-kutatás eredményeként különben azt is tudomásul kellene venni, hogy az RMK II. 38. és 39. már nem egyéni alkotás, hanem HONTERUS és társai (WAGNER Bálint, GLATZ Mátyas stb.) közös műve. A reformátori nyomtatványok közül csak az 1543-i reformációs könyvecskét (RMK II. 30.) tulajdonítják határozottan és teljességgel HONTERUSnak. Sőt REINERTH már itt is valószínűnek tartja WAGNER jelentős közreműködését, bár ennek mértéke szerinte is aligha állapítható meg többé. (Vö. KLEIN, Karl Kurt: *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*. Hermannstadt — München, 1935. 228—229. és 239. l. ROTH, Erich: *Die Geschichte des Gottesdienstes der Siebenbürger Sachsen*. Göttingen, 1954. 71. kk. és 87—108. l.; REINERTH, Karl: *Die Reformation der siebenbürgisch-sächsischen Kirche*. Gütersloh, 1956. 37—40. és 49—51. l.)

De az irányító és korrigáló szellem végső soron HONTERUS maradt. Ezt tanúsítják a két reformációs könyvecske (RMK II. 30. és 38.) közötti bőséges átvételek, valamint a fentiekben ismertetett két variáns sajátosságai, melyek HONTERUS óvatos, tapintatos, de határozott szellemének s tipográfusi mûgondjának egyre fokozódó érvényesülését tükrözik.

NAGY BARNA

Hol jelent meg Szikszai Hellopeus Bálint első Katekizmusa (RMK I. 371.)?

SZABÓ Károly óta tisztázatlan kérdés, hogy hol jelent meg SZIKSZAI HELLOPEUS Bálintnak, a kiváló református teológusnak még egri prédikátor korában, tehát 1568 és 1573 eleje között írt első kátéja. Minthogy e műnek, mely eredetileg 164 nyolcadrét nagyságú levélből állt, csak két, címlevél nélküli, csonka példánya ismeretes (az Országos Széchényi Könyvtár példányából csupán a címlevél hiányzik, a Debreceni Református Kollégiumé sokkal csonkább): sem címét, sem megjelenési évét nem ismerjük pontosan, sőt azt sem

tudjuk, hogy az ajánlása kihez szólt, mert ezt is a címlevél hátlapja árulná el, ha megvolna. Címe az előszóból következtetve ez lehetett: *Catechismus, azaz az keresztyéni hitnek fundamentominak jó renddel és kérdésekkel való magyarázatja*. — Annál érdekesebb, ha legalább annyit megállapíthatunk, hogy hol jelent meg.

Ha már huzamosabban foglalkoztunk XVI. századi magyar könyveinkkel, s úgy nyúlunk ehhez a *Katekizmus*hoz: első pillantásra az a benyomásunk támad, hogy nem hazai, hanem külföldi, mégpedig krakkói nyomtatvánnyal van dolgunk. A közelebbi vizsgálódás tovább erősíti feltevésünket: a papír, a betűtípus, a helyesírás mind ebbe az irányba mutat. Természetesen az, hogy káténk papíryanagának vízjegyei lengyel termékre vallanak, egymagában még nem volna bizonyíték, hiszen a korabeli magyarországi nyomdák is használtak lengyel papírt. (FAZAKAS József szíves közlése.) A betűtípus azonosságát sem tekinthetnénk döntőnek, mert a kolozsvári nyomdának is voltak nagyon hasonló betűi. (VARJAS Béla megállapítása.) Súlyosabb érv, hogy helyesírása is az akkortáji krakkói magyar nyomtatványokéval egyezik. (Vö. MOLNÁR József: *A könnyenyomatás hatása a magyar irodalmi nyelvre a XVI. században*. 1960. c. kandidátusi értekezését, 335—336. és 420. l.; káténkat határozottan a krakkói csoporthoz tartozónak tekinti.) A helyesírás az idő szerinti ingadozásai miatt még ez sem lehetne perdöntő, ha még egy kétségtelen bizonyíték nem járulna a kétesebbek mellé, mégpedig egy könyvdísz formájában, mely hazai nyomtatványainkon nem fordul elő, ellenben káténk A4 levele hátlapján záródíszként találjuk. A téglalap alakú záródísz mérete: 45 × 24 mm; kerete stilizált levelekből áll, belsejét szerteágazó fonatos ékítmények töltik ki. Ugyanerre a záródíszre bukkanunk KÁROLYI András *Ez mostani visszavonásokról való könyvecskéje* (RMK I. 175.) F3 levelének hátlapján is. Ez a 12-edrét nagyságú könyvecske pedig, melynek egy-egy teljes példányát Budapesten az Egyetemi Könyvtár és a Ráday-Gyűjtemény őrzi, címlapjának bizonyossága szerint 1580-ban Krakkóban, WIRZBIETH Mátyás műhelyéből került ki. Ugyanonnan, ahol 1572-ben BALASSI Bálint első zsengeje, a *Beteg lelkeknek való füves kertecske* című fordítása (RMK I. 91.) első kiadásban megjelent. Ezek alapján határozottan megállapíthatjuk, hogy SZIKSZAI HELLOPOEUS Bálint első Katekizmusa szintén Krakkóban, WIRZBIETH Mátyás műhelyében látott napvilágot.

Ez az adalék hozzátartozik nemcsak a magyar könyvészethez, hanem a lengyel nyomdászat és könyvkiadás történetéhez is. Újabb illusztrációja annak a nagy szolgáltatásnak, amelyet a lengyelországi nyomdászat a XVI. századi magyar könyv és irodalom ügyének tett. Lehet, hogy egyszer még, talán éppen valahol Lengyelországban, esetleg egy régi könyvtárlából, előbukkan e mű címlapja is, és megoldja többi tisztázatlan kérdéseinket is.

NAGY BARNA

Gergely Ferenc deák tankönyvei. (Adalékok Szabó Károly második kötetéhez.) A *Régi Magyar Könyvtár* második kötetéből ALVARUS Emmanuel grammatikaitankönyveinek eddig csak két kiadását ismertük, mindkettőt 1699-ből. Közülük az egyik M. TÓTFALUSI KIS Miklós kolozsvári nyomdájából került ki,¹ a másik pedig HÖRMÁN András János kiadásában, Nagyszombatban látott napvilágot.² Tulajdonképpen egyik sem tekinthető teljesnek, mert M. TÓTFALUSIÉ csak az első kötet két részét, HÖRMÁNÉ ellenben csak a második kötetet tartalmazza. SOMOSHEGYI Pálné felhívta a figyelmemet egy tulajdonában levő, sérült példányra, mely „In Conventu Csikiensi” 1698—99-ben jelent meg. A meglehetősen rongált, eredeti bőrkötésű könyv magában foglalja a spanyol

¹ RMK II. 1952. sz.

² RMK II. 1963. sz.

szerző 3 kötetes latin nyelvтанát, így valószínűleg hazai tankönyvkiadásunk első fennmaradt teljes ALVARUS grammatikáját kell látnunk benne. Egykori tulajdonosa, a gyakori „Ego Franciscus Gergely”-féle bejegyzésekből, könnyen megállapítható, személyéről bővebben azonban nem sikerült megtudnunk. A könyv értékét növeli még az is, hogy a második kötetéhez hozzá van kötve CATO iskolai szempontból évszázadok óta kiaknázott, kedvelt műve, a *Disticha moralia*, latinul és magyarul. Ez a CATO-fordítás az ERASMUS szövegén alapuló 1591-i debreceni kiadásra megy vissza. Prózai magyar szövege teljesen azonos vele, a versek latin szövegében már némi eltérések, magyar fordításában pedig lényeges — és előnyös — változtatások vannak. Fordítóját, épp úgy, mint a debrecenit, nem lehet megállapítani. Az érdekes tankönyv adatai:

[EMMANUELIS ALVARI, e Societate JESU. GRAMMATICALIUM INSTITUTIONUM Libri Primi PARS PRIOR. IMPRESSUM In Conventu Csikiensi. 169?] 119 l. [1—18. l. hiányzik.]³ *Hozzáköteve* :

EMMANUELIS ALVARI, e Societate JESU. GRAMMATICALIUM INSTITUTIONUM Libri Primi PARS POSTERIOR. IMPRESSUM In Conventu Csikiensi, 1698. 46 l. *Hozzáköteve* :

DISTICHA MORALIA CATONIS. L5a: Praefatio, cum brevissimis Praeceptis. [L5a—M5d] 20 sztlan l. Ezután egy kiszakított, valószínűleg zárólap, díszes keret nyomaival, majd egy üres levél, felső részén iskolai jellegű, érdektelen bejegyzések [„De syntaxi”], alul a következő szöveg: „Sum possessor Franciscus Gergely”. *Hozzáköteve* :

EMMANUELIS ALVARI, e Societate JESU. DE INSTITUTIONE GRAMMATICA Liber Secundus. Ad Veterum fere Grammaticorum rationem revocatus. DE CONSTRUCTIONE OCTO PARTIUM ORATIONIS. In Conventu Csik: SUPERIORUM PERMISSU. M. DC. XCVIII. A2a—A3b: Lectori S., tehát 4 sztl., és 105 számozott l. *Hozzáköteve* :

EMMANUELIS ALVARI, e SOCIETATE JESU. INSTITUTIONUM GRAMMATICARUM Liber Tertius. De Syllabarum Dimensione. In Conventu Csik: SUPERIORUM PERMISSU. M. DC. XCIX. 44 l. [a többi lap hiányzik].

V. KOVÁCS SÁNDOR

³ Az első kötet hiányzó címlapszövegét a második rész alapján rekonstruáltuk.

FIGYELŐ

Történelmi szakbibliográfia és levéltári forrásanyag.* A bibliográfia történeti fejlődését a XVI. századtól felvázolva másutt¹ már utaltunk arra, hogy az mindenkor a társadalmi fejlődés során előállt feltételektől és szükségletektől függött. Lényegében ezek határozták meg a bibliográfia különböző műfajainak kialakulását, újak születését is. A polgári korszak teremtette meg a nemzeti bibliográfiát és rendszerint a retrospektív nemzeti történelmi szakbibliográfia lajstromozó fajtáját is. Ezek ma is hasznos, szükséges segédeszközök, használjuk és fejlesztjük őket, mint akár a XIX. század létrehozta vasutat, bár azóta új, igényesebb eszközöket is teremtett a fejlődés.

A magyar bibliográfia jellemző késéssel követte a fejlődés általános irányát. A francia, cseh és lengyel történelmi szakbibliográfia már régen készen állt, a német DAHLMANN – WAITZ-féle munkának már 8. kiadása látott napvilágot, amikor nálunk 1913-ban először vetették fel hivatalosan a magyar történelmi szakbibliográfia gondolatát – akkor is hiába. Megvalósítására négy évtized és egy történelmi sorsforduló után, olyan új fejlődési feltételek közt került ténylegesen a sor, amelyek immár a XIX. század hiányainak pótlásán túlmenően minőségileg új, magasabb követelményeket támasztottak a bibliográfiával szemben is.

Az elért eredmény nem lebecsülendő: történelmi szakbibliográfiai eszközeink immár 1867-ig kronológiailag összefüggő, folyamatos rendszerben tájékoztatják a kutatót a magyar történetről. SZENTMIHÁLYI Jánosnak az 1961-i gödöllői bibliográfiai konferenciára készült kitűnő referátuma² azonban kissé talán mégis túlozza eredményeinket. „A munka zömét már elvégezték” – írja. „Hátra van még a

legújabbkori magyar történelem forrásainak és irodalmának feltárása”.

Ez kétségkívül hátra van. De csak ez? Azt hiszem, helyénvaló, ha éppen az 1825-ig terjedő szakbibliográfia szerzője az, aki az elismerés önelégült tudomásulvétele helyett az eddig elvégzett munka után is fennmaradt hiányosságokra, teendőkre és egyúttal a tudományos kutatás folyton növekvő, új követelményeire hívja fel a figyelmet.

Kronológiailag összefüggő láncot alkotó történelmi szakbibliográfiáink ugyanis, hogy ezen kezdjük, még korántsem alkotnak egységes rendszert. Az 1825 előtti rész tartalmi, kritikai feltárást nyújt (főleg a XVIII. századi fejezetekben), viszont terjedelmi korlátai miatt annak idején igen sok részletanyagot ki kellett hagyni belőle (főleg az I. kötetből). Az 1825 utáni, másik vállalkozás viszont sokkal teljesebb anyagot tárt fel ugyan (ha nem is maradéktalanul teljeset), de megmaradt a lajstromozó bibliográfia szintjén.

Márpedig ma már történettudományunk sem elégedhetik meg többé XIX. századi vagy még régebbi típusú vagy éppen csonkán maradt segédeszközökkel, hanem olyan új, sokoldalú, modern tudományos-technikai felszerelésre van szüksége, amely a szétszórt részlet-információkat lehetőleg összesítve minél könnyebben igazítja el a kutatót egy-egy kérdés anyagában. Olyanra, amely készen, korszerű apparátussal adja a történész kezébe mindazt, amit egyéni utánjárással és vesződséggel csak tömérdek idő- és energia-vesztés árán szedhetne össze, vagy még annak árán sem. Ez a korszerű felszerelés magában foglalja a különböző szintű és féleségű bibliográfiai segédeszközök (lajstromozó bibliográfiák, repertóriumok stb.) egész összefüggő rendszerét, amelyet betetőz egy olyan történelmi szakbibliográfia, amely a magyar történelem nyomtatott forrásait és irodalmát nemcsak tartalmilag és kritikailag tárja fel, hanem a kéziratossá (levéltári) anyaghoz való viszonyában is.

* A gödöllői Országos Bibliográfiai Munkaértekezleten elhangzott és a benne reflejő nyitott kérdések miatt vitára bocsátott hozzászólás.

¹ Bevezetés a magyar történelem forrásai és irodalmába. 3. köt. Bp. 1958. 7. sk.

² Ld. folyóiratunk jelen számában 148–170. l.

Hogy a címek pusztja lajstromozásán túlmenően tartalmi-kritikai feltárára is szükség van, az ma már nem szorul részletes bizonyításra. Egyébként maga a szakrendbe sorolás is feltételez már bizonyos tartalmi munkát, csak nem oly magas szinten. Így azután az egyébként igen jó, marxista igényű szakrenddel bíró, 1825—1867 közti bibliográfia használója megtudja például, hogy Wilhelm ALTER könyvet írt a magyar szabadságharc külpolitikájáról, de azt már nem tudja meg, hogy e könyv tele van hamis utalásokkal nem létező levéltári anyagra, és azt sem tudja meg, hogy ezt ANGYAL Dávid (részben SPROXTON eredményei alapján) megírta egy cikkben, — mely utóbbi szintén szerepel egyébként a bibliográfiában, de általános címének megfelelően egészen másutt. Tovább mehetünk: a teljességre törekvés bizonyos szinten túl nem is vihető másként, minthogy a pusztán lajstromozó szakbibliográfia szükségképpen átsap a tartalmi feltárási műfajába, amikor már olyan ismereteket használ fel és ad tovább, amelyek tartalmi feltárási nélkül el sem képzelhetők. Az 1825—1867 közötti bibliográfia például az 1859-i francia—osztrák háborúval kapcsolatos magyar vonatkozású irodalmat szépen felsorolja. De ebben a kutató bizony hiába keresné a Magyarország kérdését közelről érintő francia—orosz diplomáciai tárgyalások fontos anyagát, mert az ezt ismertető szöveget, francia és angol írások már címüknél fogva eleve kiestek a bibliográfia gyűjtéséből. E határon túlmenni, tehát újabb, ilyen cimanyaggal növelni a meglévőt, már csak a tartalmi feltárási eszközével lehetséges. És szükséges is.

A kutató igénye azonban sajnos itt sem áll meg. S bizonyos szinten túl a tartalmi-kritikai feltárási műfaja is szükségképpen egy további, magasabb műfajba csap át, amely a nyomtatott anyagot immár nem önmagában, hanem a kéziratos, levéltári anyaggal való viszonyában nézi. Nem kell azt hinnünk, hogy ez valami soha nem látott, meg nem oldható újdonság. Így már *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* c. munkám II. kötetében is egy-két ponton kikerülhetetlenül figyelembe kellett vennem az egykorú nyomtatott anyaggal együtt a kéziratos, levéltári anyagot is. Az 1791-i országos bizottságok javaslat-anyagának egy része annak idején nyomtatásban is napvilágot látott, más része nem, sőt vannak bizonytalan esetek s olyanok is, midőn egykorú nyomtatvány csak mint levéltári dokumentum maradt ránk. Aligha köszönte volna meg a kutató, ha merev formális szempontok alkalmazásával ezt az összefüggő anyagot szétvagdaltam volna, és egy részét elhallgat-

tam volna előle. Különbözn hasonló módszer láthatunk már KOVACHICH Márton Györgynél, aki a hazai forrásbibliográfia egyik úttörő vállalkozásában (*Series chronologica diariorum*, 1798) a kéziratos szövegeket is felsorolta a nyomtatottakkal együtt. TAGÁNYI Károly sem habozott a *Közgazdasági Lexikon* főbb gazdaságtörténeti címszavai után levéltári anyagot ismertetni ott, olyan helyen, ahol általában véve az irodalmat szokták megadni.

Nem a kialakult műfajok felborításáról van szó. Vannak és maradnak külön lajstromozó munkák, repertóriumok, mint ahogy vannak a másik oldalon kézirattári katalógusok és — az utolsó évtized eredményeként — levéltári alapeleltárak is. Ez utóbbiak, mint ismeretes, az anyagról eredet, *proveniencia* szerint, raktári, felállítási rendjében közölnek bizonyos tájékoztatást. Ezekre mind szükség volt és van a különböző könyvtári segédeszközök és levéltári segédletek hierarchiájában. A történeoszt azonban, és itt az ő igénye dönt, nem a *proveniencia* és nem a raktári rend érdeklí elsősorban (bár bizonyos fokok az is), hanem a *pertinencia*, az irrott források tartalmi, tematikai hovatartozása. Pontosabban szólva az, hogy a történeti fejlődés ilyen vagy olyan problémájához hol, milyen levéltárban, ott is milyen fondban, állagban, sorozatban minő anyagot találhat. Az természetesen, hogy az egész hazai levéltári anyagról (akár csak annak feudális kori részéről) teljes, részletes tartalmi segédlet készüljön, hosszú évtizedek ma még beláthatatlan feladata volna. De az már most is, addig is elképzelhető, hogy meglévő és e célból külön is bővíthető ismereteinket beledolgozzuk a tartalmi-kritikai történelmi szakbibliográfiának (pontosabban: egyelőre a XVIII. századig terjedő résznek) egy új, az előző kiadásnál már a nyomtatott anyagot is bővebben tartalmazó változatába. Ez a tervezett, új változat végre a fejlődés, a történeti témák rendjében és *együtt* mondaná el mindazt, amit egy-egy kérdés anyagáról ma mondani tud, világosan utalva saját korlátaira is, amelyeken túl nem mehetett.

Nézetünk szerint ez az *együtt* való feltárási a kutatást jobban, eredményesebben, nagyobb hatásokon segíti elő, mintha külön tematikai segédeszközök ismertetnék egymással párhuzamosan, hasonló felépítésben, a nyomtatott és a levéltári anyagot. A nyomtatott mű olyan felméréséhez, amely a tartalmi-kritikai szakbibliográfiától kétségkívül megkövetelhető, annak meghatározása is hozzátartozik, hogy használt-e kéziratos, levéltári forrásanyagot, hol, milyen mértékben, sőt az is, hogy mit hagyott felhasználatlanul. Mint a jég-

hegy látható és víz alatti, láthatatlan, nagyobb része: a két anyag, bár más, változó arányokban, összetartozik. Kétségtelen, hogy a nyomtatott irodalmat is csak a forrásanyaghoz való viszonyában lehet kielégítően mérlegelni.

A szembesítés e feladatának tényleges elvégzése természet szerint egy sor konkrét módszertani probléma megoldását igényli. Hogyan szedjük össze a szembesítendő kézirat forrásokról szóló adatokat? Mi lehet az archivális anyag feltárása során olyan tematikai tétel, amely külön regisztrálást igényel? Hol és miként illesztjük bele a történelmi szakkibibliográfia szerkezetébe az újonnan érkező archivális adatokat? És még folytathatnánk a kérdéseket, amelyek mindegyikére ma még aligha tudnánk végleges választ adni. Az út azonban, amelyen haladva e válaszhoz elérkezhetünk, most is éppúgy világosan adva van, mint egykor a történelmi-kritikai szakkibibliográfia esetében: munkához fogni azokon a területeken, ahol a teendők módszertanilag már teljesen meghatározhatók, és közben kísérleti eljárások segítségével, tehát minden elképzelést gyakorlatilag ellenőrizve sorban végigmenni a megoldandó kérdéseken. Olyan próbafeltárások segítségével, aminek az elmúlt év folyamán a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztályának támogatásával több, részben budapesti, részben vidéki, helyi levéltár feudáliskori anyagában végezhettem. Eljárásom minden esetben az volt, hogy előbb feldolgoztam mindazon tájékoztatást, mely kéziratok alaplettárak stb. formájában a szóban forgó levéltár anyagáról írásban hozzáférhető volt, majd a bizonytalan kérdéseket a helyszínen igyekeztem tisztázni, és ugyanakkor egyes jellemző pontokon magát az iratanyagot minél sokoldalúbban átvizsgálva annak konkrét tartalmáról bővebb tájékoztatást szerezni.

Mindebből annyi máris kiderült, hogy az archivális anyag egyes „tétélei” éppúgy változó nagyságrendűek, mint a nyomtatott anyag tétélei. A SZILÁGYI Sándor-féle *Magyar nemzet története* mint egyedi tétel szerepel az általános részben, egyes kötetekben is, külön tételként, egyes nagyobb fejezetek élén, sőt szerepelhet egyes szövegrészeiben is, ha valahol főbb, vitás problémáról van szó. Ugyanígy az archivális anyag nagy, összefoglaló, századokon átmenő tétélei (Országos Levéltár, megyei, városi, bizonyos családi levéltárak stb.) szintén a munka elejére, az általános részbe kerülnek (ahol eddig is felsoroltuk a nyomtatott levéltárismeretéseket). Levéltári rendünk ma fondokból épül fel, vagyis egy-egy iratképző szerv (hivatal, hatóság,

intézmény stb.) anyagából. A főbb feudáliskori fondképző szervek, hatóságok, intézmények eddig is szerepeltek a hivatal-történeti stb. irodalom ismertetése kapcsán a szakkibibliográfia megfelelő helyén: most melléjük kerül iratanyaguk felépítésének rövid ismertetése is. Ilyen nevezetes fondképző intézmény volt 1723 után a helytartótanács, amelynek iratanyagáról innál részletes, nyomtatott tájékoztatóval rendelkezünk, s ez utóbbi amúgyis feltárást igényelne a bibliográfustól. Nyilvánvaló, hogy a helytartótanács megalakulásával kapcsolatban említett hivatal-történeti irodalommal együtt az annak bázisát képező iratanyag struktúrájáról is szólnunk kell, a további fejezetekben szükség esetén visszatérve mind a hivatal, mind az iratanyag struktúrájának változásaira. A helytartótanács azonban több osztályra, departamentumra oszlott. A Departamentum oeconomiae publicae vagy commerciale iratsorozatait nyilvánvalóan külön meg kell említenünk a gazdasági életet tárgyaló fejezetrészek irodalmával kapcsolatban, hiszen az ott említett irodalomnak amúgyis használnia kellett (vagy kellett volna) e forrásanyagot. De nem tekinthetünk el nagyobb iratsorozatok egyes, fontosabb egyedi dokumentumainak, aktáinak külön megemlítésétől sem. Ki sem térve itt az alapvető gazdasági-társadalmi adatokat tartalmazó összeírások külön problémájára (a Levéltári Osztály ezekről országszerte külön katalógust készített), hadd említem meg például azt, hogy a Pest megyei Levéltár 1783 előtti *Miscellanea politica* elnevezésű sorozatát tartalmilag végig átvizsgálva jó néhány egyedi tételt (egy ügyben, egy cím alatt összefogott egy vagy több iratot) jegyeztem fel, mint olyat, amely a szakkibibliográfiába is külön tételként kerülhet majd be a megfelelő problémákhoz. Ilyenek voltak a paraszt-vármegye legrégibb utasításai, a HALÁPY-féle nagykorósi mozgalom peres anyaga a XVIII. századból, a tétényi „tumultus” vizsgálati anyaga 1766-ból stb. Más ilyenfélék a vidéki levéltárakból is bőven összegyűltek.

Tisztában vagyok azzal, hogy az ilyen többé-kevésbé gyakorlati jellegű módszertani kérdéseken túlmenően a bibliográfiákról eddig kialakított elméleti elképzeléseinkkel kapcsolatos kérdéseket is érinti az, amit itt röviden felvázoltam. Úgy gondolom azonban, hogy ezeket az elméleti elképzeléseket állandóan fejlesztenünk kell a társadalmi szükségletek szerint. A bibliográfia nem öncél, és a róla szóló elméleti elképzeléseknek a gyakorlat próbakövére is ki kell állniuk, ha nem akarnak a társadalom fejlődésétől elmaradni és légüres térbe

zárkózni. Megszabadultunk már (többé-kevésbé) olyan merev, formalisztikus nézetektől, hogy más a szaktörténet és más a bibliográfus, az utóbbi csak címléírásra szorítkozhatik, nem bírálhat, nem szólhat bele a vitákba. Megszabadultunk olyan formális szempontoktól is, mint hogy pl. szakbibliográfiában külön soroljuk fel, tartalmi összetartozásra való tekintet nélkül, az önálló műveket és a folyóiratcikkeket. Úgy gondolom, ideje lenne megszabadulnunk attól az előítéllettől is, hogy nem helyes együtt hoznunk a nyomtatott anyag és az archivális anyag egymással szembeállított ismertetését. A megoldás szükséges volta nem is vitás, legfeljebb műfaja az. A történelmi szakbibliográfia fogalmát szűkebben értve már „bevezetés” (a jelenlegi *Bevezetés* is az), tágabban értve (s mi inkább erre hajlunk) a szakbibliográfia egy speciális, magasabb szintű válfajának tekinthető.

KOSÁRY DOMOKOS

Hungarica és könyvtártudományi irodalom Lenin magánkönyvtárában. A moszkvai Össz-szövetségi Könyvkamara a Szovjetunió Központi Bizottsága mellett működő Marxizmus-Leninizmus Intézet közreműködésével 1961-ben megjelentette Lenin magánkönyvtár-katalógusát. (*Biblioteka V. I. Lenina v Kremle*. Moszkva, 1961, Izd. Vszjeszjoznoj Kniznoj Palatü).

A 763 lapot kitevő, gazdagon illusztrált katalógus (21 tábla, 134 szövegek közti illusztráció) értékes forrásanyagul szolgál a Kommunista Párt és a szovjet állam megalapítója életének és munkásságának tanulmányozásához. 8400 kiadvány (könyv, periodika és egyéb) vette körül LENINT életművének segédeszközeként a világirodalom széles skálájának egész területéről. LENIN alaposan ki is használta a gazdag anyagot, mert minden irodalmi alkotását gondos és elmélyült tanulmány előzte meg. Így pl. a *Kapitalizmus fejlődése Oroszországban* c. művéhez 600 különböző nyomtatott kiadványt használt fel.

A katalógus 30 lapra terjedő előszava számos, a könyvek eredetére és LENIN kedvenc olvasmányaira vonatkozó érdekes részlettel ismertet meg bennünket. Többek között idézi világhírű szocialista és haladó világnézetű személyiségek dedikációjának szövegét a LENINnek tiszteletpéldányként ajándékozott műveikben. Közöttük szerepelnek Klara ZETKIN, Martin ANDERSEN-NEXÖ, Henri BARBUSSE, Bernard SHAW stb.

A katalógus kimerítő elemzésének feladata az arra hivatottakra vár, de már futólagos betekintésre is találni benne sok

elgondolkoztató érdekességet — még a magyar könyvtárosok számára is. Az alábbiakban ilyen érdekességekkel kívánunk éppen foglalkozni.

Vannak-e magyar vonatkozású kiadványok LENIN könyvtárában, és érdekelt-e LENINT a könyvtártudományi irodalom? Meglepően pozitív választ ad e kérdésekre a katalógus. Külön fejezetben sorolja fel a *külföldön idegen nyelveken* megjelent kiadványokat, s ezek felett tartottunk szemlét, hogy választ kapjunk a felvetett kérdésre. A *Szovjetunióban megjelent kiadványok* szakcsoportonként vannak nyilván tartva és így az azokban való eligazodás behatóbb tanulmányozást igényel. Első tekintetre úgy látszik, hogy a magyar származású szerzők közül LENIN életében csupán VARGA Jenőtől, a világhírű közgazdásztól jelentek meg művek magában a Szovjetunióban.

Magyar nyelvű kiadvány LENIN könyvtárában csupán egy van. Ennek címe: *Miért kell az általános egyenlő és titkos választójog?* Budapest, é. n. Általános egyenlő titkos választójog szövetsége. 32 l.

Magyar származású szerzők és az általuk írt művek az alábbiak:

HEVESI [Gyula] J.: *Die technische und wirtschaftliche Notwendigkeit der kommunistischen Weltrevolution*. Wien, 1919. 31 l.

KOLOZSVÁRY B.: *Von Revolution zu Revolution*. Wien, 1920. 55 l. LENIN sajátkezű megjegyzéseivel!

KUN B.: *Revolutionary essays*. London, 1918. 46 l.

PÁLYI E[de]: *Der Kommunismus, sein Wesen, sein Ziel, seine Wirtschaft*. Berlin, 1919.

SZABÓ [Ervin]: *Freihandel und Imperialismus*. Graz, 1918. 27 l.

SZÁNTÓ B[éla]: *Klassenkämpfe und Diktatur des Proletariats in Ungarn*. Petrograd, 1920, Kommunistische Internationale. 110 l. LENIN sajátkezű megjegyzéseivel!

VARGA [Jenő] E.: *Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur*. Wien, 1920. 138 l.

— *Die Krise der kapitalistischen Weltwirtschaft*. Moszkva, 1921, Kommunistische Internationale. 48 l. (Mindkét kiadvány Moszkvában orosz nyelven is megjelent.)

Van LENIN könyvtárában VARGA Jenőnek két műve, melyek a *Szovjetunióban*, orosz nyelven jelentek meg. Ezek:

1. *Mirovoo hozjajstvo*. (Világ gazdasági cikkgyűjtemény). Moszkva, 1922.

2. *Period upadka kapitalizma*. (A kapitalizmus hanyatlásának időszaka). Petrograd, 1922, Kommunistische Internationale. (Németből fordítva.)

Még egy magyar vonatkozású mű szerepel LENIN könyvtárában, az alábbi címléírással:

Dokumente der Einheit. Die Vorgeschichte des Zusammenschlusses der Sozialdemokraten und der Kommunisten. Ein Schreiben des Genossen Béla KUN über den Kommunismus und über die Proletareinheit. Mit der Einleitung des Genossen Jakob WELTMER. Bp. 1919, Volkskommissariat f. Unterrichtswesen. 31 l.

Váratlanul gazdag a LENIN könyvtárában található, szorosan vett *könyvtártudományi irodalom*. 44 művet találunk itt,

s ami a legmeglepőbb: csak kis részét teszik ki a könyvtárügy jogszabályait és elvi kérdéseit tartalmazó kiadványok, túlnyomó részét a könyvtári munka részletkérdéseit tárgyaló kiadványok. Csupán néhányat idézünk a témák közül: *A falusi könyvtári munkáról, Hogyan kell kiskönyvtárat vezetni, Katalogizálás a kisebb könyvtárakban, A mozgókönyvtárak olvasószolgálatára, Az iskolai és gyermekkönyvtárak felállítására, A könyvek ETO szerinti raktározása* stb. Még külföldi (amerikai és olasz) könyvtártudományi kiadványok is helyet foglaltak LENIN könyvtárában.

BECK OSZKÁR

A Román Népköztársaság Állami Központi Könyvtára.* (Bibliotheca Centrală de Stat R. P. R.)

Az Állami Központi Könyvtár szerepének, funkciójának és feladatkörének megértéséhez utalnunk kell szocializmust építő országunk általános helyzetére, valamint a könyvtári tevékenységnek a kulturális forradalommal összefüggő sajátos kérdéseire.

Romániában a közművelődési könyvtárak a múltban nagyon mostoha körülmények között voltak, a felszabadulás után azonban a dolgozó nép olvasási igényei és a Párt vezetésével létrejött különböző demokratikus szervezetek hozzásegítettek ahhoz, hogy új könyvtárak szülessenek, a legtöbb esetben önkéntes munka segítségével. Hamarosan felmerült az az igény is, hogy a könyvtárakat hálózatba tömörítsék. Ez az Oktatás- és Művelődésügyi Minisztérium irányításával történt.

1952-ben, egy időben a Könyvkamara létesítésével — hosszú megszakítás után — ismét megkezdődött országunkban a kurrens nemzeti bibliográfia kiadása. Ezzel kapcsolatban azonban újjászervezték a kötelezpéldányszolgáltatást és átalakították a szerkesztési módszereket.

A szakmai irányítás, a közművelődési könyvtárak hálózatának kialakítása, a könyvtári munka terén mutatkozó egész országos feladat tette szükségessé a fővárosban egy olyan általános gyűjtőkörű és a nagyközönség számára hozzáférhető könyvtár létrehozását, amely egybegyűjti a nemzeti kultúra kincseit és széleskörű bibliográfiai tájékoztató rendszert épít ki. Az új központ ezeket a kérdéseket igyekszik megoldani.

1955 júniusában a Román Népköztársaság Minisztertanácsának határozata

*A cikk adatai az 1960—1961. évi állapotot tükrözik.

életre hívta az Állami Központi Könyvtárat mint nemzeti könyvtárat és az ország legnagyobb nyilvános könyvtárát. Nemzeti könyvtár hiányában korábban az Akadémiai Könyvtár látta el ezt a feladatot, és látja el jelenleg is annyiban, hogy egyrészt a régi nemzeti vonatkozású nyomtatványokat tartalmazó gyűjteményt kiegészíti, másrészt hogy egy igen fontos országos jellegű bibliográfiai munkát végez: a retrospektív nemzeti bibliográfia 1831—1952 közötti ciklusát állítja össze.

A két nemzeti könyvtár feladatainak jelenlegi elhatárolása megfelelő feltételeket teremt az állami tervek által támasztott igények kielégítésére. Az Állami Központi Könyvtár a következő főbb feladatokat látja el: *a)* gondoskodik a kötelezpéldányok gyűjtéséről és szétosztásáról, *b)* a kötelezpéldányszolgáltatás alapján szerkeszti a kurrens nemzeti bibliográfiát a nyomdai termelés kimutatása, nyilvántartása és a hivatalos statisztika céljára, *c)* módszertanilag irányítja a közművelődésügyi könyvtárakat, *d)* központi feldolgozást végez a Romániában megjelent könyvekről, és nyomtatott katalóguscédulákkal látja el a könyvtárakat, *e)* központilag koordinálja a közművelődési könyvtárak ajánló bibliográfiai tevékenységét, és ezekkel a könyvtárakkal együttműködve nagyarányú bibliográfiai tevékenységet folytat, *f)* központi cédulakatalógust szerkeszt a nemzeti kiadványokról, továbbá nyomtatott központi kötetkatalógust ad ki a külföldi könyvekről és repertóriumot azokról a külföldi periodikákról, amelyek akár előfizetés, akár nemzetközi csere útján érkeznek az országba, *g)* a nemzetközi kiadványcsere országos központja.

A fent felsorolt funkciók, valamint a továbbiak nemzeti könyvtári szerepet biztosítanak az Állami Központi Könyvtár számára.

A kötelezpéldányok felhasználásával szerkeszti és adja ki kéthavonként a könyvtár *A Román Népköztársaság bibliográfiáját* (könyvek, albumok, térképek, zeneművek) és *A Román Népköztársaság periodikáinak bibliográfiáját* (cikkek és recenziók). 1960-tól ismét kiadásra került a nemzetiségi nyelveken megjelenő periodikák cikkeinek és recenzióinak feldolgozása ugyancsak *A Román Népköztársaság periodikáinak bibliográfiája* címmel. Ez a kiadvány negyedévenként három sorozatban jelenik meg. Egyik tartalmazza a magyar, a másik a német, a harmadik a szerb nyelven megjelenő periodikák cikkeit és recenzióit. Ez a vállalkozás a bibliográfia területén szemlélteti azt a nemzetiségi politikát, amelyet a Román Munkáspárt a lenini eszméknek megfelelően más területen is gyakorol.

Az Állami Központi Könyvtár már kiadta az 1952 és 1954 közötti években a Román Népköztársaság területén megjelent könyvek bibliográfiai évkönyvét, a folytatásaként jelenik meg az 1955 és 1957 közötti időszak könyveit tartalmazó kötet. A tervek szerint a bibliográfiai kumuláció a továbbiakban évenként jelenik meg.

Az Állami Központi Könyvtár széleskörű és változatos tevékenységet fejt ki mind a közművelődési, mind a más típusú könyvtárak érdekében.

Közművelődési jellegű kiadványai az olvasószolgálat, a könyvtári állomány rendezése, a könyvpropaganda kérdéseivel foglalkoznak. *A mezőgazdaság felemelkedése az egész nép ügye, Lenin születésének 90. évfordulója, Könyvek a nagy ünnepünkre (augusztus 23) való előkészületekhez, A Román Munkáspárt III. Kongresszusára való felkészüléshez* című módszertani útmutatóinkat említjük példaképpen a sok közül. A módszertani kiadványok olvasóterveket, kiállítási tematikát, irodalmi estek és „irodalmi törvényszékek” műsorait stb. tartalmazzák, s vagy közvetlenül felhasználhatók, vagy mintákat adnak, amelyek alapján különböző rendezvényeket lehet szervezni a helyi feltételeknek megfelelően.

Egyrészt az ajánló bibliográfiai munkában jelentkező esetleges párhuzamoságok elkerülése érdekében, másrészt hogy egyes területek, tartományi stb. könyvtárakat is bevonjon ennek a tevékenységnek a kiszélesítésébe, az Állami Központi Könyvtár 1958-ban megkezdte az ajánló bibliográfiai tevékenység koordinálását, és díjtalanul küld szét az Oktatás- és Művelődési Minisztérium hálózatához tartozó könyvtárak számára egész sor legkülönbözőbb témájú ajánló bibliográfiát. Az első két évben, ahogy ezt a munkát elkezdte, 40 ajánló bibliográfiát szerkesztett, adott ki és osztott szét a következő témákról: a Párt harca a szocializmus építéséért; a haladó tudhika propagandája; az agrotechnikai ismeretek terjesztése; a világra vonatkozó tudományos ismeretek propagandája; harc a babona és a miszticizmus ellen; olvasási útmutató tanulóknak számára; irodalomtudományi ismeretek; az állami törvények megismerése és megbecsülése; zenei, egészségügyi, testnevelési stb. ismeretek terjesztése.

Ezek az ajánló bibliográfiák legnagyobb részben válogatott folyóiratcikkek és könyvekről szóló annotációkat tartalmaznak az olvasók számára használatához igazodva. Mindegyik kiadvány használati útmutatókat is közöl.

A módszertani munka jelenleg elsősorban a szabadpolc rendszernek a közmű-

velődési könyvtárakba való bevezetésére irányul. Az Állami Központi Könyvtár közvetlenül is támogatja „A könyvtár a szocializmus építésének szolgálatában” elnevezésű kétéves könyvtárközi versenyt.

A közművelődési könyvtárak szakmai képzettségének emelése érdekében az Állami Központi Könyvtár — az Oktatás- és Művelődésiügyi Minisztérium Könyvtári Igazgatóságának az irányítása mellett — támogatja a különböző időtartamú szakmai tanfolyamok szervezését, összeállítja a tanterveket, szemináriumokat vezet, megszervezi a könyvtárak szakmai gyakorlatát. A tanfolyamok hallgatói számára a szovjet és a népi demokratikus szakfolyóiratok cikkeiből fordításokat készít és küld szét.

Az Állami Központi Könyvtár ellátja a központi katalógus feladatát: nyomtatott katalóguscédulákat készít a Román Népköztársaságban megjelenő könyvekről valamennyi könyvtár típus használatára. Ilyen módon biztosítja az egységes címléírást és szakozást, valamint az egyes könyvtárak katalógusainak tudományos színvonalát. Különösen jelentős ez a munka a közművelődési könyvtárak szempontjából.

Nemzeti könyvtárunk munkájának fő jellemvonása és szemléleti alapelve az, hogy a népművelési és a tudományos tevékenységet összekapcsolja. Erejét állandóan arra összpontosítja, hogy a tudományos munka színvonalát emelje.

Az Állami Központi Könyvtár a tudományos munka terén is széles körű tevékenységet fejt ki. Megszervezte a központi katalógust. 1957 óta ebbe a munkába 120 jelentős állománnyal rendelkező könyvtárat vont be, ezek eddig 170 000 cédulát küldtek be.

Az Állami Központi Könyvtár 1957-ben megkezdte *A Román Népköztársaság könyvtáraiba érkezett külföldi könyvek központi címjegyzékének* a kiadását. A címjegyzék évenként kétszer jelenik meg, és a közreműködő könyvtárak és más igénylő intézmények díjmentesen kapják meg. A címjegyzék a legújabb és legfontosabb külföldi könyvek címléírását tartalmazza az Egyetemes Tizedes Osztályozás szerinti csoportosításban, a címek román fordításával. Minden kötet betűrendes névmutatót és a bejelentő könyvtárak kódjeleinek a táblázatát is tartalmazza, hogy a könyvtárközi kölcsönzést ezen az úton is megkönnyítse. A címjegyzék lehetővé teszi a külföldi könyvek gazdaságos beszerzését is.

1958-ban indult meg az Állami Központi Könyvtár kiadásában *A Román Népköztársaság könyvtárai számára előfizetett külföldi periodikák repertórium*. Ez

450 könyvtár közreműködésével készül évenkénti megjelenéssel. A periodikák címléírásait a kiadó országok szerint csoportosítják. A bejelentő könyvtárak kódjeleinek jegyzéke, valamint betűrendes mutató könnyíti meg a használatot. Az 1959. évre vonatkozó kötet 6622 címet tartalmaz.

Az Állami Központi Könyvtár 1960-ban közzétette *A Román Népköztársaságba járó külföldi periodikák jegyzéke. Nemzetközi csere* című kötetet. A jegyzék a továbbiak során kétévenként fog megjelenni. Az első kötet a könyvtárakban 1958-ban megtalálható periodikákat sorolja fel, és ugyanolyan szerkesztési elvek alapján készült, mint az előfizetés útján beérkező periodikák jegyzéke. A megjelent kötet 6349 címet tartalmaz.

A vezető könyvtárak számára az Állami Központi Könyvtár kurrens tájékoztatót állít össze a bibliológia tárgyköréből, amely a román és a külföldi periodikák cikkeit tartalmazza téma szerinti csoportosításban, rövid annotációval, továbbá könyvismertetéseket is közöl.

Az Állami Központi Könyvtár a nagykönyvtárak tájékoztató szolgálatai számára munkaerő-megtakarítás és a tudományos tájékoztatás hatékonyságának fokozása céljából közzéteszi a nem publikált *bibliográfiák* jegyzékét. Ezzel is igyekszik a bibliográfiai tevékenységet az állami terv számára minél jobban gyümölcösöztetni. A jegyzék alapján tájékozódni lehet, hogy milyen bibliográfiák készültek, hol található, milyen terjedelműek, a bibliográfiában feldolgozott irodalom milyen nyelvű stb.

A társadalomtudományok terén dolgozó kutatók számára, elsősorban az egyetemi oktatószemélyzet használatára 1958 óta havonként megjelenik a *Bibliográfiai Tájékoztató Szemle*. Ezt az Állami Központi Könyvtár keretében működő Társadalomtudományok és Humántudományok Egyetemi Dokumentációs Központja szerkeszti. Ez a kiadvány is annotált címléírásokat közöl a külföldi periodikákból tárgy szerinti csoportosításban. 8 idegen nyelven megjelenő közel 100 periodikát dolgoz fel folyamatosan. A szemle a kutatókat érdeklő, újonnan beérkezett könyvek jegyzékét is tartalmazza.

Az Állami Központi Könyvtár 1960-ban megkezdte egy tájékoztató szemle szerkesztését a külföldi szépirodalomról 80 külföldi folyóirat feldolgozása alapján. A kiadvány felsorolja az új könyveket és az Állami Központi Könyvtárba érkezett friss műveket. 40 ország irodalmáról lehet adatokat találni a szemlelben.

Az Állami Központi Könyvtár további fontos feladata a nemzetközi kapcsolatok

ápolása. Ezen a téren elsősorban országos csereközponti tevékenysége érdemel említést. Ebben a minőségében központi-lag veszi át és osztja szét a világ többi csereközpontjaitól érkező kiadványküldeményeket. 1957 és 1960 között mintegy 120 000 csomagot osztott szét. Támogatja a többi könyvtárat megszakadt kapcsolataik újrafelvetelében, valamint a külföldi könyvtárak számára adatokat nyújt cserekapcsolatok teremtéséhez. Elvégzi a cseretevékenység országos statisztikájának összcállítását, és a kiadványcserére vonatkozóan belföldi és külföldi viszonylatban adatokat szolgáltat.

Az országos csereközponti feladatok el látásán túlmenően a Könyvtár 94 ország 600 könyvtárával és intézményével bonyolítja le saját cserét.

Az Állami Központi Könyvtár 1957-től részt vesz nemzetközi kiadványok munkálataiban, és ezen a téren tevékenysége kiszélesítését tervezi. Megemlíthetők a következők: *Index translationum*, *Fontes artis musicae*, *Répertoire international des sources musicales*, *Bibliographies des sciences sociales*.

A könyvtár állománya enciklopedikus jellegű. Az Állami Központi Könyvtár voltaképpen számos, értékes gyűjteménnyel rendelkező, régi könyvtár egyesítéséből jött létre. Ilyen könyvtárak voltak: a Román Athenaeum könyvtára, a N. Bălcescu Intézet könyvtára stb. Az állomány fejlesztéséhez hozzájárultak az Állami Könyvvalap juttatásai, a gyarapítás további jelentős forrásai a külföldi tudományos könyvek és periodikák vásárlása és a nemzetközi csere. Az új megjelenésű román könyveket a kötelespéldányszolgáltatás biztosítja a könyvtár számára 1952 óta teljességgel. Állandó feladat azonban a gyűjtemény további kiegészítése, mert az ország bármely részén megjelenő valamennyi kiadványnak meg kell lennie az Állami Központi Könyvtárban. A nemzeti könyvgyűjtemény rendszeres kiegészítése érdekében az antikváriumokban történő vásárlásokon és az ajándékokon kívül az Állami Központi Könyvtár főlépéldány-jegyzékeket készít, s ezeket megküldi az ország más könyvtárainak, hogy így a könyvtárak közötti duplumcserét is megindítsa, s a gyarapítás forrásává tegye. A könyvtár nagyarányú tervet dolgozott ki a nemzeti könyvgyűjtemény teljessé tétele érdekében, elsősorban az I. BIANU *Bibliografia româneasca veche 1508–1830* című művének záróéve után megjelent kiadványok felkutatását szervezik meg.

A jelenlegi teljes állomány 3 500 000 könyvtári egység: könyv, periodika, kézirat, ősnymtatvány, metszet, térkép,

atlasz, zenemű, fénykép, diapozitív, mikrofilm, magnetofonszalag stb. Az állomány egy része azonban még nincsen feldolgozva.

Az Állami Központi Könyvtár mint fiatal intézmény nem hasonlítható össze a külföld évszázados múltra visszatekintő nemzeti könyvtáraival ősnymtatvány-, régi könyv és kéziratgyűjteménye tekintetében, bár ezen a téren is jelentős erőfeszítéseket teszünk az állomány fejlesztése érdekében.

A régi, értékes könyvek közül gyűjteményében megtalálható — többek között — MACARIE *Liturghierulja* (1508), VARLAAM *Cazanija* (1643), Serban CANTACUZINO bibliája (1688) stb. MENDELIN, ALDUS MANUTIUS, ESTIENNE, ELZEVIER stb. műhelyéből is több értékes nyomtatványt őriz.

A kézirat- és levelezésgyűjteményben V. ALECSANDRI, I. L. CARAGIALE, M. SADO-

VEANU, T. ARGHEZI, N. GRIGORESCU, TH. AMAN, E. PALLADY, G. PÁTRASCU, továbbá MATISSE, H. MANN és mások kézíratai találhatóak.

A zenei gyűjtemény őrző HAENDEL *Tamerlan* című operájának eredeti kiadását (London, 1724) a zeneszerző javításával, BEETHOVEN zongoraszonátáinak egyik kiadását Wilhelm BACKHAUS bejegyzéseivel stb.

A Könyvtár szerteágazó olvasószolgálati munkájából (5 nagy olvasóterem és 7 kisebb méretű kutatóhelyiség áll az olvasók rendelkezésére) megemlítem, hogy zeneest sorozat keretében hetenként rendez előadást a közönség részére. Külön teremben 10 magnetofonkészülék áll a kutatók rendelkezésére, hogy fejhallgató segítségével egyénileg hallgathassák meg a könyvtár műtermében készített szalagokat.

D. TRANCĂ

HÍREK

A Deutsche Staatsbibliothek jubileuma. Jubileumokról lehet, de nem kell ünnepi formában megemlékezni. Lehet így vagy úgy, röviden vagy hosszabban ünnepelni, erre szabályok nincsenek. Az, hogy a berlini Királyi Könyvtár sem az első, sem a második százéves évfordulót nem ünnepelte meg, nem játszott szerepet abban, hogy a Deutsche Staatsbibliothek most egy egész hetet szentelt a 300 éves jubileumnak. Egyik, de nem döntő ok abban rejlett, hogy a meghívott könyvtáros kollégák számára áttekintést adjunk a Deutsche Staatsbibliothek működésének hatóságáról. Ezen túlmenően azonban a 300 éves berlini Deutsche Staatsbibliothek 1961 októberében megtartott jubileumi ünnepségeinek napjaink politikai helyzetéből eredően fontos feladatkör jutott. Annak demonstrálásáról volt szó, hogy mi a különleges jelentősége ennek a könyvtárnak, mint országos jelentőségű központi tudományos könyvtárnak az első német munkás-paraszt állam — a Német Demokratikus Köztársaság — viszonyai között. Az egyetlen törvényes német állam központi állami könyvtárának mindenekelőtt az volt a kötelessége, hogy ebből az alkalomból az 1945 óta Marburgban és Tübingenben, tehát Nyugat-Németországban visszatartott 1,8 millió kötetet — kéziratokat, autográf iratokat, ősnymtatványokat és könyveket — az egész könyvtáros és tudományos világ tanúskodása mellett különleges hangsúllyal követelje vissza. Ugyanakkor bizonyosságot kívántunk szolgáltatni

arról is, hogy köztársaságunk egész tudományos könyvtárügyének zárt szervezetsége az állami központosítás révén felülmúlja a régi Németország és a mai Nyugat-Németország részállamainak könyvtári szerkezetét, és hogy a mi könyvtárügyünk a humanizmus és a béke győzelmébe vetett hitéből meríti erejét.

Az ünnepségeken résztvevő 600 személy közül 54 külföldi szakértés volt, akik 22 különböző országot képviseltek — Braziliától Indiáig és Svédországtól Mali-ig. A Szovjetunió és az európai népi demokratikus országok, azaz Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Románia 2–6 tagú delegációkkal képviselték magukat. Különösen hosszú utat kellett Vietnam küldöttének megtennie.

A rendezőség arra törekedett, hogy — eltekintve az ilyen alkalmakkor elkerülhetetlen gratulációs aktustól — az ünnepi rendezvényeket tartalommal töltsék meg. Amikor tehát visszatekintünk az 1961. október 23-tól 28-ig lezajlott ünnepi hétre, elsősorban arra kell figyelemmel lennünk, hogy miként sikerült ezt a szándékot megvalósítani.

A Deutsche Staatsbibliothek tegnap és ma c. központi kiállításnak az volt a célja, hogy lehetőleg kevés, de jellegzetes anyag segítségével bemutassa a Könyvtár 300 éves változatos útját, amely a mai nagyhatalmú intézményhez vezetett. A nagy épület különböző pontjain elhelyezett 16 kiállítás az egyes osztályok munkáját szemléltette és a gyűjtemények mintadarabjai-

nak bemutatásával érzékeltette, hogy a nagy veszteségek ellenére milyen tekintélyes anyag birtokában van a könyvtár. 300 vendég volt jelen ezen az ünnepi megnyitón, melynek jelentőségét aláhúzta az, hogy a párt és a kormány hivatalos képviselői ugyancsak a résztvevők között voltak. A Német Állami Operában rendezett *Ünnepi Est* középpontjában Alexander ABUSCHNAK, a Német Demokratikus Köztársaság minisztertanácsa elnökhelyettesének beszéde állt. *Korunk a cselekvés humanistáit követeli* címmel a szónok részletes képet rajzolt a jelenkor megosztott Németországának politikai és tudományos helyzetéről, és azt elemezte, hogy a Német Demokratikus Köztársaság egész könyvtárügyének szerkezetében milyen fontos szerepet tölt be a Deutsche Staatsbibliothek.

A *Könyvtár és tudomány a szocializmusban* témájú tudományos konferencia megkísérelte, hogy e jelentős kérdés-komplexum egyes részeit tisztázza. Horst KUNZE professor főreferátuma a könyvtár társadalmi funkciójából indult ki, vizsgálat alá vette társadalmi szerepét a szocializmusban, és ezekből a szocialista országok könyvtárainak együttműködésére vonatkozó következtetéseket vont le. A két korreferátum, melyek közül az egyiket a berlini Német Tudományos Akadémia elnöke, Werner HARTKE professor, a másikat a Központi Könyvtárügyi Intézet igazgatója, Gotthard RÜCKL tartotta, a felvetett problémákat egyrészt a tudomány, másrészt a közművelődésügyi könyvtárügy oldaláról egészítette ki. A vita során kilenc felszólaló, közöttük hét külföldi, a saját munkájukról szóló beszámolókkal, valamint javaslataikkal a közöserdekű problémakör gazdagításához járultak hozzá.

A *Deutsche Staatsbibliothek még Nyugat-Németországban levő állományrészeinek visszaadását követelő aktíván*, melynek elnökségében az államapparátus és a tudomány számos képviselői foglaltak helyet, számos külföldi vendég nyomatékkal és különböző szempontok alapján támogatja a Deutsche Staatsbibliothek munkatársainak azt a követelést, hogy a Nyugat-Németországban még mindig visszatartott állományrészeket adják vissza.

A Deutsche Staatsbibliothek munkatársai a *szakeladásoknak* egész sorát tartották mind a tudományos könyvtárügy általános problémaköréből, mind pedig az egyes szakterületek különleges tudományos kérdéseivel kapcsolatban, és ezek nyomán ismét beigazolódtott, hogy a könyvtárügy tudományos és szervezési problémái milyen szorosán összefüggenek a szocialista gyakorlattal és a kommunizmus perspektíváival.

A könyvtárlátogatásokkal egybekötött vagy azoktól független kirándulások, a társadalmi jellegű találkozók, ez utóbbiak közül különösen a Német Demokratikus Köztársaság Minisztertanácsának fogadása, melynek házigazdái között ott volt a Népi Kamara elnöke, az Államtanács elnökének két helyettese, több miniszter és államtitkár, — alkalmat nyújtottak közvetlen személyes megbeszélésekre, a részletkérdések tapasztalatszerelésére és ilyen módon kikerekítették az ünnepi programot.

Bár csupán reményünk lehet arra, hogy a Deutsche Staatsbibliothek 300 éves ünnepének valamennyi vendége az erre fordított időt és az utazás fáradalmait nem bánta meg, mégis megengedjük magunknak azt a megállapítást, hogy a rendezvények a maguk egészében bebizonyították, hogy a szocializmus milyen magasra értékeli a tudományt és a kultúrát és ezeken belül a könyvtárügyet. Ez a felismerés Németország különleges viszonyai között egyben azt is igazolta, hogy a tudomány és kultúra teljes kibontakozásának feltételei csak a Német Demokratikus Köztársaságban, az imperialista erők hatalmának megtörése útján jöhetnek létre. Végül köszönetet mondunk külföldi vendégeinknek azért a sokoldalú és mélyreható támogatásukért, melyet a könyvtárügy kapcsán kifejtett humanisztikus törekvéseink érdekében számunkra nyújtottak. Segítségüket, mint a nemzetközi szolidaritás szemmel látható megnyilvánulását igen nagyra becsüljük. A konferencia egész anyaga (referátumok, vitaanyag stb.) 1962 közepén nyomtatásban fog megjelenni.

HORST KUNZE

Tájékoztató „A régi magyarországi nyomtatványok” c. kiadvány munkálatairól. Az 1961. év elejével ez a munkálat — a Magyar Tudományos Akadémia anyagi segítségére támaszkodva — újjászerveződött. Az azóta elvégzett munka súlypontja a XVI. századra került, az ide tartozó anyag megjelentetése az első feladat. Emellett természetesen a későbbi művekre vonatkozó adatok is gondos regisztrálást nyernek.

Elsőnek a korábbi években már elvégzett anyaggyűjtés rendezésére és áttekinthetővé tételére (így a már feldolgozott források nyilvántartásba vételére) került sor. Ezt követte a további anyaggyűjtés, amely — bizonyos keretek között — állandó feladatot jelent. Ide — többek között — az alábbi jellegű munkák tartoznak: az új megjelenésű hazai és külföldi

szaklapok rendszeres figyelése, egyes nagyobb folyóiratok, ill. forráskiadványok teljes sorozatának átnézése (pl. *Századok*, *Katona*), az új szakirodalom eredményeinek nyilvántartása, könyvtári és könyvkereskedői katalógusok kivonatolása stb.

A fenti munkálatok közül az 1961. évben kiemelkedő volt a SZABÓ Károly utáni ilyen témájú adatgyűjtés két legjelentősebbjének, a DÉZSI- és SZTRIPSKY-hagyatékoknak feldolgozása. (SZTRIPSKY Nagyszombatban őrzött kézírataiból egyelőre csak a XVI. századi adatok.)

Az adatgyűjtés áttekinthetővé tétele érdekében időrendi, nyomda és névszerinti mutatók készültek a XVI. századi nyomtatványokhoz. Ugyanezeknek a műveknek gyűjtemények szerinti kimutatása 276 hazai és külföldi könyvtár, levéltár stb. anyagáról tartalmaz adatokat. A budapesti és egyes vidéki gyűjteményekben őrzött példányokról 1529 egyedi nyilvántartólap készült, amely a jelzetten és a pontos kollációján kívül tartalmazza azok provenienciájára vonatkozó adatokat, a fontosabb kéziratok bejegyzéseket, továbbá a példányra vonatkozó esetleges irodalmi utalásokat is.

A budapesti mikrofilmtárakban található és XVI. századi magyarországi nyomtatványokról készült 443 mikrofilm nyilvántartásba vétele lehetővé tette, hogy világos áttekinthető álljon rendelkezésre arról, hogy mely műveknél kell vidéki vagy külföldi példányokról mikrofilmet készíteni. Ennek a 196 téttel tartalmazó deziderátumnak alapján a filmek bekérése folyamatban van.

Az OSzK Könyvelosztójának jegyzékei alapján nyilvántartásba került közel kétezer RMK-példány hazai őrzési helyének megváltozása.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtörténeti Munkabizottsága 1961. XII. 8-án megvitatta a tervezett kiadvány alapelveit. Ennek során a korábbi elképzelés (vö. *Magy. Könyvszle.* 1960. 516–519. l.) több fontos szemponttal bővült, ill. egyes kérdésekben módosításokra került sor. Ezek közül a leglényegesebbek — az ülés jegyzőkönyve alapján — a következők:

„A kiadvány rendeltetése az, hogy a régi magyar könyvanyagban való tájékozódást a könyvtörténet, továbbá a társadalomtudományok, elsősorban az irodalomtörténet és nyelvtudomány, valamint — különösen művelődési vonatkozásaiban — a történettudomány számára, a könyv- és nyomdatörténet módszerei, továbbá a bibliográfiai eljárások segítségével lehetővé tegye, ill. megkönnyítse. Ezért felépítése kronológikus.

Igen fontosnak tartja [a munkabizottság] a kiadvány tudományos-kritikai jellegének teljessé tétele érdekében, az irodalom lehető teljes feltárását.”

E határozatok alapján azután átdolgozásra került a tervezett kiadvány egyes tételeinek leírására vonatkozó szabályzat, valamint a szerkesztés vázlatja, amelyet az MTA Könyvtörténeti Munkabizottságának e célra kiküldött albizottsága 1962. I. 12-én tárgyalta meg. Az ezen az ülésen elhangzottak alapján módosított tervezetekre vonatkozólag az MTA Irodalomtörténeti, Nyelvtudományi és Történeti Intézete kedvezően foglaltak állást, így a kiadvány szövegének végleges formába öntése is megkezdődhetett.

Annak érdekében, hogy a munkálatok eredményei minél előbb megjelenjenek, az a terv, hogy a kiadvány többtömegű füzetekben folyamatosan kerül kiadásra.

BORSA GEDEON

Bibliography, Documentation, Terminology. Ez a címe az Unesco négy külön kiadásban (angol, francia, orosz, spanyol) kéthavonta megjelent sokszorosított folyóiratának, mely a *Bibliographical News* és a *Monthly Bulletin on Scientific Documentation and Terminology* c. folyóiratok összeolvadásából keletkezett.

Az 1961 eleje óta kibocsátott 6 szám érdekes anyaga megérdemli, hogy a folyóiratra ezúton is felhívjuk a figyelmet. A folyóirat elődeihez hasonlóan nem kíván több lenni, mint a nemzetközi bibliográfiai és dokumentációs élet gyors tájékoztatásokat nyújtó, a legfrissebb kiadványokról tömören beszámoló információs jellegű közlöny. Jelentőségét éppen az adja meg, hogy nagy területet átfogó és éppen ezért erősen válogató referáló szemle jellege van, mely azonban nem korlátozódik a tárgykörbe tartozó kiadványok regisztrálására, hanem az azzal kapcsolatos nemzetközi értekezletekről és eseményekről is beszámol. E feladatkörének megfelelően mindegyik szám három részre oszlik: az első az Unesco tárgyba vágó tevékenységével kapcsolatos híryanagot közli, a második az egyes tagállamok és a nemzetközi szervezetek társadalomtudományokba tartozó bibliográfiai és dokumentációs fejleményeiről és kiadványairól tájékoztat, a harmadik rész pedig a természettudományok körébe tartozó bibliográfiai és dokumentációs eseményeket és új kiadványokat ismerteti.

Az 1961. évi I. szám sok nemzeti vonatkozású híren kívül 5 nemzetközi könyvtári és dokumentációs értekezletről adott hírt.

A 2. számban fontos helyet kapott egy dél-ázsiai dokumentációs szeminárium, az élénk belga bibliográfiai tevékenység és az új kibernetikai irodalom. Ebben a számban nyert említést a magyar kéziratok készülő központi katalógusa is. A 3. szám anyagából az új bolgár bibliográfiai kiadványok felsorolását, a FID, az IFLA híreit és a műszaki dokumentáció területén megjelent sok új kiadvány jelzését emeljük ki. Ebben szerepel az MTA Könyvtárról kiadott idegen nyelvű ismertetőalbum annotációja is. A 4. számban bővebb híryanag jelent meg a múzeumi könyvtárak 5. konferenciájáról, a levéltárak nemzetközi kerekasztal-értekezletéről. Sok új szovjet dokumentációs kiadványról is hírt ad ez a szám.

Az 1961. évi 5. szám javarésze a Nemzetközi Bibliográfiai, Dokumentációs és Terminológiai Tanácsadó Bizottság 1961 szeptemberében tartott első ülésével foglalkozik. Ezen az ülésen áttekintették a szakterületnek úgyszólván teljes nemzetközi horizontját, sorra vették a nemzetközi erőkből megoldandó legfontosabb bibliográfiai, dokumentációs, osztályozási, katalógizálási stb. kérdéseket, válaszolták a követendő programot és kidolgozták azt, hogy mely problémákat fognak külső munka útján szakértőkkel kidolgoztatni. Különös figyelmet érdemel a *Nemzeti bibliográfiai szolgálatok megjavítása* c. téma, amely elemzi az 1950 óta bekövetkezett fejlődést, és a továbbiakhoz kéri az egyes tagállamok bibliográfiai és dokumentációs központjainak segítségét, javaslatait, tanácsait.

A II. (1962) évfolyam első száma a nemzeti hírek között beszámol a *Magyar bibliográfiai bibliográfiája 1956–57* c. kiadványról és a *Magyar Nemzeti Bibliográfiáról*. Hosszabb rész foglalkozik az új román bibliográfiai kiadványokkal, a Nemzetközi Szervezetek Uniója (UAI) kiadói tevékenységével. A természettudományi rész 7 nemrég megjelent új magyar szakbibliográfiát ismertet.

Az eddig összesen megjelent 222 közleményből a fentiek csak kiragadott példák, melyeknek célja csak az volt, hogy a folyóirat jellegeről és hasznosságáról igyekezék fogalmat adni. A szemle egyébként az Unesco Könyvtári Osztályától díjmentesen megrendelhető.

GOMBOCZ ISTVÁN

Az általános iskolai könyvtár és szolgáltatásai címmel (DOUGLAS, Mary Peacock: *The primary school library and its services*. Paris, 1961, Unesco. 103 l.) új kiadványt bocsátott ki az Unesco, az általános könyvtári Kézikönyvsorozat (*Unesco manuals for libraries*) 12. füzeteként. A kis,

hasznos tanácsokat adó kötet valószínűleg számot tarthat a magyar iskolai könyvtárak jó megszervezésén fáradozó hivatalos szervek és könyvtárosok érdeklődésére. A könyvtárnak az általános iskolai oktatásban betöltött szerepéről szól az első fejezet, a második a személyzettel szemben támasztott követelményekkel és munkakörökkel foglalkozik. A következő rész leírja az olvasatás, a játszva olvasásra tanítás, felolvasás, mesélés, lemezjátszás stb. apró pedagógiai fogásait.

A kiadvány végén tömörített ETO táblázat és a gyermekkönyvtárakról szóló legfontosabbnak tartott irodalom bibliográfiája található.

GOMBOCZ ISTVÁN

A FID C/3 Budapesti ülészaka. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás 3-as, társadalomtudományi főosztályának revíziójával foglalkozó bizottság, amely a Fédération Internationale de Documentation égisze alatt működik (FID C/3) és munkáját 1959 óta folyamatosan végzi, a szakrendszer átdolgozása terén komoly eredményeket ért el. A *Politika* szak revíziója elkészült, a *Jogé* rövidesen befejeződik.

A múlt évben Londonban tartott konferencia folytatásaként a bizottság ez évben május 10. és 12. között Budapesten tartotta 6. ülészakaát. A FID kiküldöttjének, ÖHMANNak az elnöklételével a szocialista és a nyugati delegációk tanácskozásának napirendjén a 33 *Közgazdaságtudományok* szak átdolgozása szerepelt. Az ülészakon szovjet, csehszlovák, lengyel, jugoszláv, holland, nyugat-német és a vendéglátó magyar küldöttség vett részt, a jugoszláv delegátuson kívül valamennyi küldöttség több tagból állt. A szocialista országok delegációi álláspontjukat május 8- és 9-én közös megbeszélésen alakították ki.

A különböző javaslatok a szak egyes osztályainak új csoportosítására, a marxista-leninista politikai gazdaságtan felosztására és helyére, az ún. ideológiai közös alosztásokra vonatkoztak. A javaslatok felett igen élénk és intenzív vita alakult ki. A javaslatok és a vita tartalmi ismertetésére még visszatérünk.

A megbeszélések az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban folytak le szívélyes légkörben. A FID magyar alelnöke, JÁNSZKY Lajos, az OMK főigazgatója és munkatársai mindent megtettek az ülészak zökkenőmentes lebonyolítása érdekében. A következő ülészak színhelye 1962 szeptemberében Hága lesz.

WEGER IMRE

Az Országos Könyvtárügyi Tanács Bibliográfiai Munkabizottságának Nemzeti Bibliográfiai Szekciója. A szekció 1962. ápr. 31-i ülésén HARASZTHY Gyula elnök ismertette a bizottság szervezeti felépítését és munkatervét. A gödöllői Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet ajánlásain alapuló program középpontjában a magyar könyvtárügy távlati tervéhez kapcsolódó ötéves országos bibliográfiai terv kialakítása és fokozatos megvalósítása áll. A nemzeti bibliográfia esetében a tervfeladatok helyes kijelölésének előfeltétele a legfontosabb problémák elvi szintű tisztázása. Ezért a bizottság őszi egésznapos ülésén a következő témákról készítenő referátumok kerülnek megvitatásra: 1. Éves sajtóbibliográfia, 2. Retrospektív nemzeti bibliográfiánk fehér foltjai (PETRIK-kiegészítések, 1920–44-es ciklus), 3. Az egyetemi és főiskolai jegyzetek beillesztése a nemzeti bibliográfiai kiadványok rendszerébe, 4. Publikálatlan és féligpublikált tudományos munkák (disszertációk, kutatói jelentések stb.) nemzeti bibliográfiai feldolgozhatósága, 5. Kisebb jelentőségű, szekunder jellegű modern kiadványok bibliografizálási lehetőségei, 6. A szakkönyvtári, szakdokumentációs kiadványok és a *Magyar Folyóiratok Repertóriumának* viszonya.

Későbbi időpontban tárgyalja a bizottság a hosszabb előtanulmányokat igénylő kérdéseket: 1. Nemzeti bibliográfiánk folytatása, 2. A nemzeti szakbibliográfiák viszonya (a szakbibliográfiai munkabizottságok részvételével), 3. A központi cédulanyomtatás szervezeti és technikai feltételei, 4. A készülő PETRIK-kiegészítés szerkesztési szabályzata, 5. Hungarica-bibliográfiánk, 6. Nemzeti bibliográfiai kiadványaink könyvtári felhasználhatósága, 7. A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* és a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a terjesztési problémái, 8. Bibliográfiai ismeretek — ezen belül a nemzeti bibliográfiai rendszer — oktatása felsőfokú intézményeinkben, 9. A nemzeti bibliográfia osztályozási és szakcsoportosítási kérdései (az Országos Osztályozó Bizottság bevonásával), 10. A megyei hírlapok kurrens repertorizálásának műhelyproblémái (a Helyismereti Munkabizottsággal közösen).

A hozzászólások elsősorban a bibliográfiai kiadási és terjesztési kérdéseivel (kiadási lehetőségek, példányszám, megjelenési forma, a terjesztés és propaganda szervezése, a kiadványok hatásfoka) és a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a reformterveivel (központi és megyei hírlapok, recenziók) foglalkoztak. A készítenő referátumokkal kapcsolatban hangsúlyozták azok intézkedési terv jellegét, végül a hozzászólók kiemelték az országos kutatási terv

nemzeti jellegű témái (történelem, irodalomtörténet, néprajz stb.) és a nemzeti bibliográfiai kiadványok szükségessége közti összefüggést.

FÜGEDI PÉTERNÉ

A Mátyás-kori könyvművészet remekei.

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1962. március 11–17.) Nyolevan esztendeje annak, hogy 1882-ben az Iparművészeti Múzeum részéről rendezett országos könyvkiállítás először adott alkalmat arra Budapesten, hogy szélesebb körök ismerkedhessenek meg a régi magyar könyvkultúra remekeivel. Szinte érthetetlen, hogy a következő, majdnem egy évszázadot kitevő időben, miközben egyrészt a kodikológiai kutatás rengeteg új eredményt produkált, másrészt a legváltozatosabb kiállítások rendezése és megtekintése a mindennapi élet elengedhetetlen követelménye volt, mennyire lekerült a napirendről a kódexkiállítás kérdése. A legutóbbi időkig mindössze egyetlen alkalom volt arra, hogy a budapesti közönség páratlan értékű kódexek egész sorát tekinthesse meg, akkor, amikor 1933-ban, a velencei egyezmény értelmében, az egykori bécsi császári gyűjteményekből Magyarország sok jelentős történeti műkincset, közte 17 korvinát kapott vissza, s akkor a Magyar Nemzeti Múzeum a hazahozott tárgyakból kiállítást rendezett. Természetesen a kiállításon helyet kaptak a kódexek is, de a hangsúly nem ezeken volt. Az általános műveltség elmélyülésének biztató jele, hogy az utolsó években hirtelen megváltozott a helyzet. Először az 1958-ban megrendezett esztergomi kódex-kiállítás bizonyította be, hogy van érdeklődés és igény ilyesmire, de a fővárostól való nagyobb távolság miatt jelentős számú tömegeket nem vonzhatott. Három év múlva az Iparművészeti Múzeum állandó könyvkötés-művészeti kiállításának első tárlata (XIV–XV. század) tett egy jelentős lépést, de inkább szakemberek, könyvtárosok számára.

Nagyon szerencsés gondolatnak bizonyult ezek után, hogy a Nemzeti Múzeum épületében tavaly óta sorozatosan megrendezett és egyre nagyobb tömegeket megmozgató „aranyvasárnapok” közt az Országos Széchényi Könyvtár is helyet kapott és vállalt egy kiállítással, amelynek tárgya a MÁTYÁS-kori könyvművészet. A gondolat fölvetése kétségtelenül bizonyos kockázat vállalását is jelentette: van-e a magyar közönségben akkora kulturális érdeklődés, hogy hasonló tömeget tudjon vonzani egy olyan bemutató is, ahol nem

mesés gazdagságú aranytárgyak, csillogó díszruhák, ékszerek, fogadják a látogatót, hanem puszta reneszánsz-kor kódexe, a maga utolérhetetlen esztétikai finomságaival.

Az a 12 000 látogató, aki hajlandó volt türelmesen sorban állni, egy óra, másfél óra alatt fokról-fokra jutva előre a Múzeum lépcsőin, bebizonyította, hogy a kiállítást érdemes volt megrendezni. Pedig a kiállított darabok száma nem is volt nagy: mindössze 3 tárlóban 15 kötet. Az első tárló flandriai, a második itáliai, a harmadik magyarországi eredetű kódexeket tartalmazott. A flamand könyvművészetet a MÁTYÁS király és BEATRIX királyné címereivel díszített, hatalmas méretű *Graduale*, mellette formai ellentétként egy hasonló korból való kicsike imádságoskönyv, meg egy eleven jelenetekkel díszített kalendárium képviselte. A második tárló hat olasz eredetű kódexe mind a budai királyi palota számára készült: PHILOSTRATUS, DAMASCENUS, IOHANNES SCHOLASTICUS, AGATHIAS, HIERONYMUS és RANZANUS. A válogatás arra törekedett, hogy Itália különböző területei és különböző jelentős illuminátorai kapjanak helyet a kiállított darabok közt. Az utolsó tárló a MÁTYÁS-kori magyarországi könyvművészet változatos képét törekedett nyújtani, beleértve a könyvkötésművészetet és a nyomtatott könyv illuminálását is: KÁLMÁNCSEHI-breviárium, TRAPEZUNTIUS-korvina, NAGYLCUZEI DÓCZY Orbán zsol-táros könyve, KINIZSINÉ MAGYAR Benigna imádságoskönyve, egy aranyozott korvina-kötés és TURÓCI János pergamenre nyomtatott, illuminált krónikája (augzburgi kiadás, 1488).

A számukban csekély, de szépségükkel elragadó kódexek valósággal lenyűgözték a látogatókat. Nézetünk szerint célszerű lett volna jóval több anyagot, nagyobb-számú tárlóban kiállítani, ez jobban megosztotta volna a látogatók tömegét, több alkalmat adott volna az alaposabb megtekintésre, és csökkentette volna a három tárló elé juthatás várakozási idejét és türelmetlenségét.

Mindenesetre a könyvművészeti kiállítás sikere alapján azt kell mondanunk, hogy a magyar közönség jól vizsgázott, bebizonyította, hogy a legfinomabb művészi értékű kulturális kincsek látásának a vágya ezeket tud megmozgatni. Éppen ezért talán időszerű lenne már fölvetni a kérdést: nem érett-e meg a helyzet egy állandó könyvmúzeum berendezésére, aminek olyan szép példáit látni Csehszlovákiában és Németországban.

Periodikák időrendi katalógusa 1920—1944.

A több mint 250 éves múlttal rendelkező magyar sajtóra vonatkozóan eddig is napvilágot láttak rész bibliográfiák, azonban az egész magyar sajtót felölelő bibliográfia eddig nem jelent meg, sőt egyes periodusok bibliográfiai feldolgozása mindmáig hiányzik.

A tervbevett magyarországi teljes sajtó-bibliográfia nagyrésze már el is készült. Az 1705—1849-ig terjedő időszak bibliográfiája nyomdakész állapotban nyomtatásra vár. Az 1878—1919. évekre vonatkozó bibliográfia összeállítását a Magyar Tudományos Akadémia céltámogatásával az Országos Széchényi Könyvtárban működő munkaközösség végzi. DEZSÉNYI—FALVY—FEJÉR: *A magyar sajtó bibliográfiája c.*, az 1945—54-ig terjedő időszakra vonatkozó kiadványa 1956-ban jelent meg. Az utána következő periódus sajtóanyagának bibliográfiai feldolgozását tízéves összefoglalásokban az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának dolgozói folyamatosan végzik. A bibliográfiailag leghézagosabban feltárt 1920 és 1944 közötti időszak sajtóanyagának feldolgozása az egész magyar sajtó gazdag múltját felölelő bibliográfia utolsó fejezeteként remélhető.

Nem szükséges hangsúlyozni, hogy a XX. század történelmének, társadalomtudományainak, irodalmának stb. tanulmányozása mennyire a kutatások előterében áll, és hogy ebben a kutatásban milyen rendkívül fontos szerep jut éppen a hírlapok és folyóiratok tanulmányozásának. Ez tette indokolttá, hogy — addig is, míg e szakasz részletes sajtóbibliográfiája elkészül, — az 1920 és 1944 közötti sajtóanyag kutatásához ideiglenes jellegű segédletet biztosítsunk.

Ezt célozza az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptára által elkészített *Periodikák időrendi katalógusa 1920—1944* című összeállítás. Ez az ötkötetes katalógus összesen 1422 gépirásos lapra terjed, és közel 40 000 címet ölel fel. Az összeállítás a címeket évenként és betűrendben (azonos címeket alcímmel) sorolja fel, a megjelenési hely és évfolyam feltüntetésével.

Az összeállítás az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának régi, illetőleg — a már rekatologizált anyagról — új katalógusa alapján készült.

A magyar periodikák 1920-tól 1944-ig terjedő szakaszának időrendi összeállítása, a teljes magyar sajtóbibliográfia megjelenéséig, jelentősen segíti a XX. század sajtóanyagának tudományos kutatását és az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának reference-munkáját is.

Tiborc Zsigmond 75 éves. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. tudományos munkatársa, a magyar eszperantómozgalom történetének írója és bibliográfusa, a magyar munkásszínház történetének írója, a Munkások Irodalmi és Művészeti Szövetségének (MIMOSZ) volt alapító titkára (akit e tevékenységéért a Horthy-terror gyorsított tanácsa 3 évi börtönre ítélt) most ünnepelte munkaereje teljében 75. születésnapját.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya pályázatot hirdet nyelvtudományi, irodalomtudományi, klasszika-filológiai, zenetudományi, néprajzi, orientalisztikai és könyvtártörténeti tanulmányok elkészítésére.

PÁLYÁZATI TÉMÁK:

1. Egy szaknyelv kialakulásának története (pl. a sport, publicisztika nyelve, az orvosi nyelv, az állattan nyelve stb.).
2. A kétnyelvűség állapota egy magyarországi vegyeslakosságú (magyar–német, magyar–szlovák, magyar–szlovén, magyar–ukrán stb.) községben.
3. A felszabadulás utáni magyar költészet összefoglaló története vagy egy nagyobb szakaszának megírása.
4. Tanulmány a magyar szocialista irodalom témaköréből.
5. A magyar romantika helyzete az általános európai fejlődésben.
6. Adalékok Pannónia vallástörténetéhez.
7. Egy fejezet a magyarországi latinság történetéből.

8. Tanulmányok a római mezőgazdasági irodalom köréből.

9. A XX. századi magyar zene. (A század zenei fejlődésének egyes szakaszai. A század kiemelkedőbb magyar zeneszerzőinek arcképei, fejlődési szakaszai.)

10. Falumonográfia elkészítése, melyben részletesen meg kell rajzolni és elemezni a zene és a társadalom viszonyát.

11. A néprajztudomány alapfogalmai és rendszeri problémái. (Néphagyomány és nemzeti kultúra. A történetiség problémája. A valóság tükröződése a népművészetben. Műfaji problémák. Egyéniség és közösség. Terminológiai kérdések.)

12. Egy magyarországi szandzsák monográfiája török források alapján.

13. A munkás- és parasztmozgalmak hatása a XX. századi magyar könyvtárügy történetére.

Első díj 3000.— Ft, második díj 2000.— Ft, harmadik díj 1000.— Ft. A pályázaton két első, négy második és hat harmadik díj kerül kiosztásra.

A legjobb pályamunkák megjelentetéséről a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály folyóirataiban az Osztály gondoskodik.

A pályázat eredményét 1962 decemberében hirdeti ki a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály vezetősége.

Egyetemi doktori-disszertációs témával, tudományos fokozat (kandidátusi, doktori) elnyerésére készülő vagy készített témával, valamint nyomtatásban megjelent munkával pályázni nem lehet.

A pályaműveket két példányban (kötve vagy fűzve), névvel vagy jeligével ellátva az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályához (Bp. V. Nádor u. 7. III. 338.) 1962. november 1-ig kell benyújtani.

SZEMLE

Berkov, P(avel) N(aumovics): Bibliograficeszkaja evrisztika. (K teorii i metodike bibliograficeszkih razüszkanij.) Moszkva, 1960, Vszesz. Knizsnaja Palata. 172 l.

Nem pusztán terminológiai kérdés, hogy a szerző bibliográfiai heurisztikáról ír, amit az alcímekben mint a bibliográfiai kutatások elméletét és módszertanát határoz meg. A könyv maga az első kísérlet a bibliográfiai heurisztika szocialista szellemű tárgyalására. Tekintetbe véve a szovjet tudomány szükségleteit — amelyet 250 kurrens, illetve referáló bibliográfia és rendkívül gazdag retrospektív és tematikus bibliográfia igyekszik kielégíteni, és amely viszonylag gyorsabban növekszik, mint maga a bibliográfiai termés — kissé merész kifejezéssel élve — fokozni kell a bibliográfiai kutatások „termelékenységet”. A kérdés tehát nem pusztán módszertani probléma. A módszeres eljárás döntő szerepét az eredmény szempontjából nem lehet kétségbe vonni. Módszeres eljárást azonban csak elvileg megalapozott, részletesen kidolgozott elmélet alapján lehet megállapítani. Amikor a szerző ezt a mintegy fél évszázada porosodó kifejezést újból előveszi, azért teszi, mert friss tartalommal akarja megtölteni. „A bibliográfiai heurisztika — mint írja — a bibliográfiai kutatás elmélete, amely meghatározott lehetőségek figyelembevételével életre hívja a kutatási folyamatot és eközben ismert, pontosan meghatározott elvekre támaszkodik, és bizonyos módszeres eljárásokat alkalmaz. A bibliográfiai kutatás és a heurisztika között a kapcsolat a következők szerint alakul: a kutatás konkrét, egyedi tényanyagot szolgáltat, ennek osztályozása, rendszerezése és általánosítása a bibliográfiai heurisztikának mint olyan diszciplínának a feladata, amely a bibliográfiai forráskutatás során felgyülemlett tényanyag hasznosításának elmélete.” Vagyis a sorok között arra mutat rá, hogy a bibliográfiában az elmélet és a gyakorlat gyakran két, szinte különálló kérdés, még

senki sem vizsgálta meg a gyakorlati módszereket az elmélet szellemében, és nem létesített közöttük kellően szoros kapcsolatot. Sorra veszi a bibliográfiai kutatás módszereinek egyes típusait, és azokat neves szovjet bibliográfusok munkásságával illusztrálja. Megkülönböztet intuitív, empirikus és dialektiko-logikai módszert. A két előbbit elveti, és a dialektikus materialista logikán alapuló eljárást helyezi előtérbe. Megvizsgálja az egyes bibliográfiai műfajokat, az összeállítás munkamozzanatait, és azokat a fenti szempontok szerint értelmezi. Jegyzeteiben gazdag szovjet és külföldi irodalmat ad, értékeli is azt, s így mintegy melléktermékként a bibliográfiai módszertan irodalmának kritikai szemlélését is nyújtja.

Könyvét a szerző vita-alapnak tekinti, nem arra szánja, hogy jelen formájában egyetemi vagy főiskolai tankönyv legyen. Lehetségesnek tartja, hogy egyes tételei vitathatók, bizonyos kérdések megoldása talán nem teljesen kielégítő. Viszont, tekintve, hogy a könyv anyaga a szerző leningrádi egyetemi előadásai során alakult ki, nyilván az a szándéka, hogy kellő megvitatás után főiskolai tananyag váljék belőle.

WEGER IMRE

Bibliotecsno-bibliograficeszkaja klaszifikacija. Tablicu dlja naucsnuh bibliotek. Red. koll.: V. M. SZTRIGANOV (predsz.), F. Sz. ABRIKOSZOVA i dr. Moszkva, Biblioteka im. Lenina. 4. vü. Himiceszkie nauki. 1960. 118 l. 6. vü. Biologiceszkie nauki. 1961. 139 l.

Az OSZSZSZK Művelődési Minisztériuma 1959 elején hagyta jóvá a közel tíz éves előkészítő munka, szakmai és társadalmi megvitatás eredményeként létrehozott szovjet osztályozási rendszer főosztályainak sorrendjét. A sorrend az objektív valóság fejlődési rendjét követi és az alábbi öt részre bomlik:

- Tudomány a természet és a társadalom általános törvényeiről
- Természeti tudományok
- Az embernek a természetre való hatásával foglalkozó tudományok
- Társadalmi tudományok
- Általános jellegű irodalom.

Ugyanez az elv érvényesül az egyes főosztályok sorrendjében is. A természet-tudományoknál például: fiziko-matematikai tudományok — kémia — földtan és földrajz — biológia. Hasonló az embernek a természetre való hatásával foglalkozó tudományok sorrendje is: technika — mezőgazdaság — orvostudomány. Mindehhez érvényesül az egyre magasabb fokon, ill. egyre bonyolultabban megszerveződő valóság objektív fejlődési rendje. A társadalomtudományok helyét viszont az alap és a felépítmény összefüggése szabja meg.

Az új osztályozási rendszer természetesen nem csupán konferenciák, értekezletek és elméleti viták során alakult ki. Négy nagy könyvtári intézmény (a Lenin Könyvtár, a Szaltükov-Sesedrin Könyvtár, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára és az Össz-szövetségi Könyvkamara) gyakorlati munkát is végzett. Az új elvek szerint évek hosszú sora óta épülő katalógusain kísérletezte ki az elméleti elgondolások gyakorlati keresztülvihetőségét. A kémia főosztály táblázatának megfelelő voltát a Lenin Könyvtár közel 100 000 cédulából álló katalógusa igazolta, a biológiáét pedig egy 220 000 kartonból álló szak-katalógus.

Az új osztályozási rendszer füzetenként 1960 és 1963 közötti időben fog napvilágot látni. Az egyes főosztályok tábláinak előkészítése mintaszerű. Magának a kiadványnak szerkesztő bizottságában tekintélyes és jól ismert szakemberek szerepelnek: V. M. SZTRIGANOV (elnök), O. P. TESZLENKO (főszerkesztő), B. M. KEDROV, E. I. SAMURIN, I. P. KONDAKOV, I. V. MOLODCOV és még mások. Az egyes füzeteknek külön összeállítójuk van, akiknek könyvtári szakemberek mellett a szóban forgó szaktudomány doktorainak és kandidátusainak népes csoportja nyújt segítséget.

Hogy első füzetként a kémia főosztály jelent meg, az annál inkább érthető, mert a tudományok osztályozásának kiváló szakembere, B. M. KEDROV, a szerkesztőbizottság tagja, aki a főosztályok sorrendjének kialakításában több dolgozatával is tevéleg részt vett, és akinek *A tudományok osztályozása* című, három kötetre tervezett nagy művének első kötete nemrég jelent meg, a kémiai tudományok doktora is.

Az a tény, hogy az egyes főosztályok füzetenként jelennek meg, most még nem teszi lehetővé a rendszer áttekintő méltá-

tását. A főbb irányvonalak ismertek, szak-sajtónk közölte az osztályok sorrendjét is: egyelőre meg kell elégednünk az előttünk fekvő két füzet részletesebb ismertetésével.

Annyi bizonyos, hogy az egyes főosztályok további bontása folytatja a főosztályok sorrendjében megfigyelhető objektív fejlődési rend érvényesítését. A kémia esetében tehát: általános és szerves kémia — szerves kémia — analitikai kémia — fizikai kémia — kolloidkémia — nagymolekulájú vegyületek kémiája. A szerves, szerves és az analitikai kémia logikus sorrendben adja az anyagokról (szerkezetükről, sajátságairól, kémiai átalakulásairól, összetételük meghatározásáról) szóló irodalmat. A fizikai kémiával már arra a területre lépünk, amely a kémiai átalakulásokat kísérő fizikai jelenségeket és folyamatokat tárgyalja, vagyis tárgya már nem a szerves vagy szerves anyag maga. A kolloidkémia, tekintve, hogy a diszperz rendszerekben észlelhető állapotokkal, a bennük lefolyó reakciók általános törvényszerűségeivel foglalkozik, külön csoportként indokolt. Éppígy a nagymolekulájú anyagok kémiája is — tekintve a műanyagok előtt álló óriási fejlődési távlatokat — kiválik a szerves kémiából. De a különválasztás fenti indoka mellett, ami szakozói szemmel nézve csak helyesíthető, tudományos érvtől ott áll a tény, hogy mind szerves, mind szerves nagymolekulájú anyagokat tárgyal és szorosan kapcsolódik a kolloidkémiához is.

Az objektív fejlődés vonala talán még határozottabban domborodik ki a biológia felosztásából: általános biológia — paleontológia — mikrobiológia — botanika — zoológia — antropológia — az ember embriológiája, anatómiája és hisztológiája — az állatok és az ember fiziológiája, biofizikája, biokémiája. Az objektív fejlődési rend mint rendszerező elv ebben a csoportosításban olyan szembeütő, hogy feleslegessé teszi a kommentárt. Persze kissé szokatlan, hogy az ember anatómiája és fiziológiája itt van, — ne felejtjük azonban el, hogy az állatok betegségei viszont az ETO-ban is a 61-es szakban szerepelnek. Kétségtelen, hogy így a fejlődés vonala töretlen, s az ember mint a fejlődési folyamat legfejlettebb terméke jogosan kerül az egész élő világot felölelő biológiába. Orvosi szakkönyvtárak viszont alternatív jelzettel ezt a két részt az orvostudományba (P) is osztályozhatják.

A jelzeteles első tekintetre szokatlan. A főosztályokat — számuk a tizet kétszer is meghaladja, a cirill nagybetűk jelzik, a további bontás tizedes rendszerben írt arab számokkal történik. Az általános közös alosztásokat cirill kisbetűk jelzik, a föld-

rajzi jelzet kerek zárójelbe írt arab szám. Az egyes szakokon belül a korlátozottan közös alosztásokat „mínusz” jellel kapcsolják.

Az általános utasításokat, az általános közös alosztásokat és a földrajzi jelzeteket külön füzet fogja közölni, de a két füzet alapján már legalább futólagos képet alkothatunk róluk.

- A főszám szerkezete világos:
- E 0 Általános biológia
- E 01 Az élet és keletkezése
- E 013 Materialista elméletek az élet keletkezéséről

A tizedes számok általában 5–7 jegyig terjednek, ezen belül kezdőbetűvel vagy kezdőszótaggal történik a továbbbontás. Pl. Γ 121.18 A hidrogén izotópjai

- .18Д Deutérium
- .18Т Nehéz víz (Тяжелая вода) vagy
- E 592.72 Dicotyledoneae
- .72Аса Acanthaceae
- .72Асе Aceraceae stb.

Ugyancsak ismeri a szovjet rendszer a kiterjesztés fogalmát és szintén „per”-rel jelöli. Az ETO-nak a kémiában is használt „apoztróf”-ja mint jelölésmód itt is megvan, de helyette kettőspontot írnak. Ebből arra lehetne következtetni, hogy a viszonyítás fogalma nem fog szerepelni a rendszerben, nyoma egyelőre nincs.

Az általános közös alosztásokat csak részben lehet áttekinteni. A két füzetben csak a tárgy sajátos alosztásai találhatók, de az 1954-i tervszettel összevetve úgy látszik e téren nevezetes változás nincs. A cirill kisbetűvel jelzett fogalom további bontása arab számokkal történik. Például

- a A marxizmus klasszikusai a kérdéscről
- б Пárthatározatok a kérdéscről
- в Filozófiai, módszertani kérdések
- в 2 Kapcsolatai más tudományokkal
- в 3 Osztályozása
- в 4 Terminológiája
- г Története stb.

Általános közös alosztások kombinációja is előfordulhat.

A földrajzi alosztásra kétféle megoldás található. Mindkettő közös kiindulópontja:

- (0) Az egész világ
- (2) Szovjetunió
- (3) Más országok

Az első variánsnál a további bontás betűrendes jelleggel történik. A második variáns tovább bontja a számokat a lesz (23) *A Szovjetunió európai része*, (24) *A Kaukázus* stb. Ezen túl a bontás már túlnyomórészt csak betűrendi, vagyis (23Б) *Belorusz SZSZK*, (23У) *Ukrán SZSZK* stb. Ugyanez a helyzet a (3), ill. (3/8) egyes országoknál is.

Mindegyik füzetnek külön betűsoros tárgymutatója van, nyilván hogy a teljes kiadás megjelenéséig is könnyebb tegye a használatot.

A magyar könyvtáros közvélemény éppúgy, amint intenzív figyelemmel kísérte a rendszer kialakításának menetét, nagy várakozással tekint a további füzetek megjelenése elé.

WEGER IMRE

Bibliographie de la France. Journal de l'imprimerie et de la librairie. (Éd. française.) No. (spécial) du cent-cinquantième. Paris, (1961), Cercle de la Librairie. XXVI, 297, [2] 1.

1811. október 14-én Amsterdamban bocsátotta ki NAPOLEON azt a dekrétumát, amellyel a francia nemzeti bibliográfiának megjelenését szabályozta. A 150 éves forduló alkalmából a Cercle de la Librairie francia könyvtörténeti kiállítást rendezett és egy különszámot jelentetett meg, melynek első részében a francia nemzeti bibliográfia történetét ismerteti, a másodikban pedig áttekintést ad a ma működő francia könyvkiadókról.

A francia nemzeti bibliográfia a világ legrégebben megjelenő kurrens nemzeti bibliográfiája, különböző címeiken és nem rendszeresen bár, de már 1797 óta megjelenik. Kiadásában az 1810-i kötelezpéldány rendelet döntő változást hozott (meg kell jegyeznünk, hogy az első francia kötelezpéldány rendeletet I. FERENC bocsátotta ki 1537-ben). Az 1811-i császári dekrétum kibocsátása után *Bibliographie de l'Empire Français, journal de l'imprimerie et de la librairie* címmel jelent meg, első ízben 1811. november 1-én. Az első számok nyolc laposak voltak és hetenként adták ki őket. Az ünnepi különszám fakszimilében adja a dekrétum, az 1811. november 1-i első szám és az 1814. május elsejei szám címlapját. A bibliográfia ugyanis 1814-től jelenik meg mai címmel: *Bibliographie de la France, journal général de l'imprimerie et de la librairie*.

A francia könyvkiadás nagy múltját bizonyítja, hogy az 1811. évi novemberi és decemberi szám és az 1812-i évfolyam együttesen 4431 megjelent művet sorol fel.

1814-ben a bibliográfia különböző rovatokkal bővült: a sajtó alatt levő kiadványok jegyzékével, hirdetésekkel, irodalmi hírekkel, időközben meghalt írók és művészek nekrológiáival és műveik jegyzékével, melyek valóságos kis bibliográfiák. A könyvtári árverésekről is tudósít a folyóirat. Továbbra is közli a megjelent metszeteit, litográfiákat és kották jegyzékét. 1825-től kezdve a térképekre is kiterjed figyel-

me. Ebben az évben már hetenként kétszer jelenik meg. 1826-tól a szerzők betűrendjébe sorolva közli a megjelent műveket. 1848-ban megváltozik a bibliográfia szakrendszere, a változások a forradalmi eszmék hatását tükrözik, de a forradalom más módon is nyomot hagyott a bibliográfiában: míg 1847-ben a társadalmi és politikai tudományok osztályába sorolt művek csupán 17 lapot töltek meg, addig 1849-ben már több mint negyvenet.

A *Bibliographie de la France* 1856-ig a PILLET-család tulajdonában volt, ebben az évben vette át szerkesztését és kiadásának irányítását a Cercle de la Librairie. Ettől az időtől kezdve a kiadvány bibliográfiai és hirdetési része egy harmadikkal bővült: a krónikával. Ez a krónika közli a könyvkiadásra és -kereskedelemre vonatkozó rendeleteket, statisztikai adatokat, az elkobzott könyvek jegyzékét, kiállítási híreket, évfordulókat, nekrológokat stb. és ezeken kívül, többnyire folytatásokban, könyvészeti tanulmányokat is publikál. Magát a bibliográfiai részt kezdettől fogva mind a mai napig a Bibliothèque Nationale készíti a kötelempéldányok alapján. A háromrészes kiadványt három mutató egészíti ki és teszi használhatóbbá: szerzői betűrendes, a művek címének betűrendes mutatója és szakmutató, az akkor szokásos szakrendi felosztás szerint: teológia, jogtudomány, tudomány és művészetek, szépírodalom, történelem.

1858-tól időnként külön illusztrált számokat szentelnek az ajándékozásra alkalmas könyveknek. Ez a különszám 1875-ben már 5000 példányban jelent meg. 1861-től pedig az iskolaév kezdetekor különszámban adják az ifjúsági művek és az oktatáshoz szükséges könyvek jegyzékét és kiadói ismertetését.

A szakrendi csoportosítás 1866-ban ismét módosul, 18 főcsoportba sorolják a megjelent műveket. 1925-ben elhagyják a szakmutatót. 1938-tól kezdődően pedig, kisebb módosításokkal, mindmáig a következő tíz szakcsoportba osztva közlik a megjelent műveket: I. Általános művek. II. Vallási irodalom. III. Filozófia. Oktatás. IV. Matematikai, fizikai és természettudományok. V. Orvostudományok. VI. Technika. Játék és sport. VII. Jog, közgazdaság, politikai és társadalomtudományok. VIII. Történelem. Földrajz. IX. Régészet. Szépművészetek. X. Nyelvtudomány. Irodalom.

1945-től a következő kiegészítő mellékleket jelentetik meg: A *Periodikák*, B *Metszetek*, C *Zeneművek*, D *Doktori értekezések*, E *Térképek*, F *Hivatalos kiadványok*, G *Kereskedelmi könyvjegyzékek*. A kumulatív havi, negyedévi és évi indexek 1953 óta jelennek meg.

Érdekességként megemlítjük, hogy a francia nemzeti bibliográfia 1899-ben 14 595 megjelent műről ad számot, az évi könyvtermés az első világháborúig tovább emelkedett, a háborús években azonban visszaesett évi ötezer alá. A háború után hamarosan elérte, majd túlhaladta a századeleji szintet. Magának a bibliográfiának a példányszáma is meglepően nagy. Indulásakor 15 000 volt, 1924-ben elérte a 90 000-et és hamarosan erősen meghaladta a száz-ezres példányszámot.

A különszám második része a francia könyvkiadásról és az egyes könyvkiadókról tájékoztat. Franciaországban jelenleg 162 könyvkiadó működik. Betűrendbe sorolva őket, mindegyiküknek 1–3 lapot szentel, a Gallimard könyvkiadónak 16-ot. A Gallimard jelentős kiadó, de semmi esetre sem a legjelentősebb, így ebből arra következtethetünk, hogy a kiadványnak ezt a részét az egyes kiadók költséghozzájárulása tette lehetővé. Az egyes kiadókkal foglalkozó cikkeknek szerkesztési elvei is csupán részben egységesek. Mindegyik közli a kiadó nevét, pontos címét és kiadói tevékenységének körét, fontosabb sorozatait és azokat a kiadványait, melyek különös jelentőségre tettek szert: az irodalmi díjjal jutalmazottakat vagy más módon híressé váltakat, vagyis azokat, amelyekre méltán büszke a kiadó.

Nehéz ellentálni a csábításnak, hogy legalább azokat a ma is működő kiadókat megemlítsük, melyek már a múlt században is léteztek, vagy amelyeket akkor alapítottak, de még felsorolásuk is túl sok helyet foglalna el, így csak a XVII. és XVIII. században keletkezett kiadóknak szentelhetünk néhány mondatot. Hévt ilyen kiadó működik ma is. A Berger-Levrault-t 1675-ben Strasbourgban alapította Frédéric-Guillaume SCHMUCK. A legrégebb párisi kiadó az Éditions Delalain. Alapítója Sébastien CRAMOISY (1585–1669), hála RICHELIEU bíboros támogatásának, a királyi nyomda vezetője és korának legnagyobb kiadója volt. A mai Firmin-Didot és társa cég őst 1698-ban alapította François DIDOT. A vállalat 1746-ban adta ki először *L'Histoire générale des voyages de l'abbé Prévost* c. híres könyvet. Ma a kilencedik nemzedék vezeti a céget. A különszám a családfájukat is közli. A GAUTHIER-VILLARD kiadót, mely ma a tudományos monográfiákon kívül több mint egy tucat főleg matematikai tárgyú tudományos folyóiratot ad ki, 1790-ben alapították. A H. LAURENS kiadó 1792 óta működik. Legismertebb sorozatai a nagy művészek, híres zenészek s a francia épületek kis monográfiái. Az 1767-ben alapított Mame kiadó XVI. LAJOS uralkodása idején már

10 sajtóval és 50 munkással dolgozott. Az Éditions Albert MORANCE 1780 óta publikál építészeti és egyéb művészeti munkákat. A PLON kiadó kiadói tevékenységét csak 1852-ben kezdte el, de a család őse már 1583-ban nyomdász lett.

Ismertetésünknek nem az volt a célja, hogy bírálatot adjon a *Bibliographie de la France* szerkesztési módjáról, erőnyeiről és hibáiról, — például már születésekor elavult és tudománytalan szakrendi beosztásáról, — a néhány kiragadott, de jellemző adat segítségével csupán csodálatunkat és elismerésünket kívántuk leróni a nagymúltú és gazdag hagyományú francia könyvkultúra és a kultúra hasonlóan nagymúltú és múltjában irigylésre méltó nemzeti bibliográfiája előtt.

ZOLNAY VILMOSNÉ

Bibliotekovedenie i bibliografija za ru-beszom. A Lenin-renddel kitüntetett Állami Lenin Könyvtár tudományos-módszertani osztályának időszaki kiadványa — párhuzamosan a *Bibliotekovedenie i bibliografija c.* kiadvánnyal — 1958-ban indult. A 2., 3. és 4. szám 1959-ben, az 5. és 6. szám 1960-ban, a 7. szám 1961-ben jelent meg.

A kiadvány célja, hogy ismertesse az egyes országok könyvtári viszonyait, bibliográfiái és dokumentációs tevékenységét, tájékoztasson a külföldi könyvtárakat és szakembereket foglalkoztató könyvtárpolitikai, módszertani, könyvtártechnikai kérdésekről és azok megoldásáról. Az első 3 számot a Lenin Könyvtár egy-egy munkatársa szerkesztette, a 4. számtól N. I. TJULINA mint felelős szerkesztő végzi a szerkesztést, az 5. számtól kezdve öt — hat tagú szerkesztői kollektíva közreműködésével. Az egyes számok tartalma egyrészt eredeti, főként a Lenin Könyvtár munkatársaitól származó, személyes tapasztalatok vagy a külföldi szakirodalom alapján írt cikkek és ismertetések, másrészt a külföldi szaklapokban megjelent írások orosz nyelvű fordításai. A cikkeket a tárgyra vonatkozó legfontosabb könyvek és folyóiratcikkek bibliográfiája követi. Állandó rovatok, a változatos tartalomtól függően: egyes országok könyvtárügye, a bibliográfia és dokumentáció kérdései, olvasószolgálati problémák, könyvtárépítési tapasztalatok, szakirodalmi ismertetők.

A kiadvány formája a szovjet tudományos folyóiratoknál szokásos könyvalak; egy-egy szám terjedelme kb. 12 iv. A cikkeket képmellékletek, szövegközi képek és ábrák illusztrálják. A tartalomjegyzéket a 7. számtól kezdődően angol, francia és német fordításban is közli.

Az eddig megjelent számok közleményeit tárgyuk szerint csoportosítva, a szocialista országok könyvtárügyével foglalkozó írások között találjuk — az 1. számban közölt, az NDK, Lengyelország és Csehszlovákia könyvtári helyzetét ismertető adatokon kívül — G. M. DOBROVNAK, a szófiai Vaszil Kolarov Állami Könyvtár igazgatójának a könyvtár 80 éves fennállása alkalmából írt könyvtártörténeti tanulmányát és a könyvtár négy munkatársának a Kolarov Könyvtár néhány mai problémájáról, olvasószolgálati munkájáról, kiadványairól és a módszertani kabinet tevékenységéről szóló írását (4. sz.). A Kínai Népköztársaság könyvtárügyének mai helyzetét M. N. RITAJA cikke (4. sz.), a kínai könyvtárak rövid történetét a pekingi egyetem könyvtári fakultásának kiadványa alapján az 5. számban megjelent közlemény ismerteti. V. V. SZEROV vietnami tanulmányútján szerzett tapasztalatai alapján számol be a vietnami könyvtárak szervezéséről, típusairól, működésükről és a könyvtárosképzésről (7. sz.), T. Sz. SZTUPNIKOVA pedig az NDK-ban töltött 30 napos tanulmányút tapasztalatait ismerteti (4. sz.). Az 5. szám teljes szövegű fordításban közli a csehszlovák könyvtári törvényt, valamint M. B. NABATOVA ismertetését a törvény megjelenésével kapcsolatos sajtóközleményekről, míg a 4. számban A. A. CHRENKOVA írt az 1958-ban Bratislavában tartott 2. csehszlovák könyvtáros konferenciáról beszámolt. A folyóirat 7. számában M. B. NABATOVA rövid áttekintését olvassuk a szocialista országok könyvtárügyi szakfolyóiratairól, ebben ismerteti a *Magyar Könyvszemlét* és a *Könyvtárost*, valamint három tudományos és egy megyei könyvtárunk évkönyvét is.

A tőkés országok közül a folyóirat eddigi számaiban a legbővebben Franciaország könyvtárügyével foglalkozik. V. A. AMBARCUMJAN a 2. számban 46 lap terjedelemben ismerteti a Bibliothèque Nationale állományát, raktározási rendszerét, különböző gyűjteményeit, katalógushálózatát, továbbá az állománygyarapítás módszereit, a könyvtár személyi ellátottságát és igazgatását. Ugyanebben a tanulmányban számol be a nagyobb irodalmi és tudományos intézetek könyvtárainról, majd ismerteti a különböző típusú (városi, üzemi, hivatali, iskolai, ifjúsági) közművelődési könyvtárak helyzetét. Behatóan tárgyalja a francia könyvtárak könyvellátottságát, bel- és külföldi cseretevékenységét; ismerteti a dokumentációs központok, a Francia Könyvtáros Egyesület működését, a könyvszerzési viszonyokat, a könyvtárügyi szakszolgálat tevékenységét. Ugyancsak a francia könyvtárügyről tájé-

kozta a 7. számban I. P. KONDAKOV, az Állami Lenin Könyvtár igazgatója és M. I. RUDOMINO, az Idegennyelvű Irodalom Állami Könyvtárának igazgatója, 16 napos tanulmányútjukról szóló beszámolójukban.

Hasonló közös beszámolót közöl a folyóirat 5. száma V. I. SUNKOV, a Szovjet Tudományos Akadémia moszkvai Társadalomtudományi Alapkönyvtára igazgatója, G. G. FIRSZOV, a Krupszkájáról elnevezett leningrádi Állami Könyvtáros Főiskola h. igazgatója és N. I. TJULINA, az Állami Lenin Könyvtár főkönyvtárosa két-hetes angliai tanulmányútjáról. Az USA tömegkönyvtárainak működésével és munkaszervezetével kapcsolatos egyes kérdésekről ugyancsak a folyóirat felelős szerkesztőjének, N. I. TJULINÁNAK és V. M. OSZ'KINÁNAK cikke (7. sz.), a Library of Congress tevékenységéről az USA nemzeti könyvtára igazgatójának 1957. évi jelentése alapján készült referátum ad tájékoztatást. V. A. AMBARCUMJAN az olasz könyvtárakról (5. sz.), T. SZ. SZTUPNIKOVA Ausztria tudományos könyvtáraitól (2. sz.), L. A. VIROLAJNEN illusztrált cikkében a finn könyvtárügyről ad áttekintést. A folyóirat 2. számában J. E. TOLSON a sheffieldi egyetem új könyvtárát, D. F. CAMERON a New Brunswick-i (USA) Rutgers egyetem könyvtárát ismerteti. I. V. BALDINA a 7. számban a könyvtárközi kölcsönzés angliai szervezetéről ír.

A bibliográfia és dokumentáció kérdéseivel a folyóirat 2. száma hat, a 4. szám két, az 5. szám három cikkben foglalkozik. A 2. számban T. SZ. SZTUPNIKOVA a dokumentációs tevékenységről, M. B. NABATOVA a csehszlovákiai technikai-tudományos dokumentációs és tájékoztató munkáról, másik cikkében pedig a lengyel műszaki dokumentációról, J. KASTRATI az albán történeti bibliográfiáról, N. A. LAVROVA az *Index translationum*ról ír. A 4. számban V. A. AMBARCUMJAN a román retrospektív nemzeti bibliográfiával foglalkozik, M. B. NABATOVA pedig Karol ESTREICHERNEK, a lengyel nemzeti bibliográfia megalapítójának munkásságát méltatja. A modern csehszlovák bibliográfia kérdéseivel A. SZ. MILNIKOV, a kínai bibliográfiai munka eredményeivel CI ZSI-FEN és LI ZSUN-JUN cikke foglalkozik a folyóirat 5. számában.

Nagy figyelmet szentel a folyóirat a szabadpolic rendszer problémáinak. T. SZ. SZTUPNIKOVA a 2. számban az utóbbi évek szabadpolic-vitáiról és a jelenlegi helyzetről ad áttekintést, számba véve az indiai, csehszlovákiai, NSZK- és NDK-beli tapasztalatokat. Idéz a Zentralinstitut für Bibliothekswesen kiadásában 1957-ben megjelent brosrából, amely óva inti a

könyvtárosokat a szabadpolic rendszer elhamarkodottan, előfeltételek biztosítása nélküli bevezetésétől.

A folyóirat 3. száma egész terjedelmében a szabadpolic rendszerrel foglalkozik. JU. V. GRIGOR'EV ismerteti 1879-től, Rhode Island állambeli bevezetésétől kezdődően a rendszer egész történetét, majd G. de BRUYN (2 tanulmány), F. KUNZ, O. KAPSA, R. MALEK, J. CEYPEK, L. R. Mc COLVIN, J. ABLETT, H. LEMAITRE, H. J. VLEESCHAUWER és L. VOLBEHR számol be a szabadpolic rendszer elterjedéséről és az ennek során szerzett tapasztalatokról. Szabadpolic rendszerű amerikai könyvtárakról készült fényképfelvételek és a szabadpolic rendszert tárgyaló szakirodalom 1939-től 1957-ig terjedő bibliográfiája egészíti ki a tanulmányokat.

Sok vonatkozásban érinti egyébek közt a szabadpolic problémát V. A. AMBARCUMJANNAK a tőkés országokbeli könyvtárak szolgáltatásairól és azok technikájáról szóló cikke is (7. sz.). Részletesen ismerteti a különböző angol és amerikai módszereket, állást foglal a könyvtáros tanácsadó-nevelő szerepének kiküszöbölése ellen. Rámutat arra, hogy a nevelő funkció háttérbeszorítása különösen a tőkés országok könyvtáraiban rejt veszélyt magában, ahol a szabadpolicokon található comics-ok, detektívregények, bestsellerek és ponyvák forgalmazása az olvasókat kritikátlan olvasásra szoktatja, végső soron az irodalmi ízlés deformálódását idézi elő.

AMBARCUMJANNAK egy másik, a folyóirat 2. számában megjelent tanulmánya a központi katalógussal, annak különféle típusaival és Európából (Anglia, NDK, NSZK, Olaszország, Hollandia, Franciaország és Svájc), valamint Amerikából (USA, Kanada) származó tapasztalataival, J. CZERNIATOWICZ és J. GRUSZECKA cikke ugyanitt a lengyelországi tapasztalatokkal foglalkozik.

Három cikk, D. GAVRECKIJ: *Könyvtárosok és építészek együttműködése*, W. J. MURISON: *Antrim grófság központi könyvtára* (2. sz.) és F. N. PASCSENKO: *Svéd könyvtárak építése és berendezése* (5. sz.) foglalkozik a könyvtáráépítés kérdéseivel, N. F. GAVRILOV és R. SZ. GILJAREVSZKIJ az IFLA 1959-i varsói 25. ülészakáról közöl az 5. számban tájékoztatást.

A változatos és érdekes tartalmú kiadvány igen jó áttekintést nyújt a nemzetközi könyvtárügy időszerű problémáiról, nemcsak a szovjet, hanem a külföldi könyvtárosok számára is. Annál sajnálatosabb, hogy nyilván hazai kiadványaink hiányzó vagy szűkre szabott idegen nyelvű recenzíói miatt alig van a folyóiratban a magyar könyvtári szakajtó cikkeinek visszhangja.

Ebbe a legfeltűnőbbben talán a szabadpolic rendszer egész történetét és az azzal kapcsolatos vitákat feltáró 3. számban mutatkozó jelenségbe, amelyhez hasonlóval a külföldi szaksajtóban lépten-nyomon találkozunk, nem volna szabad beletörődnünk. Mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy kiküszöböljük ennek az önmagunk okozta elszigeteltségnek az okait.

DOBÓ ISTVÁN—FODOR ZOLTÁN

Az ENSZ-ről. Összeáll. a Magyar Táv-irati Iroda Külpolitikai Dokumentációja, a bibliográfiai részt az Országgyűlési Könyvtár ENSZ-letéti gyűjteményének munkatársai. Szerk. VÉRTES György. Bp. 1961. Országgyűlési Könyvtár — MTI. 194 l., 3 t.

A békés egymás mellett élés politikájának megfelelően mind nagyobb a jelentőségük a nemzetközi szerveknek és szervezeteknek, közöttük pedig mindenek előtt az Egyesült Nemzetek Szervezetének. E világszervezet — az ENSZ — politikai jellegénél fogva nemcsak a legjelentékenyebb valamennyi nemzetközi szervezet között, hanem egyben a legnagyobb és funkcióinál fogva a legösszetettebb is. Ennek megfelelően áttekintése, a róla való tájékozódás is a legbonyolultabb. Az ENSZ azonban sokrétű politikai, gazdasági, szociális funkciói ellátásához regionális szervekkel is rendelkezik (pl. Európai Gazdasági Bizottság — Genf, Ázsiai és Távkeleti Gazdasági Bizottság — Bangkok stb.), ami a világszervezet felépítéséről, apparátusáról, működéséről, kiadványairól és dokumentumairól („working paper”-jellegű dokumentumok áradata a különböző állandó és „ad hoc” bizottságok és munkacsoportok gondozásában, szakértői jelentések stb.) való eligazodást még bonyolultabbá teszi.

Az *ENSZ-ről* című kalauz jellegű könyvecske jól áttekinthető tagolásban mutatja be és tömören ismerteti az ENSZ történetét és funkcióit, írja le a világszervezet szerveit és működésüket, az ENSZ-szel kapcsolatos kormányközi és szakosított szervezeteket, a tagállamok listáját (tagság kelte, népesség, terület), az ENSZ szerveinek angol—francia—magyar nyelvű elnevezését, az ENSZ kiadványait, végül pedig a világszervezetet és működését ismertető művek bibliográfiáját (a könyvtári jelzetek feltüntetésével). A kötetet az Országgyűlési Könyvtár ENSZ-letéti gyűjteményének ismertetése, használati tájékoztatója egészíti ki.

A kötethez három jól szerkesztett szemléltető táblázat is tartozik: I. az

ENSZ szervezete, II. a Közgyűlés szervezeti felépítése, III. a Biztonsági Tanács szervezeti felépítése.

A kötet jegyzetei is érdekes adalékokat szolgáltatnak az ENSZ-ről (pl. a világszervezet évi költségvetése, ehhez a tagállamok szavalókhoz hozzájárulása stb.).

A kötet 56 tételből álló nemzetközi bibliográfiájával kapcsolatban, alig érthető, hogy a vonatkozó amúgyis szegényes magyar szakirodalomból miért maradt ki a *Documenta Danubiana* 5. köteteként megjelent *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya négy nyelven* c. kötet (Bp. 1947, Gergely. 191 l.). E hiányosság nem igen csökkenti a bibliográfia használhatóságát, de arra figyelmeztet, hogy a magyar szakirodalmat az ilyen és hasonló jellegű anyaggyűjtéseknél a leg gondosabban fel kell tárn.

A kötet alkalmas arra, hogy a *Bevezetőben* vázolt célkitűzésnek megfelelően, nevezetesen „... hogy útmutatóban, hiteles források alapján összefoglalt tájékoztatást adjunk az ENSZ szervezeti felépítéséről és mindazokról az adatokról, amelyek az ENSZ szervezeti működésének megértéséhez szükségesek.” És annak megállapítása, hogy az útmutató e célkitűzésnek megfelel, — egyben a kötet értékelése is. A sajtó, a kutatók, könyvtárosok és dokumentalisták egyaránt hasznát vehetik, és joggal tarthatnak számot az érdeklődésre az Országgyűlési Könyvtár tervezett további hasonló jellegű kiadványai is (az ENSZ kormányközi és kormányközi szakosított intézményeiről szóló útmutatók), amelyek öröndetesen gyarapíthatják a távolról sem túlértézt magyar referencse-irodalmat.

RÓZSA GYÖRGY

Állam- és jogtudományi bibliográfia 1945—1959. A magyar társadalomtudományi könyvszet területén az állam- és jogtudomány az a tudományterület, amely retrospektív szakbibliográfiával, s hozzá kell tennünk, igen kiváló szakbibliográfiával rendelkezik.¹ A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének szellemi kiadásában és NAGY Lajos szakértő szerkesztésében megjelenő

¹ *Állam- és jogtudományi bibliográfia 1945—1951.* Összeáll. NAGY Lajos. Bp. 1958. Közgazd. K. 243 l. (ÁJI tud. könyvtára 12. sz.); *Jogi és államigazgatási bibliográfia 1952.* Összeáll. NAGY Lajos. Bp. 1954. Jogi K. 154 l. (ÁJI tud. ktára 7. sz.); *Ua. 1953.* Bp. 1955. Közgazd. K. 151 l. (ÁJI tud. ktára 8. sz.); *Állam- és jogtudományi bibliográfia 1954—1955.* Összeáll. NAGY Lajos. Bp. 1956. Közgazd. K. 163 l. (ÁJI tud. ktára 10. sz.); *Ua. 1956—1957.* Bp. 1959. Közgazd. K. 185 l. (ÁJI tud. ktára 14. sz.); *Ua. 1958—1959.* Bp. 1961. Közgazd. K. 278 l. (ÁJI tud. ktára 19. sz.)

munka mind a jogi szakembereknek, mind a tájékoztató könyvtárosnak igen nagy segítséget jelent, s ezen túl több, a bibliográfiakeresztést érintő módszertani kérdésre is feleletet ad. Egyik ilyen kérdés az, amit a bibliográfusok gödöllői munkaértekezletén sokat vitattak, hogy valóban a könyvtár-e a bibliográfiakészítés műhelye, s valóban a könyvtáros hivatott-e arra, hogy *bármilyen* bibliográfiát készítsen: erre a kérdésre — véleményünk szerint — egy ilyen munka adja meg a választ. A jó szakbibliográfia a könyvtáros és a szakember együttműködésének eredményeként születik meg, és sem a szakember, sem a könyvtáros önmagában nem tudja és nem is tudhatja egy tudományos szakterület anyagát olyan módon áttekinteni bibliográfiailag, hogy az a kutatás minden igényét kielégítse. A szakbibliográfia elsődrendű feladata pedig az, hogy a tudományos kutatást segítse, megkönnyítse a szaktudós munkáját. NAGY Lajos bibliográfiája ilyen együttműködés eredménye.

A sorozatban megjelent bibliográfiák gyűjtésük és összeállításuk tekintetében azonos elven alapulnak. Felölelik a Magyarországon bármely nyelven megjelent állam- és jogtudományi irodalmat, továbbá a külföldön, bármely nyelven kiadott magyar vagy magyar vonatkozású ilyen tárgyú irodalmat. Az önállóan megjelent munkák mellett sokszorosított és könyv-árusi forgalomba nem került műveket pl. egyetemi jegyzeteket, jogszabálygyűjteményeket, kandidátusi értekezéseket stb. is felvesz. A tudományág folyóiratanyagát a lehető teljességgel veszi fel, de nem jogi jellegű periodika anyagot is figyelembe vett, és azok jogi vonatkozású anyagát válogatva közli. Napilapok anyagát azok terjedelme miatt nem dolgozza fel. A bibliográfia felosztása talán az egyetlen pont, ami a tájékoztató könyvtárosnak bonyolultnak tűnik. Az állam- és jogtudomány igen nagyszámú és szerteágazó szakágait azonban nem is lehet egyszerűbben rendezni, különösen ilyen nagy irodalmi termés esetében. Az egyes szakágakat a szükséges módon tovább bontja és különféle műfaji és formai alosztások szerint csoportosítja az anyagot. Az egyes csoportokon belül betűrendet alkalmaz minden tételt számozva. Minden kötet végén név- és tárgymutató, valamint magyar, orosz, francia és német nyelvű tartalomjegyzék segíti az eligazodást. A legutóbbi kötet tartalmazza az eddigi kötetek összesített névmutatóját. A hat kötet az utalásokkal együtt több mint 12 000 címet tartalmaz.

Ezt a rendkívül nagy anyagot a szerkesztő a bonyolult felosztás ellenére is úgy tudta rendezni, hogy a nem-szakember

könyvtáros is aránylag könnyen megtalálhatja egy-egy jogi részletkérdés irodalmát, ha munkájában erre van szüksége. Külön kiemelendő az, hogy általános részében a szakági és általános bibliográfiai anyag mellett a magyar társadalomtudományok jelentősebb folyóiratait és sorozati kiadványait is leírja. További erénye a munkának az, s ezt mint szintén lényeges módszertani kérdést említtem meg, hogy az állam- és jogtudomány rokon- és határterületeire lábjegyzetekben hívja fel a kutató figyelmét. A filozófia, a történet- és társadalomtudomány, közgazdaságtudomány stb. anyagára, valamint a kutatásban felhasználható más forrás- vagy segédanyagra sokszor már „bibliographie raisonnée”-szerű magyarázatos utalásokat tesz, vagy csak pusztán utalás formájában sorol fel igen fontos és nyomra vezető adatokat.

A társadalomtudományok területén már több szép bibliográfiai vállalkozás született meg, s hogy csak egyet említsék, a HAJDU—HARASZTHY—HÁMORI: *Tervgazdasági, statisztikai és számviteli bibliográfiát*, de teljesség és módszertani erények tekintetében NAGY Lajosé a legkiemelkedőbb.

SZÉKELY DÁNIEL

Debreceni bibliográfia. Alapvető irodalom a város ismeretéhez. Az anyagot gyűjtötték és összeállították BATA Imre, LENGYEL Imre, VARGA Zoltánné. Bevezetéssel ellátta VARGA Zoltánné. Debrecen, 1961. Alföldi nyomda. 331 l.

„Debrecen hatszázéves városi múltjának ünneplése — tájékoztató a tetszéstos küllemű és tisztos vastagságú kiadvány bevezetése — alkalmat ad a város múltjának vizsgálatára, jelenének számbavételére és a jövő távlatainak felmérésére. Eredményeink helyes értékelése és a jövő szilárd megalapozása egyaránt megkívánja a megtett út egészének áttekintését, a múlt tanulságainak, ösztönzéseinek felhasználását. Ehhez kívánnak hozzájárulni a Debreceni Bibliográfia szerkesztői: a városról szóló irodalom szemléjét nemcsak a múlt búvárainak szánják, hanem hasznossá akarják tenni mindazok számára, akik a jelen problémáinak megoldásán s a jövő építésén fáradoznak.”

Az alkalomnak és a céloknak ezt a pontos megfogalmazását azért idéztük, mert — és ezt sajnos mindjárt a recenzió indításakor hangsúlyozni kell — az egész kiadványban mindössze ennyi az, amivel teljes mértékben egyet lehet érteni. A továbbiakban — éppen a megfogalmazott

célok realizálatlanságát számonkérve — a bibliográfia megoldásának egészével csak vitakozni lehet.

Mínthogy egy ilyen jellegű vállalkozás a problematika bonyolultsága és jelentős mértékű tisztázatlansága folytán köztudomásúlag számos buktatót rejt magában, elsősorban is a célok eléréséhez elengedhetetlenül szükséges konkrétabb elvi alapvetést hiányoljuk a bibliográfiából, illetve annak előszavából. Az alcím és a bevezetés ugyan következetesen *helyismereti* bibliográfiát enged sejtetni, a bibliográfiába felvett címek egyrésze azonban csak *helyi* bibliográfiába kerülhetne bele a közreadó testület vagy az előállító székhelye alapján. Vonatkozik ez elsősorban a gyűjteményes kiadványok (egyetemi akták, évkönyvek) szerepeltetésére, amelyek ugyan tartalmaznak, pontosabban: tartalmazhatnak helyismereti könyvészetbe kívánkozó tanulmányt, cikket, jelentést, egészükben azonban semmiesetre sem tartoznak ide, különösen ha a valóban helyismereti vonatkozású részeik külön analitikus leírásként is szerepelnek.

Ugyancsak kívánatos lett volna, ha az előző határozottan állást foglal olyan kérdésben is, hogy egy-egy dokumentum meddig tekinthető helyismereti jellegűnek, s mikortól válik nemzeti vagy szakbibliográfiába tartozóvá. Az állásfoglalás hiánya következtében a válogatás ebben a vonatkozásban is elvszerűtlen, s véleményünk szerint itt a *Debreceni bibliográfia* szerkesztői — csupán a *Csokonai és Debrecen* c. fejezetet kell átlapozni ahhoz, hogy erről meggyőződhesünk — messze átlépi a tűrési határt a nemzeti, illetve a szakbibliográfia felé.

Az elvi alapvetés hiányából eredő problematikus megoldásokat tovább súlyosbítja a bibliográfiai rész szerkesztésének egésze, kezdve a teljesen ad hoc jellegű, 34 fejezetből álló, tovább — a történeti részt kivéve — nem tagolódó s így számos eltérő jelenséget konglomeráló szakrendszeren, folytatva az utalások teljes hiányán (egy-egy tételre új tételszámmal több, de még így sem elégséges helyen szerepeltetnek!) és befejezve a közös szerzői, név- és tárgymutató megbízhatatlanságán (pl. FAZEKAS Mihállyal és DIÓSZEGI Sámuellel kapcsolatos irodalom egy részéről csak a *Füvészkönyv* tárgyszó utal, viszont se Debreceni, se Magyar, se Orvosi füvészkönyv tárgyszó nincs), pedig látnivaló, hogy a szerkesztők a mutatóval próbálták ellensúlyozni a szakrendszer hiányosságait.

Az egyes fejezeteken belül mechanikus betűrend uralkodik, amely még áttekinthetlenebbé teszi az egész bibliográfiát,

s ezzel a rendezési elvvel elvették az utolsó lehetőségét annak, hogy maga a bibliográfia inspirálhassa a „megtett út egészének” valamiféle áttekintését, különösen „azok számára, akik a jelen problémáinak megoldásán s a jövő építésén fáradoznak”. (Mellékesen megjegyezvén, a használok körének pontosabb meghatározása ugyan-csak nem ártott volna!)

Továbbmenve: ha már a bibliográfia szerkezeti megoldása elhanyagolja a fenti követelmények teljesítését, a közölt címléírásoktól még mindig elvárhatnók, hogy a formális és gyakran nem kielégítő jegyek közlése mellett legalább némi tartalomra utaló eligazítással szolgáljanak. Csakhogy ilyesmirel — kevés kivételtől eltekintve — szó sincs. Ami megjegyezni való a címléírásokkal kapcsolatban még van, az sem pozitív. A bibliográfia címléírás gyakorlatára egyfelől a katalógusszerkesztési elvektől való elszakadás képtelensége (pl. egyes leírásokat szükségtelenül és gyakran helytelenül fejelnek meg testületi rendszóval, amelynek következtében némely fejezet fele *Debrecen*-nel kezdődik), másfelől a teljesen külterjes módszerek alkalmazása (pl. a Déri Múzeum éves jelentései 28 tételt foglalnak el) jellemző. Csak megjegyezzük, hogy a feloldatlan betűjelek — szabvánnyal és általános gyakorlattal ellentétben — következetesen rendszóként szerepelnek.

Ellenvetéseinket nagyrészt a bibliográfia megoldására korlátoztuk. Annak eldöntése, hogy ezek után mennyiben tartalmazza mégis a város alapvető irodalmát, külön, ezt az ismertetést terjedelmében sokszorta meghaladó tanulmány tárgya lehetne. A négyezer tételt meghaladó anyag minden szerkesztésbeli fogyatékosága ellenére Magyarország egyik legnagyobb, gazdag és sajátos hagyományú városáról szóló irodalom zömét mégiscsak közkinccsé teszi. Kifogásainkat a „bibliográfia rangemelése” jegyében hoztuk fel. Igazán sajnáljuk, hogy a magyar helyismereti bibliográfia vonatkozásában ez a rangemelés nem Debrecen városának könyvészetével kezdődik.

FUTALA TIBOR

Hankiss Elemér — Berczeli A. Károlyné:
A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája. XVIII—XIX. század.
Bp. 1961, Országos Széchényi Könyvtár. 461 l.

A Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának első kiadványa nem ad programot, de ez a külsejében és terjedelmében is impozáns kötet már önmagában

is programadás. A gyűjtemény saját forrás-anyagának feltárásából indul ki, de már a témakör megszába is tudományos és nagyvonalú: egy gyűjtemény anyaga helyett az egész Magyarországon megjelent zsebkönyvek bibliográfiáját adja. Még azokat a zsebkönyveket is felsorolja, amelyek pillanatnyilag lappanganak, de különböző forrásmunkák alapján ismeretesek. Hatalmas anyagot ölel fel ez a munka, a függelékekkel együtt 1370 címléírást és tartalmi elemzést ad. Több év kutató munkájának gyümölcse, melyhez még jöhetnek pótlások, sőt az egyik cél éppen az, hogy jöjjenek; ez az alap-bibliográfia mintegy előhívja a még lappangó anyagot.

Ez a munka alapvetés, és pedig helyes alapvetés. A források feltárása nélkül nincs tökéletes tudományos feldolgozás és tudományos alap nélkül nincs helyes népszerűsítés. Az anyag nem önmagáért való, csak eszköz a célhoz. De kellő előmunkálatok híján sokszor kénytelenek vagyunk éppen a színház történet terén nemlétező tudományos irodalmunkat népszerűsíteni.

HANKISS Elemér és BERCELI Károlyné könyve a helyes úton indul el. Nem tetszetős látszatomunka, kutatói igényeket kielégítő. Csak az tudja igazán értékelni, aki ilyen anyagot forrásként használt. Az egyes zsebkönyvek felkutatása, amelynyiben ez egyáltalában lehetséges volt, tetemes munkát igényelt. Egy gyűjteményen belül is a legkülönbözőbb címszavak alatt (Almanach, Emlény, Zsebkönyv, Journal, Souvenir stb.), olykor a kiadók neve alatt voltak felvéve, s megtalálásukhoz inkább a jószerecse, mint a rendszeres kutatás vezetett. Márpedig a zsebkönyvek a színház történeti kutatás elsődlegesen fontos és semmi mással nem helyettesíthető forrásai, mert a színlapokkal szemben, amelyek tervezett és kitűzött előadásokról adnak hírt, megtörtént tényeket regisztrálnak; teljes műsorokat adnak, míg a színlapgyűjtemények a legkritikább esetekben teljesekek. Közlik a játzó személyzet névsorát, ami színlapokból és újságcritikákból csak igen bonyolult módon és sosem teljesen rekonstruálható, nem is szöveve a zenekarról, a díszítő és műszaki személyzetről, amelyek adatai nem színlapra, sem színi-kritikákra sem kerülnek.

A bibliográfiát magvas előszó vezeti be, amely mindenekelőtt visszapillantást ad a színházi zsebkönyvek műfajának történetére. Ez a XVIII. század derekán Franciaországban kezdődik. Klasszikus kora a XVIII. és XIX. század fordulója. Nálunk a XVIII. század végén kezdődik a színházi zsebkönyvek divatja, melyet német színészek honosítanak meg. Első

hazai ismert zsebkönyvünk SCHMAL-LÖGGER Johanna pesti szintársulatának almanachja az 1783. évre. A zsebkönyvek kiadói többnyire sűgők, akik újévkor adományok reményében házaltak velük a közönségnél. A múlt század második felében a műfaj hanyatlásnak indult, aminek oka részint a napi sajtó előretörése, részint az, hogy a színésztársadalom polgáriásodó öntudata tiltakozott a zsebkönyvekkel való koldulás ellen. A XX. században új formában éled újra a műfaj, a színházak gazdagon illusztrált hivatalos kiadványai-ban. Ez a jellegváltozás természetesen határkövet állít, s így a zsebkönyvek XVIII. és XIX. századi bibliográfiája lezárt egység.

A színházi almanach-irodalom tudományos feldolgozására külföldön is csak kezdő kísérletek történtek. HANKISS Elemér és BERCELI Károlyné bibliográfiája nemcsak hazai, de európai viszonylatban is úttörő. Nem pusztá címléírást ad, hanem tartalmi elemzést is és ebben elsősorban a színésztörténeti szempontokat érvényesíti. Közli az igazgatók nevét, azt, hogy milyen kategóriák fordulnak elő a személyzetben (énekesek, zenekar, tánckar, díszítőszemélyzet), jelzi, hogy van-e a személyzetben rendező, karmester, díszlettervező és táncmester, amiből következtetni lehet a társulat nagyságára és műsorának jellegére. A legjobb lett volna természetesen a társulatok névsorának közlése és színészkataszter készítése. Ennek azonban mindenek előtt anyagi akadályai voltak, mert ez a kiadvány terjedelmének lényeges növelése nélkül nem volt megvalósítható. Nem ártott volna azonban a személyzet létszámát egyes kategóriák szerint közölni. A színházi adatokon kívül feldolgozásra került az irodalmi anyag is, ami főként izléstörténeti szempontból jelentős, továbbá a képanyag, melynek a színésztörténet e korai szakaszában külön jelentősége van.

A szerzők helyeségek rendjében tagolják az anyagot. A négyféle függelék első pillanatra bonyolultnak tetszik, de rögtön egyszerűvé válik, mielőtt a könyvet használnjuk és valamit keressünk benne. A függelékekre az egységes alapelv megőrzése szempontjából volt feltétlenül szükség. Az első függelék az egyleveles színházi vonatkozású alkalmi nyomtatványokat tartalmazza, amelyek nem sorolhatók a „zsebkönyv” kategóriába, de forrásértékük miatt mégsem voltak mellőzhetőek. A második az országos jellegű naptárakat sorolja fel, amelyek nem voltak egyes helyek szerint beoszthatók. A harmadik ERDŐDY János gróf pozsonyi operatársulatának két kiadványát ismerteti. Ezek közül az első

az 1787. évre kiadott *Hochgräfllich Erdödscher Theateralmanach* azért nem volt a törzsanyagba osztható, mert nem Magyarországon nyomták, hanem Berlinben. Viszont tartalom szerint a hazai színházi zsebkönyvirodalomnak szerves része s egyben a legszebb kivitelű és leggazdagabban illusztrált színházi almanachunk. Az ERDŐDY-féle operatársulat másik kiadványa meg éppenséggel nem zsebkönyv, hanem SALIERI *Axur, König von Ormus* című operájának szöveggönyve. Ezzel szemben közli a társulat 1788-i névsorát és az 1785-től 1788-ig bemutatott darabok jegyzékét. Vége az utolsó függelék a *Gothaer Theater-Kalender*, a legjelentősebb XVIII. századi német színházi zsebkönyv magyar anyagának regesztáját adja. A négyféle függelék anyaga hely és idő szerint, de sorszám nélkül, sokszor tartalma szerint több helyre elosztva, fel van véve a törzsanyag lajstromába úgy, hogy az egész anyag szerves egységgé fonódik. Épp ez a rendszer, mely a tartalmi szempontot a formai elé helyezi, emeli az egész kiadványt a szokványos bibliográfiák fölé.

A kiadvány használhatóságát négy mutató teszi tökéletessé. Az első a szerzők és kiadók mutatója. Különösen jelentős a második, amely a színházigazgatók kataszterét adja. Fontos vezető ez a vándortársulatok útján s a vidéki színészet dzsungelében. Ezzel megadatott az alapvetés ahhoz, hogy megírható legyen BAYER József művének folytatása, a magyarországi színészet összefoglaló története. A harmadik mutató az irodalmi anyag szerzőit sorolja fel. Külön méltánylást érdemel a képek mutatója. Ez is úttörő vállalkozás: a színészettörténetben anynyira fontos képanyag regisztrálásának első kísérlete.

Külön meg kell említeni még a kiadvány szép kiállítását és jó ízléssel kiválogatott illusztrációit, amelyek ízelítőt adnak a regisztrált képanyagból, sőt ezen túlmenve, a két figurinóval, melyet zsebkönyvek kötéséről közölnek, felhívják a figyelmet egy kosztümtörténeti szempontból el nem hanyagolható forrásra. A Kováts Albert tervezte ízléses borítólap is nagyban emeli a könyv kellemes külsejét.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN

Jügelt, Karl-Heinz: Hungarica-Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena. Weimar, 1961. 341 l. 8 t. (Claves Jenenses. Veröffentlichungen der Universitätsbibliothek Jena. 10.)

Nemzeti múltunkkal foglalkozó művek katalógusa — külföldi szerző összeállításá-

ban: ez az első benyomás, amit a jénai Egyetemi Könyvtár új kiadványa kelt a magyar olvasóban. Örömmel üdvözljük Karl-Heinz JÜGELTnek, a berlini Deutsche Staatsbibliothek tudományos osztályvezetőjének ezt a kezdeményezését, — ann is inkább, mert történeti forrásértékű anyagot sokoldalú feldolgozásban ad közre.

A jénai Egyetemi Könyvtár magyar vonatkozású nyomtatványaira 1941-ben BUCSAY Mihály hívta fel a figyelmet a *Magyar Könyvszemlé*ben közzétett két híradásában. BUCSAY a jénai „Bibliotheca Hungarorum” újbabkori magyar anyagával és történetével foglalkozott behatóbban; ezért a most megjelent katalógusban a történeti irodalmat ismertető első rész nyújt több érdekességet számunkra. A régi hungarica-anyag jelentős része Christian Gottlieb BUDER (1692—1763) jog- és történettudós gyűjteményével került a jénai Egyetemi Könyvtárba. A hungarica-anyag a BUDER-könyvtár 12 000 kötetéhez viszonyítva nem nagy: 470 nyomtatvány. Annál érdekesebb a művek vizsgálatából adódó tanulság, amire a katalógus előszava is felhívja a figyelmet: több mint 100 nyomtatvány eddig nyilván nem tartott hungaricum. S minthogy külföldön hungaricumnak tekintik a nálunk RMK-művekként megkülönböztetett Magyarországon kiadott vagy magyarországi szerző műveit tartalmazó XV—XVII. századi nyomtatványokat, több régi magyar könyv eddig nem ismert példányáról is hirt ad a katalógus.

Két kis műről itt is meg kell emlékeznünk. Mindkettő soproni vonatkozású. A korábbi, impresszuma szerint 1622-ben Sopronban megjelent nyomtatványról mind ez ideig nem volt tudomásunk. A mű II. FERDINÁND második feleségének, ANNA ELEONÓRA mantuai hercegnőnek 1622. július 26-án Sopronban megtartott koronázásáról számol be. Tartalmát nézve tehát nem különösebben érdekes; annál kevésbé, mert a koronázás lefolyásáról Sebastiano FORTEGUERRÁTÓL részletesebb olasz nyelvű tudósítás jelent meg Matthias FORMICA bécsi nyomdásznál (APPONYI: *Hungarica* 802). Sokkal érdekesebb e röplap nyomdászattörténeti szempontból: ha az impresszum Oedenburg megjelölése nem fiktív, úgy a XVII. század elején már működött nyomda Sopronban. Eddig csupán egy 1622-ből keltezett, de impresszum nélkül közreadott RMK-mű s egy MOHR nevű vándornomdász említése alapján volt feltételezhető, hogy 1620 körül már dolgozott könyvnyomató Sopronban. A nyomtatvány bibliográfiai leírását a katalógus alapján — rövidítve — közöljük:

Außführlicher Bericht /deß/ Proceß vnd Verlauffs der Königlichen /Crönung/ Der Allerdurchleuchtigsten /.../ Frawen Eleonorae /Römischen Kayserin /zu Hungern/ vnd Böhmen Königin... /Geschehen/ Inn der Königlichen Stadt Oedenburg in /Hungern/ den 26. Tag deß Monats Julij vmb/ 7. Vhr vormittag. /Gedruckt/ In der Königlichen Stadt/ Oedenburg/ im Jahr /1622. (4° 2 lev.).

A másik nyomtatványból — tudomásunk szerint — nincs példány hazai könyvtárainkban; Jénában viszont két példányban maradt fenn a szóban levő nyomtatvány. Mind ez ideig csupán az alsókubini Csaplovics-könyvtárban levő példányról volt tudomásunk, amelyet REXA Dezső 1913-ban a *Magyar Könyvszemlében* ismertetett. A mű a soproni országgyűlési akták kiegészítését adja közre, tehát az 1681-ben megjelent *Acta Comitatus Hungarica Soproniensis* (SZABÓ II. 1499.) supplementuma. A kinyomtatás helye és ideje nincs feltüntetve a nyomtatványon; a katalógus szerint valószínűleg 1681-ben, Pozsonyban jelent meg. Címe SERIUS EXHIBITVM /SVPPLEMENTVM/ ACTORVM COMITIA = /LIVM HVNGARICORVM/ SOPRONIENSIVM NVPER/ EDITORVM... a szöveg végén: Soproniensis, Die 24. Maji, Anni 1681.

Az említett két művel együtt összesen 21 magyarországi nyomtatvány jénai példányáról értesít a katalógus. A többi nyomtatvány elsősorban német nyelvterületen működő nyomdáknak jelent meg. A terjedelmesebb művek krónikák, történeti munkák: ezek nagy része nálunk is ismert. Több újdonságot sejtet az a 280 magyar vonatkozású újságlap és röpirat, amely a külföldet legjobban érdeklő magyarországi eseményekről tájékoztatja olvasóit. BUCSAY a THÖKÖLY-felkelésről és a RÁKÓCZI-szabadságharcról tudósító művekre hívta fel a figyelmet, de a török megszállás és a felszabadító háború harci cselekményeiről még több egykorú újságlap számol be. Közülük a korai híradások szinte hiányt-pótló jelentőségűek, mert a XVI. századból alig, a XVII. század elejéről pedig csak jóval kisebb számban maradt fenn magyar nyelvű vagy hazánkban kiadott hasonló célt szolgáló sajtótermék.

A katalógus időrendben s azon belül a nyomdahelyek betűrendjében közli a nyomtatványok részletes címlírását. Kár, hogy néhány esetben e kettős sorrendben némi zavar keletkezett (pl. az 59., 68. lapon, ill. a 124. tételnél a megjelenési hely kivételénél). A címlírások jelzik a sorvegeket és a verzálissal szedett szövegrészeket. Mint szerző a bibliográfiai hivatkozás, mely nemcsak a legfontosabb hungarica-kata-

lógusokra (APPONYI, HUBAY), hanem több szakbibliográfián kívül KOSÁRY Domokos történeti bibliográfiájára is utal. Szerzői betűrendes mutató, személy- és helynévmutató, továbbá a megjelenési helyekről összeállított mutató könnyíti meg az anyag áttekintését.

A katalógus második része a Jénai Magyar Kör, valamint a jénai Bibliotheca Hungarorum történetét ismerteti, s e könyvtár kétnyelvű címjegyzékét foglalja magában. A Jénában tanuló magyarországi ifjak kulturális élete iránt eddig viszonylag kevés érdeklődés mutatkozott. Ezért örvendetes, hogy JÜGELT e fejezet előszavában sommázza mindazt, ami ma Jénában a magyarországi egyetemi hallgatók szervezetbe tömörülésével és könyvtárával kapcsolatban felkutatható. A Jénai Magyar Körről csupán néhány okmány, egykorú híradás és tárgyi emlék tájékoztat. Az egyik legfontosabb okirat, a tagok névsora 1899 óta lappang — JÜGELT közlése szerint egy magyar kutatónál. Ennek hiányát némileg pótolják a Kör tagjaira vonatkozó megjegyzések az egyetem anyakönyveiben s a Bibliotheca Hungarorum alapító okirata, amelyet a Kör alakulásával azonos évben, 1857-ben dr. BURGOSZKY János, világosvári BOHUS István és társai szövegeztek és írtak alá. Valószínű, hogy a könyvtár alapítói a Jénai Magyar Kör kulturális tevékenységében is vezető szerepet játszottak, mert a Bibliotheca Hungarorum-ot a Kör könyvtáraként említik az iratok. Ismeretes még a Jénai Magyar Kör két peesétje, valamint a Kör 50. évfordulójára készítettett magyar zászló.

Pontosabban nyomon követhető a Bibliotheca Hungarorum története. A Jénában tanuló magyarországi ifjakban éppen a szabadságharc leverését követő nemzeti elnyomás idején ért meg a könyvtár-alapítás gondolata. Kizárólag magyarkönyveket gyűjtöttek. Az első állományjegyzékben felsorolt 51 műben a korabeli magyar írók legjobbjai képviselve vannak. Az alapítók a nemes pártosú alapító okiratban világosan kifejtik célkitűzéseiket: a nemzeti irodalmat, „a hazafias szellem tápláló és üdítő forrásá”t gyűjtik össze Jénában tanuló honfitársaik számára. De nem feledkeznek meg a könyvtárral kapcsolatos gyakorlati kérdésekről sem. Szabályokba foglalják a könyvtár gyarapítására, kezelésére vonatkozó elgondolásait, exlibris használatát rendelik el, s meghagyják, hogy a Bibliotheca Hungarorum a Jénai Egyetemi Könyvtárban, de annak állagától elkülönítve őriztessék. A magyar nyelvű alapító okiratnak ma csak az a hitelesített német fordítása van meg, amit a katalógus közöl. Ennek

magyar fordítását adta közre BUCSAY a *Magyar Könyvszemlében*.

A Bibliotheca Hungarorum gyorsan gyarapodott a magyarországi diákok adományából, valamint a Magyar Tudós Társaság, majd a Magyar Tudományos Akadémia rendszeresen megküldött kiadványaiból. 1869-ben már 400 kötetből állt. A könyvtár mai állományát JÜGELT 15 szakcsoportban teszi közzé. 784 művet sorol fel, de a könyvtár állománya ennél kevesebb. A katalógus ugyanis a Magyar Tudós Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia kiadványait önállóan, majd a megfelelő szakcsoportban ismételtelen felsorolja. Ez az anyag tehát a folyamatos sorszámozás következtében kétszer szerepel az állomány tételezésében.

A szisztematikus elrendezés megkönynyíti a Bibliotheca Hungarorum anyagának áttekintését. A XIX. század második felében kialakult s az Akadémia kiadványaival gyarapított könyvtárban érthetően sok a történeti tárgyú szakmunka. A legnagyobb csoportot mégis a szépirodalmi munkák s azon belül a korabeli magyar írók művei alkotják. Erdemes megemlíteni, hogy a regények többsége is történeti tárgyú. JÓKAINAK csupán négy műve, JÓSIKÁNAK viszont kilenc, többnyire történeti tárgyú regénye van a könyvtárban. Érthető módon meglehetősen sok a nyelvészeti tanulmány és szótár, de közel ugyanennyi a természettudományi művek száma.

A jénai Bibliotheca Hungarorumban nincsenek régi magyar unikumok, mint KASSAI Mihály György wittenbergi diák ma Halleban őrzött magyar könyvtárában. Nem hasonlítható e gyűjtemény a Berlinben tanuló magyarországi ifjak által 1842-ben alapított s a berlini Humboldt-egyetem Finn-ugor Intézetében ma is mintaszerűen fejlesztett magyar könyvtárhoz sem. De a jénai Bibliotheca Hungarorum is művelődéstörténeti jelentőségű: az itt élő magyarországi ifjúság szellemi életéről, a hazai tudományos irodalomban való tájékozottságáról és olvasmányigényeiről nyújt áttekintést.

A jénai Egyetemi Könyvtár hungarica-katalógusa értékes anyagot tár fel a könyvészeti, történeti és művelődéstörténeti kutatás számára. Összeállítója jól ismeri nyelvünket, s a magyar vonatkozású művek mai követelményeknek megfelelő feldolgozásához szükséges szakirodalmat. Reméljük, hogy a jénai hungarica-katalógus ösztönzésül szolgál a külföldi könyvtárak — köztük nem utolsósorban a többi német könyvtár — hungarica-anyagának tervszerű felkutatásához és közreadásához. De ez a kötet számunkra is gondolatébresztő, hiszen a magyar könyvtárak régi

külföldi anyagában is szép számmal vannak még közzé nem tett magyar vonatkozású művek.

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Bibliotheca Hungarica Antiqua. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének hasonmáskiadás sorozata már a negyedik kötethez érkezett. TINÓDI Sebestyen *Cronicája*, SYLVESTER János *Új Testamentum*-fordítása, SZÉKELY István *Kronikája* után megjelent OZORAI Imre vitairata is.

Régi, XV—XVI. századi magyar könyvek hasonmás kiadásban eddig csak igen kis számban és ötletszerűen jelentek meg. Teljes felsorolás helyett mindössze néhány jelentősebbet említünk meg: a *Hess-kronikát* FRANKÓI Vilmos előszavával 1900-ban RANSCHBURG Gusztáv, SYLVESTER János két krakói iskoláskönyvét MELICH János bevezető tanulmányával 1912-ben SEMSEY Andor adományának a felhasználásával a Magyar Nyelvtudományi Társaság, BORNEMISSZA Péter *Elektra*-fordítását FERENCZI Zoltán 1924-ben közadakozás segítségével adta ki. Külön érdemes kiemelni SZILÁDY Áron nevét, aki 1883-ban KOMJÁTI Benedek Szent Pál-fordításával nyitotta meg a régi magyar könyvek hasonmás kiadását. A *Bibliotheca Hungarica Antiqua* megindulása előtt utoljára 1951-ben jelent meg HELTAI Gáspár *Dialogusa* STOLL Béla gondozásában. Korábban tehát csak szórványosan, a kiadó intézmény vagy személy érdeklődésének megfelelően jelent meg egy-egy kötet. Egyik kiadónk sem mert vállalkozni arra, hogy nagyobb szabású vállalkozásba kezdjen ezen a nagy haszonnal nem kecsegtető területen.

Az Akadémiai Kiadó most évenként két kötetet kíván megjelentetni, s a sorozat a tájékoztatások szerint felöleli majd a XVI. századi magyar irodalom legjelentősebb termékeit. A fent felsorolt kötetek után a HELTAI *Cancionele*, BORNEMISSZA *Énekeskönyve*, HELTAI *Kronikája*, a HOFFGREFF-énekeskönyv, egy széphistória-gyűjtemény, SZÉKELY István zsoldároscopyve stb. következnek.

A sorozat megindítása többféle igény felismerésén alapul. Elsősorban a tudományos kutatást kívánja megkönnyíteni a fontos és eredetiben csak nehezen tanulmányozható művek kézbeadásával. Itt azonban az elsősorban érdekelt irodalomtörténészek mellett a nyelvészekre, történészekre, művészettörténészekre s nem utolsósorban a könyv- és nyomdatörténészekre is gondoltak. Jelentős szerepe van emellett a sorozatnak abban is, hogy

szélesebb körben ismertté válnak egyrészt maguk az irodalmi alkotások, másrészt a XVI. századi magyar könyvek sajátos tipográfiai megjelenési formái. A közép- és felsőoktatásban, a könyvtárosképzésben és továbbképzésben igen jól felhasználható a sorozat, s így a kutatókon kívül igen sokan forgathatják. Végül bizonyára gondoltak a sorozat megtervezői az újabb ismét egyre erősebben jelentkező bibliofil igényekre is. Azt talán nem felesleges megemlíteni, hogy a külföldi gyűjtők és kutatók szintén érdeklődnek az ilyen hasonló kiadások iránt.

Az eddig megjelent négy kötet alapján megállapíthatjuk, hogy a *Bibliotheca Hungarica Antiqua* mind technikai, mind tudományos tekintetben igen magas színvonalon valósítja meg a célkitűzéseket. Az egyes kötetek nyomdai kivitele csak elismerést szerezhet a magyar nyomdai iparnak. A modern fototechnika lehetőségeit igen jól kihasználva, a szöveg tökéletesen pótolja a kutatásban az eredeti példányokat. Egyedül a papír archaizáló sárgítása nem sikerült mindenhol egészen kifogástalanul. A korábbi hasonló kiadásokkal ellentétben most nem egy adott példányt vettek a kiadók alapul, hanem megkísérik az eredeti kiadást rekonstruálni, vagyis több egymást kiegészítő, hiányos példány alapján a lehető teljességet közelítik meg. Teljes példányok fennmaradása esetén is több példányt használtak fel, hogy minden lap tisztán olvasható legyen. Külön elismerést érdemelnek az egykorú elemekből megtervezett, stílusos kótesékek.

A hasonmás-osztégy mellékletekét minden kötethez tanulmány is csatlakozik: TINÓDIHOZ BÓTA László, SYLVESTERHEZ VARJAS Béla, SZÉKELY Istvánhoz GERÉZDI Rabán, OZORAIHOZ pedig NEMESKÜRTHY István tollából. A tanulmányok elsősorban a kiadott művek irodalomtörténeti jelentőségét méltatják, s kutatónak, szélesebb olvasóközönségnek egyaránt élvezetes módon tárják fel, értékelik újra XVI. századi irodalmunk jeleseinak munkásságát. Az egykorú kiadásokkal kapcsolatos könyvtörténeti kérdésekre voltaképpen csak VARJAS Béla tanulmánya tér ki. Ez az újszigei nyomda történetére vonatkozó legújabb kutatásokat felhasználva elsősorban a betűkészlettel kapcsolatban jut új megállapításokhoz.

A hasonló kiadásokkal régebbi kiadásaink — mint már említettük — nem szívesen foglalkoztak, mert a kiadványok iránti igény nem mutatkozott elég nagyra, a kiadás nem ígért számottevő üzleti hasznot. S valóban ezt bizonyítja az a tény, hogy a *Hess-krónika* facsimile-kiadásából 1952-ben (vagyis a megjelenés után 50 év-

vel!) a RANSCHBURG-könyvesbolt államosítása során tekintélyes számú eladatlán példányt találtunk a raktárban. A *Bibliotheca Hungarica Antiqua* egyes kötetiből most, nem sokkal a megjelenés után is csak elvétve fedezhetünk fel egy-egy példányt a könyvkereskedésekben. A sorozat 1500 példányban jelenik meg, ilyen jellegű és ilyen áru kiadványok esetében ez igen magas szám. A siker azonban igazolja az Irodalomtörténeti Intézet és az Akadémiai Kiadó tervének a helyességét: a könyv iránti érdeklődés annyira kiszélesedett, hogy a korábban csak a tudósok számára készített facsimile-kiadásokat ma a közvetlenül érdekelt kutatók körén messze túlmenően is szívesen vásárolja a közönség.

A *Bibliotheca Hungarica Antiqua* megindítása tudományos könyvkiadásunk egyik jelentős lépése volt, s a további kötetek megjelenése elé azzal a reménnyel tekinthetünk, hogy azok csak még jobban elmélyítik az eddig elért sikert.

DÖRNYEI SÁNDOR

Deutsche Staatsbibliothek 1661—1961. I. Geschichte und Gegenwart. II. Bibliographie. Leipzig, (1961), VEB Verlag für Buch- und Bibliothekswesen.

A Deutsche Staatsbibliothek fennállásának 300 éves jubileumát kétkötetes, mintaszerűen szép kiállítással kiadvánnyal ünnepelte meg. Az első kötet tizennégy cikket tartalmaz. Ezek közül három a könyvtár egészével, a többi pedig az egyes osztályokkal, különgyűjteményekkel foglalkozik.

Ez a beosztás rögtön felvet egy „műfaji” kérdést: hogyan kaphatunk egy könyvtár történetéről jellegzetesebb képet; akkor, ha az egyes részlegek múltját, szervezetét, feladatát beágyazzuk a könyvtár általános ismertetésébe, vagy ha különválasztjuk ettől? Mindkét megoldásnak vannak hátrányai. Első esetben a múlt ismertetésénél sok az ismétlés, a párhuzamosság, a másodikban pedig a részlegek problémáinak tárgyalása túl hosszadalmassá teheti az előadást, a részletekben elveszhet az egység.

A Staatsbibliothek az első utat választotta, de — tegyük rögtön hozzá — kénytelenségből, a megfelelő előmunkálatok hiánya miatt. A könyvtárral ugyanis elég bő irodalom foglalkozik, de köztük feltűnően kevés a történeti tárgyú. Megfelelő és kellő idővel rendelkező szakember, aki egységes szerkezetben meg tudta volna írni a Staatsbibliothek történetét, hiányzott. Ezért kellett a könyvtár 14 munkatársának egyidőben foglalkoznia a 14 cikk-

hez szükséges anyaggyűjtéssel s ennek megírásával.

Az első tanulmány — Horst KUNZE és Werner DUBE műve — a könyvtár 1945 előtti történetét ismerteti. Hosszú volt ez az út és változatos, amit már a könyvtár különböző elnevezései is bizonyítanak: Churfürstliche Bibliothek zu Cölln an der Spree, Königliche Bibliothek in Berlin, Preussische Staatsbibliothek, Öffentliche Wissenschaftliche Bibliothek, Deutsche Staatsbibliothek. A 30 éves háború befejezése után alapította FRIGYES VILMOS, de nem a tudományok műhelyének szánta, hanem látványosságnak, ritkaságok gyűjteményének. Története híven tükrözi három évszázad társadalmi, gazdasági és politikai fejlődését. Néhány példát erre! I. FRIGYES VILMOS, akinek csak a hadsereg a fontos, teljesen törli a költségvetésből a könyvtári kiadásokat. A könyvtár második alapítójaként tisztelt II. FRIGYES megvetette a német irodalmat, a könyvtár tehát főleg francia műveket szerzeményez. A múlt század második felében az államnak a szocializmus elleni küzdelme nyomja rá bélyegét: 1890-ig még a kötelepéldánynak beérkező szocialista irodalmat sem tartják meg. Így többek között ENGELSnek *A német parasztháború* című művéből csak a harmadik, 1875. évi kiadás került a könyvtárba, s ez is csak 25 évvel később.

Az igazgatók egyénisége is érezte a befolyását. Az orientalista igazgatók tudományos érdeklődése, párosulva a Kelet felé irányuló német imperialista törekvésekkel, nagyszerű keleti gyűjteményt hozott létre.

A birodalom egyes államainak kulturális önkormányzata miatt nem lett hivatalosan nemzeti könyvtár, mégis igen sok központi feladatot látott el. A magyarányú fejlődést a fasizmus szakítja meg. A szellemi mélypontot (6000 szerző olvasásának beültatása) hamarosan követte az anyagi is: az állományban, az épületben és a katalógusban egyaránt igen súlyos veszteségeket okozott a háború.

A második cikkben KUNZE főigazgató arról ad számot, hogy a szinte reménytelennek látszó mélypontról micsoda meredek felfelé íveléssel lesz a Staatsbibliothek az első német munkás-paraszt állam belföldön, külföldön egyaránt újból elismert, sokra értékelt nemzeti könyvtára. Az újjáépítés, a demokratikus vezetés megvalósítása, új osztályok felállítása (társadalomtudományi tájékoztató osztály, szabadpólecs szépirodalmi részleg, ifjúsági és gyermekkönyvtár), magas beszerzési hitelkeret, új kiadványsorozatok (köztük az orvosi dokumentáció), a ter-

mészettudományos-technikai érdeklődésnek megfelelő beszerzési politika jelzik az új utat.

Werner SCHMIDT rövid cikke igen érdekes és számunkra ismeretlen adatokat közöl a könyveknek a második világháborúban történt biztonságba helyezéséről. Még sohasem került egyetlen 3 millió felüli állománnyal rendelkező könyvtár olyan helyzetbe, hogy jóformán teljes anyagát és összes katalógusait óvóhelyekre kelljen szállítania. A 29 különböző helyre történő kitelepítés 1940-ben kezdődött és 1944-ben fejeződött be. Az első transzportokat a legnagyobb gondossággal, ládába csomagolva, kísérőjegyzékkel szállították el, az utolsókat csomagolás nélkül rakták vasúti kocsikba, hajókra. Az Odera-Neisse határon túlra vitt könyvek és ritkaságok majdnem teljesen áldozatai lettek a visszavonuló Hitler-hadsereg totális háborújának. Az állománynak majdnem a fele, másfélmillió kötet egy helyre került, a hattorfi káliumbányába, 750 méter mélyre a föld alá. Ez sértetlen maradt, de a Staatsbibliothek mégsem kapta vissza, a nyugatnémet hatóságok ma is visszatartják Marburgban.

A többi tanulmány az egyes osztályokról szól. Oskar TVSKO a szerzeményezés történetéről számol be, azokról a sokszor kicsinyes korlátozásokról, amelyekkel a régi könyvtárosoknak meg kellett küzdeniük, a megvásárolt magánkönyvtárakról, a kötelepéldányügyről és a mai tervszerű szerzeményezési politika kialakulásáról. Heinrich ROLOFF cikkéből részletes, eleven képet kapunk a mai katalógushálózatról és a különböző korok címfelveteli törekvéseiről, többek között a *Porosz instrukciók* ról, amelyek a mi könyvtárügyünkre is erős hatást gyakoroltak. A különféle régi elgondolások közül emeljük ki Christoph HENDREICHÉT, aki már a XVII. század végén tárgyszó-katalógus készítését javasolta. Indokolása szerint ez azért célszerű, mert mindenki könnyen tudja használni, semmiféle különös előképzettséget nem kíván az olvasótól. Willy UNGER az olvasószolgálatot ismerteti, az olvasók, a kölcsönzések számának alakulását, a könyvtárhasználat nyilvánosságának és az osztályviszonyok átalakulásának kapcsolatát, valamint a felszabadulás után berendezett szakosított olvasótermeket. Heinz GITTE a tájékoztató szolgálatról ír, a Deutsche Staatsbibliothek központi címjegyzékeiről és az újonnan felállított ideológiai referenz munkájáról.

Hat cikk foglalkozik a nagy különgyűjteményekkel, a zenei, a keleti osztálylyal, a térképtárral, a kézirat- és ősnymtatványgyűjteménnyel, valamint a pár év-

vel elelőtt felállított gyermek- és ifjúsági könyvtárral. Ezek — az utolsónak említett kivételével — tulajdonképpen a Staatsbibliothek szervezetében levő önálló könyvtárak, külön szerzeményeznek, külön készíttik el a címléírásokat, katalóguscéduláik sem kerülnek a többi közé. Nagyságukat szemléltesse néhány adat! A zenei osztály, jóllehet jelentősek voltak a háborús veszteségei, ma 330 000 kötet kottát és zenei tárgyú könyvet őriz, 56 000 sajtókezdű kéziratot és levelet, az egyéb kéziratokat, hanglemezeket, filmeket nem is említve. A térképtárban hozzáférhetőlegesen 250 000 térképet, 8500 atlaszt, 4230 kötet térképészeti irodalmat találunk.

A tanulmányok részletes ismertetésére nincs hely, mégis emeljük ki Hans LÜLFINGÉ, az egész kiadvány leghosszabb cikkét, amely különös részletességgel írja le a 300 év jellemző és fontos kéziratbeszerzését.

A kötetet végigolvasva térjünk vissza az ismertetés elején felvetett kérdésre! Végleges választ nem lehet rá adni. Bizonyos, hogy a katalógizálási módszerek fejlődésének leírása, a kéziratbeszerzések részletes elemzése, ha ezeket egy általános könyvtártörténetbe ágyazzánk be, ennek egységét megbontaná, tárgyalását töredeztette tenné. Viszont például a szerzeményezési politika, amelyet a külön-gyűjtemények vezetői külön-külön ismertettek, inkább egy egységes tanulmányba kívánkozik. Mindenesre az ünnepi kiadvány írói így is elérték céljukat, mert Németország legnagyobb könyvtárának 300 esztendő múltjáról, szocializmust építő jelenéről sikerült szemléletes, áttekinthető képet adni. Ezt a képet azonban még szemléletesebbé tette volna néhány, az állomány, olvasóforgalom, személyzet korok szerinti alakulását feltűntető összefoglaló statisztikai tábla és grafikon.

A kötetet szép illusztrációs anyag díszíti, régi könyvtárosok arcképei, katalógusok, ritkaságok facsimiléi, a könyvtár régi és jelenlegi épületét szemléltető képek.

A második kötet mintaszerű, 2038 tételes bibliográfia, amely az első kötet sorrendjében sorolja fel a könyvtárral, az épülettel, az igazgatással, az egyes osztályokkal és a fontosabb kiadványokkal foglalkozó könyveket, folyóiratcikkeket. Az irodalmat kisebb szakokra bontja, s ezen belül időrendi sorrendet tart. A lényegtelen kisebb cikkeket, a könyvtár egyes ritkaságairól és a könyvtárügy egészéről szóló műveket mellőzi. Mindenki, aki az első kötet anyagával akar foglalkozni, igen részletes útbaigazítást kap itt.

VÉRTESY MIKLÓS

Aus der Arbeit der Deutschen Staatsbibliothek. Dokumente und Berichte. Leipzig, 1961, VEB Otto Harrasowitz. 134 l. (81. Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen.)

A Deutsche Staatsbibliothek 300 éves jubileuma alkalmából kibocsátott kiadványok sorában szerényebb külsővel, de fontos tartalommal jelent meg ez a kis kötet azzal a céllal, hogy a nehezebb fajsúlyú, visszaemlékező ünnepi kiadványokat néhány szoroson mai tárgyú, friss mondanivalóval egészítse ki. Alkalmom volt ez arra is, hogy ezt az általános érdekű, tájékoztató jellegű anyagot a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* c. folyóirat mellékleteként már 1888 óta megjelenő, de 1957 óta szünetelő pótüzetsorozat új tagjaként bocsássák ki. A kiadvány 6 tanulmánya közül kettő a gyarapítás, egy a katalógusok és három a feltárás, illetőleg az olvasószolgálat kérdéseit tárgyalja, a könyvtár leghivatottabb erőinek tollából.

A *gyarapítási irányelveket* a Gyarapítási főosztály volt főosztályvezetője, Oskar TYSKO tárgyalja. A gyűjtőkori elhatárolásokkal bajlódó magyar könyvtárak számára igen érdekes az irányelvek felépítésének rendszere, az Országos Széchényi Könyvtár gyűjtőkori szabályzata szempontjából pedig érdemileg mond sokat az, hogy milyen kiadványkategóriák beszerzésére törekszik a szocialista alapon álló legnagyobb német könyvtár. Az igen finom részletességgel kidolgozott, általános és különleges irányelvekre osztott gyűjtőkori utasítás egyrészt nyilván megkönnyíti a beszerzéssel foglalkozó könyvtárosok munkáját, másrészt mégsem kíván mechanikusan alkalmazható segédeszköz lenni, hanem sűrűn ismétli a minőségi kiválasztás követelményét.

A *kiadványcsere* szervezetéről szól Peter GENZEL osztályvezető tanulmánya, melyben kitűnő áttekintést ad a könyvtárban működő három csereállomás, azaz a Csereosztály, a Kulturegyményes Cserezolgálat és a Nemzetközi Cserezolgálat munkájáról. A könyvtár 1960. évi gyarapításának 26%-át a két első helyen említett szerv szállította, 514 külföldi intézménnyel folytatott kapcsolatai segítségével. Az egyes munkamenetek részletes és a kiadványcsere nemzetközi irodalmában másutt alig található pontossággal kidolgozott ismertetése hasznos tanácsokat nyújthat a cserekapcsolatok megszervezésén fáradozó magyar könyvtárak részére is. Maga a szervezeti felépítés, a csere-munkának az említett háromfelé osztása szintén rejt magában érdekes tanulságokat.

Heinrich ROLOFF főosztályvezető tanulmánya a könyvtár *katalógusainak* helyzetéről előbb a katalógushálózat történeti vázlatát adja, majd ismerteti a soron levő legfontosabb feladatokat, végül az új szakkatalógus különféle táblázatait közli. A könyvtár katalógusrendszere rendkívül bonyolult, ami részben a hosszú múltból eredő hagyományok természetes következménye, részben pedig abból ered, hogy az eredeti állomány jelentős része a háború óta ma sincs a könyvtár birtokában, a katalógusok tehát nem fedik az állományt. A régi, sajátos felépítésű kötetes szakkatalógus (*Alter Realkatalog*) mellett egyre nagyobb szerepet kapott az utóbbi évtizedekben az új cédulaszakkatalógus (*Neuer Realkatalog*). A különféle táblázatokban való kiigazodás az olvasók számára nem lehet könnyű feladat. A szakkatalógusokat természetesen a nagy betűrendes, valamint a periodikák és egyéb dokumentumok külön katalógusai, továbbá a használati és helyrajzi katalógusok egészítik ki.

Heinz GITTIG és K. SCHMIEDEKE cikke a Német Könyvtárak Tájékoztató Irodájának *központi folyóiratkatalogizálásáról* hasznos felvilágosításokat nyújthat, és talán ötleteket is adhat számunkra is, hiszen könyvtárügyünk egyik fontos időszzerű problémája éppen a külföldi folyóiratok központi címjegyzékének megvalósításával függ össze.

Willy UNGER bevezetőjét követi a könyvtár modern elveken alapuló, a szocialista nemzeti könyvtár szellemétől áthatott, részletes pontossággal kidolgozott *használati szabályzata*, a kötet végén pedig Horst KUNZE főigazgató vázolja az olvasótermek jelenlegi rendszerét. Érdekes megfigyelné, hogy a háborúban elpusztult, de ma már elvileg is túlhaladottnak tekintett nagy központi olvasótermet miként pótolták fokozatosan a szakolvasók rendszerével.

GOMBOCZ ISTVÁN

Biehahn, Erich: Kunstwerke der Deutschen Staatsbibliothek. Berlin, 1961, Henschelverlag, 134 l.

A könyvtárak a régi időkben nemcsak a nyomtatványok és kéziratok gyűjtőhelyei voltak, hanem művészeti és művelődéstörténeti tárgyakat is őriztek. A tudományos és művészeti érdeklődés a XVI—XVIII. század enciklopédikus beállítottságának megfelelően ekkor még szorosban egybefűződött. Elválásuk csak a XVIII. században kezdődött a felvilágosodással, és a XIX. században fejeződött be a specializálódással. Ekkor a könyv-

tárak a birtokukban levő műtárgyakat általában átadták a múzeumoknak. Mindezek ellenére a könyvtárakban is maradtak műalkotások és pedig nem is mindig másodrangúak, amint ezt a Német Állami Könyvtár tulajdonában levő 250 műtárgy is bizonyítja.

A gyűjtemény legnagyobb részét neves emberek arcképeiből és mellszobrából áll. A Könyvtár igazgatóinak képeit kivéve nem tervszerű gyűjtés eredményeképpen kerültek a Könyvtárba, hanem ajándék és hagyományozás útján egy-egy nagyobb könyvgyűjteménnyel együtt. Ez magyarázza meg, hogy bizonyos fokig talán mostohább elbánásban részesültek, mint a könyvek: megismertetésükkel a Könyvtár nem gondolt. Ezt a mulasztást pótolja most a szerző a Könyvtár főigazgatóságának megbízásából.

A kis gyűjtemény megéri a ráfordított fáradságot, mert művelődéstörténeti és esztétikai szempontból egyaránt komoly értékeket foglal magában.

A Könyvtár megszerezte Georg POELCHAU zenetörténeti könyvtárát és gyűjteményét. Innen származik sok érdekes zeneművész-portré, melyek közül különösen a BACH-esalád tagjainak egykorú képmásai érdemelnek figyelmet. A Könyvtárra szállt az egykori berlini LESSING-ház festmény- és mellszoborgyűjteménye is. Így került az Állami Könyvtárba több értékes arckép a LESSING-család tagjairól, köztük G. E. LESSING leghíresebb és legszebb arcképe (Anton GRAFF festménye), amelyről a költő így nyilatkozott: „valóban ilyen pokolian szeretetreméltónak nézek ki?”. Az érdekes történeti dokumentumok között meg kell említenünk Hus János, állítólag 1415-ben készült, arcképét. Érdekes ez a festmény nemcsak azért, mert a kortárs szakállal ábrázolja rajta a reformátort (holott szakállt, a megállapítás szerint nem viselt!), hanem azért is, mert egész beállításában meglepően emlékeztet SAVONAROLA firenzei arcképére (S. Marco).

Bőven akadnak a műtárgyak között komoly művészeti értékek is, melyek alig ismertek. A katalógus előszava megemlíti, hogy a gyűjteményben négy HOUDON-mellszobor szerepel. Ezeknek alig találjuk nyomát a művészeti irodalomban. SCHADOW itt őrzött öt műve közül egy sem szerepelt az 1909. évi berlini SCHADOW-kiállításon. H. W. SINGER az *Allgemeiner Bildniskatalog*-ba csak 3 festményt és 2 mellszobrot vett fel a Könyvtár gyűjteményéből.

Míndezekből kitűnik, hogy BIEHAHN hézagpótló munkát végzett a katalógus összeállításával. De a katalógus nemcsak hézagpótló. Bőséges és pontos adatközlé-

sével, világos szerkezetével, szép kiállítással s nem utolsósorban gazdag illusztráció-anyagával komoly tudományos éskönyvészeti értéket is képvisel.

TAKÁCS MENYHÉRT

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. VII. 1958—1959. Bp. 1961, Franklin ny. 202 l., 15 t. (A Fővárosi Könyvtár évkönyve XIX.)

Könyvtáraink fejlődésének örvendetes jelensége az a törekvés, hogy munkájukat számbavéve, s eredményeikkel nyilvánosság elé lépve, nemcsak egyszerű jelentésben számolnak be az elmúlt esztendő könyvtári tevékenységéről, intézményeik életében bekövetkezett változásokról és jelentős eseményeiről, de évről-évre szaporodik azoknak a könyvtáraknak a száma, melyek nyomtatásban megjelent évkönyvekben adnak számot a munkájukat érintő országos problémák mellett gyűjteményeik történeti érdekességeiről, s az azokban folytatott tudományos kutatás eredményeiről is.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1958—1959-i évkönyve nem új kezdeményezés. A felszabadulás óta ez a 7. hasonló kötet, korábbi időkben 12 alkalommal számolt be a Fővárosi Könyvtár működéséről. De új, ha a kiállítás formáját és még újszerűbb, ha tartalmát vesszük figyelembe.

Csaknem 100 lap terjedelemben — a kiadványnak mintegy a felében — az érintett két esztendő munkájáról, eredményeiről, a könyvtár életét érintő kisebb-nagyobb eseményeiről számol be az előtűnk fekvő munka. A több mint 200 lapos évkönyvből azonban bennünket most nem ezek az — egyébként sokszor az izgalmaságig érdekes — fejezetek érdekelnék elsősorban. Az évkönyv komoly hangsúlyt ad a könyvtár tudományos működésének, s közli munkatársai kutatásainak eredményeit is, melyek a könyvtár keletkezésére, fejlődésére, tudományos anyagára vetnek világot. Az első, bennünket — folyóiratunk jellegénél fogva — közelebről érdeklő cikk forráspublikáció jellegű. A könyvtár előtörténetének csaknem 100 esztendő dokumentumát, irodalomtörténetírásunk egyik kitűnő képviselőjének, TOLDY Ferenc egyetemi könyvtárigazgatónak mint a tanügyi bizottság könyvtári albizottsága elnökének a pesti városi közkönyvtár létesítésére 1868-ban tett javaslatát adja közre.

Az alapítás szükségességét TOLDY Ferenc a következőkben indokolja: „Egy városi könyvtár felállítása városunknak nemcsak díszére, hanem a városi lakosság

szellemi műveltsége, közvetve pedig annak anyagi jóléte előmozdítására is szolgálna... Korántsem lesz luxusceikk... Hogy majd a gyakorlati életben különféle szakjaik folytonos haladásáit sikeresen követhessék... és a képebbek maguk is a haladás tovább fejtő tényezőivé lehessenek arra az irodalom rájuk nézve mulhatatlanul szükséges. Igaz, hogy az irodalom rájuk nézve létezik ily könyvtár nélkül is, de hányan jutnak ily könyvtár nélkül annak ismeretébe? hányan szerezhetnek maguknak ily munkákat, még pedig nem egyszer-kétszer az életben, hanem folyvást?”

A javaslat 2. pontjában a kereskedelem, gyári, kézműves és művészi ipar egyes ágainak kézikönyveket, monográfiákat és a folyóiratok gazdag válogatását javasolja, mert „nagyobb jótétment alig gyakorolhatna a városi hatóság a szorgalmas iparúzó osztállyal, mintha oly könyvtárat állít számukra, mely a feljebb nevezett szakoknak minden ágaira, minden külön-szerű (speciális) jó könyvet megszerezvén, azok polgárainak használatára e könyvtárban készen állának. Csak egy nemzedék alatt is mennyire emelkednek ily intézet által a közműveltség, s a technikai szakbeli ismeretek elterjedése által az ipari képzettség! Ennek folytán pedig az előállító erő, a külfölddel való versenyezhetőség, s így végre a közjólet.”

A javaslat befejezésekképpen a nyitvatartási idővel is foglalkozik, mely szerint: „vasár és ünnepnapokon kívül midőn a könyvtár délelőtt és délután nyitva állana, hétköznap az esti órákban (pl. 5—9) volna célszerű azt, a nappal rendszerint másféle foglalatatos polgári [közönség tekintetéből] nyitvatartani.”

Igen jelentős s a tudományos kutató munkát több irányban serkentő cikk ZOLTÁN József: *Különgyűjteményeink idő-szerű és távlati feladatai* c. tanulmánya. A szerző egyenként számba véve és értékelve a könyvtár különgyűjteményeit (a Szűry Dénes-féle editio princeps, — a muzeális és a röpiratgyűjteményeket) különös gondot fordít a főváros múltjára és jelenére vonatkozó mindennemű nyomtatott anyag teljességre törekvő gyűjtőhelyének, a könyvtár legjelentősebb különgyűjteményének, a *Budapesti gyűjteménynek* részletes ismertetésére. Foglalkozik a könyvtár megalakulásával szinte egyidős gyűjtemény sokrétű, gazdag állományával, ennek az idők során bekövetkezett hiányosságai, s hiányok pótlásának korlátaival és eredményeivel, az anyag feltárásának nehézségeivel.

Szól a tanulmány Budapest történetének bibliográfiájáról, melyhez 1954-ben

a Magyar Tudományos Akadémia és a Fővárosi Tanács közös megbízásából kezdetét hozza a Könyvtár. Ennek a hatalmas munkának mintegy melléktermékként készül a *Budapest a szépirodalomban* című bibliográfia, melyet az előbbi megjelenése után terveznek kiadni. Hatalmas képkatalógus, Budapestre vonatkozó mintegy 1000 lapra tervezett szöveggyűjtemény szerepel a Könyvtár egyik legjelentősebb részlegének terveiben.

A Könyvtár tervei között felsorolja a tanulmány a mintegy 20 ívre tervezett *Budapest 5 évszázada* című albumot, mely a SCHEDEL-*krónikában* megjelent első Buda-ábrázolástól napjainkig — metszetekben, grafikus ábrázolásokban és festményekben fogja bemutatni fővárosunkat. Négy nyelvű képmagyarázat gazdagítja a kiadványt. 1959-től a Budapesti-gyűjtemény „régii, jó hagyományait felújítva, kiadványsorozatot” ad ki *Tanulmányok Budapest történetéből* címmel.

A következő tanulmány TISZAY Andor *Könyvtárunkkal kapcsolatos képdokumentumok a Magyar Tanácsköztársaság idejéből* c. rövid bevezetéssel ellátott összeállítása, a Magyar Tanácsköztársaság alatt a Könyvtárral s az országos könyvtárügy jelentős kérdéseivel foglalkozó nyomtatványokat, a Közoktatásügyi Népbizottság által rendezett könyvtárosi tanfolyamról szóló cikket, tájékoztatót és tanrendet mutatja be. A SZABÓ Ervint és közvetlen munkatársait ábrázoló egykorú képek, a Könyvtárban sokszorosított nyomtatványoknak, a Galilei Kör illegális roplapjainak facsimiléje és a Könyvtár Tanácsköztársaság-beli irányító működését ábrázoló fényképek egészítik ki az összeállítást.

DOBOS Piroska: *Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban* című érdekes, hosszabb léleketű tanulmány és két kisebb cikk után a kiadvány a történelmi múltba visz vissza bennünket. Az első ilyen jellegű tanulmány GÁTINÉ Pásztor Mária tollából *Türr tábornok és a népművelés* címen, GARIBALDI legendás-hírű tábornokának életét és a népművelés területén kifejtett munkásságát mutatja be, kiemelve a Türr által alapított Corvina könyvkiadó és az Országos Népművelési Kör tevékenységét.

A tanulmányt közlő kiadvány jellege miatt s a címében kitűzött célnak megfelelően, helyesebb lett volna valamivel kevesebb történelmi tábornok életének s katonai tevékenységének és részletesebben foglalkozni a népművelés területén kifejtett működésével.

SCHEIBER Mária posthumus cikke, a *Pest-budai látképek József Nádor korában* c. tanulmány bemutatja azokat a törek-

véseket, melyeket József nádor, mint a Szépítő Bizottság legfőbb vezetője Pest fejlesztése és szépítése terén kifejtett. Részletesen ír azokról a Budapest látéképet ábrázoló festményekről, melyek JÓZSEF nádor pártfogása alatt keletkeztek. A legfontosabb nevek, Carl KLETTE (1793—1874) a Drezdából származó, Bécsben tanult művész, aki egyszersmind a nádor gyermekeinek, Istvánnak és Herminának a festészetben mestere is volt. KLETTÉN kívül Anton ERNSLÉT (1801—1871), BARABÁS Miklós, a kiváló magyar festőt, MARASTONI Jakabot, VASQUEZ Károlyt (1798—1861), PETRICH Andrást (1765—1842), JASCHKE Ferencet és HOFBAUER János győri rajztanárt említi meg a tanulmány, mint akik Pest-Buda e korbéli festőiként JÓZSEF nádor környezetéből szerepet játszottak. Ezen nagy nevek s az általuk készített albumok mellett a folyóiratok: az *Auróra*, a *Regélő*, a *Honművész*, a *Honderű*, a *Pesti Divatlap* és az *Életképek* hoztak Pestet és Budát ábrázoló műmellékleteket.

Nem volna teljes ismertetésünk, ha az évkönyv kiállítására is nem vetnénk egy pillantást. A szép tipográfia, a jó papír mellett ki kell emelnünk azokat a mellékleteket, fényképillustrációkat, nyomtatvány- és plakett-reprodukciókat, melyek valamennyien szebbé, gazdagabbá, mindenekelőtt szemléletesebbé teszik a tanulmányokat. Az egész *Évkönyv* mind szép kiállítását, mind gazdag tartalmát tekintve, műfajának legjobb képviselői közé zárkozott fel.

V. WALDAPFEL ESZTER

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ évkönyve 1960. Bp. 1961. 234 l.

Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ Évkönyve minden évben elfoglalja rangos helyét könyvtárügy publikációink sorában. Az 1960. évről beszámoló *Évkönyv* ezúttal első ízben kisebb, alkalmasabb, könyvszerű formátumban jelent meg, s a szerkesztőség újabb, fiatalabb erőknél is teret engedett tanulmányaik bemutatására.

Az 1960. évi működési összefoglalót JÁNSZKY Lajos főigazgató állította össze. A könyvtár szolgáltatásainak gerincét a dokumentációs tevékenység adta a beszámolás évében is. A dokumentációs munkák gyakorlatiasságát az ipari tárcák műszaki fejlesztési osztályaival való jó együttműködés biztosította. Új belső kiadványsorozatok jelentek meg (*Műszaki-gazdasági tájékoztató a külföldi szakirodalomból*,

Témadokumentációs kiadványok). A témafigyelőszolgálat 200%-os emelkedést mutatott. A *Műszaki Lapszemlék* átfutási ideje kisebb, bázisuk nagyobb lett, s tárgyszavas indexekkel bővültek.

BALÁZS SÁNDOR és SZABOLCSKA FERENC *A műszaki termelési könyvtári hálózat 1960-ban* címmel írtak beszámolót. A hálózati könyvtárak 12%-ában folyt saját belső, vállalati dokumentáció, általában jól és pontosan. A helyi szak- és címfordítások, referátumok száma hatalmas emelkedést mutatott. A többi könyvtárban azonban szinte semmi ilyen tevékenység nem volt. A központ első ízben tájékoztató saját dokumentációs szolgáltatásainak vállalati felhasználásáról. Ez általában nem volt kielégítő.

Az *Évkönyv* második, nagyobb része módszertani tanulmányokat tartalmaz. Az első helyen DÁCZER ÉVA fejtegeti a könyvtár gyarapítási elveit és gyakorlatát. Egy fejezetben a könyvtár dokumentációs tevékenységének az állománygyarapításra való befolyását vizsgálja. Nem tartja szükségeszerűnek, hogy a könyvtár dokumentációs jellegű funkciójából kifolyólag azt gyűjtsön, amit a dokumentáció feltáráshoz alkalmasnak vél. A dokumentáció szempontjai hassanak a gyarapításra, de erős korlátokkal. Meg kell találni azt a mértéket, melyen belül a dokumentáció szempontjai helyes irányban és arányban befolyásolják az állomány gyarapítását.

FEJÉR ISTVÁN rövidebb közleménye: *Az időszzerű adatszolgáltatás feltételei referálólapok esetében*. A referálólapok adatközléseinek késedelmissége, a kiválogatás teljessége és a közölt adatok időrendi megoszlása adták vizsgálati alapját. Bírálja azokat a külföldi vizsgálatokat és javaslatokat, melyek az időszzerű adatszolgáltatás egyetlen feltételének a feldolgozás útjében meggyorsítását tartják. FEJÉR, helyesen, azt vallja, hogy egyes változó szakterületek kivételével az elévülés még műszaki vonalon sem oly gyors, amint azt a közhiedelem tartja. Ezért, a gyorsabb ütemű feldolgozás mellett, az időszzerűség újfajta értelmezése szerint a hatékonyság leglényegesebb tényezője a helyes időprofil. Ezen a lehetőleg egy időszakból való, horizontálisan széles tájékoztatások nyújtását értjük a referálólap egy-egy számában.

Az OMK nemcsak figyelemmel kíséri szolgáltatásainak sorsát és felhasználását, nemcsak tudatosan befolyásolni kívánja felvevő területét szempontjainak megismerésére és átvételére. VINCE PÁLNÉ cikke: *A hazai szaksajtó szerepe a műszaki tájékoztatás szétszórásában* plasztikus hasonlatával az adóállomás és a vevő készülékek közötti erősítő reléállomások

szerepével, a primer szakfolyóiratok fel erősítő propagandájának szükségességével foglalkozik. Az elsődleges magyar műszaki folyóiratok tartalmi vizsgálatát és bírálatát adja, a legelterjedtebb 27 folyóirat egy évi szemléje alapján. Alapvető szemléleti helytelenségeket és hiányokat is szövétesz, így a hosszú eredeti cikkek túltengését, feleslegesen tudományos és elméleti jellegű stb. Legfőbb feladatuk azonban a műszaki-tudományos tájékoztatás iránti széleskörű igény felébresztésének fokozása, mégpedig tervszerű, rendszeres, bő szakmai tájékoztató szemlenyag folyamatos közlésével.

Beszél az OMK dokumentációs szolgáltatásainak bizonyos fogyatékoságairól, elterjedtségéről, az okokról és a helyzet megjavításáról is. Egy összehasonlító táblázatban a műszaki szaklapok és az OMK *Műszaki Lapszemlék*nek előfizetési és terjedelmi adatait állítja szembe. Az előbbieket kedvezményezett nyomási, kiadási, terjesztési stb. helyzetben vannak; előfizetőjük hat és félszerese a dokumentációs kiadványoknak, holott azok lapterjedelme jóval több. Egyéni előfizetéseknél meg éppen tízszeres az aránytalanság, bár itt érzésünk szerint különböző okoknál fogva mindig komoly különbség fog maradni. Részletezi VINCÉNÉ a vállalati gyakorlat hiányait is a tájékoztatási anyagok megbecsülése és terjesztése terén. Az OMK-t e munkájában a METESZ Központi Dokumentációs és Tapasztalatcsere Bizottságának két munkacsoportja is segíti.

A legnagyobb igényű és terjedelmű tanulmány POLZOVICS IVÁNÉ *Az elsődleges szakirodalom közreadási formáinak szervezési problémáiról*. Bevezetésként a szakirodalmi közreadásról beszél. Különbséget tesz a szakirodalom mint alkotó forma és mint felismerési forrás között. A szakirodalmi áradat folyamatának fékezését lehetetlennek tartja. Szerinte a bőség és áttekinthetlenség ellen nem a fejlődés elfojtása, hanem helyes irányba terelő szervezési intézkedések kellenek. Dolgozatában a problémakör egészére kiterjedő javaslatokat tesz a mennyiségi okokból eredő áttekinthetési és felhasználási nehézségek enyhítése céljából. Az elsődleges szakirodalom fogalmi körének megállapításáról szóló fejezet voltaképpen finom szűrési eljárás, a szűkebb elsődleges anyag megállapítása. A társadalmi tudományoknál az irodalom alkotó forma lévén, azonos véleményt képviselő két dolgozat mind-egyike lehet elsődleges. Négyes csoportja formailag, ill. tartalmilag elsődleges és másodlagos szakirodalmat külön el. A formai ismérvek szerinti meghatározásról vitatkozni lehetne, mely szerint ti. általá-

ban a tartalom vizsgálata nélkül lehet dönteni. POLZOVICS nem tartja elsődleges közleményeknek a középszintű irodalomban található új technikai megoldásokat, gyakorlati eljárásokat, mert szerinte ezek nem kutatómunka eredményei, csak gyakorlatban kialakult felismerések. A szakkönyvekkel foglalkozó fejezetben elítéli a formai elemek szerinti minősítést. Bő szakirodalomból merített adatokkal, táblázatokkal dolgozva, megpróbálja a szakkönyvek mennyiségét meghatározni: a világ elsődleges könyvtermését a világtermelésre vetítve kb. évi 4500–5100, a legfőbb kultúrállamoknál 3200–3600, a nagy nyelvterületek viszonylatában pedig 3800–4200 műre teszi. E csoport áttekintése tehát mennyiségi okokból nem, tartalmi okokból azonban lényeges problémákat okoz. Többek közt javasolja az elsődleges művek gyors felismerésére szinopszissal való ellátásukat, valamint azt, hogy a könyvtárak helyezték előtérbe az elsődleges részművek elemző feldolgozását a másodlagos termékek: különnyomatok stb. tömegeinek feldolgozása helyett. — Részletesen foglalkozik a különleges szakirodalmi műfajtípusokkal. A kongresszusi kiadványokról szóló talán a legérdekesebb rész. Részletezi ezek sokféleségét céljaik, jellegük, a résztvevők köre szerint. A kongresszusok számát évi 5000-re teszi. Hosszú elemzésekkel közelíti meg a kiadványok számát. Az összes kiadványok becsült száma kb. évi 150 000, ebből szerinte feltehetően a fele kerül csak egyszer kiadásra. Előadott részletes javaslataiból hiányoljuk az Unesco bevonását a kérdés rendezésébe. A doktori értekezések kialakulásának módszerét, rendszerét foglalja össze a következő fejezet. Javaslata az, hogy a minősítő testületek a nemzeti könyvtárakba küldjék be őket, csak ott lehessen olvasni, adataikat pedig a nemzeti bibliográfia adja közre. Szerintünk hazai viszonylatban maradhatna a már évtizedes hagyomány, keresettségük mai őrzőhelyükön indokolt; a nemzeti bibliográfiai közlés gondolatát persze mi is osztjuk.

A kutatási jelentések újfajta típusát is részletesen vizsgálja. Mozgósítási és bizalmas jellegük miatt itt legkevésbé várható reális rendezés. Pedig számuk kb. évi egy millió, emellett egyre nő, eredeti kutatási anyagokat hoznak és nehezen hozzáférhetőek. Némi rendezéssel kecsgethető a kutatóintézetek világjegyzékének összeállítására, felkérésük jelentéseik referálására való átengedésére s szinopszissal való ellátására. Az elsődleges szakirodalom közismerten legbővebb forrásai a szakfolyóiratok. Biztos kézzel elemzi a folyóirat-típusokat és szerkezeti sokféleségüket, ami

színes képet és sajátos műfaji egyéniségeket mutat. A szakfolyóiratok számát kb. 80 000-re, ezen belül a műszakiakat 35 000-re becsülik. POLZOVICS is osztja azt a véleményt, hogy mennyiségi növekedésük már leiggadtabb ütemű. A szakcikkek számát kb. évi 2,4 millióra teszi, az elsődleges közlések számát pedig a VINITI adataiból kb. ennek egyharmadára. Hosszan tárgyalja a folyóiratellenes irányzat kialakulását, érveit, majd erőteljesen bírálja azokat. Reformjavaslataiban POLZOVICS a fogyatékoságok elhárítását nem a folyóirati formán kívül keresi, hanem a szervezeti megjavítással szeretné elősegíteni. Szerinte az elsőrendű publikálásra kijelölt folyóiratokat nemzetközi jegyzékbe kell foglalni, s a kutatók lehetőleg csak ezekben publikáljanak, a dokumentátorok csak ezeket referálják. A jegyzékbeli differenciálásra részletes kódolást, szimbólumokat vezet be, ezenkívül nemzetközi szabványajánlást és szerzői szinopsziseket is javasol.

Az *Évkönyv* a szokott gondos szerkesztéssel és külsővel jelent meg. Az alapos böngészés során néhány ellentmondó számról és hibára bukkantunk azért. Így pl. az OMK összállománya a 9. és 65. lapokon, a vállalati öszdolgatók száma a 68. és 69. lapokon, a hálózati könyvgyarapodás száma a 66. és 75. lapokon, a kutatási jelentések száma a 8. és 189. lapokon nem ugyanaz, a 15. lapon a folyóirat nyelvi táblázat végösszege nem adja ki az összes folyóiratokat. Hasonló kisebb hibák ki-gyomlálása a jövőbeli egészen pontos összeállítást fogják biztosítani.

HODINKA LÁSZLÓ

Vajda László: Móra Ferenc vezércikkei. Bibliográfia. Szeged, 1961. 124 l. (A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai 47.)

A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványszerozata ezzel a kötettel megközelíti a félszázatot, lehet, hogy amikor róla írunk, már az ötvenedik is megjelent, vagy megjelenés előtt áll. Sok nagy könyvtárunk gondolhat elismeréssel a szegediek kiadói tevékenységére, és jólesik feljegyezni, hogy a déli nagyváros buzgó munkájában a kulturális vezetőszerpért a város két nagy könyvtára kiemelkedő részt vállalt.

Mint jónéhány a szegedi kiadványok közt, ez a most megjelent bibliográfiai munka is új rendet szeretne vágni, olyanba kezd, amilyent még nem próbáltak előtte. Nem egyszerű bibliográfiai összeállításról van itt szó, hanem kísérletről arra, hogy egy újságró műhelyébe mélyebb bepillantást nyújtson a bibliográfus feltáró

módszereinek a feladathoz mért finomításával. Nem teszi a feladatot könnyebbé, de izgalmasabbá, hogy az újságíró ugyanakkor rangos író is, akinek rangja még valószínűleg nincs is eddig pontosan megállapítva a magyar irodalomban, hihető, hogy még emelkedni fog, s ehhez a VAJDA Lászlóéhoz hasonló szorgalmas és ötletes munkák is hozzájárulnak.

A teljes MÓRA-bibliográfia összeállítása során VAJDA az 1896 és 1932 közötti időkből 2547 vezércikket tárt fel, és ez az impozáns szám úgy látszik még nem teljes, hiszen a MÓRA szerzőségét igazoló módszereket VAJDA a munka jelen formában való közreadásáig folyton csiszolta. Különféle jelekkel jelzi az azonosítás megbízhatóságának a fokát, kezdve azoknál a cikkeknél, amelyeket MÓRA névvel, szíglával vagy azonosítható álnévvel megjelölt, illetve amelyeket az egyik legértékesebb forrásán, a Szegedi Somogyi Könyvtár újságpéldányán MÓRA barátja, SZALAY József jelölt meg MÓRA műveként, egészen a csak stilisztikai alapon MÓRÁnak tulajdonítható cikkekéig. Utóbbiaknál — bár, amit itt ad, nyilván már gondos rostálás eredménye, — még mindig lehet tévedés, hiszen a *Szegedi Napló* két legnagyobb egykorú munkatársának, MÓRÁnak és JUHÁSZ Gyulának a cikkstílusá anyyira hasonló, hogy az olvasók ismételtlen összevetéstették a névtelen cikkek szerzőit. Márpedig VAJDA munkájának első részében — amelyet *ő Kronológia* címmel jelöl, — az írások 97%-a anonim.

Túlmege szinte a bibliográfián és a jövőd tudományos magyar sajtótörténet íróját fogja legjobban érdekelni a munka második része, amelynek VAJDA, kissé képletesen, a *Genealógia* címet adja. Itt egy olyan kísérletről van szó, amelyet tudtommal eddig külföldön sem tettek valamely ismert újságíró cikk-œuvre-jének vizsgálatánál. Itt ugyanis az összeállítás rokonsági csoportba rakja a vezércikkeket, „az egymásból való leszármazás rendje szerint” — valójában pedig az újságíró műhelymunkáját tárva fel, MÓRÁn kívül is talán a legtöbb politikai cikkíróra alkalmazható érvénnyel. A következtetés, amit VAJDA nem von le, de sejtet — így általánosítható: az újságíró legfőbb forrása a saját műve, abban függ minden össze; egy-egy téma akár évek múlva is újra előkerül, és ekkor — akár szándékosan, a kisebb erőfeszítés kedvéért (mert ez is jogos ennél a műfajnál), akár véletlenül, a biztos tudás vagy a meggyőződés erejénél fogva — ugyanazokkal vagy hasonló szavakkal kerül kifejezésre ugyanazon tartalom. Nagy kaliberű írónál akarva-akaratlan a tökéletesedés, a teljesebbé

válás irányában halad ez a látszólagos vagy valóságos önismétlés: egyre pregnánsabb, egyre művészebb fogalmazás felé. Jellemző, hogy MÓRÁnál a műfajokon is áttör ez a témaváltogatás: ugyanaz a motívum hol mint mese, hol mint vers, hol mint cikk kerül elő. VAJDA itt is jelekkel dolgozik összeállításában, pontosan ki tudja fejezni az ismétlések minden változatát, kezdve attól, amikor csak a téma marad ugyanaz, egészen addig, amikor szóról-szóra ismétlődik egy-egy cikk vagy cikkrész. A 2547 vezércikk között 246 ilyen „genealógiai” csoportot dolgozott ki VAJDA.

Az érdekesítő kis könyvet azzal tesszük le, hogy várjuk a folytatást, a teljes bibliográfiát, ugyanilyen részletes, modern, újszerű feldolgozásban.

Csak eggyel nem értünk egyet: ahol a lap címfelében talált keltezés vagy sor-számolás hibás, ott VAJDA elfogadja és közli a téves adatot, mert, úgymond, az egyes könyvtárak saját példányaikban (és katalógusaikban?) más-más módon javítják az ilyen sajtóhibát. Először a könyvtárakat éri ezzel az eljárással (és vallomással) sérelem, amelyek legtöbbször nagy igyekezettel helyesbítik az ilyen hibát, de sérelem éri MÓRÁt is, mert nem lesz pontos műveinek keltezése. A bibliográfia egyik szerszáma: a szögletes zárójel segíthet a bajon. Ahol pedig a könyvtárak hibáztak, állapítsa meg a bibliográfus a helyes dátumot, ő teheti ezt leginkább. És töredéke volna ez a munkatöbblet csak annak, amit MÓRA életművének feltárására VAJDA időben, fáradságban, türelemben, de hozzáértésben és leleményességben is — mint ez a példa mutatja — adni képes és akar.

DEZSÉNYI BÉLA

Iz isztorii ruszszkoj zszurnalisztki.
Sztat'i i materialü. Red. A. V. ZAPADOVA.
Moszkva, 1959, MGU. 259 l.

A cikkgyűjtemény öt, különböző szerzőktől származó közleményben az orosz sajtó első jelentős, nagy korszakát, a forradalom előtti Oroszország sajtójának történetét fogja át.

Az első orosz újság, a *Vedomoszti* (1703) kibocsátása után a XVIII. század közepétől az orosz sajtó fellendül. ZAPADOV cikke ezt a korszakot vizsgálja. A kor haladó publicistája, irodalmi és tudományos szervezője LOMONOSZOV, aki azért harcolt az orosz Akadémia főleg latinul író, nyugati befolyás alatt álló professzoraival, hogy a tudomány eredményeit orosz nyelven népszerűsítsék. Ennek egyik eredményeként adta ki a Tudományos Akadémia az *Ezseseszjacsnüe szocsinenija* c. folyóiratot

1755-ben. LOMONOSZOVOT 1741-től, Oroszországba való visszatérésétől haláláig élénken foglalkoztatta a sajtó ügye. Számos cikkben és közleményben foglalkozott az újságírás tisztaságával, a sajtó szabadságával, az idegen befolyások alól történő felszabadításával.

Az orosz sajtótörténet jelentős korszaka a dekabristák és szimpatizánsaik tevékenysége, majd a krími háború után a hazai irodalom erős cenzúrázása miatt külföldről irányított, nem cenzúrázott haladó újságírás (pl. a *Kolokol* és kiadója GERGEN).

GERGEN, PISZAREV, CSERNŰSEVSKIJ, OGAREV és mások publicisztikai munkássága nyomán csakhamar Oroszországban is bekövetkezik a forradalmi újságírás újabb fellendülése. Ezzel a korszakkal három cikk foglalkozik.

Az első, a moszkvai egyetem diákjainak az 1860-as évek forradalmi helyzetében folytatott kiadói tevékenységével, a második az indiai nemzeti felkelés sajtóvisszhangjával foglalkozik.

A harmadik — legjelentősebb — közlemény a PISZAREV befolyása alá került (1859-ben megindult) *Ruszszkoe Szlovo* c. folyóirattal foglalkozik, amely a megújult, CSERNŰSEVSKIJ irányítása alatt álló *Szovremennikkel* együtt a forradalmi-demokrata nézetek és az orosz raznočinyec-intelligencia radikális rétegének szócsövévé vált. A cikk hosszan tárgyalja LENIN-nek az említett folyóiratokról vallott pozitív véleményét. Ugyanakkor kimutatja, hogy a folyóiratokba dolgozó radikálisok, jóllehet ideálisan lelkesedtek a szocializmus gondolatáért, nem érték el a forradalmi demokraták ideológiai fejlettségének és forradalmi következetességének színvonalára. Ebből keletkeztek a viták a két lap között, ezek azonban nem változtatnak haladó jellegükön és jelentőségükön.

Az orosz sajtó negyedik fő eseménypontjának egy speciális, de jellemző részletkérdésével foglalkozik SZTŰKALIN *Politikai szatíra 1905-ben, a Zritel' c. folyóiratban* című kitűnő cikke.

1873-tól, a XIX. század legjobb orosz szatirikus lapjának, az *Iszkrának* megszűnésétől kezdve a szatíra hosszú időre kizorul a politikai küzdőtérrel. A 70-es évek végén történt újraillesztési kísérletek is hiábavalóknak bizonyultak. A cári cenzúra csak olyan humort engedett szóhoz jutni a publicisztikában, amely „okos és illedelmes” volt, azaz nem sértett politikai érdekeket.

Csak 1905-ben sikerült a forradalmi-marxista körökhöz közelálló ARCŰBASEV-nek a *Zritel'-t* kiadni. A folyóiratot 17 szám megjelenése után tiltották be. Kár, hogy a cikk nem közöl illusztrációkat.

A cikkgyűjteményt eredeti dokumentumok egészítik ki. Ebből az archivális részből a legérdekesebb PISZAREV *Harc az életért* című, DOSZTOJEVSKIJ *Bűn és bűnhődés* című regényével foglalkozó cikke cenzúraharcának története.

ISZLAI ZOLTÁN

Utz, Arthur: Grundsatzfragen des öffentlichen Lebens. — Principes de la vie sociale et politique. Bibliographie. (Darstellung und Kritik.) Recht, Gesellschaft, Wirtschaft, Staat. I. Bd. (1956—1959.) Unt. Mitw. v. W(illy) BÜCHI, H(umbert) Th(omas) CONUS, B(rigitta) GALEN. Freiburg, [etc.] (1960), Herder. 446 l. [Angol és spanyol szöveg is.]

UTZ Artúr freiburgi egyetemi tanár ebben a műben német, angol, francia, olasz és spanyol nyelvterületről azoknak a könyveknek és folyóiratcikkeknek bibliográfiáját állította össze, amelyek a jogi, társadalmi, gazdasági és politikai alapvető kérdéseket érintik.

A bibliográfia, tartalmát és szerkezetét, különösen összeállításának ötletes technikáját illetően, érdemes a méltatásra. Két főrésze oszlik. Az első a módszeres adatközlésre támaszkodik, a második kritikai elemzéseket tartalmaz.

Az első főrészben sajátos tizedes osztályozási rendszer szerinti felépítésben, logikai csoportosításban öt fejezet van: 1. a társadalomtudományok alapelemei, 2. jogbölcselet, 3. társadalmi rend, 4. gazdasági rend és 5. politikai rendszerek. Ezeket a fejezeteket ugyancsak a tizedes osztályozási rendszer szerinti további finom bontásban az egyes fogalmakig lemenően tagolja. Ilyenek például: szociológia, szociálétika, szocializmus, kommunizmus, keresztényszocializmus, halálbüntetés, jogpolitika, törvényesség, az állam mint jogok birtokosa, kultúrpolitika, bevándorlás, film, publicisztika, szakszervezetek, hivatások, bérezés, munkaszerveződés, az állampolgárok engedelmségi kötelezettsége, kormányzat, közigazgatás, állam és egyház. Mintegy 300 fogalom, egytől négy számjegyig való megjelöléssel kerül így tárgyalásra, a szisztéma szerint.

Ez után a logikai bontás után a műben alkalmazott csoportosításnak megfelelő fogalmak, tárgyszó szerint, betűrendben vannak közölve, s minden tárgyszó utal a fogalomnak a szisztémában kijelölt helyére.

A szisztéma beosztása és a tárgyszó szerinti csoportosítás is négynyelvű: német, francia, angol és spanyol.

A bibliográfiai főrészt utolsó csoportja a tulajdonképpeni bibliográfia, amely mintegy 1500 címet a szerző, illetőleg az eredeti cím szerinti betűrendben közöl. A bibliográfiai adatok után minden címmel utal a szisztema megfelelő helyére, tehát sajátos rendszerének megfelelő szakozást is ad. Ebben a részben — természetszerűen — keveredik a feldolgozott öt nyelv, mivel egyetlen rendező elve a betűrend.

A mű második főrésze a közlésen túlmenő kritikai állásfoglalásokat tartalmazza, a kiválasztott egyes művek: könyvek, folyóiratcikkek rövid tartalmi ismertetése után. Ez a rész csak német nyelvű, mivel így is mintegy a felét teszi ki az egész kiadvány terjedelmének, s a négy nyelven való közlés terjedelmével veszélyeztette volna az egész összeállítás célját. Ennek a tárgyalási anyagnak a rendszere a mű szisztemája, s az egyes fejezetek után a többi használt nyelven is összefoglalókat ad. A recenziók nem terjednek ki az egész bibliográfiai anyagra, hanem csak mintegy 500 műre.

A két ismertetett főrészt mellett különböző segédletek kívánják emelni az összeállítás gyakorlati értékét, használhatóságát. Ilyenek a bevezető részben a négy nyelvű előző, a kötet végén pedig a második főrészhez adott név- és tárgymutató.

A bibliográfia összeállítója és kiadója folytatólagosan kívánja közrebocsátani hasonló jellegű és szerkezetű kiadványaikat. Ezúttal az 1956—1959-ig terjedő idő irodalmát figyelik és közlik, a későbbiekben pedig 2—3 évenként jelentkeznek az újabb kötetekkel. Ajánlásukban rámutatnak arra, hogy miért és hogyan segíti a bibliográfia a gazdasági szakemberek, jogászok, politikusok és a társadalomtudományok különböző ágazatainak művelői gyakorlati és elméleti munkáját.

Utz professzor bibliográfiája a mai korszerű, sokrétű és technikailag is rendkívül fejlett könyvtári szolgáltatások közül is kiemelkedik a szerkesztés ötletességével. Talán úgy lehetne legjobban, egy mondattal jellemezni, hogy a maximumát adja annak a szerkesztési technikának, ami még nem öli meg a tartalmi elemeket, nem sérti tárgyi értékét. A négy és félszáz lap terjedelmű, igen szép kiállítású mű sok könyvészeti billentyűsorrall biztosítja a több oldalról jelentkező igények kielégítésének lehetőségét és a tájékoztatás összhangját. Választ ad annak az érdeklődőnek, aki a társadalomtudományok egyszerű tagozódása alapján foglalkozik összefogó vagy részkerdecskkel, annak, aki ismeri valamely mű szerzőjét vagy annak hiányában a mű pontos címét, annak, aki egy-egy tárgyszóval megjelölhető fogalom

alapján keresi az irodalmat, s lényegesen tovább megy az egyszerű irodalmi ajánlásnál, amikor kritikai állásfoglalást is tartalmazó tartalmi ismertetést ad az egyes jelentősebb művekről, kiszolgálja a nagy nyugati nyelvek közül csak egyiket-másikat ismerő kutatót, összefüggéseket teremt a címek és szakok rendszerében, s mindezt akként, hogy az érdeklődőnek a legkevesebb fáradságot okozza, és mégis a leggyorsabb felvilágosítást nyújtja. Nagy előnye még az az összefogás, amely a polgári társadalmak és országok irodalmának legjelentősebb részére kiterjed.

Fel kell azonban vetnünk a kérdést, hogy mindezeknek az előnyöknek ellenére is nem fogott-e az összeállító-szerző túl sokat, nem vágta-e túlságosan is nagy fába a fejszéjét? Négy év, öt nyelvetterület s a társadalomtudományok jelentős könyv- és folyóiratcikanyaga; mindez egy műben. Ez a tény önmagában kötelezővé teszi a nagyfokú szelektálást, aminek eredményeként a bibliográfiai rész 1500 címre terjed ki, az értékelő rész pedig 500 műre. Önkéntelenül is felmerül a kérdés: mi az, ami — szükségképpen — kimaradt? És kérdeznünk kell azt is: nem túlzottan szubjektív-e egy szerzőnek, akár néhány munkatárssal ellenőrzött, de végül mégis csak egyéni állásfoglalása a tekintetben, hogy mi a jelentős, mi az értékes?

Minden bibliográfia-szerkesztőnek érdemes tanulnia a szerkesztés technikájából, de a könyvészeti érték tartalmi követelményei óva intenek az elhatárolás szükségességére: est modus in rebus. Tegyük sokrétűvé és rugalmassá a feltárási eszközöket és módszereket, de ez ne legyen a tartalom rovására. A bemutatott szelektív értékelő bibliográfia gyakorlati használhatóságán kívül erre is tanít.

TAKÁCS JÓZSEF

Soltész Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században. Bp. 1961, Akadémiai Kiadó. 195 l. 72 tábla.

A könyv szakemberei és a könyvhöz értő bibliofilek a közelmúltban az Akadémiai Kiadó közreműködésével értékes és szép munkával gazdagodtak: SOLTÉSZ Zoltánné több éves kutató munkájának eredményével.

A terjedelmes mű a történelmi Magyarország könyvkiadása első századának könyvtérését vizsgálja illusztrációik, könyvdíszek szempontjából; rendszerezi és ugyanakkor értékeli azokat. „A szöveget szemléltető figurális ábrázolásokon kívül a pusztán díszítés céljából alkalmazott címlapkeretekkel, iniciálékkal, fejlécekkel, zá-

rődíszekkel is foglalkozunk, s a művészi szempontból értékes metszetek mellett a kezdetlegesebb kivitelű, szerényebb díszek sem kerülnek el figyelmünket” — olvassuk az *Előszó*-ban. A feldolgozott mű azért is becses tudományos kutatásunk számára, mert a feldolgozott anyag egyben grafikus-művészetünknek csupán könyvekben fennmaradt legkorábbi emlékénye. A hazai fametszés kezdeteinek feltárása külföldi előképeik alapján: a kül- és belföldi anyag analízise, egybevetése segítségével történik. Átfogó képet kapunk ugyanakkor a XVI. század hazai nyomdaműhelyeiről is, amelyek igen gazdag, művészi értékű könyvdiszítói anyagot alkalmaztak.

A HONTERUS-, HOFFGREFF-HELTAI-, HOPHALTER-, GUTGESELL- és KLÖSZ-nyomdák (csupán néhányat ragadtunk ki a bő vizsgálati anyagból) igényessége, nemesveretű kiadói műveltsége megmagyarazza könyvdiszítói anyaguk gazdagságát, kiadványaik magas színvonalát, s érthetővé teszi azt is, hogy századok múltával éppen e becses hagyományok feltámasztása segítette századunk elején elsekélyesedett könyvkultúránkat megújulni; gondolunk itt a vidéken TEVAN és KNER törekvéseire, eredményeire, a fővárosban például a Hungária- vagy az Amicus-kiadók tevékenységére, a *Magyar Grafika* c. folyóiratnak, az 1920-ban létesült Bibliofil Társaságnak agitativ erejű programjára.

SOLTÉSZNÉ könyvének könyv- és művészettörténéseink egyaránt sokat köszönhetnek.

Nyomon követve a nyomdák könyvdiszítói állományának továbbkölcsonzését, alkalma van az egykorú könyvsajtók kapcsolatainak felderítésére, nyomdáink fejlődésének, irodalmunk és könyvkiadásunk kialakulásának megismertetésére is. A könyvtörténésznek nem egyszer nagy gondot okoz az e századból származó, akár kiadói elgondolás alapján, akár az időközben megcsönkült: impresszum nélküli könyvek, könyvtöredékek meghatározása. SOLTÉSZNÉ könyve alapján, a nyomdai díszek azonosításával kiderülnek a hiányzó impresszum-adatok: gyakran egyetlen illusztráció, iniciálé elegendő már a gyakorlott kutató számára, hogy felismerje az előállító műhelyt és a származási helyét.

A fametszetes illusztrációk mestereinek azonosításával, a külföldi mestereknek a hazai műhelyekre gyakorolt hatása megállapításával, az áthonosított anyag számbavételével művészettörténetünknek, közelebbről grafikai művészetünk fejlődéstörténetéhez is értékes, ismeretlen anyagot szolgáltatott a szerző.

A könyv szerkezeti megoldását, módszerét is ki kell emelnünk. A feltárás ki-

induló pontja természetesen a nyomda: működésük időrendjében sorakoznak egymás után. Ez alkotja a könyv törzsanyagát; viszont az utána következő katalógus, amely feltárja az egybegyűjtött emléksanyagot — felsorolva a különböző típusok variánsait is és valamennyi vizsgált metszet magyarországi előfordulási helyét —, valamint a táblák: az említett szöveg-, illetőleg katalógusnak megfelelő csoportosításban közreadott könyvdíszeknek reprodukciói a műnek egyenlő értékű részei.

A kutató eligazítására a szerző gondosan összeállított mutatókat mellékel: névmutatót, nyomtatványok mutatóját, ikonográfiai mutatót, címerek mutatóját és a 72 táblához táblajegyzéket. A külföldi kutató bőséges németnyelvű kivonat tájékoztatja.

Természetesen SOLTÉSZNÉ munkája elsősorban a szlovák és román szakemberek számára lesz igen hasznos segédeszköz, szervesen illeszkedik emellett az általános könyvtörténetet alátámasztó segédművek sorába is.

E megfontolásokból következik, hogy helyes volt a szerzőnek a *Magyar Könyvszemle*-ben közreadott tanulmányait továbbfejlesztve, önálló kötetet sajtó alá rendeznie. Az Akadémiai Kiadó érdeme viszont, hogy e mű a hasonló tárgyú külföldi kiadásokhoz méltó tipográfiai nívón jelent meg.

Ma már gyakorlatból is tudjuk, hogy a műre szükségünk volt, sőt kívánatos volna, hogy a szerző további kutatásait is minél előbb közreboccsássa.

D. SZEMZŐ PIROSKA

Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtáranak időszaki kiadványa. Bp. 1961— (1. évfolyam, 1—2. [kettős szám], 3—6. szám.)

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a hazai tudományos kutatók korszerű tervezésének és összehangolásának, valamint a Magyar Tudományos Akadémia koordinációs tevékenységének támogatására több mint egy esztendeje új dokumentációs folyóirat kiadását kezdte meg. A tudományos munka tervezésének és szervezésének fontosságát, a tudományos élet fejlődésében, a termelőmunka színvonalának emelésében játszott szerepét szükségtelen itt külön hangsúlyozni. Azt azonban nem árt kiemelni, milyen hasznos és mennyire időszerű volt ennek az elismerten jelentős témának olyan önálló kurzens dokumentációs összeállítást szentelni, amely a különböző területeken működő és

elsősorban nem tudományszervezési feladatokkal foglalkozó szakemberek számára is lehetővé teszi, hogy különösebb fáradság és időpazarlás nélkül tájékozódhassanak a legfrissebb nemzetközi eredményekről, és egyben áttekintést szerezzenek a rendelkezésre álló bel- és külföldi irodalomról. Nálunk, ahol ma még aligha vannak sokan azok, akik „főfoglalkozásuként” működnek ezen a területen, ez a legfontosabb feladat. Most, hogy az első, 1961-i évfolyam — némi késéssel 1962 áprilisában — teljessé vált, megállapíthatjuk: a kitűzött feladatnak a *Tájékoztató* eleget tett.

Szükségszerűen következnek az eddigiekből, hogy a könyvtári szakembereket különösképpen érdekli ez a kiadvány, hiszen saját munkájuk is túlnyomórészt tudományos munka, amelynek végső célja a különböző területeken folyó kutatások előmozdítása, támogatása. Ezen felül a könyvtár maga is tudományos intézmény, ezért a könyvtári munka tervezése, a könyvtári üzem szervezése és irányítása tekintetében sem közömbösekké a *Tájékoztató* elméleti és gyakorlati útmutatásai. Végül pedig azért is figyelmet érdemel, mert jellegére nézve bibliográfiai-dokumentációs kiadvány, mégpedig egyik nagy tudományos könyvtárunk kiadványa.

A *Tájékoztató* igen helyesen nem szorítokzik pusztán adatközlésre, sőt a tulajdonképpeni *Bibliográfia* csupán elenyésző hányadát teszi ki egy-egy szám tartalmának. Legterjedelmesebb része a *Szemle* c. rovat, amely bőséges kivonatban, részletesen ismerteti a jelentősebb külföldi publikációkat oly módon, hogy a kivonatok akár önálló cikkekként is megállnák a helyüket, és így általuk alapos ismereteket nyerhetünk nemcsak a szovjet és népi demokratikus, de a nyugati országok tudományszervezési műhelyitkairól is.

A kivonatosan közölt tanulmányok többsége általános érdekű elvi jelentőségű kérdésekkel, a tudományos kutatás feladataival, a fejlődés irányjaival, a fejlesztés módszereivel, a szakemberképzéssel, a kutatómunkára fordított kiadások arányaival stb. foglalkozik. Ilyenek például a szocialista országok akadémiaira váró új feladatokról szóló beszámoló (3. sz.), M. V. KÉLDISNEK *Az SZKP XXII. Kongresszusa és a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának feladatai* című referátuma (6. sz.), az Egyesült Államokban, Nagybritanniában és Japánban folytatott ipari kutatások költségárányainak összevetése (1—2. sz.) vagy a három különböző UNESCO kiadvány alapján összeállított ismertetés a világszerte folyó természettudományos kutatásokról és az UNESCO tízéves természettudományos programjáról (5. sz.) stb. De

feldolgozásra kerültek egészen speciális vonatkozású részletkérdések is, olyanok, mint az űr kutatás távlati tervei (3. sz.), valamint — hogy saját tárgyunkról is beszámoljunk — a dokumentáció és a gépi adatfeldolgozás témakörével kapcsolatos közlemények: a gépi fordításról, közelebbről a gépi fordítási kísérletekről angolból oroszra (1—2. sz.), a VINITI működéséről, a kémiai képletek tömeges tárolásáról és visszakereséséről elektronikus számológépek segítségével (3. sz.), a mikrokártyákról és a mikrokiadványokról általában (5. sz.) stb.

Bár kétségtelen, hogy az utóbb említett ismertetések rendkívül érdekes olvasmányul szolgálnak, mégis úgy tűnik, mintha ezek közlésével a szerkesztők áthágták volna az önmaguk által felállított szabályt, nevezetesen azt, hogy a *Tájékoztató*nak „legfőként azokat a témákat kell tárgyalnia, amelyek nemcsak egyes kutatási ágak szempontjából fontosak, hanem a kutatótevékenység nagyobb szektorait vagy a kutatás egészét érintik.” (Bevezetés. *Tájékoztató*. 1—2. sz. 8. l.)

A következő, *Figyelő* címet viselő rovat már rövidebb, 10—80 soros kivonatok formájában ismerteti — túlnyomórészt folyóiratok cikkei alapján — a tudományos élet és a tudományos kutatás legfrissebb híreit, jelentősebb eseményeit.

A harmadik rovat, a már említett *Bibliográfia* három részre tagolódik. Közülük az első a *Szakirodalmi ismertetések*, amely néhány soros annotációkkal ellátott *betűrendes* irodalomjegyzék a jelentősebbnek tartott szakmunkákról, illetve cikkekről (egy-egy számba kb. 15—25 ilyen ismertetés kerül). A második rész címe: *Válogatott bibliográfia a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének irodalmából*. Ez szakcsoportokban, annotáció nélkül, de az idegen nyelvű közlemények esetében címfordítással számonként mintegy 100—120 tételt (könyveket és cikkeket vegyesen) tartalmaz. A harmadik rész, a *Bibliográfiai áttekintés a magyar tudományszervezés újabb irodalmából*, ismét *betűrendes* (számonként átlag 30—35 cím).

A *Szemle* rovat közleményei között is előfordul a tudományos munka tervezésének, igazgatásának és szervezésének irodalma mellett ezzel rokon, de a tárgyukon mégis kivüleső ismertetés. A *Bibliográfia* rovatban pedig éppen a tárgyi csoportosítás következtében kifejezetten szembevetendő, hogy igen sok, az általános tudományelmélet, a tudománypolitika, a nemzetközi tudományos kapcsolatok, együttműködés és szervezetek, a tudományos kutatás új módszerei, a tudós- és szakemberképzés, a

munkaerőgazdálkodás, a tudományos kutatás gazdasági és pénzügyi problémái, a dokumentáció, a tudománytörténet stb. tárgykörébe tartozó mű szerepel.

A *Válogatott bibliográfia*... alfejezet szakcsoportjai meg is felelnek az összegyűjtött anyag sokrétűségének (kár, hogy a *Figyelő* rovat és a *Szakirodalmi ismertetések* alfejezet anyagát nem rendezték ha-

sonló szakcsoportok szerint), éppen ezért joggal vetődik fel a kérdés, vajon ha a kiadvány — helyesen — nem szorítkozik szigorúan a tervezés, igazgatás és szervezés problematikájára, nem lett volna-e helyesebb a tartalmat hívebben tükröző „Tájékoztató a tudományos kutatómunka aktuális kérdéseinek irodalmáról” címet választani? PÁLVÖLGYI ENDRE

TARTALOM

<i>Sándor Pál</i> : Baloldali könyvkiadás Horthy-Magyarországon — Linksgerichtete Verlagstätigkeit in Ungarn während des Horthy-Regimes	125
<i>Kovács Ilona</i> : A Nyugat és a magyar könyvművészet megújulása — Die Zeitschrift „Nyugat” und die Renaissance der Buchkunst in Ungarn	131
<i>Szentmihályi János</i> : A társadalomtudományok szakbibliográfiáinak néhány kérdése — Some problems of special bibliographies of the social sciences, humanities and arts in Hungary	148
<i>Domanovszky Ákos</i> : A párizsi katalogizálási konferencia szabályzat-tervezete — Der Regelwerk-Entwurf der Pariser Katalogisierungskonferenz	171

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Scheiber Sándor</i> : A Kaufmann-Haggáda másolójának munkásságához	184
<i>B. Koroknay Éva</i> : A veszprémi püspöki könyvtár Lucanus-kötetének kötet-táblájáról	187
<i>Kókay György</i> : Külföldet járt magyarok könyvtári élményei a XVIII. század végén	197
<i>Barcza József</i> : Kazinczy Ferenc első könyvtára Sárospatakon	203
<i>Markovits Györgyi</i> : „Mert szégyen élni...” (Gábor Andor kitiltott verseskötete) 206	

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Borsa Gedeon</i> : Az Obsequiale Strigoniense 1526 előtt készült nyomtatott kiadásai	210
<i>Nagy Barna</i> : Két Honterus-mű variánsa	217
<i>Nagy Barna</i> : Hol jelent meg Szikszai Hellopoeus Bálint első Katekizmusa?.....	221
<i>V. Kovács Sándor</i> : Gergely Ferenc deák tankönyvei	222

FIGYELŐ

<i>Kosáry Domokos</i> : Történelmi szakbibliográfia és levéltári forrásanyag	224
<i>Beck Oszkár</i> : Hungarica és könyvtártudományi irodalom Lenin magánkönyvtárában	227
<i>Tranča, D.</i> : A Román Népköztársaság Állami Központi Könyvtára	228

HIREK : A DeutscheStaatsbibliothek jubileuma (<i>Kunze, Horst</i>)—Tájékoztató „A régi magyarországi nyomtatványok” c. kiadvány munkálatairól (<i>Borsa Gedeon</i>) — Bibliography, Documentation, Terminology (<i>Gombocz István</i>) — Az általános iskolai könyvtár és szolgáltatásai (<i>Gombocz István</i>) — A FID C/3 budapesti ülészaka (<i>Weger Imre</i>) — Az Országos Könyvtárügyi Tanács Bibliográfiai Munkabizottságának Nemzeti Bibliográfiai szekciója (<i>Fügedi Péterné</i>) — A Munkás-kori könyvművészet remekei (<i>Csapodi Csaba</i>) — Periodikák időrendi katalógusa 1920—1944 (<i>Pálinkás Sándorné</i>) — Tiborc Zsigmond 75 éves — A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya pályázatot hirdet.....	231.
---	------

SZEMLE

<i>Berkov, P. N.</i> : Bibliograficeszkaja evrisztika. (Ism. <i>Weger Imre</i>)	238
<i>Bibliotecsno-bibliograficeszkaja klaszszifikacija</i> (Ism. <i>Weger Imre</i>).....	238
<i>Bibliographie de la France</i> (Ism. <i>Zolnay Vilmosné</i>)	240
<i>Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom</i> (Ism. <i>Dobó István</i> — <i>Fodor Zoltán</i>)	242
<i>Az ENSZ-ről</i> (Ism. <i>Rózsa György</i>)	244
<i>Állam- és jogtudományi bibliográfia 1945—1959</i> (Ism. <i>Székelly Dániel</i>)	244
<i>Debreceni bibliográfia</i> (Ism. <i>Futala Tibor</i>)	245
<i>Hankiss Elemér</i> — <i>Berczeli A. Károlyné</i> : A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája (Ism. <i>Pukánszky Kádár Jolán</i>)	246
<i>Jügelt, Karl-Heinz</i> : <i>Hungarica-Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena</i> (Ism. <i>Soltész Zoltánné</i>)	248
<i>Bibliotheca Hungarica Antiqua</i> (Ism. <i>Dörnyei Sándor</i>)	250
<i>Deutsche Staatsbibliothek 1661—1961</i> (Ism. <i>Vértesy Miklós</i>)	251
<i>Aus der Arbeit der Deutschen Staatsbibliothek</i> (Ism. <i>Gombocz István</i>)	253
<i>Biehahn, Erich</i> : <i>Kunstwerke der Deutschen Staatsbibliothek</i> (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	254
<i>A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Evkönyve. VII. köt.</i> (Ism. <i>V. Waldapfel Eszter</i>)	255
<i>Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ Evkönyve 1960</i> (Ism. <i>Hodinka László</i>)	256
<i>Vajda László</i> : <i>Móra Ferenc vezércikkei</i> (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	258
<i>Uz isztorijii ruszszkojzszurnalisztiki</i> (Ism. <i>Izslai Zoltán</i>)	259
<i>Utz, Arthur</i> : <i>Grundsatzfragen des öffentlichen Lebens</i> (Ism. <i>Takács József</i>)	260
<i>Soltész Zoltánné</i> : <i>A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században</i> (Ism. <i>D. Szemző Piroska</i>)	261
<i>Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmából</i> (Ism. <i>Pálvölgyi Endre</i>)	262

Ára: 40,— Ft

Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLES DES MATIÈRES

<i>P. Sándor</i> : L'édition de la gauche en Hongrie 1919—1945 (Avec résumé en allemand)	125
<i>I. Kovács</i> : La revue „Nyugat” et la renaissance de l'art du livre hongrois (Avec résumé en allemand)	131
<i>J. Szentmihályi</i> : Quelques problèmes de la bibliographie des sciences sociales (Avec résumé en anglais)	148
<i>A. Domanovszky</i> : Projet de règlement de catalogage accepté à la Conférence internationale à Paris (Avec résumé en allemand)	171

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>S. Scheiber</i> : Sur l'activité du copiste du Haggadah provenant de la collection de Kaufman, conservée à la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie....	184
<i>É. B. Koroknay</i> : La reliure d'un incunable de Lucane conservé dans la bibliothèque épiscopale de Veszprém	187
<i>Gy. Kólcay</i> : Expériences des voyageurs dans les bibliothèques étrangères à la fin du 18 ^e siècle	197
<i>J. Barcza</i> : La première bibliothèque de Ferenc Kazinczy à Sárospatak.....	203
<i>Gy. Markovits</i> : „Mert szégyen élni...” (Sur un recueil de poèmes interdits de Andor Gábor de l'époque d'entre les deux guerres)	206

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>G. Borsa</i> : Les éditions d'avant 1526 de l'Obsequiale Strigoniense	210
<i>B. Nagy</i> : Les variantes de deux ouvrages de Honterus	217
<i>B. Nagy</i> : Où le premier Catéchisme de Bálint Szikszai Hellopoeus a-t-il paru?....	221
<i>S. V. Kovács</i> : Livres de classe pour l'enseignement du latin	222

CHRONIQUE

<i>D. Kosáry</i> : Bibliographie de l'histoire et sources archivales	224
<i>O. Beck</i> : Hungarica et littérature bibliothéconomique dans la bibliothèque privée de Lénine	227
<i>D. Trancă</i> : La Bibliothèque Centrale d'État de la République Populaire Roumaine	228

NOUVELLES	231
-----------	-----

COMPTE — RENDUS — CRITIQUES

Berkov, P. N.: Bibliografitcheskaya evristica (<i>I. Weger</i>)	238
Bibliotetchno-bibliografitcheskaya classificatsiya (<i>I. Weger</i>)	238
Bibliographie de la France (<i>V. Zolnay</i>)	240
Bibliotecovedenie i bibliografiya sa rubezhom (<i>I. Dobó—Z. Fodor</i>)	242
Az ENSZ-ről (<i>Gy. Rózsa</i>)	244
Állam- és jogtudományi bibliográfia 1945—1959 (<i>D. Székely</i>)	244
Debreceni bibliográfia (<i>T. Futala</i>)	245
Hankiss Elemér—Berczeli A. Károlyné: Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája (<i>J. Pukánszky-Kádár</i>)	246
Jügel, Karl-Heinz: Hungarica-Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena (<i>E. Soltész</i>)	248
Bibliotheca Hungarica Antiqua (<i>S. Dörnyei</i>)	250
Deutsche Staatsbibliothek 1661—1961 (<i>M. Vértessy</i>)	251
Aus der Arbeit der Deutschen Staatsbibliothek (<i>I. Gombocz</i>)	253
Biehahn, Erich: Kunstwerke der Deutschen Staatsbibliothek (<i>M. Takács</i>)	254
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve (<i>E. V. Waldapfel</i>)	255
Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ Évkönyve (<i>L. Hodinka</i>)	256
Vajda László: Móra Ferenc vezércikkei (<i>B. Dezsényi</i>)	258
Is istorii russkoy zhurnalistiki (<i>Z. Iszkai</i>)	259
Utz, Arthur: Grundsatzfragen des öffentlichen Lebens (<i>J. Takács</i>)	260
Soltész Zoltánné: A magyarországi könyvdíztetés a XVI. században (<i>P. D. Szemző</i>)	261
Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmából (<i>E. Pálvölgyi</i>)	262